2025

LIETUVOS RESPUBLIKOS VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIAUS VEIKLOS ATASKAITA

LIETUVOS RESPUBLIKOS

VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIUS

LIETUVOS RESPUBLIKOS VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIAUS 2025 METŲ VEIKLOS ATASKAITA

2026 m. kovo 31 d. Nr. 4-23

Vilnius

2025 metais Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga minėjo veiklos 25 metus. Per šį laikotarpį kontrolieriaus įstaiga įsiliejo į valstybės institucinę sąrangą, aktyviai dalyvavo įvairiose pertvarkose, stebėjo, tyrė, teikė siūlymus ir vertino vaiko teisių užtikrinimo situaciją, siekdama teigiamų pokyčių vaikams.

Kiekvienais metais stengiamės plačiajai visuomenei ir specialistams organizuoti aktualias ir įdomias konferencijas, kurios įkvepia mąstyti, atrasti naujus požiūrius, siekti pokyčių ir tobulėti. 2025 metai išskirtiniai – Lietuvoje vyko tarptautinis ISPCAN kongresas, kurio metu svarstyti labai svarbūs ne tik Lietuvai, bet ir kitoms pasaulio valstybėms, vaiko apsaugos nuo smurto, ypač seksualinio, iššūkiai, pristatyti įvairių mokslinių tyrimų, stebėsenos rezultatai, sėkmingų pokyčių ir gerosios praktikos pavyzdžiai, taip pat bandyta ieškoti daugiau sąlyčio taškų tarp mokslo tyrimų ir valstybės, savivaldybių institucijų veiklos.

Pastarojo dešimtmečio institucinės reformos – centralizuota vaiko teisių apsauga, atvejo vadybos, socialinių ir kitų paslaugų vaikui bei šeimai plėtra, mokyklų tinklo pertvarka, įtraukusis švietimas bendrajame ugdyme – iš dalies pasiteisino. Nors akivaizdu, kad pasirinkta tinkama kryptis, individualių skundų tyrimai atskleidžia ir ydingą praktiką, institucijų bendradarbiavimo stoką ar savitikslę veiklą, neatitinkančią visuomenės poreikių, kurie dažnai yra žymiai didesni. Paslaugos vis dar per mažai individualizuojamos, neretai fragmentuotos, o kartais – sunkiai ar visai nepasiekiamos.

Skaudžios tėvų skyrybos, sudėtingi tėvų tarpusavio santykiai, negebėjimas kartu priimti sprendimų vaiko gyvenimo klausimais (bendravimo, ugdymo, gydymo ir kt.) slegia vaikus, trikdo jų kasdienį gyvenimą, o kartais – ir psichinę sveikatą. Būtina plėsti tėvams skirtų paslaugų spektrą, sudarant lanksčias galimybes jomis naudotis ir įveikti kylančius iššūkius.

Per mažai dėmesio skiriama kokybiškų, patrauklių paaugliams bei jiems skirtų užimtumo, įveiklinimo paslaugų, atliepiančių ne tik jų poreikius, bet ir jų norus, plėtrai. Ilgos diskusijos dėl netinkamo vaikų elgesio įveikos priemonių, sustabdytas vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros pertvarkos ir plėtros procesas, vaikų socializacijos centrų veiklos „kosmetiniai“ pokyčiai, nesprendžia problemų iš esmės. Amžinos kovos dėl vaikų lytinio švietimo ir gyvenimo įgūdžių formavimo neleidžia pamatyti tikros realybės, vengiama diskutuoti apie žalingą vaikų seksualinį elgesį ir pagalbos jiems sistemą, netinkamą socialinių tinklų įtaką, žalą vaikų psichinei sveikatai ir asmenybės vystymuisi.

Šioje ataskaitoje pristatoma Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos veiklos ir vaiko teisių užtikrinimo padėties analizė, taip pat teikiami siūlymai valstybės ir savivaldybių institucijoms, kurių įgyvendinimas teigiamai įtakotų vaiko teisių užtikrinimą įvairiose jo gyvenimo srityse.

Edita Žiobienė
Vaiko teisių apsaugos kontrolierė

TURINYS 3

I. STATISTIKA 6
II. TĖVŲ VALDŽIOS ĮGYVENDINIMO ASPEKTAI 17
2.1. Vaiko, kurio tėvai gyvena skyriumi, teisių užtikrinimas 17
2.2. Informacijos apie vaiką (ne)teikimas 21
2.3. Vaiko situacijos vertinimo proceso trūkumai 23
2.4. Nuomonė dėl šeimos ginčų sprendimo sistemos tobulinimo 26
2.5. Neperleidžiamų vaiko priežiūros atostogų problema 29
2.6. Iniciatyva dėl tėvų pareigos išlaikyti vaikus 30
2.7. Institucinis smurtas 32
III. ALTERNATYVI VAIKO PRIEŽIŪRA 40
3.1. Globos priežiūros aspektai 40
3.2. Globojamo vaiko atstovavimas 44
3.3. Destruktyvi tėvų gynyba institucijų ir globėjų atžvilgiu 47
3.4. Našlaičių ir šalpos negalios pensijos mokėjimas 48
3.5. Įvaikinimo teisinio reglamentavimo tobulinimas 49
IV. PAGALBA VAIKUI IR ŠEIMAI 51
4.1. Atvejo vadybos procesas 51
4.2. Vaiko nuomonės išklausymas 57
4.3. Psichologinės pagalbos vaikui teikimo klausimai 61
4.4. Paslaugos vaikams, turintiems psichikos ir elgesio sutrikimų 64
4.5. Vaiko interesų užtikrinimas priverstinio išieškojimo atvejais 69
V. UGDYMAS, ĮTRAUKTIS IR KITI MOKINIŲ SITUACIJOS ASPEKTAI 70
5.1. Ikimokyklinio ugdymo organizavimas Vilniaus rajone 70
5.2. Savanoriškų įnašų ikimokyklinio ugdymo įstaigose praktika 71
5.3. Valstybinių brandos egzaminų organizavimas ir vykdymas 72
5.4. Stojančiųjų konkursinių eilių sudarymo aspektai 74
5.5. Iniciatyva dėl nuotolinio ugdymo organizavimo pokyčių 75
5.6. Lietuvių kalbos mokymas tautinių mažumų mokyklose 76
5.7. Ugdymo kokybės užtikrinimas privačioje mokykloje 77
5.8. Mokinių atostogos 79

5.9. Informacinių technologijų įrenginių naudojimas švietimo įstaigose 81
5.10. Mergaičių dalyvavimas fizinio ugdymo pamokose 84
5.11. Ukrainiečių vaikų mokymas(is) 86
VI. ĮTRAUKTIS ŠVIETIME 87
6.1. Įtraukties švietime aspektai 87
6.2. Valstybinių ugdymo pasiekimų patikrinimų pritaikymas 92
6.3. Mokinių, turinčių specialiuosius ugdymosi poreikius, ugdymas 94
VII. VAIKO SVEIKATA 97
7.1. Šaudyklų veiklos aspektai 97
7.2. Kofeino paketėlių prieinamumas vaikams 98
7.3. Būtinosios medicinos pagalbos vaikams teikimas 100
7.4. Keitimasis duomenimis apie apsvaigusius vaikus 102
7.5. ENOC iniciatyva dėl vaikų fizinės sveikatos 105
VIII. VAIKUI SAUGIOS IR PALANKIOS APLINKOS KŪRIMAS 107
8.1. Vaikui saugios aplinkos standartai 107
8.2. Smurtas prieš vaikus mokyklose 109
8.3. Nušalinimas nuo darbo dėl smurto prieš vaikus 112
8.4. Ugdymo ir drausminimo priemonės sporto veikloje 112
8.5. Vaiko interesų apsauga viešojoje erdvėje 113
8.6. Iniciatyvos dėl vaikų apsaugos nuo smurto 115
8.7. Žalingas seksualinis elgesys 118
8.8. Kardomųjų priemonių poveikis vaikui 121
8.9. Teismo ekspertizės 123
8.10. Bausmių vykdymo klausimai 125
IX. VAIKAI UŽSIENIEČIAI 129
9.1. Nelydimų nepilnamečių užsieniečių apsaugos aspektai 129
9.2. Kiti vaikų padėties migracijos procese klausimai 132
9.3. Nelydimų nepilnamečių vaikų situacijos vertinimas 133
X. SIŪLYMAI 135

Ataskaitoje vartojamos santrumpos, nuorodos:

Kontrolierius(-ė)	Vaiko teisių apsaugos kontrolierius(-ė)
Įstaiga	Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga
Tarnyba	Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos
Tarnybos teritorinis skyrius	Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos teritorinis skyrius
Tėvai	tėvai (tėvas, motina) ar kitas vaiko atstovas pagal įstatymą
Globa	globa, rūpyba
Globėjas	vaiko globėjas, rūpintojas
Globotinis	globotinis, rūpintinis
VTAPĮ	Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas
Vaiko teisių konvencija, Konvencija	Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija
Vaiko teisių komitetas	Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas
EŽTT	Europos Žmogaus Teisių Teismas

Ataskaitoje nurodomi:

- Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto bendrieji komentarai publikuoti leidinyje „Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto bendrieji komentarai“ (2018).
  El. leidinys paskelbtas Įstaigos interneto svetainėje, žr.:
  http://vtaki.lt/uploads/structure/docs/485_a5eebb22a7f392edf2d7634481bb46b5.pdf
- Visi Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto bendrieji komentarai paskelbti, žr.:
  https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=5&DocTypeID=11
- Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklos ataskaitos paskelbtos Įstaigos interneto svetainėje: http://vtaki.lt/lt/vtaki-veiklos-sritys/veiklos-ataskaitos.

Iliustracijos parengtos naudojant paveikslėlius iš www.freepik.com.

I. STATISTIKA

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklos tikslas – gerinti vaiko teisinę apsaugą, ginti vaiko teises ir teisėtus interesus, skatinti vaiko teisių užtikrinimo priemonių tinkamą įgyvendinimą, siekiant užtikrinti, kad kiekvienas vaikas galėtų oriai ir visapusiškai naudotis savo žmogaus teisėmis visuomenėje.

Efektyviai gindamas ir atstovaudamas vaikų teises ir laisves, Kontrolierius asmenims teikia visapusišką pagalbą – tiria pareiškėjų skundus, atlieka tyrimus savo iniciatyva, konsultuoja pareiškėjus vaiko teisių apsaugos ir užtikrinimo klausimais.

GAUTI SKUNDAI IR TYRIMAI, PRADĖTI KONTROLIERIAUS INICIATYVA

Įgyvendindamas įstatymo leidėjo nustatytą veiklos tikslą Kontrolierius tiria skundus bei atlieka tyrimus savo iniciatyva.

- Skundus tiria dėl:
  - Asmenų veiksmų ar neveikimo, dėl kurių (manoma, kad) pažeidžiamos ar gali būti pažeistos vaiko teisės ar jo teisėti interesai.
  - Pareigūnų piktnaudžiavimo ar biurokratizmo vaiko teisių apsaugos srityje.
- Tyrimus savo iniciatyva pradeda:
  - Turėdamas informacijos apie (galimus) vaiko teisių pažeidimus.
  - Siekdamas įvertinti tam tikros grupės vaikų ar vaiko teisių tam tikroje srityje užtikrinimą.

Ataskaitiniais metais Kontrolierė pradėjo 370 tyrimų, iš jų: 301 – pagal pareiškėjų skundus; 69 – Kontrolieriaus iniciatyva.

Tyrimai pradėti dėl 769 galimų vaiko teisių pažeidimų.

Gautų skundų ir Kontrolieriaus iniciatyva pradėtų tyrimų skaičius

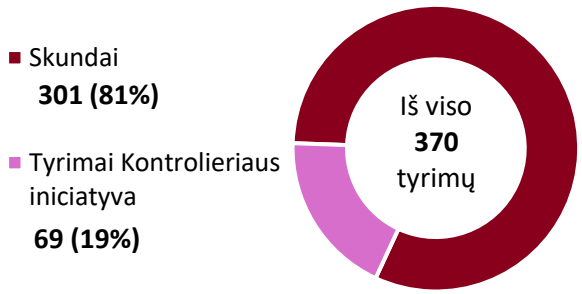

Gautų skundų skaičius (dinamika)

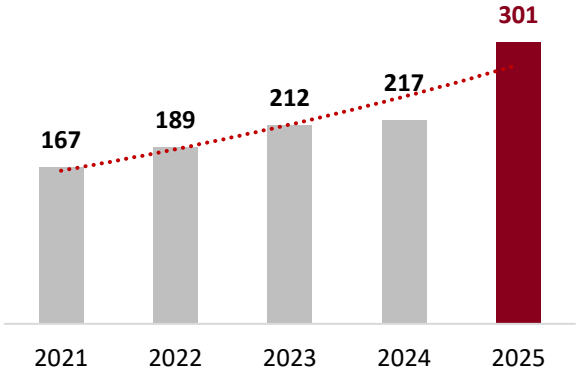

Įvertinus gautų skundų skaičiaus dinamiką, matyti nuosekli didėjimo tendencija, t. y. visuomenės kreipimasis dėl galimų vaiko teisių pažeidimų išlieka aktyvus. 2025 m. gautų skundų skaičius 38 proc. didesnis nei 2024 m., o lyginant su 2023 m. – didesnis daugiau nei 40 proc. Šis pokytis, manytina, atspindi didėjantį visuomenės teisinį sąmoningumą, taip pat jautrumą vaiko teisių klausimams –

gyventojai dažniau atpažįsta galimus pažeidimus ir yra labiau linkę juos pranešti atsakingoms institucijoms. Kartu tai rodo augantį pasitikėjimą Kontrolieriaus veikla, pripažįstant atliekamų tyrimų bei teikiamų rekomendacijų, pasiūlytų sprendimų konkrečioms situacijoms spręsti reikšmę.

Skundus pateikę asmenys

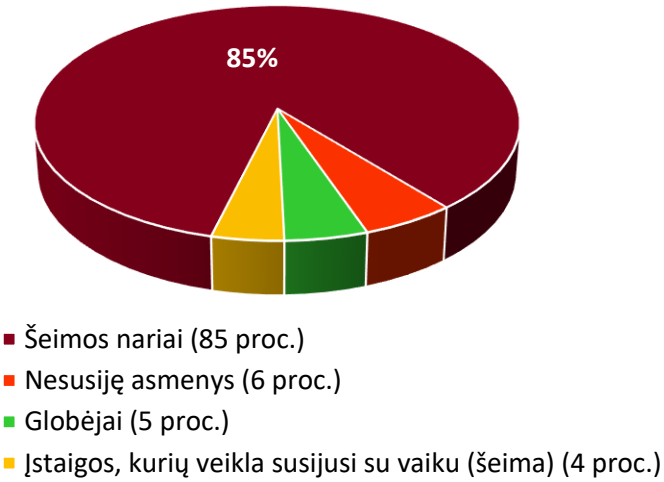

Kontrolieriaus iniciatyva pradėti tyrimai

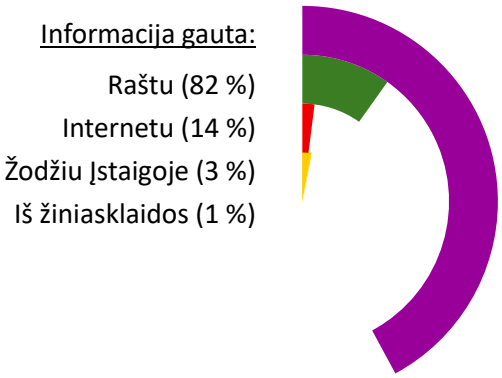

Daugeliu atvejų skundus dėl galimų vaiko teisių pažeidimų teikė artimiausi vaikams asmenys – jų tėvai, seneliai, giminaičiai (85 proc. atvejų). Svarbu ir tai, jog, pastebėję galimus vaiko teisių pažeidimus ir būdami suinteresuoti spręsti vaikui kylančias problemas, į Kontrolierių kreipėsi vaikų globėjai (tiek fiziniai asmenys, tiek vaikų globos institucijos – 5 proc. atvejų), taip pat įvairios institucijos, kurių veikla yra susijusi su vaiku ir (ar) šeima (4 proc.), bei artimais ryšiais su vaiku nesusiję asmenys (6 proc.). Tai gali būti siejama su didėjančiu visuomenės dėmesiu vaiko teisių apsaugai ir augančiu supratimu, kad vaiko teisių užtikrinimas yra ne tik šeimos, bet ir visos visuomenės atsakomybė.

Ataskaitiniais metais dalį (19 proc.) Kontrolieriaus atliktų tyrimų sudarė tyrimai, kurie buvo pradėti Kontrolieriaus iniciatyva, reaguojant į elektroniniu paštu gautą, telefonu pateiktą ir kitu būdu gautą informaciją apie galimus vaiko teisių pažeidimus. Svarbu paminėti, kad tarp tokio pobūdžio kreipimųsi buvo ir pačių vaikų pateikta informacija apie jiems kylančias problemas, galimus jų teisių pažeidimus.

Ataskaitiniais metais Kontrolierius gavo 7 vaikų kreipimusis elektroniniu paštu. Pastebėtina, kad elektroninio laiško formą vaikai dažniausiai pasirenka kaip jiems geriausiai prieinamą ir patogų būdą tiesiogiai kreiptis į Kontrolierių, išsakyti rūpimus klausimus, atkreipti dėmesį į situacijas, kurios, jų manymu, pažeidžia jų teises. Toks kreipimosi būdas vaikams sudaro galimybę saugiai ir savarankiškai išdėstyti savo situaciją, o kartu leidžia Įstaigai tiesiogiai išgirsti pačių vaikų balsą bei geriau suprasti jiems aktualias problemas ir patiriamus iššūkius.

IŠNAGRINĖTI SKUNDAI IR ATLIKTI TYRIMAI KONTROLIERIAUS INICIATYVA

Kontrolieriaus atliekami tyrimai ir jų pagrindu priimami sprendimai grindžiami išsamiu, nuosekliu ir objektyviu visos tyrimo metu gautos reikšmingos informacijos vertinimu. Nagrinėjant skundus siekiama surinkti ir įvertinti kuo daugiau faktinių duomenų – analizuojami pateikti dokumentai, prašoma papildomos informacijos (paaiškinimų) iš institucijų ir kitų su nagrinėjama situacija

susijusių asmenų, prireikus vertinamos specialistų išvados bei kita tyrimui reikšminga medžiaga. Toks tyrimo procesas leidžia ne tik išsamiai išsiaiškinti faktines aplinkybes, bet ir surinkti įrodymus bei kitus duomenis, būtinus objektyviam ir pagrįstam Kontrolieriaus sprendimui priimti. Laikantis, visų pirma, vaiko teisių ir jo teisėtų interesų prioritetiškumo principo (priimdamas sprendimus, susijusius su vaiku, atsižvelgia į jų poveikį vaiko gerovei), taip pat veiklos laisvės, savarankiškumo ir nepriklausomumo, teisėtumo, teisingumo ir nešališkumo principų siekiama užtikrinti, kad kiekvieno skundo aplinkybės būtų įvertintos atsakingai, o priimami sprendimai būtų visapusiškai pagrįsti, nukreipti į veiksmingą vaiko teisių apsaugą.

2025 m. iš viso buvo atlikti 302 tyrimai, iš jų: ištirtas 241 skundas ir atliktas 61 tyrimas Kontrolieriaus iniciatyva. 53 pareiškėjų skundus tirti buvo atsisakyta, įvertinus, jog skundo dalykas neatitinka Įstatymo 16 straipsnio 1 dalyje nurodytų pagrindų – skundžiamas teismo ar ikiteisminio tyrimo pareigūno priimtas sprendimas, skunde nurodytų aplinkybių tyrimas nepriklauso vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus kompetencijai ir pan. Lyginant su 2024 m., tyrimų ataskaitiniais metais buvo atlikta 13 proc. daugiau.

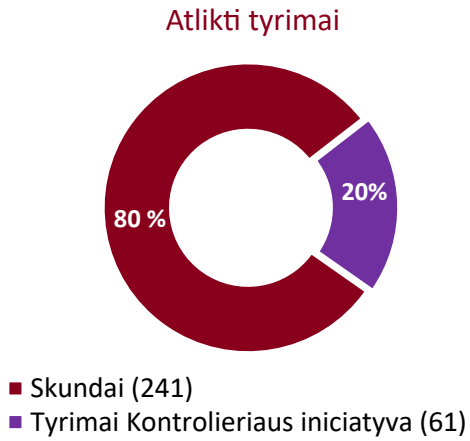

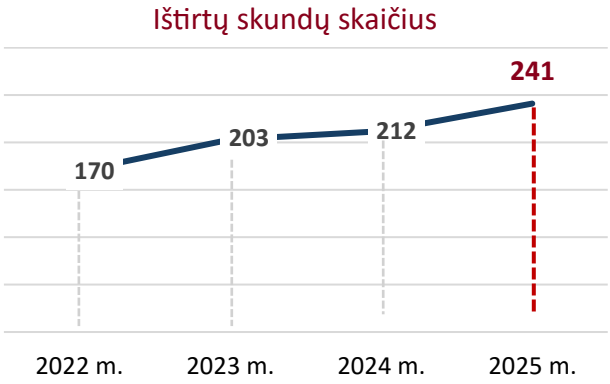

BAIGTUOSE TYRIMUOSE NUSTATYTI VAIKO TEISES PAŽEIDĘ ASMENYS

Ataskaitiniais metais buvo baigtas skundų ir tyrimų Kontrolieriaus iniciatyva nagrinėjimas dėl 469 fizinių ar (ir) juridinių asmenų veiksmų ar neveikimo, kuriais buvo (galėjo būti) pažeistos vaiko teisės ir teisėti interesai. Atlikus tyrimus, 165 fiziniai ir (ar) juridiniai asmenys buvo pripažinti pažeidę vaiko teises. Tyrimų metu nustatytų (pasitvirtinusių) pažeidėjų skaičius, lyginant su skundžiamų asmenų skaičiumi, sudaro 35 proc. Vertinant šią aplinkybę, svarbu atkreipti dėmesį, kad vaiko teisių užtikrinimo klausimai pasižymi dideliu socialiniu ir emociniu jautrumu, todėl į Kontrolierių neretai kreipiamasi ir tais atvejais, kai situacija kelia susirūpinimą, nors objektyvaus vaiko teisės pažeidimo nėra. Taip pat dalis skundų būna grindžiami subjektyviu pareiškėjų situacijos vertinimu, ypač kilus nesutarimams tarp vaiko tėvų, ar skunduose nurodyti faktai nepripažįstami, kaip įrodantys asmens padarytus vaiko teisių pažeidimus dėl nepakankamų gautų duomenų, kurie leistų objektyviai ir visapusiškai netinkamus veiksmus ar neveikimą vaiko atžvilgiu pagrįsti.

SKUNDŽIAMŲ ASMENŲ IR VAIKO TEISES PAŽEIDUSIŲ ASMENŲ LYGINAMOJI ANALIZĖ

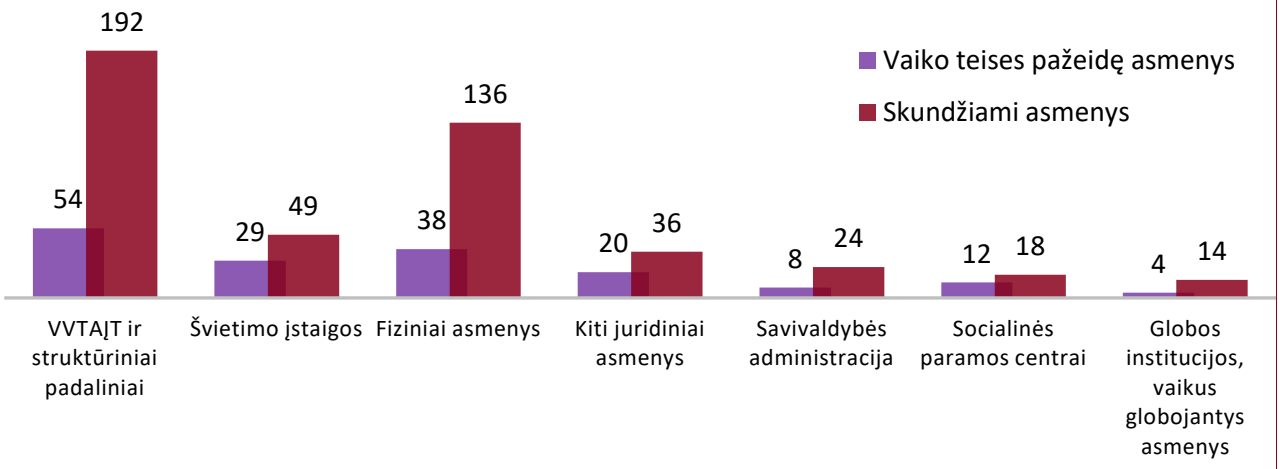

BAIGTUOSE TYRIMUOSE NUSTATYTI VAIKO TEISIŲ PAŽEIDIMŲ ATVEJAI

2025 m. buvo atlikti tyrimai dėl skunduose nurodytų 796 galimų vaiko teisių pažeidimų, iš kurių 322 pasitvirtino (40 proc.).

Nustatytų vaiko teisių pažeidimų skaičius mažesnis nei buvo nurodytas skunduose ir tokia situacija gali būti paaiškinama keletu priežasčių: ne visais atvejais tyrimo metu pavyksta gauti pakankamai objektyvių duomenų ar įrodymų, kurie leistų patvirtinti skunde nurodytas aplinkybes; dalis skundų grindžiami subjektyviu asmens situacijos vertinimu; nurodomas ne vienas (galimas) vaiko teisių pažeidimas, tačiau, išsamiai išnagrinėjus situaciją, pasitvirtina tik dalis iš jų; tyrimo metu paaiškėja, kad (galimi) vaiko teisių pažeidimai buvo pašalinti iki tyrimo pabaigos arba situacija pasikeitė, todėl konstatuoti pažeidimo nebėra pagrindo.

Dažniausiai ataskaitiniais metais buvo skundžiamasi dėl vaiko atžvilgiu panaudoto smurto – 120 atvejų, ir nors iš jų pasitvirtino tik 36 proc. atvejų, tačiau ši aplinkybė rodo, kad smurto prieš vaikus tema išlieka itin jautri, o visuomenės nepakantumas bet kokioms galimo smurto prieš vaikus apraiškoms ir aktyvumas reaguojant bei pranešant apie situacijas, kurios, jų manymu, gali kelti grėsmę vaiko saugumui ir gerovei, didėja. Taip pat, daug skundų gauta dėl: vaiko teisės bendrauti su skyriumi gyvenančiais tėvais (vienu iš tėvų) ir (ar) artimaisiais giminaičiais pažeidimo – 102 atvejai, iš kurių 52 proc. pasitvirtino; vaiko teisės į mokslą pažeidimų – mokyklos nelankymo, nesimokymo, vaiko su negalia ir (ar) turinčio specialiųjų ugdymo(si) poreikių mokymo proceso, švietimo ir (ar) kitos pagalbos neužtikrinimo ir pan. – 97 atvejai, iš kurių 41 proc. pasitvirtino; vaiko teisių apsaugos skyriaus specialistų galimai netinkamai atlikto vaiko situacijos vertinimo – 84 atvejai, iš kurių 35 proc. pasitvirtino ir kt.

Vertinant tyrimų metu pasitvirtinusių pažeidimų atvejus matyti, jog dažniausiai pagrįstais buvo pripažinti pažeidimai, susiję su pagalbos vaikui (šeimai) teikimo trūkumais ar jos netinkamu organizavimu – pasitvirtino 89 proc. skunduose nurodytų atvejų – netinkamai vykdoma atvejo vadyba, neužtikrinamu reikalingų socialinių ar kitų paslaugų teikimu ir pan. Kartu pažymėtina, jog nors skunduose palyginti retai buvo akcentuojamas institucijų tarpusavio nebendradarbiavimas, tačiau, Kontrolierei atliktus tyrimus, papildomai buvo nustatyta, jog vaikui būtinos pagalbos teikimas buvo apsunkintas būtent dėl nepakankamo vaiko gerove suinteresuotų institucijų tarpusavio

bendradarbiavimo ir (savalaikio) keitimosi informacija, kas lėmė, jog dėl koordinuotų veiksmų stokos vaikui reikalinga pagalba ne visada buvo organizuojama operatyviai, o jo patiriamos problemos nebuvo sprendžiamos laiku ir kompleksiškai.

VAIKO TEISIŲ PAŽEIDIMŲ LYGINAMOJI ANALIZĖ

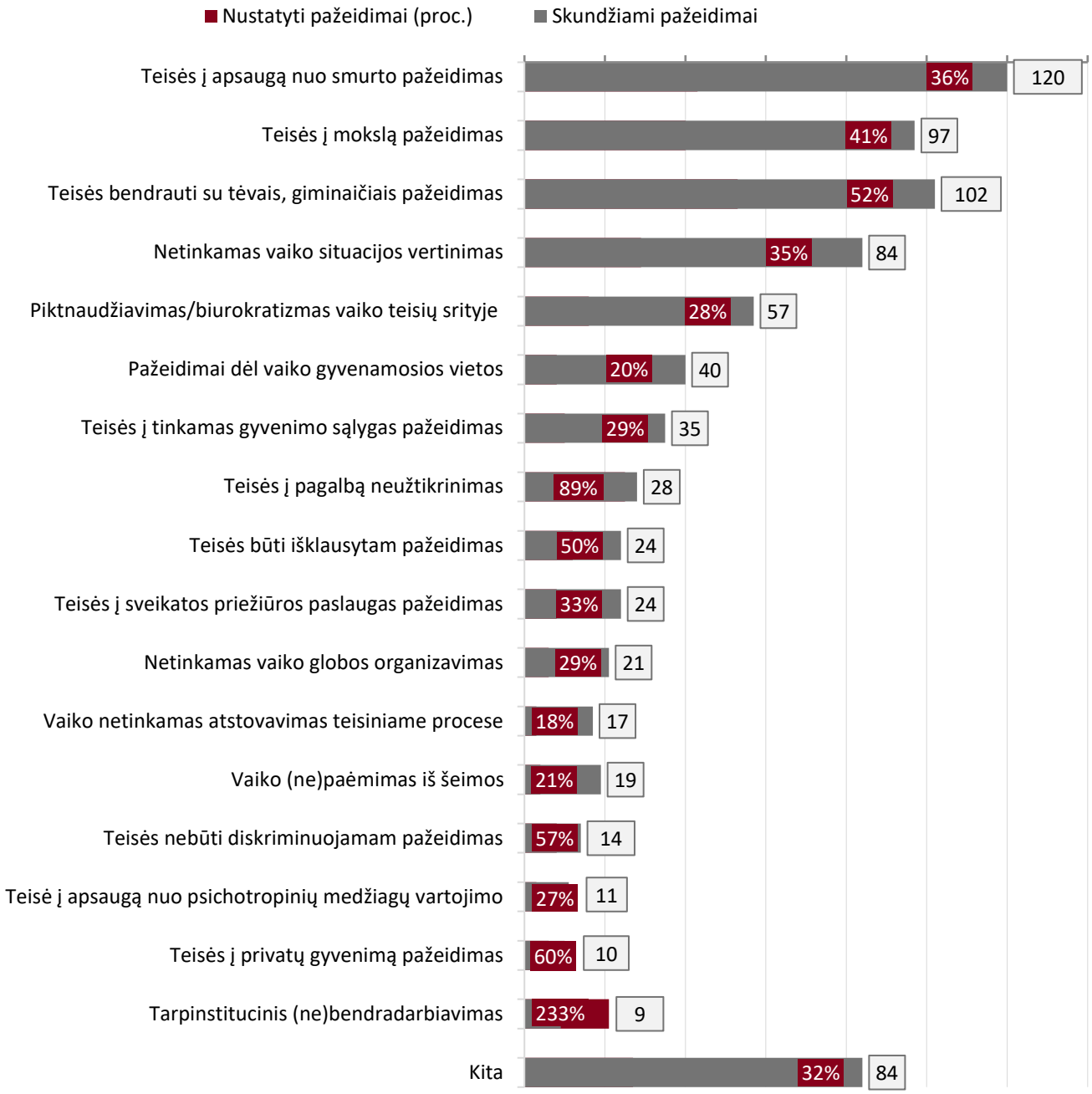

KONTROLIERIAUS PRIIMTI SPRENDIMAI ATLIKUS TYRIMUS

Kontrolieriaus atlikti tyrimai ir priimti sprendimai yra pagrįsti visapusišku ir objektyviu informacijos bei duomenų išnagrinėjimu. Ataskaitiniais metais buvo parengta daugiau nei 1041 paklausimų, siekiant surinkti įrodymus ir kitus duomenis, būtinus Kontrolieriaus objektyviam sprendimui priimti.

2024 m. atlikus tyrimus paaiškėjo, kad 57 proc. jų – pagrįsti ar iš dalies pagrįsti, ir šiais, ataskaitiniais metais, šis procentas yra didesnis nei anksčiau (2024 m. – 44 proc. skundų; 2023 – 45 proc.). Kartu paminėtina ir tai, jog, atliekant tyrimus, įvertinus visą tyrimo metu gautą medžiagą, kai kuriuose iš jų buvo nustatyti ir kiti, pareiškėjo neįvardinti, vaiko teisių pažeidimai. Kontrolierius skiria didelį dėmesį tyrimo kokybei, visapusiškam aplinkybių išnagrinėjimui bei atitinkamų fizinių ir juridinių asmenų veiklos ir neveikimo, dėl kurių galėjo būti pažeistos vaiko teisės, įvertinimui.

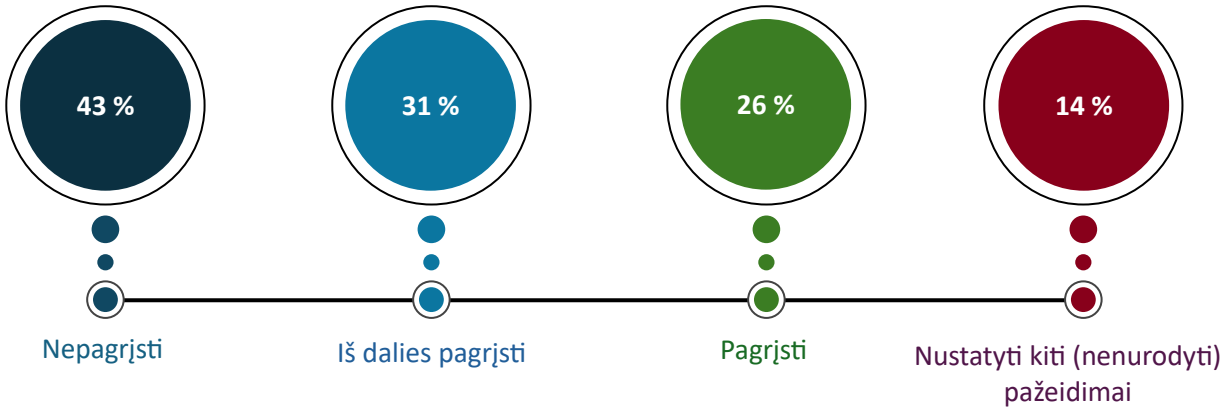

Ataskaitiniais metais atlikusi tyrimus Kontrolierė iš viso priėmė 500 sprendimų.

Vadovaujantis Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymo 14 straipsnio 5 dalies nuostatomis, Kontrolieriaus sprendimą privalo nagrinėti asmenys, kuriems sprendimas adresuojamas, ir apie nagrinėjimo rezultatus bei sprendimo vykdymą informuoti. Įstaigų pateikiama informacija apie įgyvendintus Kontrolieriaus sprendimus rodo, kad jais pasitikima, jie vertinami, kaip pagrįsti išsamiu teisiniu vertinimu, o tai, kad imamasi priemonių nustatytiems trūkumams ar pažeidimams pašalinti, tobulinama taikoma praktika, patvirtina, jog Kontrolieriaus sprendimai, nors ir yra rekomendacinio pobūdžio, praktikoje turi reikšmingą poveikį gerinant institucijų veiklą ir stiprinant vaiko teisių apsaugą.

Kontrolieriaus priimtų sprendimų pobūdis atlikus tyrimą

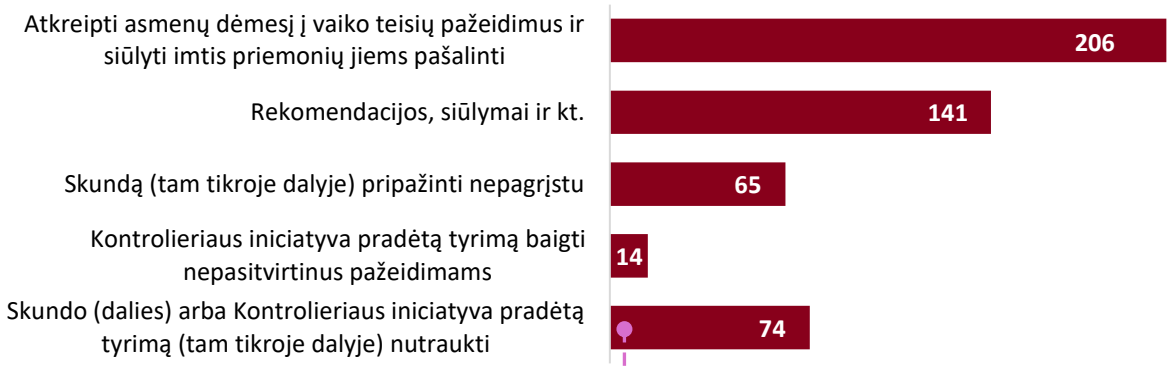

Tyrimo nutraukimo priežastys

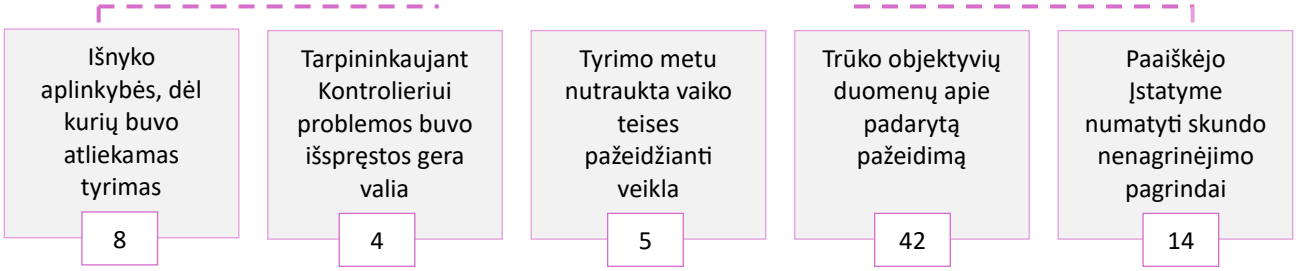

Vertinant nutrauktų tyrimų skaičių (74), atkreiptinas dėmesys, kad daugeliu atvejų šie tyrimai buvo inicijuoti ir atliekami, tačiau proceso eigoje paaiškėjo aplinkybės, dėl kurių jų tęsti neliko teisinio pagrindo (išnyko aplinkybės, dėl kurių atliekamas tyrimas, tarpininkaujant Kontrolieriui problemos buvo išspręstos gera valia ir kt.). Tokiais atvejais dalinis tyrimo nutraukimas buvo fiksuotas statistikoje, tačiau likusi skundo dalis ir toliau buvo nagrinėjama nustatyta tvarka, kiek tai leidžia Kontrolieriui suteikti įgaliojimai.

KONTROLIERIAUS PRIIMTŲ SPRENDIMŲ VYKDYMO KONTROLĖ

Kontrolierius, ištyręs skunde nurodytas aplinkybes arba atlikęs tyrimą savo iniciatyva, priima sprendimą. Visi fiziniai ir juridiniai asmenys, kuriems jis adresuojamas, privalo šį sprendimą išnagrinėti, o apie nagrinėjimo rezultatus bei sprendimo vykdymą informuoti Kontrolierių.

Priklausomai nuo nustatyto vaiko teisių pažeidimo pobūdžio ir kitų aplinkybių, siekiant užtikrinti efektyvų bei veiksmingą vaiko teisių ir jo teisėtų interesų gynimą, Kontrolieriaus sprendimo vykdymas gali būti kontroliuojamas – laikinai (iki konkrečios įvykdymo datos ar veiksmo atlikimo) arba periodiškai (nurodant informacijos teikimo periodiškumą). Tokiu būdu užtikrinama, kad priimti sprendimai būtų realiai įgyvendinti, o nustatyti vaiko teisių pažeidimai ar veiklos trūkumai būtų pašalinti, siekiant sudaryti prielaidas užkirsti kelią panašių vaiko teisių pažeidimų pasikartojimui ateityje.

Ataskaitiniais metais 86 proc. priimtų sprendimų buvo įvykdyti arba jų įgyvendinimas nereikalavo papildomos kontrolės, 14 proc. sprendimų vykdymas buvo kontroliuojamas, iš jų 13 proc. sprendimų vykdymą buvo nuspręsta kontroliuoti iki konkrečios datos ar tam tikro veiksmo atlikimo, o 1 proc. sprendimų vykdymas buvo kontroliuojamas periodiškai, įpareigojant atsakingas institucijas reguliariai (tam tikru periodiškumu) teikti informaciją apie vykdomas priemones ir jų rezultatus, siekiant užtikrinti nuoseklią priimtų sprendimų įgyvendinimo stebėseną.

Kontrolieriaus priimtų sprendimų vykdymo kontrolė

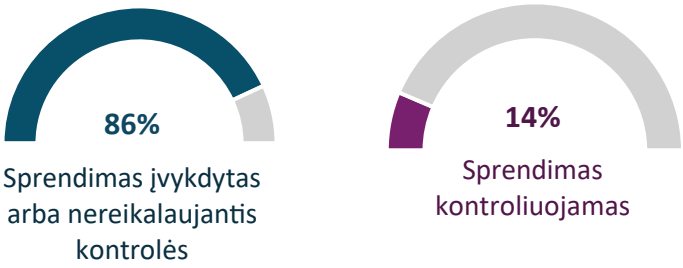

Siekdama akcentuoti vaiko teisių įgyvendinimo ir pažangos šioje srityje svarbą, Kontrolierė aktyviai dalyvauja tobulinant teisinio reglamentavimo kokybę bei kuriant naujas teisės normas, ieškant sprendimų praktinių problemų šalinimui. Reaguodama į aktualius iššūkius Kontrolierė skatina ir plėtoja tarpinstitucinį bendradarbiavimą bei dalijasi gerąja patirtimi su valstybinėmis, savivaldos bei nevyriausybinėmis organizacijomis ir kitais partneriais. Be to, Įstaiga nuolat įsitraukia į įvairaus pobūdžio švietėjiškas bei praktines veiklas – nuo konferencijų ir diskusijų iki specializuotų renginių, skirtų tiesiogiai vaikams.

2025 metais įstaigos darbuotojai dalyvavo 7 darbo grupėse, taip pat dalyvavo 93 posėdžiuose bei pasitarimuose, 36 diskusijose, seminaruose ir kitose susitikimuose, kuriuose buvo nagrinėjamos vaiko teisių apsaugos aktualijos, pateiktos pastabos ir pasiūlymai 38 teisės aktų projektams.

▪ ▪ ‖ Ataskaitiniais metais Kontrolierė ir Įstaigos atstovai dalyvavo Tarpžinybinės vaiko gerovės tarybos prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Šeimos politikos komisijos veikloje.

Tarpžinybinės vaiko gerovės taryba siekia gerinti valstybės ir savivaldybių institucijų bei įstaigų veiklos koordinavimą, jų bendradarbiavimą su nevyriausybinėmis organizacijomis ir teisės aktų įgyvendinimą vaiko teisių apsaugos srityje. Jos veiklos tikslas – analizuoti vaiko teisių apsaugos situaciją šalyje ir teikti pasiūlymus dėl vaiko teisių apsaugos politikos priemonių gerinimo, dėl įstatymų ir kitų teisės aktų projektų, reglamentuojančių vaiko teisių bei interesų apsaugą, rengimo ar galiojančių teisės aktų pakeitimo, teikti pasiūlymus ir sprendimus vaiko gerovės klausimais. Tarybą sudaro ministerijų, savivaldybių, nevyriausybinių organizacijų ir Lietuvos moksleivių sąjungos atstovai.

Lyginant su ankstesniais Tarybos veiklos laikotarpiais, 2025 metais Tarybos veikla dėl objektyviai susiklosčiusių priežasčių (keitėsi Tarybos sudėtis) buvo mažiau aktyvi, tačiau buvo išlaikytas Tarybos nuostatuose nurodytas eilinių posėdžių šaukimo periodiškumas – jie buvo šaukiami ne rečiau kaip kas 4 mėnesius. Ataskaitiniais metais darbą pradėjo naujos sudėties Taryba, todėl pirmajame posėdyje buvo pristatyta Tarybos veikla, funkcijos ir darbo organizavimo tvarka, taip pat 2022-2024 metais nagrinėti ir tęstiniai klausimai: vaiko garantijų plano priežiūra ir jo rodiklių tikslinimas; plano dėl veiksmų atliepiat Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto baigiamąsias pastabas parengimas; mobiliųjų telefonų naudojimo mokyklose klausimas; galimi papildomi ribojimai asmenims, vengiantiems išlaikyti savo vaiką.

Tarpžinybinė vaiko gerovės taryba nagrinėjo šiuos klausimus: vaikų saugumas internete, socialiniuose tinkluose (inicijavo Policijos departamentas); asmeninių išmaniųjų įrenginių naudojimo mokyklose ribojimo, draudimo poreikis (inicijavo VšĮ „Skaitmeninės etikos centras“ kartu su kitomis nevyriausybinėmis organizacijomis); sekso, erotinių prekių reklamų ir pornografinio turinio prieinamumo vaikams ribojimo ar draudimo poreikis (inicijavo nevyriausybinė organizacija „Rožinio kelias“); vaikui saugios aplinkos standartai (nevyriausybinių organizacijų – „Paramos vaikams centras“, „Gelbėkit vaikus“, „Maltos ordino pagalbos tarnyba“, „Mokyklų tobulinimo centro“ programos „Renkuosi mokyti!“, „Mokytojų palaikymo ratai“, „Krizių įveikimo centras“, „Jaunimo linija“, mokyklos „Pažinimo medis“ parengta metodinė priemonė); tėvų vengimas išlaikyti vaikus.

Šeimos politikos komisijos tikslas – užtikrinti šeimos politiką formuojančių valstybės ir savivaldybių institucijų bendradarbiavimą ir jų veiklos koordinavimą, apjungti skirtingas sritis ir būti tam tikru patarėju plėtojant šeimos politiką, numatant priemones įvairiose srityse, kurios prisidėtų prie šeimų gerovės.

Komisijos veikloje, 2025 metais buvo diskutuota įvairiais šeimos politikos klausimais (šeimos ir darbo derinimas, vaikų užimtumas sutrumpinus mokslo metus, vaiko garantijų priežiūros rodikliai ir kt.). Taip pat, ne kartą į Komisijos posėdžius buvo kviečiamos kitos įstaigos ir organizacijos, mokslininkai, dirbantys šeimos politikos, demografijos srityse, kad pristatytų tyrimus, pasidalintų įžvalgomis ir turima informacija apie demografiją, šeimos politikos stiprinimą, užsienio šalių patirtis.

▪ ▪ ‖ Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga kartu su socialiniais partneriais Įstaiga inicijavo bei rengė įvairius renginius , orientuotus į vaikus ir jų teisių apsaugos stiprinimą.

┤ ISPCAN Kongresas „Vaiko gerovė besikeičiančioje tikrovėje“ – tarptautinis, kompleksinis penkių dienų renginys, skirtas vaikų gerovės, jų apsaugos nuo smurto ir nepriežiūros besikeičiančioje tikrovėje tematikai. Kongreso tema buvo pasirinkta, siekiant atkreipti dėmesį į vykstančius globalius

pokyčius ir iššūkius, turinčius poveikį vaiko gerovei. Taip pat, siekiant skatinti ieškoti naujų, efektyvių ir veiksmingų politikos sprendimų bei praktinių intervencijų, stiprinti tarpsektorinį ir tarpinstitucinį bendradarbiavimą.

Pagrindiniu renginio organizatoriumi buvo Tarptautinė vaikų apsaugos nuo smurto ir nepriežiūros bendruomenė (International Society for the Prevention of Child Abuse and Neglect – ISPCAN[1]). Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga buvo kongreso organizatoriaus partneriu Lietuvoje. Kontrolierė ypatingai dėkinga Vilniaus Universiteto Filosofijos fakulteto Psichologijos instituto direktorei, prof. dr. R. Jusienei, kuri vadovavo kongreso mokslinei daliai. Taip pat Socialinės apsaugos ir darbo, Švietimo, mokslo ir sporto bei Sveikatos apsaugos ministerijoms, Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybai, Vilniaus miesto savivaldybei, VO „Gelbėkit vaikus“, VšĮ „Paramos vaikams centras“ ir kitiems partneriams, kurie įvairiais būdais prisidėjo prie kongreso organizavimo, ir Lietuvos patirties pristatymo.

Kongresą sudarė mokslinė dalis – pagrindinės mokslinės sesijos, prieškongresinė dalis – seminarai ir praktinės diskusijos, bei politikos formavimo iniciatyva – pirmasis ISPCAN „Rise Up Policy Forum“. Prieškongresiniai renginiai buvo orientuoti į praktinių kompetencijų stiprinimą ir vyko tokiomis temomis kaip tėvystės stiprinimas ir programų plėtra, duomenų apie vaikų smurtą ir nepriežiūrą rinkimas, vaikų mirčių analizė, į traumą orientuota priežiūra ir psichikos sveikata, tarpdisciplininio bendradarbiavimo praktika, vaikų apsauga kitose aplinkose bei ISPCAN NEXT – besiformuojančių vaikų apsaugos srities ekspertų tinklas. Pagrindinė kongreso dalis buvo skirta šešioms temoms: vaiko aukos įgalinimas; vaikas ir šeima „pasiklydę“ tarp įvairių paslaugų, pagalbos ir kitų intervencijų bei institucijų; naujas požiūris į smurto pasekmes vaikams; vaikų apsaugos ir gerovės užtikrinimas per švietimą ir prevenciją; vaikų saugumas skaitmeninėje aplinkoje; įrodymais grįsti metodai vaikų smurto, nepriežiūros ir tarpasmeninio smurto prevencijai. Baigiamoji kongreso dalis, tarptautinis vaikų apsaugos politikai skirtas forumas, buvo nauja iniciatyva, skirta, visų pirma, politikos formuotojams ir valdžios institucijų atstovams, siekiant suburti skirtingų sektorių perspektyvas ir įtraukti vyriausybes į praktikos ir mokymosi bendruomenę; sutelkti dėmesį į praktinių veiksmų, skirtų nutraukti smurtą prieš vaikus ir nepriežiūrą, įgyvendinimą; sukurti interaktyvią erdvę vyriausybėms, kurioje galėtų vykti atviras dialogas, strateginės diskusijos ir problemų sprendimas; skatinti ryšių kūrimą ir gebėjimų stiprinimą tarp šalių bei jų viduje, siekiant sujungti politikos formuotojus su tyrėjais ir praktikais.

ISPCAN kongresas Vilniuje subūrė daugiau nei 600 dalyvių (tarp jų, įvairių sričių mokslininkus, praktikų bendruomenių, nevyriausybinių organizacijų atstovus ir politikos formuotojus) iš daugiau nei 80 šalių. Kongreso programą sudarė 95 lygiagrečios sesijos, buvo pateiktos 628 santraukos, 346 žodiniai ir 125 stendiniai pranešimai, įvyko 7 prieškongresiniai ir 23 seminarai kongreso metu, 20 simpoziumų ir 5 meistriškumo klasės. Baigiamasis „Rise Up Policy Forum“ sulaukė apie 270 dalyvių iš maždaug 60 šalių, įskaitant 63 vyriausybių delegatus.

[1] ISPCAN – Jungtinėse Amerikos Valstijose, 1977 metais pediatro Henry Kempe iniciatyva, įsteigta tarptautinė organizacija, kuri vienija viso pasaulio įvairių sričių ir sektorių atstovus, kurių veikla yra susijusi su vaiko teisių apsaugos, jų gerovės užtikrinimo klausimais, išskirtinį dėmesį skiriant vaikų apsaugai nuo smurto ir nepriežiūros. Organizacija, apjungdama įvairių sričių bei sektorių specialistus, dalindamasi informacija, duomenimis ir priemonėmis, siekia ilgalaikio ir kokybiško vaiko apsaugos sistemų pokyčio, geresnės smurto prieš vaikus ir jų nepriežiūros prevencijos, šio reiškinio atpažinimo ir reagavimo į jį.

Renginys suteikė galimybę dalyviams pasikeisti patirtimi, aptarti aktualius iššūkius vaikų apsaugos sistemoje, diskutuoti apie galimus pokyčius bei galimybę imtis veiksmų jų įgyvendinimui, siekiant realaus pokyčio vaiko teisių srityje ir vaiko gerovės užtikrinimo.

- Tarptautinė konferencija „Aktualios perspektyvos: įžvalgos apie vaikų žalingą seksualinį elgesį ir vaiko interesus atitinkančio teisingumo pokyčius“ – dviejų dienų, dviem skirtingoms temoms ir skirtingoms auditorijoms skirtas renginys, kurio tikslas buvo atkreipti dėmesį į itin jautrias, aktualias ir išskirtinio dėmesio reikalaujančias vaiko teisių apsaugos temas.

Pirmoji tema – „Tarp supratimo ir atsako: vaiko žalingas seksualinis elgesys“ – buvo pasirinkta manant, kad ji yra itin aktuali Lietuvai ir šiai temai nėra skiriamas būtinas dėmesys. Europos Tarybos 2025 metų tyrime apie seksualinį smurtą ir vaikų žalingą seksualinį elgesį minima, kad tai visame pasaulyje aktuali problema ir nors vis daugiau tyrimų nagrinėja ją, vis dar yra reikšmingų žinių, politikos ir atsako spragų tiek Europos jurisdikcijose, tiek tarptautiniu mastu. Svarbu į šią problemą žvelgti jautriai, orientuojantis į vaiką, kaip pagrindinį politikos ir praktikos centrą, laikantis aiškios vaikų teisių sistemos ir žmogaus teisių, vaikų teisių bei vaiko interesus atitinkančio teisingumo.[2]

Antroji tema – „Vaiko interesus atitinkantis teisingumas: permąstant teismo psichiatrijos ir teismo psichologijos ekspertizių vaidmenį nukentėjusių vaikų bylose“. Ši tema buvo pasirinkta, siekiant atkreipti dėmesį į Lietuvoje susiformavusią praktiką dėl vaikų teismo psichiatrijos ir (ar) teismo psichologijos ekspertizių, kai šių ekspertizių vaikai turi laukti itin ilgai (pvz., kartais iki šešių mėnesių), dėl ko patiria papildomas neigiamas pasekmes. Nors problema ne vienerius metus svarstoma įvairiuose lygmenyse ir pateikiama daug siūlymų bei galimų sprendimų, visgi, situacija nesikeičia. Tačiau užsienio valstybių praktika leidžia manyti, kad būtina iš esmės peržiūrėti ir keisti minėtų teismo ekspertizių skyrimo ir atlikimo teisinį reglamentavimą bei praktiką. Lietuva, įgyvendindama prisiimtus įsipareigojimus dėl vaikams palankaus teisingumo, vaiko aukos (nukentėjusiojo) teisių apsaugos, turi užtikrinti, kad baudžiamasis ir kiti procesai būtų kuo palankesni vaikui ir kuo mažiau (pakartotinai) traumuojantys jį.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga šį tarptautinį renginį organizavo bendradarbiaudama su Lietuvos Respublikos Seimo Socialinių reikalų ir darbo bei Teisės ir teisėtvarkos komitetais, Šiaurės ministrų tarybos biuru Lietuvoje ir Britų Taryba Lietuvoje, taip pat kitais partneriais.

- Aštuntasis Nacionalinis žmogaus teisių forumas – tema „Europa prasideda nuo žmogaus“, skirtas Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 25-osioms metinėms paminėti.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga ne vienerius metus dalyvauja žmogaus teisių forumo, skirto paminėti tarptautinę žmogaus teisių dieną, organizavime. Šį kartą, renginio organizatoriai kvietė visuomenę į diskusijas apie esamą situaciją ir tai, ką galima padaryti, kad Lietuvoje būtų gera gyventi visų tautybių, rasių, tikėjimų, lyčių, socialinių padėčių, įsitikinimų ar pažiūrų žmonėms.

Įstaiga surengė diskusiją „Tautinių mažumų vaikai: kaip išsaugoti tautiškumą ir užaugti pilnaverčiais piliečiais“, t. y. kaip surasti optimalų sprendimą tautinės mažumos vaikui įgyti kokybišką išsilavinimą, išsaugant savo tapatybę, puoselėjant savo kalbą ir tradicijas, lygiaverčiai mokėti valstybinę kalbą ir įgyti kompetencijas, leidžiančias veiksmingai dalyvauti visuomenės gyvenime? Diskusijoje dalyvavo Kontrolierė, Vytauto Didžiojo universiteto rektorė, prof. dr. I. Dabašinskienė, Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos Tautinių bendrijų turinio grupės vadovė A. Grigoit ir Visagino meras E. Galaguz.

[2] Hackett, S. (2025). Study on sexual violence and harmful sexual behaviour displayed by children: Nature, causes, consequences and responses. Council of Europe

- Kasmetinis Lietuvos, Latvijos, Estijos ir Lenkijos vaiko teisių ombudsmenų ir jų atstovų susitikimas. Tai 2012 metais prasidėjusi tradicija, kai keturių Baltijos jūros valstybių vaikų teisių ombudsmenai ir jų institucijų atstovų susitinka aptarti aktualius vaikų padėties, jų teisių užtikrinimo ir kitus aktualius veiklos klausimus, iššūkius bei pasidalinti gerąja praktika.

Įstaigos organizuotame renginyje, kaip ir kasmet, dalyviai aptarė praėjusių ir einamųjų metų veiklos aktualijas bei pagrindines kryptis. Taip pat šio susitikimo metu dėmesys buvo skirtas vaiko teisių apsaugos institucijų veikimo problemoms bei kai kuriems švietimo organizavimo aspektams. Kitos susitikimo temos – skaitmeninių technologijų poveikis vaikams ir jų ribojimas bei vaikų probleminis, smurtinis elgesys –buvo aptartos kartu su Vilniaus Universiteto Filosofijos fakulteto Psichologijos instituto bei Sociologijos ir socialinio darbo instituto, taip pat Skaitmeninės etikos centro atstovais. Kalbant apie skaitmeninių technologijų poveikį vaikams buvo aptarti tyrimų duomenys, dalintasi įžvalgomis apie vaiko gerovei užtikrinti priimamus sprendimus bei iniciatyvas dėl skaitmeninių įrenginių ribojimo (draudimo) švietimo įstaigose. Aptariant vaikų probleminį, smurtinį elgesį, buvo pristatyti Lietuvoje atliekamų vaikų delinkvencijos ir viktimizacijos tyrimai, stebimos tendencijos bei viešas diskursas.

- 17-asis vaikų kartingų turnyras – tradicinis nacionalinis Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos, kartu su Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataru E. Bičkausku bei Plytinės kartodromu organizuojamas renginys. Turnyre varžosi globojami ir dienos centrus lankantys vaikai iš visos Lietuvos. Šiais metais vaikai varžėsi dėl pagrindinio Europos Parlamentaro nario V. P. Andriukaičio įsteigto prizo – kelialapio į Strasbūrą. Varžybos vyko ir tarp palaikymo komandų. Vaikai taip pat dalyvavo įvairiose sporto pramoginėse veiklose bei istorinėje edukacijoje apie Lietuvos riterių kovas.

- Konferencija „Lietuvos vaikų balsas 2025“ – tradicinis nacionalinis renginys, rengiamas Mykolo Romerio Universiteto Žmogaus ir visuomenės studijų fakulteto Edukologijos ir socialinio darbo instituto kartu su partneriais, vienas iš jų – Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga.

Kiekvienų metų konferencijos tema yra unikali. Šie metai buvo skirti mažųjų herojų istorijoms. Renginio tema „Mano herojus“ kvietė vaikus kūrybiškai pasidalinti mintimis apie jiems svarbius, juos įkvepiančias žmones, taip pat asmenines herojų savybes, kurios vaikų nuomone yra svarbios ir vertingos. Konferencijos metu buvo apdovanoti piešinių, pranešimų ir vaizdo klipų konkurso „Lietuvos vaikų balsas 2025“ laureatai. Renginyje dalyvavo daugiau nei 300 vaikų iš įvairių Lietuvos miestų: Vilniaus, Kauno, Šiaulių, Panevėžio, Ukmergės ir kitų vietovių.

Renginio idėja grindžiama Vaiko teisių konvencija, kurios 12 straipsnis numato, kad valstybės dalyvės garantuoja vaikui, sugebančiam suformuluoti savo pažiūras, teisę laisvai jas reikšti visais su juo susijusiais klausimais, o 13 straipsnis įtvirtina vaiko teisę reikšti savo nuomonę jam priimtinais būdais.

II. TĖVŲ VALDŽIOS ĮGYVENDINIMO ASPEKTAI

2.1. VAIKO, KURIO TĖVAI GYVENA SKYRIUMI, TEISIŲ UŽTIKRINIMAS

Tėvų valdžios turinys, apimantis tėvų teisę ir pareigą dorai auklėti ir prižiūrėti savo vaikus, rūpintis jų sveikata, išlaikyti juos, atsižvelgiant į jų fizinę ir protinę būklę sudaryti palankias sąlygas visapusiškai ir harmoningai vystytis, kad vaikas būtų parengtas savarankiškam gyvenimui visuomenėje, atskleistas CK 3.155 straipsnyje. Motinystės, tėvystė ir vaikystė – konstitucinės vertybės, kurios turi būti visokeriopai puoselėjamos ir saugomos. Tėvo ir motinos teisės ir pareigos savo vaikams yra lygios. Abu tėvai – tiek tėvas, tiek motina yra vienodai reikšmingi vaiko socializacijos procese, nepriklausomai nuo jų tarpusavio santykių, ir abu tėvai tarpusavio susitarimu turi spręsti visus su vaiku susijusius klausimus[3].

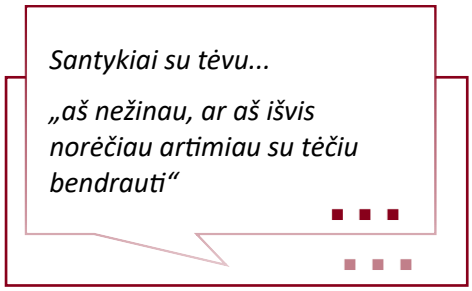

Tėvų tarpusavio konfliktai yra vienas pagrindinių veiksnių, turinčių tiesioginį neigiamą poveikį vaiko emocinei gerovei ir jo teisių užtikrinimui, todėl jie turi būti sprendžiami operatyviai ir konstruktyviai, gerbiant vienas kito nuomonę bei kuriant pagarbią ir konstruktyvią bendravimo kultūrą. Esant nesutarimams, tėvai turi siekti susitarimo dialogo būdu. Siekdami šio tikslo bei užtikrinti, kad jų priimami sprendimai kuo geriau atitiktų vaiko teises ir interesus, tėvai, savo iniciatyva ar paskatinti įvairių procesų metu, gali aktyviai naudotis įvairia pagalba (pvz., konsultuotis, įgyti ar tobulinti tėvystės įgūdžius, dalyvauti mediacijoje). Priešingu atveju, tėvų negebėjimas ir (ar) nenoras spręsti su vaiku susijusius ginčus, vaiko įtraukimas į savo tarpusavio konfliktus, nuteikinėjimas prieš kitą iš tėvų, piktnaudžiavimas savo teisėmis ir pan., pažeidžia vaiko teisę augti saugioje, visapusiškai ir harmoningai vystytis palankioje aplinkoje, emociškai traumuoja vaiko ir sudaro prielaidas psichologinio bei kito smurto prieš vaiką apraiškoms. Deja, tenka pripažinti, kad Įstaigos praktikoje nėra reti atvejai, kai abiejų ar vieno iš tėvų elgesys, sprendžiant visus su vaiku susijusius klausimus, neatitinka vaiko gerovės, geriausių vaiko interesų užtikrinimo principų ir labiau atspindi tėvų asmeninius interesus, prioritetus ar ambicijas.

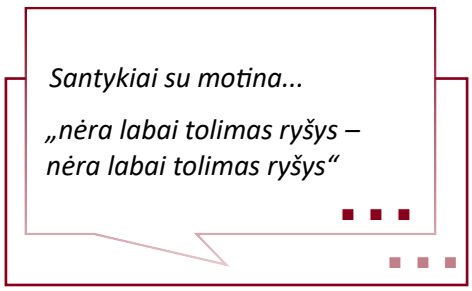

Oficialios statistikos duomenimis[4], vaikų, likusių po ištuokos su vienu iš tėvų, skaičius Lietuvoje kiekvienais metais yra apie 6000 vaikų (2024 m. – 5922, 2023 m. – 5922, 2022 m. – 5983, 2021 m. – 6128). Santuokos nutraukimo metu turi būti išsprendžiami su vaiku susiję klausimai – vaiko gyvenamoji vieta, vaiko išlaikymas, bendravimo su vaiku tvarka ir kt.

Svarbu paminėti, kad tėvų ginčai dėl su vaikais susijusių klausimų gali kilti nepriklausomai nuo jų tarpusavio santykių kvalifikavimo (sutuoktiniai, buvę sutuoktiniai, partneriai, atskirai gyvenantys asmenys ir pan.) ir tik dalis tėvų šiuos klausimus (iš)sprendžia tarpusavio susitarimu.

[3] Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.156, 3.159, 3.165 ir kt. straipsniai.
[4] Žr., https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=e446b7ab-19e6-4885-8260-19eceb523934#/

Nekvestionuojant tėvų teisės auginti ir auklėti vaikus vadovaujantis šeimos puoselėjamomis vertybėmis, pabrėžtina, kad tėvai neturi visiškos veiksmų laisvės sprendžiant su vaikais susijusius klausimus ir privalo veikti atsižvelgdami į geriausius vaiko interesus. Šeima, kaip visuomenės dalis, funkcionuodama ir kontaktuodama su aplinkiniais, privalo laikytis teisės aktų reikalavimų bei visuotinai pripažintų moralinių vertybių. Šeimoje turi būti užtikrinamos vaiko teisės ir interesai, tinkamai rūpinamasi vaiko fiziologiniais ir emociniais poreikiais, sukuriama saugi ir palanki aplinka, užtikrinama jo socializacija, ugdymas ir pan.

Kontrolierė ne kartą išsakė nuomonę, kad geriausių vaiko interesų užtikrinimas, kaip vaiko gerovę lemianti prielaida, didele dalimi priklauso nuo vaiko artimosios aplinkos būvio. Susiklosčiusi vaikui nepalanki situacija bei gyvenamoji aplinka gali būti viena iš priežasčių, galinčių iškreipti vaiko asmenybės vystymąsi, pakenkti jo dvasinei pusiausvyrai, turėti neigiamos įtakos jo sveikatai, psichologinei būsenai ir kitoms sritims. Visgi, turint omenyje Įstaigos praktiką, galima teigti, kad tęstiniai ir ilgalaikiai tėvų ginčai su vaikais susijusiais klausimais ypač skaudūs bei sukelia neigiamas pasekmes vaikams. Taip pat rodo, kad tėvai, nesutardami įvairiais, net ir su kasdienėmis vaiko gyvenimo situacijomis susijusiais, klausimais ne visada atsakingai rūpinasi vaiko gerove, jo teisių ir interesų užtikrinimu (pvz., nesutarimai kyla dėl bendravimo su vaiku tvarkos ir sąlygų, priežiūros, ugdymo įstaigos parinkimo, laisvalaikio, sveikatos priežiūros).

Santykiai su tėvu...

„lyg kalbėčiau su sau pažįstamu žmogumi, gal, pavyzdžiui, lyg su bendradarbiu kažkokiu“

Tėvų išsiskyrimas yra krizinė situacija, kuri sukelia netekties jausmą ne tik suaugusiems, bet ir vaikams, nes netenkama pažįstamos aplinkos, kinta kasdienė rutina bei pasikeičia daugelis dalykų. Vaikai yra gan lankstūs bei atsparūs ir gali susitvarkyti su praradimais, jeigu išlieka ryšys su abiem tėvais. Paminėtina ir tai, kad labai dažnai vaikas prisiima kaltę dėl skyrybų, nes tiki, kad pasakė ar padarė kažką, dėl ko kitas iš tėvų paliko jį. Ilgalaikiai konfliktai neigiamai paveikia ne tik pačius tėvus, bet ir vaikų tarpusavio santykius (santykiai tarp brolių, seserų), taip pat santykius su kitais artimaisiais giminaičiais. Nekelia abejonių, jog vaikai išgyvena dėl konflikto tarp jiems artimų žmonių, todėl ypač svarbu garantuoti vaikams ramią, emociškai ir psichologiškai palankią aplinką. Tėvams tenka pareiga elgtis teisingai, sąžiningai ir protingai bei bendradarbiauti, siekiant užtikrinti pirmiausia savo vaikų gerovę. Minėti teiginiai skamba gražiai, tačiau jų praktinis įgyvendinimas dažnai tampa labai sudėtingu, o kartais net, manytina, neįmanomu bei reikalauja drastiškesnių priemonių ir sprendimų. Sklaidant vaikų istorijas sunku suvokti, jog betęsiantys daugiau kaip dešimt metų konfliktai, nuolatiniai bylinėjimaisi, tėvų skundai vienas kito atžvilgiu dėl bet kokio veiksmo ir siekiant bet kokiu būdu „įrodyti“ vieno iš tėvų kaltę, gali neturėti jokių pasekmių vaikui.

Įstaigos praktikoje stebima, kad ilgalaikiai konfliktai ir vaikų buvimas konfliktinėse situacijose (aplinkose) daro (gali padaryti) nepataisomą žalą ne tik vaikų santykiams su tėvais, bet ir jų harmoningai psichologinei, emocinei, socialinei raidai. Mokslinėje literatūroje psichologai atkreipia dėmesį į tai, jog ilgalaikiai konfliktai sukelia skaudžias pasekmes vaiko pasitikėjimui tėvais, prastėja ryšys su jais ir kt. Vaikams, kurie nuolat ir ilgą laiką patiriant tėvų konfliktus, neturi galimybės kurti saugius ir sveikus santykius su kiekvienu iš tėvų, kyla depresijos, suicido, savižalos, piktnaudžiavimo psichoaktyviomis medžiagomis, žemos savivertės ar kitų elgesio ir emocinių sunkumų rizika, tiek konkrečiu laiku (vaikystėje, paauglystėje), tiek suaugus.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas[5] yra nurodęs, kad „teismo sprendimo (nutarties) dėl bendravimo su vaiku tvarkos nustatymo tikslas – užtikrinti realų nepilnamečio vaiko ir skyrium gyvenančio tėvo (motinos) kontaktą, taip užtikrinant vaiko teisę į šeimos ryšius. Atsižvelgiant į tai, ypatingą svarbą vykdant tokį sprendimą (nutartį) įgyja jame paprastai tiesiogiai neįvardyta, tačiau ne mažiau svarbi šalių kooperavimosi pareiga. Tinkamas teismo sprendimo (nutarties) dėl bendravimo su vaiku tvarkos vykdymas apima ne tik susilaikymą nuo aktyvių veiksmų, darančių sprendimo vykdymą negalimą, bet ir pareigą imtis reikiamų priemonių, kad būtų realiai pasiekiamas sprendimu siektas rezultatas – vaiko ir skyrium gyvenančio tėvo (motinos) kontaktas, jų tarpusavio ryšio atkūrimas ir palaikymas. Kartu tai reiškia, kad tokio teismo sprendimo (nutarties) nevykdymas galimas ne tik aktyviais tėvo (motinos), su kuriuo gyvena vaikas, veiksmais, kliudančiais skyrium gyvenančiam tėvui (motinai) bendrauti su vaiku, bet ir nesikooperavimu, tėvų valdžios panaudojimu prieš nepilnamečio vaiko interesus, dėl kurio teismo sprendimu siekiami tikslai nėra realiai pasiekiami.“ Teismas[6] taip pat teigia, kad „abiejų ar vieno iš tėvų nebendradarbiavimo ar nepakankamo bendradarbiavimo, vykdant teismo sprendimu (nutartimi) patvirtintą bendravimo tvarką, aplinkybė gali būti teisiškai reikšminga sprendžiant dėl poveikio priemonių taikymo abiejų tėvų atžvilgiu. Atsižvelgiant į jos sukeliamų teisinių pasekmių rimtumą, teismai dėl šios aplinkybės turėtų spręsti atidžiai įvertinę kiekvienos iš šalių bendradarbiavimo pareigos turinį ir byloje esančius įrodymus, pagrindžiančius kiekvienos šalies šios pareigos pažeidimą.“ Dėmesys yra atkreiptas ir į tai, jog „vaikai patiria emocinę žalą ne tik dėl nuolat besitęsiančių tėvų konfliktų, bet ir dėl jiems, jų nuomonės svarbai primetamos tėvų atsakomybės už bendravimo tvarkos (ne)vykdymą, todėl teismas turi siekti išlaikyti tinkamą pusiausvyrą tarp vaiko nuomonės ir norų svarbos vertinimo ir jo intereso užmegzti glaudesnį ryšį su kartu negyvenančiu tėvu (motina), jį saugoti ir plėtoti“.[7] Pažymėtina, kad šiame kontekste tėvų bendradarbiavimo ir kooperavimosi pareiga turi būti suprantama, kaip maksimalių pastangų dėjimas tam, kad vyktų skyrium gyvenančio tėvo (motinos) ir vaikų bendravimas, kt.

Kontrolierė savos sprendimuose ne kartą konstatavo, kad vykstant tęstiniams tėvų ginčams dėl vaikų, vaiko teisių apsaugos ir pagalbos šeimai specialistai turėtų aiškintis ir vertinti, ar abiejų tėvų, jų tarpusavio bendravimas atitinka geriausius vaiko interesus, aktyviai siekti visų ginčo baigtimi suinteresuotų šalių bendradarbiavimo, konsultuoti ir tarpininkauti sprendžiant tėvų tarpusavio nesutarimus, padėti jiems surasti sprendimus, kurie geriausiai atitiktų vaiko interesus, ieškoti kitų veiksmingų priemonių, kt. Pažymėtina ir tai, kad Tarnyba, nepaneigdama vieno iš vaiko teisių ir laisvių apsaugos įgyvendinimo principų – pagalbos viršenybės principo, kuris reiškia, jog vaikui ir jo šeimai užtikrinama pagalbos priemonių viršenybė prieš valstybės prievartos priemones, ir, kuriuo turi vadovautis valstybės ir savivaldybių institucijos ir įstaigos, nevyriausybinės organizacijos bei kiti fiziniai ir juridiniai asmenys, teisės aktų nustatyta tvarka turi vertinti vaiko tėvų veiksmus bei taikyti teisės aktuose nustatytas poveikio priemones.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pažymėjęs, jog valstybė į privatų šeimos gyvenimą gali ir turi įsikišti dviem atvejais – teikdama tėvams paramą, reikalingą tinkamam vaikų auklėjimui ir priežiūrai bei imdamasi visų reikiamų teisinių, administracinių, socialinių ir švietimo priemonių, siekiant apginti vaiką nuo priežiūros nebuvimo ar nerūpestingo elgesio, kuriuos vaikas gali patirti iš tėvų ar kitų jį globojančių asmenų[8]. Tėvystė (motinystė) visų pirma yra pareigos vaikui, o ne teisės į vaiką[9] ir

[5] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. gruodžio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-247-916/2021
[6] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. vasario 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-35-969/2020, 36 punktas
[7] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. kovo 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-157-916/2021, 34 punktas
[8] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. kovo 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-92/2014.
[9] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. rugpjūčio 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-548-915/2015.

domėtis vaiku neužtenka. Tėvai vaikus turi auginti, tenkindami jų fiziologinius, emocinius, ugdymo ir kitus svarbius poreikius. Tinkamas vaiko poreikių identifikavimas yra viena iš tėvų pareigų, kurios nevykdymas dėl aplaidumo ar abejingumo savo tėviškoms pareigoms laikytina kaltais veiksmais.[10] Tėvai negali veikti prieš vaiko interesus. Abu tėvai yra vienodai reikšmingi vaiko socializacijos procese, todėl jų tarpusavio konfliktai negali būti priežastimi neigti vaiko interesus. Tėvų teisės negali būti laikomos viršesnėmis už vaiko interesus, o sprendimai, susiję su vaiko gerove, turi būti grindžiami pirmiausia vaiko interesų apsauga. Tėvų konfliktai neturi tapti vaiko gyvenimo dalimi, o teisiniai sprendimai privalo užtikrinti nepilnamečio vaiko gerovę bei stabilumą.[11] Deja, nepaisant valstybės pastangų, įvairių priemonių ir netgi taikomos teisinės atsakomybės, vaiko gerovė nėra užtikrinama. Pažymėtina ir tai, jog vaikams gyvenant su vienu iš tėvų, jam kyla didesnė atsakomybė už rūpinimąsi vaiku, tačiau tai nepaneigia kito tėvo, su kuriuo tuo metu vaikas negyvena, pareigų. Tačiau neretai vienas iš tėvų, su kuriuo vaikas negyvena, užima ne bendradarbiaujančio, bet nuolat kaltinančio puolėjo poziciją, o vaikas tampa manipuliacijos įrankiu.

Stebima tendencija, kai tėvai, nesugebėdami įveikti tarpusavio nuoskaudų ir įžeidimų, neskatina ir nesudaro sąlygų vaikui bendrauti su skyriumi gyvenančių tėvu (motina), vaiką (ne)tiesiogiai nuteikia prieš skyrium gyvenantį tėvą (motiną). Vaikai tampa įrankiu tėvų konflikte, jiems perduodamos neigiamos emocijos, įskiepijami prieštaringi jausmai ir lojalumo konfliktai. Toks tėvų elgesys pasireiškia įvairiomis formomis: nuo atvirų neigiamų komentarų apie kitą tėvą, selektyvaus informacijos pateikimo, kaltinimų, iki subtilesnių manipuliacijų, pvz., demonstratyvaus liūdesio vaiko akivaizdoje prieš susitikimus su kitu tėvu ir pan. Ilgainiui vaiko pasąmonėje nuosekliai formuojamas iškreiptas, visiškai neatitinkantis tikrovės negatyvus kito tėvo paveikslas. Tokio proceso pasekmės nėra trumpalaikės ar lengvai atitaisomos. Vaikas, kuriam ilgą laiką buvo skiepijama neigiama nuomonė apie kitą tėvą, pamažu pradeda pats tuo tikėti ir ilgainiui atsisako bendrauti, susitikti su skyrium gyvenančiu tėvu (motina). Tokiu atveju atkurti vaiko ir skyrium gyvenančio tėvo (motinos) ryšį yra itin sudėtinga – tam reikia daug pastangų, laiko ir įvairių specialistų įsitraukimo, o rezultatas ne visada būna pasiekiamas. EŽTT savo praktikoje pripažįsta, kad bylose, susijusiose su tėvų bendravimo su vaikais teisių įgyvendinimu, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnis apima tiek tėvo teisę siekti ryšio su vaiku atkūrimo, tiek nacionalinių valdžios institucijų pareigą sudaryti tam palankias sąlygas. Vaiko geriausi interesai reikalauja, kad būtų dedamos visos pastangos išsaugoti asmeninius ryšius su abiem tėvais ir, jei būtina, atkurti šeimos santykius. Atsižvelgiant į tai, valstybės institucijos turi pareigą reaguoti kuo anksčiau. Pastebėjus tėvų veiksmus, prieštaraujančius vaiko interesams, būtina imtis aktyvių, savalaikių ir koordinuotų priemonių dar ankstyvoje stadijoje, kol vaiko ryšys su skyrium gyvenančiu tėvu (motina) nėra visiškai nutrūkęs. Tik operatyvi ir kryptinga intervencija gali užkirsti kelią ilgalaikėms neigiamoms pasekmėms bei užtikrinti realų, o ne deklaratyvų vaiko teisės į šeimos ryšius įgyvendinimą.

Kontrolierė ne kartą kritiškai vertino institucijų ir tėvų veiksmus (neveikimą), atkreipdama dėmesį į tai, kad svarstydami galinčius ženkliai paveikti vaiką ar vaikus sprendimus, atlikdami atitinkamus veiksmus[12], atsakingi asmenys (vaiko įstatyminiai atstovai, įstaigos ir kt.) visada turi išanalizuoti savo veiksmų pasekmes ir jas įvertinti, nustatyti kas naudingiausia vaikui artimiausiu metu ir ateityje bei

[10] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. kovo 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-92/2014

[11] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025 m. gruodžio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-176-916/2025.

[12] Vaiko teisių komiteto nuomone, „kiekvienu su vaiku ar vaikais susijusiu veiksmu reikia atsižvelgti į jų interesus kaip pagrindinį prioritetą. Žodis „veiksmas“ apima ne tik sprendimus, bet ir visus veiksmus, elgesį, pasiūlymus, paslaugas, procedūras ir kitas priemones“; Bendrasis komentaras Nr. 14 (2013) Dėl vaiko teisės, kad jo interesams būtų skiriamas pagrindinis prioritetas (3 straipsnio 1 dalis), CRC/C/GC/14.

imtis priemonių, kad būtų išvengta bet kokios neigiamos žalos vaikui bei „daugiau svarbos reikia skirti tam, kas geriausiai tinka vaikui“[13]. Manytina, kad kai kuriais atvejais, pripažįstant, jog institucijos pareigą teikti pagalbą vykdė tinkamai ir nėra pasiekiami tikslai, užtikrinant vaiko gerovę, o jo įstatyminiai atstovai nesuvokia savo žalingo elgesio vaiko atžvilgiu pasekmių, spręstinas kraštutinių teisinių priemonių taikymo klausimas. Paminėtina, kad praktikoje tėvų valdžios ribojimo procesai vyksta, tačiau, kaip ir kiekvieno teisinio ginčo atveju, proceso šalys naudojasi visomis procesinėmis teisėmis ir laiko prasme procesai, bylinėjimasis trunka ilgai, o tai nėra palanku vaikui. Vaiko buvimas ilgalaikėje konfliktinėje situacijoje yra žalojantis, todėl būtina diskutuoti bei ieškoti priemonių ir svertų, užtikrinančių vaiko teisių ir interesų apsaugą bei, jog vaikas būtų apsaugotas nuo abiejų tėvų neigiamo poveikio jam.

2.2. INFORMACIJOS APIE VAIKĄ (NE)TEIKIMAS

Skyriumi nuo savo vaikų gyvenantys tėvas turi teisę gauti informaciją apie vaiką ne tik iš tėvo, su kuriuo gyvena vaikas, bet ir iš visų auklėjimo, ugdymo, gydymo, vaiko teisių apsaugos ir kitų įstaigų bei institucijų, kurios turi ryšį su jo vaiku, kad galėtų tinkamai įgyvendinti savo teises ir vykdyti pareigas vaikui, atstovauti jam, būti atsakingu už vaiko elgesį, kt. Taip pat įstatymų leidėjas nustatė, kad tėvų teisė gauti informaciją nėra absoliuti bei, kad atsisakyti suteikti informaciją galima tuo atveju, jei yra grėsmė vaiko sveikatai ar gyvybei iš tėvo ar motinos pusės, taip pat įstatymų nustatytais atvejais. Įstaigų, organizacijų ar kitų institucijų ir fizinių asmenų atsisakymas tėvams suteikti informaciją apie jų vaikus gali būti skundžiamas teismui. (CK 3.170 straipsnio 5 ir 6 dalys).

Vienu iš Įstaigoje nagrinėtų atvejų, užsienio valstybėje gyvenantis vaiko tėvas kreipėsi dėl socialinių paslaugų centro veiksmų, t. y. dėl informacijos neteikimo, jo, kaip vaiko tėvo, neįtraukimo į sprendimų priėmimą ir galimos diskriminacijos dėl gyvenamosios vietos. Tyrimo metu buvo nustatyta, kad socialinių paslaugų centras atsisakė pateikti sprendimą dėl atvejo vadybos proceso užbaigimo bei sprendimo dėl atvejo vadybos netaikymo, nes pareiškėjo atžvilgiu atvejo vadyba nebuvo vykdoma, sprendimai priimti ne pareiškėjo atžvilgiu ir jie nesukūrė, nepakeitė ar nepanaikino jo teisių. Taip pat socialinių paslaugų centras atsisakydamas pateikti konkretų sprendimą nurodė, kad tokiu būdu siekė užtikrinti kito asmens – vaiko motinos, kaip duomenų subjekto, teisių apsaugą. Atvejo vadybos procesas buvo inicijuotas motinai ir vaikui, o pareiškėjui (tėvui), gyvenančiam užsienio valstybėje, įstaiga negali teikti socialinių paslaugų.

Siekiant užtikrinti geriausius vaiko interesus ir išvengti informacijos apie privatų šeimos gyvenimą paviešinimo, posėdžio dalyviams taikomi konfidencialumo reikalavimai, tačiau konfidencialumo reikalavimai netaikomi vaiko tėvams ar kitiems vaiko atstovams pagal įstatymą, jeigu tai neprieštarauja geriausiems vaiko interesams. Pažymėtina, kad tais atvejais, kai tėvai ar kiti vaiko atstovai pagal įstatymą gyvena skyriumi, vyksta santuokos nutraukimo procesas, tėvai ar vienas iš tėvų gali susipažinti tik su savo asmens duomenimis ir su informacija apie vaiką, kaupiamais šeimos byloje, jei tai neprieštarauja vaiko interesams; į atvejo vadybos posėdį kviečiami vaiko tėvai; vaiko tėvams ar kitiems vaiko atstovams pagal įstatymą raštu ar elektroninių ryšių priemonėmis turi būti pranešta apie posėdžio laiką ir kt. Taigi, į atvejo vadybos posėdžius kviečiami tėvai ir jie turi teisę susipažinti su informacija apie vaiką, tačiau, teisės aktuose nurodytais atvejais, tik su tais

[13] Bendrasis komentaras Nr. 14(2013) „Dėl vaiko teisės, kad jo interesams būtų skiriamas pagrindinis prioritetas (3 straipsnio 1 dalis)“, CRC/C/GC/14.

duomenimis, kurie betarpiškai susiję su prašančiu pateikti informaciją asmeniu; jeigu tai atitinka vaiko interesus.[14]

Kontrolierė vertindama situaciją, atkreipė dėmesį į tai, kad tarp santuoką nutraukusių tėvų yra susiklostę itin konfliktiški santykiai bei, kad socialinių paslaugų centras turėjo pareigą užtikrinti motinos, su kuria gyvena vaikas, privataus gyvenimo apsaugą, taip pat apsaugoti vaiko interesus.

Vertinant teisinį reglamentavimą, atsižvelgiant į teritorinį principą (aplinkybę, kad vienas iš tėvų gyvena užsienio valstybėje), svarstyta, kad teisinis reglamentavimas nėra pakankamai aiškus ir pakankamai nuoseklus, kadangi teisės aktų nuostatos taikomos Lietuvos Respublikos teritorijoje gyvenančiam tėvui (motina), tačiau aiškiai nereglamentuoja kito vieno iš tėvų, gyvenančio užsienio valstybėje, įtraukimo į atvejo vadybos procesą, jo informavimo ir kitų praktinių aspektų. Visgi, Kontrolierės nuomone, įstaiga turi teisės aktų nustatyta tvarka informuoti kitą iš tėvų apie posėdžio organizavimą, priimtus sprendimus, betarpiškai susijusius su vaiku, tokiu būdu užtikrindama ir kito asmens, kaip duomenų subjekto, teises bei vaiko interesus. Konkrečiu atveju Kontrolierė taip pat konstatavo, kad užsienio valstybėje gyvenančio vieno iš tėvų neįtraukimas į sprendimų, susijusių su vaiku, priėmimo procesą gali būti vertinamas kaip veiklos trūkumas bei atkreipė dėmesį, jog turi būti užtikrinama tėvų teisė gauti informaciją (priimtus sprendimus), susijusius su jų vaiku.

Informacijos teikimą tėvams reglamentuoja ir kiti įstatymai, pvz., Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo ir Psichikos sveikatos priežiūros įstatymai, kuriuose nustatytas vaiko tėvų dalyvavimas dėl sveikatos priežiūros paslaugų, duomenų apie vaiko sveikatą teikimo.

Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatyme nustatyta, kad nepilnamečiam pacientui iki 16 metų atstovauja jo atstovai pagal įstatymą (vienas iš tėvų, globėjas, rūpintojas) bei, kad su jo medicinos dokumentais turi teisę susipažinti jo atstovai; kad sveikatos priežiūra jam teikiama tik su atstovų pagal įstatymą sutikimu, išskyrus būtinosios medicinos pagalbos paslaugų teikimo atvejus; kad sveikatos priežiūros specialistai visais atvejais turi parinkti tokius diagnostikos ir gydymo metodus, kurie labiausiai atitiktų nepilnamečio interesus, atsižvelgdami pirmiausia į nepilnamečio, taip pat į jo atstovų valią; kad jeigu yra nesutarimų tarp paciento iki 16 metų ir jo atstovų, diagnostikos ir gydymo metodus parenka gydytojų konsiliumas, atsižvelgdamas į nepilnamečio interesus. Kai nepilnamečio paciento tėvai tarpusavyje nesutaria dėl sveikatos priežiūros masto, atitinkamus sprendimus priima gydantis gydytojas, o prireikus – gydytojų konsiliumas, išimtinai vadovaudamasis paciento interesais.

Individualaus atvejo nagrinėjimo metu buvo nustatytos aplinkybės, jog vienas iš vaiko tėvų galėjo susipažinti su vaiko sveikatos duomenimis, tačiau negalėjo gauti dalies duomenų apie vaiko sveikatą nuotoliniu būdu (internetu), nes informacija apie psichikos sveikatą e. sveikata portale nėra teikiama bei neprieinama dėl duomenų jautrumo. Pareiškėjas skundė sveikatos priežiūros įstaigos atsisakymą suteikti visus duomenis apie vaiko psichinę sveikatą. Sveikatos priežiūros įstaiga atsisakymą, be kitų aplinkybių, motyvavo tuo, kad vienas iš vaiko tėvų jautrius duomenis apie vaiko sveikatą teikė tretiesiems asmenims, o psichikos sveikatos priežiūros specialistai pastebėjo, jog vaikui tai sukėlė neigiamas emocijas bei, kad visa tai kenkė vaiko interesams. Turėdama omenyje minėtą teisinį reglamentavimą, atsižvelgdama į tyrimo metu nustatytas aplinkybes ir teismo procesiniuose dokumentuose pateiktas išvadas, kad vienas iš tėvų, su kuriuo gyvena vaikas, užtikrina sveikatos priežiūros paslaugų teikimą vaikui; kad tėvai galimai nesutaria dėl gydymo ir sveikatos priežiūros

[14] Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 37 straipsnio 2 dalis; Atvejo vadybos tvarkos aprašo 14.1.2, 15, 23 ir 26 punktai.

paslaugų, geriausiai atitinkančių vaiko poreikius ir interesus, Kontrolierė šiuo atveju konstatavo, kad nebuvo gauta objektyvių duomenų, jog sveikatos priežiūros įstaigos ir gydytojų konsiliumo sprendimai dėl dalies informacijos apie vaiko psichikos sveikatą neteikimo pažeidė vaiko teisėtus interesus ir ribojo jo teisę į sveikatą.

Tėvams informacijos teikimas saistomas ir kitų teisės aktų nuostatomis – Teisės gauti informaciją ir duomenų pakartotinio naudojimo įstatymo, Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo, Europos Sąjungos Bendrojo duomenų apsaugos reglamento (BDAR) ir kt. Įstaigos, kurios disponuoja ir tvarko asmens duomenis susijusius su vaikais, teikdamos informaciją ir (ar) atsisakydamos ją teikti, turi priimamą sprendimą vertinti visais teisės aktuose nurodytais aspektais. Kiekvienu atveju turi būti vertinama, ar informacijos (ne)teikimas apie vaiką, atitiks BDAR 25 straipsnyje numatytus asmens duomenų apsaugos principus. Praktikoje būna situacijos, kai ne visada pavyksta suderinti ginčo šalių interesus asmens duomenų apsaugos ir tėvų teisės gauti informaciją apie vaiką aspektu. Taip pat, kai asmens duomenų apsaugos nuostatos neretai taikomos formaliai ir absoliučiai, neįvertinant tėvų teisės ir pareigos dalyvauti vaiko gyvenime turinio ir (ar) proporcingumo principo. Pabrėžtina, kad informacijos apie vaiką neteikimas gali nepagrįstai riboti vieno iš tėvų teisę į informaciją ir sudaryti kliūtis įgyvendinti tėvų valdžią.

Įstaigoje nagrinėtu individualiu atveju buvo analizuojama situacija, kai vienam iš tėvų nebuvo teikiama informacija apie vaiko faktinę gyvenamąją vietą, nors jo tėvų valdžia nebuvo apribota ir nebuvo nustatyta objektyvių aplinkybių, pagrindžiančių tokios informacijos ribojimą. Tyrimo metu buvo nustatyta, kad vaikui pakeitus gyvenamąją vietą (iš užsienio grįžęs tėvas pasiėmė vaiką, kuris gyveno su kitu iš tėvų, vaikas faktiškai gyveno pas artimus giminaičius), su juo negyvenantis tėvas, nežinodamas faktinės vaiko gyvenamosios vietos, neteko galimybės bendrauti juo. Tėvui nebuvo atskleista faktinė vaiko gyvenamoji vieta, motyvuojant asmens duomenų apsaugos reikalavimais ir privataus asmens nesutikimu. Tačiau nebuvo pateikta duomenų, jog informacijos atskleidimas keltų grėsmę vaiko saugumui ar teisėtiems interesams, taip pat nebuvo priimta teismo sprendimų, ribojančių pareiškėjo teisę gauti informaciją apie vaiką.

2.3. VAIKO SITUACIJOS VERTINIMO PROCESO TRŪKUMAI

Teisės aktai įpareigoja Tarnybą ar jo įgaliotą teritorinį skyrių reaguoti į kiekvieną gautą pranešimą apie galimą vaiko teisių pažeidimą bei nuosekliai reglamentuoja vaiko teisių apsaugos specialistų veiksmus, nagrinėjant šiuos pranešimus ir atliekant vaiko situacijos vertinimą, taip pat galimus priimti sprendimus (VTAPĮ 36 ir kiti straipsniai). Vienas iš vaiko situacijos vertinimo tikslų yra išsiaiškinti, ar tėvai tinkamai įgyvendina savo pareigas vaiko atžvilgiu ir užtikrina vaiko teises ir jo interesus; ar nekyla pavojus vaiko sveikatai, gyvybei; ar šeimai ir (ar) vaikui reikalinga pagalba ir, jeigu taip, ją suteikti. Šios procedūros esmė nėra vien savitikslis vaiko teisių pažeidimo konstatavimas. Tarnybos veiklos visuma, ypač vaiko situacijos vertinimas kaip speciali procedūra, yra nukreipta į pozityvaus poveikio priemonių taikymą, t. y. pagalbos vaikui ir (ar) jo šeimai teikimą, siekiant užtikrinti geriausius vaiko interesus ir apsaugoti jį nuo netinkamo elgesio.

Įstaigoje atliekamų tyrimų duomenys rodo, kad ne visais atvejais vaiko situacijos vertinimas buvo atliktas laikantis teisės aktuose nustatytų terminų, net ir tais atvejais, kai buvo gauti pranešimai apie smurtinius vaiko teisių pažeidimus. Taip pat nustatyti atvejai, kai pranešimai apie galimą fizinį smurtą prieš vaiką buvo traktuojami (nurodomi) kaip nesmurtiniai vaiko teisių pažeidimai, vaiko nepriežiūra, kuri taip pat yra viena iš smurto prieš vaiką formų.

Teisės aktai nustato, kad Tarnybos teritorinio skyriaus specialistai vertindami vaiko situaciją išklauso ir užfiksuoja kiekvieno iš tėvų nuomonę, taip pat vaiko nuomonę. Kiekvienas iš tėvų turi individualų konkretaus įvykio, aplinkybių supratimą bei gali pateikti savo argumentus, kodėl jo vertinimai ir (ar) argumentai yra teisingi ar labiau reikšmingi nei kito iš tėvų. Tarnybos kompetencija – fiksuoti galimų vaiko teisių pažeidimo atvejus, gavus ir (ar) surinkus informaciją bei esant tam tikroms aplinkybėms, pvz., vaiko liudijimui, požymiams (galimo smurto žymės, požymiai), vaiko tėvų, specialistų ar kitų asmenų pateiktai informacija. Taip pat imtis teisės aktuose nustatytų veiksmų, siekiant užtikrinti vaiko teises ir geriausius interesus, t. y. reaguoti į pranešimą apie galimą vaiko teisių pažeidimą, atlikti vaiko situacijos vertinimą, inicijuoti pagalbą šeimai, kiti imperatyvūs veiksmai. Atlikdamas vaiko situacijos vertinimą Skyrius turi įvertinti visumą šeimos situacijos aplinkybių ir identifikuoti kokius rizikos veiksnius vaikui jos sąlygoja.

Pažymėtina, kad vaikas yra unikalus informacijos šaltinis, būtent jis geriausiai žino, kas vyksta jo aplinkoje ir gyvenime, kokie yra jo poreikiai, ko jis norėtų, kas jam galėtų padėti įveikti sunkumus ir pan. Šios informacijos žinojimas padeda užtikrinti ir suteikti efektyvesnę, į konkretaus vaiko poreikius orientuotą pagalbą ir paslaugas, rasti ir priimti geriausius vaiko interesus atitinkančius sprendimus ir juos įgyvendinti. Tinkamai išklausius vaiko nuomonę, gali būti identifikuotas apsaugos, pagalbos poreikis. Vaiko teisių apsaugos specialistai vaiką gali apsaugoti tik tuo atveju, jeigu sužino apie tokį poreikį.

Vaiko teisių apsaugos specialistui, išklausančiam vaiko nuomonę, gali būti sudėtinga (kai kuriais atvejais neįmanoma) atpažinti, kiek vaikas buvo paveiktas kito suaugusio asmens ir išreiškia galimai ne savo savarankišką nuomonę, o kito suaugusio asmens, kuris pvz., suformavo jo neigiamas nuostatas kito iš tėvų atžvilgiu, mintis. Iš kitos pusės, žinodamas apie konfliktiškus tėvų santykius, vaiko teisių apsaugos specialistas turėtų itin atsargiai vertinti vaiko teikiamą informaciją, nes vaikas gali išgyvenanti lojalumo konfliktą. Siekiant nustatyti, kiek įtakos vaikui daro kitas suaugęs asmuo (pvz., vienas iš tėvų), kiek vaiko išreiškiama nuomonė yra savarankiška ir kitas, individualiu atveju aktualias aplinkybes, Teritorinis skyrius turi spręsti klausimą dėl būtinybės užtikrinti psichologinę pagalbą vaikui.

Priimdamas sprendimus Skyrius privalo objektyviai ir visapusiškai įvertinti visas reikšmingas faktines aplinkybes. Jeigu į sprendimą nebuvo įtraukta konkreti informacija, gali kilti abejonių dėl duomenų atrankos objektyvumo, taip pat dėl sprendimo visapusiškumo. Atskiros aplinkybės nepaminėjimas (pvz., vieno iš tėvų neatvykimas be pateisinamos priežasties) gali turėti įtakos administravimo skaidrumui ir mažinti pasitikėjimą Tarnybos, vaiko teisių apsaugos specialistų veikla ir tai gali būti vertinama kaip galimas gero administravimo principo pažeidimas. Teisės aktai įpareigoja tėvus bendradarbiauti su institucijomis, siekiant užtikrinti vaiko teises ir gerovę, todėl neatvykimas į suplanuotą susitikimą, gali būti vertinami kaip tėvų pareigos bendradarbiauti su vaiko teisių apsaugos institucijomis nevykdymas.

Vertinant vaiko situaciją negalima ignoruoti ir tokios aplinkybės, jeigu vaikas paliktas su suaugusiu asmeniu, kurio būsena dėl psichoaktyvių medžiagų vartojimo ar kitų priežasčių, gali kelti tiesioginę grėsmę vaiko saugumui. Tokios aplinkybės nepaminėjimas gali lemti klaidingą vaiko gyvenamosios aplinkos saugumo vertinimą, o tai turėtų įtakos teisinių apsaugos priemonių, skirtų užtikrinti vaiko gerovę, taikymui. Tokio tipo informacijos nepateikimas taip pat gali sumažinti vaiko teisių ir saugumo užtikrinimo efektyvumą, todėl būtina užtikrinti, kad visi svarbūs faktai būtų įvertinti ir atitinkamai įtraukti į sprendimus.

Pažymėtina, kad vaiko situacijos vertinimo anketose turi būti fiksuojami visi gauti pranešimai apie galimą vaiko teisių pažeidimą. Nors gauto papildomo pranešimo nefiksavimas reikšmingos įtakos sprendimui gali neturėti, tačiau toks neatsakingas specialistų elgesys pagrįstai sudaro prielaidas pareiškėjams nepasitikėti Tarnybos ir jos teritorinių skyrių darbu, specialistų nešališkumu.

Nustatant rizikos veiksnį dėl nevykstančio tėvo (motinos) ir vaikų bendravimo, turi būti vertinamas ir kiekvieno iš tėvų suvokimas dėl tėvo (motinos) ir vaikų bendravimo ir jo užtikrinimo svarbos, vaikų motyvavimo, galimo pagalbos vaikui poreikio ir kt. Toks rizikos veiksnys negali būti grindžiamas aplinkybėmis, kad vaikams sudarytos tinkamos gyvenimo sąlygos, tėvai rūpinasi vaikais. Pažymėtina, kad rūpinantis vaikais turi būti užtikrinamos visos vaiko teisės, tarp jų ir vaiko teisė bendrauti su skyriumi gyvenančiu tėvu (motina), o šios teisės neužtikrinant, imamasi priemonių motyvuojant ar teikiant kitą pagalbą vaikui bendravimui užtikrinti, įvertinant abiejų tėvų dedamas pastangas šioje srityje. Konstatuojant rizikos veiksnį, turi būti nurodyti argumentai ir aplinkybės, kurios sudaro pagrindą konstatuoti tokią riziką, t. y. turi būti nurodytas konkretus gautas pranešimas apie galimą vaiko teisų pažeidimą, aplinkybės, kurios sudaro pagrindą konstatuoti rizikos veiksnį (tyrimo duomenys, nuotraukos, audio, garso įrašai ir pan.). Tokios faktinės aplinkybės, kaip pvz., „Skyriuje gautais duomenimis, tarp vaiko tėvų kyla nesutarimai dėl vaiko priežiūros ir kitų vaiko situacijai svarbių klausimų“, nedetalizuoja kas pateikė tokius duomenis, kokio pobūdžio nesutarimai kyla tarp tėvų dėl vaikų priežiūros, kokia yra tėvų pozicija dėl nurodytų aplinkybių ir pan. Tais atvejais, kai skundžiamasi, kad nevyksta ne tik tėvo (motinos) bendravimas su vaikais, bet neužtikrinamas ir senelių bendravimas su vaikaičiais, Teritorinis skyrius privalo aiškintis ir šias aplinkybes, t. y. bendrauti su seneliais, paaiškinti kokia tvarka seneliai turėtų kreiptis dėl bendravimo su vaikaičiais užtikrinimo. Šios aplinkybės turi būti fiksuojamos vaiko situacijos vertinimo anketose.

Teritorinis skyriaus veiksmai vertintini kritiškai, kai Skyrius, reaguodamas į gautą informaciją dėl galimo seksualinio pobūdžio veiksmų vaiko atžvilgiu, kreipiasi į policiją, tačiau nesiima būtinų veiksmų vaiko nuomonei išklausyti kitų aplinkybių kontekste (išskyrus vaiko nuomonės išklausymą dėl galimų nusikalstamų veikų vaiko atžvilgiu, kuris priskirtinas teisėsaugos institucijų kompetencijai). Konkrečiu nagrinėtu atveju, Skyrius neatliko vaiko gyvenamosios aplinkos vertinimo, nesiaiškino aplinkybių vaiko saugumo aspektu dėl teisto asmens lankymosi, bendravimo su vaiku ir galimo gyvenimo vaiko gyvenamojoje vietoje. Būtent, Skyrius nesiaiškino aplinkybių, kurios tiesiogiai sietinos su vaiko saugumo užtikrinimo vertinimu, pvz., ar vaiko motinai žinoma už kokias nusikalstamas veikas asmuo teistas, jeigu asmuo teistas už seksualinio pobūdžio veikas –kaip motina vertina vaiko saugumo užtikrinimą šiam asmeniui bendraujant su vaiku, lankantis jo gyvenamojoje vietoje ir pan., bei atitinkamai nesprendė dėl reikiamos pagalbos, paslaugų poreikio, nebendradarbiavo su probacijos tarnyba, siekiant gauti informacijos, ar minėtas asmuo nėra teistas už seksualinio pobūdžio nusikalstamas veikas.

Vaiko situacijos vertinimo apraše[15] nustatyta, kad Tarnyba arba jos įgaliotas teritorinis skyrius, nustatę vaiko situacijos vertinimo dokumentų turinio trūkumų arba gavę reikšmingų duomenų, dėl kurių gali būti iš esmės pakeistas jau priimtas sprendimas dėl vaiko situacijos vertinimo, priimtą sprendimą pripažįsta netekusiu galios ir iš naujo atlieka vaiko situacijos vertinimą pagal visus turimus duomenis. Skundų tyrimo duomenimis, Tarnyba nagrinėdama tokio pobūdžio skundus ir nustačiusi dokumentų turinio trūkumų, priimtus sprendimus pripažindavo netekusiu galios ir pavesdavo Tarnybos teritoriniam skyriui iš naujo atlikti vaiko situacijos vertinimą pagal visus turimus duomenis. Pvz., Skyrius gavęs skundą, kad „vaiko situacijos vertinimas pradėtas nesant galiojančio pranešimo

[15] Patvirtintas Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2019 m. gruodžio 30 d. įsakymu Nr. A1-803.

apie galimą vaiko teisių pažeidimą, t. y. be faktinio teisinio pagrindo“ ar gavęs darytą garso įrašą, kuriame girdimas vaiko ir jo tėvo bendravimas telefonu, priėmė sprendimą pervertinti vaiko situaciją dėl naujų paaiškėjusių aplinkybių, vaiko situacijos vertinimo sprendimą panaikino ir ėmėsi veiksmų atlikti vaiko situacijos vertinimą iš naujo.

Kontrolierė ne kartą atkreipė dėmesį, kad Tarnyba ir jos teritoriniai skyriai, įgyvendindami teisės aktais priskirtas funkcijas, turi išlaikyti aukščiausius profesionalumo standartus, siekiant, kad nekiltų abejonių dėl vaiko teisių apsaugos specialistų kvalifikacijos, teisės normų išmanymo, jų objektyvumo ir suinteresuotumo. Taip pat, kad vaiko teisių apsaugos specialistai, visų pirma, privalo ginti ir saugoti vaiko teises, užtikrinti nešališką situacijos sprendimą, bendradarbiavimo siekį ir kt., nes, priešingu atveju, gali kilti (kyla) nepasitikėjimas ne tik konkrečiu Tarnybos teritoriniu skyriumi ir (ar) Tarnyba, bet ir visa vaiko teisių apsaugos sistema, kuri nukreipta į visapusiškos pagalbos ir paramos vaikui teikimą.

2.4. NUOMONĖ DĖL ŠEIMOS GINČŲ SPRENDIMO SISTEMOS TOBULINIMO

Kontrolierė nagrinėjo Seimo Žmogaus teisių komiteto persiųstą kreipimąsi dėl vaiko interesų apsaugos, tėvų teisių užtikrinimo ir šeimos ginčų sprendimo sistemos tobulinimo.

Kreipimesi buvo akcentuojama, kad po skyrybų valstybės institucijos nesugeba užtikrinti realaus abiejų tėvų dalyvavimo vaiko gyvenime. Nors teismai nustato bendravimo tvarkas, jų vykdymas dažnai tampa formalus – vaiko teisė matytis su abiem tėvais lieka neįgyvendinta, o institucijos neapsaugo nei vaiko, nei tėvų nuo manipuliacijų, nes teismo nutartys dažnai nevykdomos, antstoliai ir vaiko teisių specialistai neturi realių įgaliojimų ar veikia formaliai – atmeta skundus, remiasi tik vienos pusės pasakojimais, nesiima jokių veiksmų dėl emocinės prievartos požymių. Kai vaikas neperduodamas skyrium gyvenančiam vienam iš tėvų yra ribojamas bendravimas, tačiau realių pasekmių pažeidėjas nesulaukia. Teismai retai taiko baudas, o jei taiko – jos minimalios, neatlieka drausminės funkcijos. Tai sudaro prielaidas tęsti piktnaudžiavimą.

Kreipimesi įstatymų leidėjui ir valstybės institucijoms siūlyta: įtvirtinti lygiavertės tėvystės principą po skyrybų; nustatyti aiškias ir didesnes baudas už teismo sprendimų dėl bendravimo su vaiku nevykdymą; išplėsti antstolių įgaliojimus, kad jie galėtų nedelsdami taikyti priverstines priemones, kai nustatomas vaiko neperdavimo faktas; įpareigoti institucijas rinkti ir viešai skelbti duomenis apie nevykdomus teismo sprendimus ir jų pasekmes; užtikrinti, kad tėvų komunikacijos ribojimas būtų laikomas vaiko teisių pažeidimu, jei tai daroma be objektyvaus pagrindo; numatyti prevencines priemones – privalomą mediaciją, švietimą apie tėvų bendradarbiavimą, emocinį vaiko saugumą.

Kontrolierė pažymėjo, kad vaiko teisė į šeimos ryšius yra pamatinė, plačiai išplėtota tarptautiniuose ir nacionaliniuose teisės aktuose bei teismų jurisprudencijoje. Vaikas turi nuolat bendrauti su abiem tėvais, nesvarbu, kur jie gyvena. Teisė vaikui bendrauti su savo tėvais ar vienu iš jų gali būti ribojama įstatymu ir tik tuo atveju, kai toks bendravimas prieštarauja vaiko interesams. Šių teisės nuostatų taikymo praktikoje ne kartą konstatuota, kad vaiko bendravimas su vienu iš tėvų, kuris gyvena atskirai, turi būti saugus, tiesioginis ir reguliarus, t. y. turi būti siekiama tokio bendravimo, kad atskirai gyvenančiam vienam iš tėvų būtų įmanoma sukurti ir palaikyti nuolatinius asmeninius santykius, užtikrinti stabilų vaiko ir jo tėvų tarpusavio ryšį. Kita vertus, vaiko ir jo tėvų bendravimo samprata turi būti aiškinama Vaiko teisių apsaugos konvencijos 9 straipsnio, kuriame nustatyta, kad valstybės dalyvės gerbia vaiko, kuris išskiriamas su vienu ar abiem tėvais, teisę nuolat su jais

bendrauti, išskyrus atvejus, kai tai nesuderinama su vaiko interesais, kontekste. Taigi šios teisės įgyvendinimui gali būti taikoma išlyga tik tuomet, kai vaiko teisė bendrauti su tėvais ar vienu iš jų yra ribojama siekiant užtikrinti geriausius paties vaiko interesus.

EŽTT sprendimuose[16] pažymėta, kad abipusis tėvų ir vaiko pasitenkinimas vienas kito draugija yra vienas svarbiausių šeimos gyvenimo elementų, net ir tuomet, kai dėl įvairių priežasčių nutrūksta tėvų tarpusavio santykiai. Atsižvelgiant į tai, valstybės narės iš principo turi veikti taip, kad būtų galima išsaugoti šeimos ryšį. Valstybės pozityvios pareigos neatsiejamos nuo tėvų teisės į veiksmingos pagalbos šeimai priemones, kurios leistų jiems susivienyti su vaikais. Kita vertus, nacionalinių valdžios institucijų pareiga imtis priemonių dėl bendravimo palengvinimo nėra absoliuti. Taigi, tam tikromis atskirai gyvenančio vieno iš tėvų ryšio su vaiku atkūrimo aplinkybėms yra ypatingai svarbios geranoriškos abiejų tėvų pastangos, jų nuoširdus bendradarbiavimas su vaiko teisių apsaugos institucijomis. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyse dėl bendravimo su vaiku tvarkos nustatymo ir tinkamo šios tvarkos vykdymo yra konstatuota, kad asmeninė tėvų teisė ir pareiga bendrauti su vaiku bei dalyvauti jį auklėjant turi būti įgyvendinama visų pirma vadovaujantis vaiko interesais. Tinkamas bendravimo su vaiku tvarkos nustatymas ir jos užtikrinimas apima ne tik pasyvų ginčo šalių susilaikymą nuo veiksmų, kurie trukdytų vaikui bendrauti su atskirai gyvenančiu vienu iš tėvų, bet ir vienodai abiem tėvam privalomas pastangas, kurios sudarytų prielaidas vaikui jausti bendrą ir vienodą abiejų tėvų globą ir rūpestį, t. y. apima tėvų pareigą bendradarbiauti tarpusavyje ir su vaiko teisių apsaugos bei pagalbos šeimai specialistais. Intensyvūs ir tęstiniai tėvų tarpusavio ginčai neišvengiamai veikia vaiko nusiteikimą bendrauti kuo rečiau, natūralų jo siekį pasitraukti iš įtampą keliančios konfliktinės aplinkos. Net ir tuomet, kai tiesioginis, saugus ir reguliarus vaiko bendravimas su vienu iš tėvų neatitinka geriausių vaiko interesų, turi būti užtikrinamas netiesioginis, dalyvaujant tarpininkui ar kitais būdais šeiminių ryšių palaikymas.

Civiliniame kodekse nustatyta, kad tėvas ar motina, su kuriuo gyvena vaikas ir (ar) su kuriuo teismo sprendimu nustatyta vaiko gyvenamoji vieta, turi nekliudyti antrajam iš tėvų bendrauti su vaiku ir dalyvauti jį auklėjant. Šios pareigos nevykdymas laikomas piktnaudžiavimu tėvų valdžia, už kurį tėvas (motina) atsako įstatymų nustatyta tvarka. Pareiškėjo kreipimosi kontekste svarbu ir tai, kad vaiko gyvenamosios vietos nustatymas neturi įtakos skyrium gyvenančio tėvo (motinos) asmeninėms teisėms ir pareigoms vaiko atžvilgiu, jų apimtis išlieka tokia pati – teisė ir pareiga priimti sprendimus, susijusius su vaiko auklėjimu bei ugdymu, sveikatos paslaugų užtikrinimu, laisvalaikio organizavimu ir kt., t. y. tėvas ar motina turi lygias teises ir pareigas savo vaikams, nepriklausomai nuo to, ar vaikas gimė susituokusiems, ar nesusituokusiems tėvams, jiems santuoką nutraukus, teismui pripažinus ją negaliojančia ar tėvams gyvenant skyrium. Teismo nustatytos bendravimo tvarkos nuostatos neturėtų būti aiškinamos kaip savaime suteikiančios daugiau tėvų valdžios kartu su vaiku gyvenančiam tėvui (motinai). Kitas iš tėvų turi teisę gauti informaciją iš atitinkamų institucijų apie savo vaiką, o jų atsisakymas tėvams suteikti informaciją apie jų vaikus gali būti skundžiamas teismui.

Vaiko teisės bendrauti su skyrium gyvenančiu vienu iš tėvų (tėvais) pažeidimai – vieni dažniausių, kurie nagrinėjami Įstaigoje. Nagrinėjant individualius atvejus pastebima, kad kartu su vaiku gyvenantys tėvai įvairiais argumentais bando pateisinti savo veiksmus, kuriais jie atmeta skyrium gyvenančių tėvų pretenzijas dėl neužtikrinamų bendravimo su vaiku sąlygų (pvz., vaikas per mažas, kad galėtų bendrauti su tėvu, nemoka savarankiškai naudotis ryšio priemonėmis, dažnai serga arba miega tuo laiku, kuris buvo numatytas bendravimui). Taip pat tėvai gana dažnai atsisako priimti vaiko teisių apsaugos specialistų siūlomą pagalbą. Toks kartu su vaikais gyvenančių tėvų elgesys

[16] K. ir T. prieš Suomiją, 2001; Johansen prieš Norvegiją, 1996.

leidžia teigti, kad tėvų valdžia yra (gali būti) naudojama priešingai vaiko interesams, kad tėvai (buvę sutuoktiniai, sugyventiniai, partneriai) nesugeba įvertinti arba nenori pripažinti vaiko bendravimo su skyrium gyvenančiu tėvu nuolatinio ir tiesioginio tarpusavio santykių palaikymo svarbos visapusiškam ir harmoningam vaiko vystymuisi, nesupranta arba ignoruoja aplinkybę, kad teisiniu požiūriu tėvų valdžia vaikui yra vienoda – tiek motina, tiek tėvas yra vienodai atsakingi už tėvų valdžios įgyvendinimą ir turi lygias su savo vaikais susijusias teises ir pareigas. Vaiko teisių apsaugos ir pagalbos šeimai specialistams tenkančių funkcijų ir uždavinių vykdymą itin apsunkina ilgalaikiai tėvų tarpusavio konfliktai, nesugebėjimas įveikti asmenines nuoskaudas ir (ar) suderinti priešingas pozicijas dėl vaikų auklėjimo, geriausių vaiko interesų užtikrinimo. Tuomet atitinkamų institucijų darbuotojams tenka didelė atsakomybė siekiant surasti ir pasiūlyti vaiko tėvams veiksmingas priemones, kurios padėtų objektyviai įvertinti vaiko situaciją, skatintų ginčo šalis bendradarbiauti, deramai įgyvendinti tėvų valdžią, užtikrintų savalaikę ir patikimą pagalbą.

Kita vertus, Kontrolierė, atlikdama tyrimus, dažnai konstatuoja, kad galimai dėl kompetencijos trūkumo ir (ar) didelio užimtumo Tarnyba neretai apsiriboja vien formaliais atsakymais besikreipiantiems asmenims ir jiems teikiamais siūlymais ieškoti ginčo šalis tenkinančio kompromiso ar šeimos ginčus spręsti teisme,[17]arba, nors ir deda pastangas įtikinti kartu su vaiku gyvenantį vieną iš tėvų sudaryti sąlygas vaikui bendrauti su skyrium gyvenančiuoju, tačiau nesuranda (neinicijuoja) veiksmingų priemonių (pvz., šeimos ginčų mediacijos, pozityvios tėvystės mokymų, administracinės, baudžiamosios atsakomybės – piktnaudžiavimas tėvų, globėjo ar kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ir pareigomis; teismo sprendimo, nesusijusio su bausme, nevykdymas, taikymo), kurios padėtų tinkamai užtikrinti vaiko teisę į šeimos ryšius, keisti kartu su vaiku gyvenančio tėvo (motinos) požiūrį į būtinumą vykdyti pareigą užtikrinti vaiko teisę bendrauti su kitu iš tėvų, giminaičiais ir kitais artimaisiais. Manytina, jog siekiant užtikrinti vaiko teisę bendrauti su tėvais, itin svarbu, kad Tarnybos teritoriniai skyriai būtų aktyvūs ir padėtų tėvams išspręsti nesutarimus, kilusius tarp skyrium gyvenančių tėvo ir motinos, užkirstų kelią su vaiku gyvenančiam tėvui (motinai) ieškoti nepagrįstų kliūčių riboti kito iš tėvų teisę bendrauti su vaiku bei dalyvauti jo gyvenime ir auklėjime.

Kontrolierės nuomone, labai svarbu, kad vaiko teisių apsaugos ir pagalbos šeimai specialistai visų pirma aktyviai siektų įtikinti tėvus bendradarbiauti, įgyvendinant sprendimus dėl bendravimo su vaiku tvarkos. Kita vertus, išimtiniais atvejais turėtų būti priimami sprendimai ir dėl atsakomybės taikymo tėvams, kurie atsisako bendradarbiauti, priimti jiems siūlomą pagalbą, veikti kartu su atitinkamais specialistais, siekiant užtikrinti geriausius vaiko interesus. Įstaigos veiklos praktikoje pastebėta, kad net ir tuomet, kai tėvai atsisako priimti specialistų siūlomą pagalbą, nevykdo pagalbos šeimai planuose nustatytų įsipareigojimų ir specialistų rekomendacijų, kurios galėtų padėti atkurti skyrium gyvenančio tėvo ir vaiko ryšius, Tarnybos teritorinių skyrių darbuotojai ne visuomet imasi jų kompetencijai priskirtų priemonių, kad nederamas tėvų elgesys būtų įvertintas administracine ar baudžiamąja tvarka, bei neretai tokį pasyvumą bando motyvuoti siekiu nepakenkti tėvų ginčų nagrinėjimui teisme. Tačiau paminėtina ir tai, kad pasitaiko atvejų, kai vienas iš tėvų piktybiškai atsisako vykdyti teismo sprendimą net ir tais atvejais, kai jam pritaikyta teisinė atsakomybė.

Kreipimesi įvardinta problema, įvertinant jos kompleksinį bei tarpžinybinį pobūdį bei jos augimo tendencijas, dar 2022 metais buvo nagrinėta Tarpžinybinėje vaiko gerovės taryboje. Buvo pastebėta, kad yra nepakankamas specializuotų, būtent šiai problemai spręsti skirtų, paslaugų ir metodikų prieinamumas, jų plėtra. Kita vertus, pažymėtina, kad visose savivaldybėse vykdomi kompleksinių

[17] Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.175 straipsnis.

paslaugų šeimai ir vaikui projektai, finansuojami Europos Sąjungos lėšomis. Teikiamos ir tokios paslaugos šeimoms kaip, pvz., psichosocialinė pagalba, mediacijos paslaugos, kurios yra tinkamos ir skyrybas išgyvenančioms šeimoms. Taryba nusprendė parengti rekomendacijas savivaldybėms dėl paslaugų ir kitų pagalbos priemonių vaikams ir šeimoms, išgyvenančioms skyrybų krizę (sprendimas įvykdytas), tačiau akivaizdu, kad tai nebuvo pakankama priemonė. Šiuo klausimu taip pat buvo diskutuojama Kontrolierės susitikimo su Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos bei Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos atstovais metu, akcentuojant naujų paslaugų ir metodikų plėtros poreikį būtent šiai problemai spręsti.

Vertinant pareiškėjo pateiktus siūlymus pažymėta, jog beveik visi įstatymų leidėjui pateikti siūlymai yra įtvirtinti teisės aktuose – lygiavertės tėvystės principas įtvirtintas tarptautiniuose dokumentuose ir nacionalinėje teisėje; trukdymas vaikui įgyvendinti teisę bendrauti su tėvais vienareikšmiškai laikomas vaiko teisių pažeidimu; santuokos nutraukimo bylose mediacija yra privaloma; mediacijos paslauga numatyta ir teikiama atvejo vadybos procese; tėvystės įgūdžių lavinimo mokymai numatyti ir teikiami pagalbos šeimai procese. Teisės aktuose aiškiai suformuluotos atsakomybės už teismo sprendimo nevykdymą sąlygos ir tvarka, tačiau praktikoje nagrinėti atvejai leidžia abejoti, ar siūlomas baudų didinimas būtų efektyvi priemonė šiai problemai spręsti. Be to, baudas už teismo sprendimų nevykdymą skiria teismas, ne antstolis. Abejonių dėl poveikio, tikslingumo bei dermės su kitais teisės aktais, ypač reguliuojančiais asmens duomenų apsaugą, kelia ir siūlymas viešai skelbti duomenis apie nevykdomus teismo sprendimus, tačiau šių siūlymų, kaip ir dėl antstolių įgaliojimų išplėtimo, vertinimui tikslinga žinoti Teisingumo ministerijos ir teismų atstovų nuomonę.

Kontrolierės vertinimu, galiojantis teisinis reguliavimas yra pakankamas, tačiau ne visada išnaudojamos visos teisinės priemonės, t. y būtina tobulinti ne teisinę bazę, o jos taikymo praktiką. Taip pat turi būti kuriamos naujos, šios problemos specifiką atliepiančios paslaugos ir užtikrinama jų kokybė ir prieinamumas (paslaugos turi būti individualizuojamos, pritaikomos konkrečiai problemai ir situacijai, diegiamos naujos metodikos); stiprinamos specialistų kompetencijos, siekiant užtikrinti vaiko, kurio tėvai negyvena kartu, teisę pastoviai ir tiesiogiai bendrauti su kitu iš tėvų.

2.5. NEPERLEIDŽIAMŲ VAIKO PRIEŽIŪROS ATOSTOGŲ PROBLEMA

Maži vaikai yra visų Konvencijoje įtvirtintų teisių turėtojai. Vaiko teisių komitetas Konvencijos straipsnius, kurie reglamentuoja vaiko teisę gyventi, išgyventi ir vystytis, teisę į nediskriminavimą, geriausių vaiko interesų prioriteto principą bei vaiko teisę būti išklausytam ir gerbiamam (2, 3, 6 ir 12 straipsniai), įvardijo pagrindiniais principais. Kiekvienas principas turi poveikį vaiko teisėms ankstyvojoje vaikystėje. Pagarba skirtingiems interesams, patirtims ir iššūkiams, su kuriais susiduria kiekvienas mažas vaikas, yra pradinis taškas jų teisėms įgyvendinti šiuo gyvenimo etapu.[18]

Ataskaitiniais metais buvo nagrinėjamas būsimos motinos kreipimąsis dėl teisinio reguliavimo, susijusio su vaiko priežiūros atostogų neperleidžiamų mėnesių taikymu, atitikimo vaiko interesų prioriteto, proporcingumo ir socialinio teisingumo principams, kai vienas iš tėvų dėl sunkios sveikatos būklės faktiškai negali pasinaudoti Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatyme nustatyta vaiko priežiūros teise.

Konkrečiu atveju pareiškėja nurodė, kad sutuoktinis sunkiai serga, jam nustatytas 20 proc.

[18] Bendrasis komentaras Nr. 7(2005) Dėl vaiko teisių įgyvendinimo ankstyvojoje vaikystėje, CRC/C/GC/7.

darbingumo lygis, dėl ilgalaikio gydymosi yra netekęs darbo stažo, taip pat yra fiziškai nepajėgus pasirūpinti nei savimi, nei naujagimiu, tačiau nėra pripažintas neveiksniu. Pagal galiojančias teisės aktų normas, vyrui priskiriami neperleidžiami vaiko priežiūros atostogų mėnesiai, tačiau šeima objektyviai negali jais pasinaudoti, dėl ko prarandama ir atitinkama vaiko priežiūros išmokos dalis.

Darbo kodekso 134 straipsnyje bei Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo 22 straipsnyje nėra numatyta galimybė perleisti neperleidžiamų vaiko priežiūros mėnesių tais atvejais, kai vienas iš tėvų nėra pripažintas neveiksniu, tačiau dėl sunkios sveikatos būklės faktiškai negali rūpintis vaiku. Nuo 2023 m. sausio 1 d. įsigaliojus Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo pakeitimams, kuriais įgyvendinama Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2019/1158 dėl tėvų darbo ir asmeninio gyvenimo pusiausvyros, kiekvienam iš tėvų buvo nustatyta po du neperleidžiamus vaiko priežiūros atostogų mėnesius. Išimtis buvo numatyta (laikoma, kad vaiką augina vienas iš jo tėvų (įtėvių) ar globėjų), jei Ligos ir motinystės socialinio draudimo išmokų nuostatuose nustatyta tvarka Fondo valdybos teritorinis skyrius nustato, kad vienas iš tėvų yra miręs, pripažintas neveiksniu, nušalintas nuo pareigų, atlieka laisvės atėmimo bausmę ir kt.

Kontrolierė, manydama, kad toks teisinis reguliavimas gali lemti neproporcingą šeimų finansinės padėties pablogėjimą, neatitinka vaiko interesų užtikrinimo ir kitų vaiko teisių apsaugos principų, siūlė Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai svarstyti tobulinti galiojantį teisinį reguliavimą, numatant galimybę išimtiniais atvejais perleisti neperleidžiamus vaiko priežiūros atostogų mėnesius kitam tėvui (įtėviui, globėjui), kai pateikiami objektyvūs ir dokumentais pagrįsti duomenys, jog asmuo dėl sunkios negalios ar kitų aplinkybių, faktiškai negali pasinaudoti šia teise.

Ministerija pažymėjo, kad Direktyvos (ES) 2019/1158 nuostatos buvo įgyvendintos, siekiant užtikrinti abiejų tėvų įsitraukimą į vaiko priežiūrą bei darbo ir asmeninio gyvenimo pusiausvyrą. Tačiau taip pat pripažino, kad tais atvejais, kai vienas iš tėvų turi sunkią negalią, tikslinga svarstyti teisinio reglamentavimo tobulinimą, siekiant užtikrinti realų socialinio teisingumo principo įgyvendinimą.

2.6. INICIATYVA DĖL TĖVŲ PAREIGOS IŠLAIKYTI VAIKUS

Kontrolierė nagrinėjo asmens kreipimąsi dėl teisės aktų, drausminančių tėvus, vengiančius išlaikyti savo vaikus, inicijavimo. Pareiškėjas prašė atsakingas institucijas užtikrinti prioritetinį vaiko teisių ir interesų apsaugos gynimo principą bei inicijuoti teisės aktų pakeitimus, kad prievolė užtikrinti vieno iš tėvų išlaikymo vaikui teikimą būtų perkelta nuo nukentėjusiųjų, t. y. išlaikymo vaikui negaunančių asmenų, teisėsaugos arba vaiko teisių apsaugos institucijoms bei, kad tėvai, vengiantys išlaikyti savo nepilnamečius vaikus, būtų efektyviai drausminami, o atsakomybė už Lietuvos Respublikos įstatymų laikymosi priežiūrą būtų priskirta kompetentingoms institucijoms.

Vaiko teisių užtikrinimo ir gynimo principas turi būti prioritetinis formuojant ir įgyvendinant vaiko teisių politiką, kurios sudėtinė dalis yra ir vaiko teisės į išlaikymą užtikrinimas. Vaiko teisė į išlaikymą bei atitinkamai tėvų pareiga išlaikyti vaiką įtvirtinta Vaiko teisių konvencijoje, Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme bei Civiliniame kodekse. Tėvo ar motinos atsisakymas nuo teisių ar pareigų savo nepilnamečiams vaikams negalioja (CK 3.159 straipsnis). Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje pabrėžiama, kad tėvai privalo vykdyti išlaikymo prievolę vaikams[19]. Ir motina, ir tėvas, jeigu pagal įstatymą nustatyta vaiko kilmė iš jų, yra asmeniškai

[19] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-236/2006.

(individualiai) atsakingi už išlaikymo savo nepilnamečiams vaikams teikimą, todėl šių prievolių vykdymas negali būti perleistas ar perkeltas kitiems (išskyrus įtėvius) asmenims arba atsisakyta jų vykdymo[20]. Išlaikymo santykiai yra prievoliniai teisiniai santykiai, kuriuose kreditorius yra vaikas, o skolininkai – jo tėvai (turimas vienas iš jų). Nepilnamečio vaiko teisę į išlaikymą įgyvendina jo atstovai pagal įstatymą. Ieškinį dėl išlaikymo priteisimo pareikia vienas iš tėvų, globėjas ar valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija (CK 3.194 straipsnis).

Vaikai, kuriuos augina vienišas tėvas, ir vaikai, gyvenantys šeimose, kuriose žemas pajamų lygis, yra priskiriami pažeidžiamai vaikų grupei[21] ir dažnai patiria skurdo riziką. Vaikas, negaunantis pakankamo išlaikymo iš tėvų ar kitų jo atstovų pagal įstatymą, turi teisę į socialinę apsaugą ir valstybės teikiamą finansinę paramą (VTAPĮ 14 straipsnis). Valstybė išlaiko nepilnamečius vaikus, ilgiau kaip mėnesį negaunančius išlaikymo iš tėvo (motinos) ar iš kitų pilnamečių artimųjų giminaičių, turinčių galimybę juos išlaikyti (CK 3.204 straipsnio 1 dalis). Realizuojant valstybės įsipareigojimą garantuoti vaiko išlaikymą, įvertinant ilgametes problemas, susijusias su priteisto išlaikymo vaikui išieškojimu (jo negalimumu) 2008 m. sausio 1 d. buvo įsteigtas Vaikų išlaikymo fondas bei mokamos valstybės išmokos, skirtos vaikams išlaikyti. Asmuo, nemokantis priteisto išlaikymo vaikui, tampa ir valstybės skolininku, o fondo administratorius – Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba – nuo išmokos išmokėjimo momento įgyja regreso teisę išieškoti iš skolininko išmokėtas išmokas ir finansų ministro nustatyto dydžio delspinigius už kiekvieną įsiskolinimo dieną, skaičiuojamus nuo negrąžintos įsiskolinimo sumos.

Vaiko išlaikymo prievolės vykdymas Europos Sąjungos šalyse užtikrinamas panašiai kaip Lietuvoje – valstybės moka išmokas, kurias vėliau siekia išieškoti iš skolininko; gali būti taikoma administracinė, civilinė (tėvų valdžios apribojimas), baudžiamoji atsakomybė; gali būti apribojamos tam tikros licencijos ar teisės (teisė vairuoti motorinę transporto priemonę, medžioti, žvejoti (pvz., Latvijoje, Estijoje). Tenka pripažinti, kad tokios priemonės problemą sprendžia iš dalies, nes didžiojoje daugumoje atvejų nėra galimybės išieškoti tiek vaikui, tiek Vaikų išlaikymo fondui susidariusių įsiskolinimų, tai nėra pakankama priemonė, kuri padėtų keisti vieno iš tėvų, nemokančių išlaikymo vaikams, elgesio, ir tik iš dalies (įskaitant ir kitas valstybės kartu taikomas paramos vaikui ir šeimai priemones) užtikrina vaiko poreikius atitinkantį išlaikymą.

Vertinant siūlymą dėl teisinio reguliavimo pokyčių, paminėtina, jog Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą tiek Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba, tiek prokuratūra nurodytos kaip vaiko teisių apsaugą užtikrinančios institucijos, o CK 3.163 straipsnyje numatyta, kad šios įstaigos gali imtis priemonių vaikų teisėms užtikrinti, jeigu jas pažeidinėja vaiko atstovai pagal įstatymą. Konstitucijos 118 straipsnyje nustatyta, kad prokuroras įstatymo nustatytais atvejais gina asmens, visuomenės ir valstybės teises bei teisėtus interesus, o Prokuratūros įstatymo 19 straipsnyje įtvirtinta, kad prokurorai gina viešąjį interesą, kai nustato teisės akto pažeidimą, kuriuo pažeidžiamos asmens, visuomenės, valstybės teisės ir teisėti interesai, ir toks pažeidimas laikytinas viešojo intereso pažeidimu. Taigi, įstatymų leidėjas suteikė teisę prokurorui diskreciją spręsti, ar nustatytas teisės akto pažeidimas yra viešojo intereso pažeidimas, išskyrus Civiliniame ir Civilinio proceso kodeksuose nustatytus atvejus, kai viešojo intereso pažeidimas yra preziumuojamas.

Vaiko teisių komitetas pabrėžia, kad, rengiant išlaikymą reglamentuojančius įstatymus ir numatant jo išieškojimo tvarką, pirmiausia reikia atsižvelgti į vaiko interesus (idealiu atveju vaiko interesai turi būti visų svarbiausi) bei, kad „socialinė vaikų išlaikymo nauda dažnai būna platesnio masto nei vien

[20] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. lapkričio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-596/2013.
[21] Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos užsakymu atliktas tyrimas „Paslaugų šeimoms prieinamumo analizė“ (2021).

tam tikrų vaiko gyvenimo sąlygų pagerinimas. Tai ypač susiję su vis didesnę svarbą įgyjančia nesančio tėvo problema ir pasaulyje vis labiau plintančiomis vienišų motinų (ir nesusituokusių, ir išsituokusių) šeimomis, kurių šeimos galva yra moteris. Gera išlaikymo išieškojimo tvarka gali priversti vyrus ne taip lengvabūdiškai žiūrėti į šeimos planavimą bei tėvystę ir paskatinti juos būti aktyvesniais auginant vaikus“[22].

Akivaizdu, kad net ir atlikus teisinio reguliavimo pakeitimus bei sukūrus valstybės išmokų, skirtų vaikams išlaikyti, sistemą, vengimo išlaikyti vaikus ir išlaikymo išieškojimo problemos, vaiko teisių apsaugos priemonės bei jo teisių gynimo būdai, kai tėvai netinkamai vykdo išlaikymo prievolę, išlieka aktualūs.

Seimo Žmogaus teisių komitete apsvarsčius kreipimesi nurodytą problemą buvo priimtas sprendimas kreiptis į Seimo kanceliarijos Informacijos ir komunikacijos departamento Tyrimų skyrių dėl vaikų išlaikymo lėšų išieškojimo sistemos ES valstybėse analizės[23].

Kontrolierė, atsižvelgdama į kompleksinį problemos pobūdį, veikdama Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymu suteiktų įgaliojimų ribose (vaiko teisių apsaugos kontrolierius nepriskiriamas įstatymų leidžiamosios valdžios grandžiai, neįgyvendina ir (tiesiogiai) neformuoja vaiko teisių apsaugos politikos ir jos priemonių), pasiūlė Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai įtraukti šio klausimo svarstymą į Tarpžinybinės vaiko gerovės tarybos darbotvarkę ir įvertinti papildomo teisinio reguliavimo poreikį.

Tarpžinybinėje vaiko gerovės taryboje aptariant situaciją dėl tėvų, vengiančių išlaikyti savo vaikus, vaiko išlaikymo išmokų, kurios yra finansuojamos iš SODROS ir mokamos (Vaikų išlaikymo fondo), kai vienas iš tėvų neišlaiko vaikų, bei teisinį reglamentavimą, veiksmus, numatant pasekmes tokiems tėvams, buvo pateikta informacija, kad bendra skola valstybei bylose, kurios perduotos antstoliams, viršija 4 mlrd. eurų. Skolos išieškojimo galimybės yra labai ribotos, kadangi didžioji dalis šių skolininkų (80 proc.) oficialiai nedirba (išlaikomi valstybės, pensininkai, dirba nelegaliai) ir absoliučiai jokių oficialių pajamų neturi. Aptariant iššūkius dėl Baudžiamojo kodekso 164 straipsnio „Vengimas išlaikyti vaiką“ praktinio taikymo paminėta, atsakingos institucijos turi pareigą informuoti apie galimai padarytas nusikalstamas veikas, tačiau jos nepraneša ikiteisminio tyrimo įstaigoms apie tokius atvejus, todėl ikiteisminiai tyrimai pradedami tik pagal suinteresuotų motinų skundus. Taryboje taip pat buvo aptarti siūlymai dėl geresnio bendradarbiavimo, dalijimosi informacija ir ikiteisminio tyrimo įstaigų informavimo apie atvejus, kai vengiama išlaikyti vaiką: sukurti bendradarbiavimo mechanizmą tarp SODROS, Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba ir Policijos departamento; taikyti įspėjimo principu paremtą mechanizmą; perduoti informaciją apie visus atvejus ikiteisminio tyrimo įstaigoms, kurios priims sprendimą dėl ikiteisminio tyrimo (ne)pradėjimo; įvesti ribojimus licencijoms, leidimams ar teisėms (pvz., vairuoti automobilį ar motorinę transporto priemonę, medžioti, žvejoti, išvykti kitą užsienio valstybę ar pan.). Tarpžinybinėje vaiko gerovės taryba sprendimo šiuo klausimu nepriėmė.

2.7. INSTITUCINIS SMURTAS

Pastaraisiais metais nevyriausybinės organizacijos aktyviai inicijuoja pokyčius vaiko teisių užtikrinimo, apsaugos bei pagalbos šeimai teikimo modeliuose. Ypač dažnai teikiami siūlymai keisti

[22] Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas, UNICEF (2002).
[23] Lietuvos Respublikos Seimo Žmogaus teisių komiteto 2025 m. vasario 26 d. protokolinis sprendimas Nr. 112-P-5.

teisinį reguliavimą, susijusį su smurtu artimoje aplinkoje ir skyrybų procesais, kai tėvams nepavyksta pasiekti geranoriško susitarimo dėl vaiko auklėjimo, bendravimo tvarkos bei kitų esminių gerovės klausimų.

Analizuojant šias iniciatyvas išryškėja tendencija, kad dalis siūlymų yra orientuoti į suaugusiųjų interesų tenkinimą. Dėl šios priežasties kyla rizika, jog vaiko teisių ir geriausių jo interesų užtikrinimas gali tapti antraeiliu prioritetu. Tėvų konfliktų situacijose vaikas patiria tiesioginį neigiamą poveikį, skatinantį lojalumo konflikto formavimąsi bei sukeliantį ilgalaikę žalą jo emocinei ir psichologinei raidai. Pastebima, kad nevyriausybinės organizacijos ir pavieniai asmenys teisinėms vaiko teisių užtikrinimo bei pagalbos vaikui ir šeimai priemonėms neretai taiko subjektyvią institucinio smurto interpretaciją. Toks nepagrįstai plečiamas sąvokos aiškinimas gali diskredituoti pagrįstus valstybės intervencinius mechanizmus, būtinus vaiko saugumui garantuoti. Nors šie kreipimaisi rodo nepasitenkinimą sistema, kuri, neatmestina, gali (turi) būti tobulinama, pažymėtina, kad nepagrįstas institucinio smurto termino vartojimas apibūdinant vaiko teisių apsaugos procedūras apsunkina konstruktyvų specialistų ir tėvų bendradarbiavimą ir iškreipia tikrąją problemos esmę – vaiko teisių apsaugos specialistų kompetencijų tobulinimo poreikį, jų veiklos organizavimo trūkumų šalinimo, paslaugų vaikui ir šeimai individualizavimo, kokybės ir prieinamumo problemas.

Organizacijos, kurių veikla nukreipta į institucinio smurto prevenciją, nustatytas pagalbos vaikui ir šeimai priemones vertina kaip prievartos ir kontrolės mechanizmus šeimai ir kišimąsi į šeimos privatų gyvenimą; teigia, jog paslaugos, skiriamos šeimai, turėtų būti rekomendacinio, bet neprivalomo pobūdžio. Taip pat teigiama, jog Tarnyba ir atvejo vadyba kai kuriais atvejais tampa įrankiu smurtauti ar kerštauti buvusiam partneriui (institucijos įtraukiamos į asmeninius konfliktus); vaiko situacija vertinama pagal šabloninius algoritmus, neatsižvelgiant į individualias aplinkybes; šeimai teikiamos šabloninės paslaugos (kursai, mediacija) neatitinka tikrųjų poreikių, todėl nekuria reikiamos vertės.

Vertinant pateikiamus argumentus ir pavyzdžius, paminėtina, jog institucinio smurto sąvoka žmogaus teisių užtikrinimo kontekste vis dažniau vartojama ne tik Lietuvos, bet ir tarptautiniame lygmenyje. Nors nėra įtvirtintos vieningos ir (ar) aiškios institucinio smurto sąvokos, institucinis smurtas dažniausiai suprantamas kaip žmogaus teisių pažeidimas, kylantis iš institucijų veiklos metodų ar neveikimo, kai administraciniai subjektai trukdo asmeniui naudotis savo teisėmis, taikoma diskriminacinė praktika ar praktika, kai sudaromos prielaidos patirti antrinę viktimizaciją (pvz., smurto artimoje aplinkoje atvejais), reikalingos pagalbos nesuteikimas, aplaidumas ir smurtas vaikų globos namuose, kitose priežiūros ir socialinėse įstaigose, ir kt. Tačiau pagrindinė sąlyga konstatuoti institucinį smurtą yra neproporcingi, neteisėti institucijų veiksmai, kai jos piktnaudžiauja joms suteiktomis teisėmis (galia), taip sukeldamos žalą asmens orumui ir teisėms. Taigi, ne visi institucijų sprendimai ar veiksmai, kuriuos priimti ar atlikti institucijos turi teisę ir pareigą, jei asmuo jiems nepritaria, gali būti laikomi institucinių smurtu.

Kalbant apie institucinį smurtą vaiko teisių apsaugos ir užtikrinimo kontekste, pastebėtina, jog tam, kad vaikas būtų apsaugotas nuo jo teisių pažeidimo ir sudarytos palankios jo vystymuisi reikalingos sąlygos, tarptautinėmis ir nacionalinėmis teisės normomis įtvirtinta valstybės pareiga suteikti tėvams paramą, reikalingą tinkamam vaikų auklėjimui ir priežiūrai. Taip pat, siekiant apginti vaiką nuo priežiūros nebuvimo ar nerūpestingo elgesio ir kt., kuriuos jis gali patirti iš tėvų, teisėtų globėjų ar kurio nors kito jį globojančio asmens, būtina imtis visų reikiamų teisinių, administracinių, socialinių ir švietimo priemonių. Aukščiau minėtos nuostatos vertintinos ir kaip atsakomybės už

vaiko teisių apsaugą pasidalijimas tarp tėvų ir kitų teisėtų vaiko atstovų bei valstybės. Teisės aktų nuostatos yra susijusios sisteminiais ryšiais, todėl nacionalinėje teisėje yra nustatytos ne tik vaiko teisių užtikrinimo ir įgyvendinimo garantijos, bet ir apsauga nuo perteklinio valstybės ir (ar) savivaldybių institucijų kišimosi į šeimos gyvenimą.

Atkreiptinas dėmesys, kad ir Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme nustatyta, jog turi būti laikomasi subsidiarumo principo, reiškiančio, kad vaiko teisių įgyvendinimą ir apsaugą pirmiausia užtikrina vaiko tėvai, kiti vaiko atstovai pagal įstatymą, o valstybė teikia jiems paramą, jeigu vaiko atstovai pagal įstatymą negali užtikrinti vaiko gerovei reikalingų sąlygų (4 straipsnio 8 punktas).

Atvejo vadyba pradedama ir atvejo vadybininkas paskiriamas ne visais vaiko teisių pažeidimo konstatavimo atvejais, o tik tada, kai sutampa dvi sąlygos – teisės aktuose nustatyta tvarka ir pagrindais nustatoma, kad pranešimas apie galimą vaiko teisių pažeidimą yra pagrįstas ir yra nustatoma būtinybė vertinti pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikį arba nustatomas vaiko apsaugos poreikis. Būtent šiais atvejais dalyvavimas pagalbos procese tampa teisine pareiga, siekiant pašalinti rizikos veiksnius. Paminėtina ir tai, kad pagalbos priemonės (kursai, mediacija, konsultacijos) yra švelniausia valstybės intervencijos forma, nukreipta į šeimos stiprinimą, o ne į baudimą, nes atvejo vadybos tikslas – rasti geriausią problemos sprendimo būdą ir suteikti šeimai tokią pagalbą, kuri ne tik padėtų išspręsti vaiko ir šeimos problemas, bet ir sudarytų sąlygas šeimai pačiai siekti reikiamų pokyčių, užtikrinančių vaiko fizinį ar psichinį saugumą ir jo interesus.

Reagavimo į pranešimus apie galimą vaiko teisių pažeidimą, vaiko situacijos vertinimo procesai yra detaliai reglamentuoti ir ne kartą tobulinti, be kitų tikslų – ir siekiant apsaugoti šeimas nuo perteklinio ir neproporcingo kišimosi į šeimos privatų gyvenimą. Vaiko situacijos vertinimo kriterijai suformuoti taip, kad būtų galima kaip įmanoma individualiau įvertinti kiekvieną pranešimą (pagal jo pobūdį) ir konkretaus vaiko situaciją. Tačiau pripažintina, kad Įstaigoje atlikti skundų tyrimai rodo, kad tiek pranešimų apie galimą vaiko teisių pažeidimą procese, tiek vertinant vaiko situaciją nustatomi vaiko teisių apaugos specialistų veiklos trūkumai: kvalifikacijos stoka, neetiškas elgesys, netinkamas tarnybinių pareigų vykdymas, netinkamas vaiko teisių apsaugos institutų taikymas. Ne mažiau aktualios išlieka ir pagalbos vaikui ir šeimai teikimo problemos: neindividualizuotų ir konkrečios šeimos problemų neatliepiančių paslaugų skyrimas, reikalingų konkrečiai šeimai paslaugų trūkumas savivaldybėse, vengimas keisti neefektyvias ir konkrečios šeimos problemų nepadedančias spręsti pagalbos priemones kitomis, atvejo vadybos procese dalyvaujančių specialistų negebėjimas užmegzti konstruktyvaus santykio su šeima, jų nuomonės neįvertinimas skiriant (parenkant) paslaugas, paslaugų vaikui ir šeimai sistemos pasyvumas, atsakomybės už pagalbos priemonių efektyvumą perkėlimas išimtinai šeimai, specialistų užimama galios pozicija kartais sudaro prielaidas visuomenei manyti, kad valstybės institucijos naudoja pertekinę jėgą (institucinį smurtą) šeimų atžvilgiu.

Ataskaitiniais metais Kontrolierė nagrinėjo keletą skundų dėl galimo institucinio smurto paslaugų teikimo šeimai ir vaiko teisių užtikrinimo, vaiko globos procesuose. Viename iš skundų pareiškėjas nurodė, kad jo šeima kreipėsi į valstybę pagalbos dėl laikino apgyvendinimo, nes šeima neturi nuolatinės gyvenamosios vietos. Paaiškėjo, kad bute, kuriame šeima buvo apsistojusi be teisinio pagrindo ir neturėdama savininko sutikimo, buvo išjungtas elektros energijos, vandens tiekimas, vaikas dienos metu lankė darželį, moteris laukėsi antro vaiko. Šio buto savininkas prašė padėti iškraustyti šeimą iš neteisėtai užimto buto. Tarnybos teritorinis skyrius, įvertinęs vaiko situaciją, be kita ko nustatė, jog vaiko motina iš pareiškėjo patiria psichologinį spaudimą, todėl motiną ir vaiką apgyvendino šeimos krizių centre (toliau – Krizių centras). Moteris su tokiu sprendimu sutiko, teigė, jog vyras ja manipuliuoja, ji nesupranta

lietuvių kalbos, jai iš esmės reikia tik poilsio ir ramybės bei pabūti atskirai nuo vyro. Gavus vyro prašymą apgyvendinti jį kartu šeima, buvo suorganizuotas tarpžinybinis pasitarimas, kurio metu nuspręsta, jog vaikui būtų žalinga gyventi Krizių centre kartu su motina ir tėvu, kadangi vyksta skyrybos ir jie nesutaria. Institucijų priimtus sprendimus neapgyvendinti šeimos kartu viename krizių centre pareiškėjas įvardijo kaip institucinį smurtą. Kontrolierė skundą pripažino nepagrįstu (nenustatytas netinkamas tarnybinių pareigų atlikimas).

Kitu atveju buvo skundžiama tai, kad atvejo vadybos proceso vykdymas skirtingose savivaldybėse (pagal tėvų gyvenamąją vietą), institucijos nepakankamai bendradarbiauja tarpusavyje, Tarnyba, Tarnybos teritorinis skyrius neužtikrina motinos teisės matytis ir bendrauti su skyrium gyvenančiu vaiku, kuris atsisako bendrauti su ja (teisme nagrinėjamas ginčas dėl vaiko gyvenamosios vietos ir bendravimo tvarkos nustatymo; pritaikytos laikinosios apsaugos priemonės dėl vaiko laikinosios gyvenamosios vietos, jo bendravimo su motina). Taip pat teigiama, kad minėtos institucijos pareiškėjos skundus nagrinėjo formaliai. Skunde nurodyta, kad pareiškėją ir jos vaiką atstovauja VšĮ Institucinio smurto prevencijos ir indikavimo centras, kuris ir konstatavo institucinį smurtą dėl specialistų nekompetencijos ir neveiklumo. Šiuo atveju, Kontrolierė nustatė netinkamą institucijų bendradarbiavimą teikiant paslaugas vaikui ir skyrium gyvenantiems tėvams, užtikrinant vaiko emocinio ryšio su motina atstatymą ir bendravimą, tačiau nustatytų tarnybinės veiklos trūkumų pobūdis neleido konstatuoti institucinio smurto atvejo.

Dažnai institucijos kaltinamos persekiojimu ir globos vaikui nustatymo atvejais. Skunduose tėvai teigia, kad jų vaikai buvo neteisėtai ir be pagrindo paimti iš šeimos; kad specialistai tyčia ir sąmoningai trukdo vaikų sugrįžimui į šeimą, nesuteikia reikiamos, pakankamos ar tinkamos pagalbos ir paslaugų, diskriminuoja dėl socialinės padėties ar materialinės situacijos, pažeidinėja jų, kaip tėvų, teises.

▪ ▪ ‖ Kontrolierė 2025 metų vasarį dalyvavo Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos organizuotame susitikime su VšĮ Institucinio smurto prevencijos ir indikavimo centro ir kitų nevyriausybinių organizacijų atstovais, kurie kėlė institucinio smurto problematiką vaiko teisių užtikrinimo bei paslaugų šeimai ir vaikui teikimo srityje, pristatė savo veiklą. Organizacijų nuomone, pagalbos šeimai priemonės virsta prievarta, o ne realia pagalba. Iš veiklos pristatymo matyti, jog minėtas centras atstovauja savo klientus valstybės bei savivaldybių institucijose, kartu su jais dalyvauja atvejo vadybos posėdžiuose, nagrinėja individualius atvejus ir atlieka institucijų bei organizacijų veiklos ir veiksmų vertinimus, konstatuoja teisės aktų pažeidimus, kt. Pateikti atvejai bei veiklos pristatymas rodo, jog kartais institucijų pareigų, nustatytų teisės aktuose, vykdymas laikomas piktnaudžiavimu prieš moteris bei instituciniu smurtu, ypač šis vertinimas gajus smurto artimoje aplinkoje situacijų vertinime.

▪ ▪ ‖ Kontrolierė teikė Seimo Žmogaus teisių komitetui nuomonę dėl asociacijos Vilniaus Moterų namai kreipimosi dėl Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo keitimo, atsisakant atvejo vadybos instituto taikymo smurto artimoje aplinkoje atvejais, jei asmuo nepriklauso atskirčiai, ir atvejo vadybą taikyti tik socialinių įgūdžių stokojantiems asmenims.

Kontrolierė pabrėžė, jog svarbu tobulinti teisinį reguliavimą ir jo įgyvendinimo procesus taip, kad būtų maksimaliai užtikrinta nukentėjusiųjų nuo smurto artimoje aplinkoje apsauga nuo galimo pakartotinio smurto, nukentėjęs asmuo būtų apsaugotas (esant poreikiui) nuo tiesioginių kontaktų su smurtautoju sprendžiant su vaikais susijusius klausimus (bendravimas, vaiko gyvenamosios vietos nustatymas, atvejo vadybos (pagalbos, paslaugų) teikimas), kad smurto aukoms būtų suteikta profesionali, efektyvi ir jų poreikius atitinkanti pagalba, tuo pačiu vengiant perteklinio kišimosi į

asmens privatų ir šeimos gyvenimą. Paminėta, kad kreipimesi keliami klausimai tarpinstituciniame lygmenyje jau buvo nagrinėti 2019, 2021 ir vėlesniais metais. Diskusijų metu identifikuotos problemos buvo sprendžiamos teisinio reguliavimo tobulinimo būdu: tobulinant atvejo vadybos, taikomojo tarpininkavimo (mediacijos) institutus ir jų taikymo praktikas; atskiriant ir nedubliuojant atvejo vadybos metu teikiamų paslaugų su specializuotos kompleksinės pagalbos centrų (toliau – ISKPC) teikiamomis paslaugomis; tobulinant vaiko situacijos vertinimo procesą; kt. Teiktiems (ir pakartotinai teikiamiems) siūlymams dėl atvejo vadybos instituto netaikymo smurtą artimoje aplinkoje patyrusiems vaikams ir šeimoms, taip pat jo taikymą apribojant tik socialinių įgūdžių stokojantiems asmenims buvo nepritarta, nes šio instituto paskirtis, priešingai nei iki reformos buvusiame modelyje (kai socialinės paslaugos iš esmės buvo teikiamos socialinės rizikos šeimoms), teikti pagalbą visoms šeimoms, susiduriančiomis su sunkumais auginant vaikus, nepriklausomai nuo paslaugų gavėjų socialinio sluoksnio, išsilavinimo ir pan.

Vertindama SKPC, vaiko teisių apsaugos specialistų, paslaugų poreikį vertinančių ir jas teikiančių socialinių darbuotojų ir kitų sričių specialistų bendradarbiavimo svarbą pagalbos vaikui ir jo šeimos nariui, patyrusiam smurtą artimoje aplinkoje, teikime, matydama institucijų priešpriešą ir skirtingą Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo nuostatų interpretavimą, SKPC informacijos apie reformuotos vaiko teisių apsaugos institucijų sistemos ir veikimo modelio skirtumus ir (ar) trūkumą, Kontrolierė dar 2019 metų veiklos ataskaitoje atkreipė į tai dėmesį ir siūlė stiprinti vaiko teisių apsaugos institucijų, atvejo vadybininkų, socialinių darbuotojų bendradarbiavimą su SKPC, siekiant išvengti paslaugų dubliavimo, vykdyti informacines ir šviečiamąsias veiklas SKPC darbuotojams apie vaiko teisių apsaugą reglamentuojančių teisės aktų nuostatas, pertvarkytos vaiko teisių apsaugos institucijų sistemos veikimo principus, naujas pagalbos šeimai ir vaikui teikimo formas ir tikslus.

Teikiant nuomonę Žmogaus teisių komitetui buvo atkreiptas dėmesys į formuojamos ydingos takoskyros tarp prioritetų ginant ir teikiant pagalbą vaikams, kai yra nustatomas vaiko teisių pažeidimas, ir smurtą artimoje aplinkoje patyrusioms aukoms (dažniausiai – vaikų motinoms), ir tai, jog vaiko teisių ir smurtą artimoje aplinkoje patyrusių moterų apsauga yra vienodai saugomos bei ginamos vertybės, todėl turi būti maksimaliai užtikrinti šių abiejų pažeidžiamų grupių interesai.

Kontrolierė nepritarė siūlymui atsisakyti atvejo vadybos instituto taikymo smurto artimoje aplinkoje atvejais, jei asmuo nepriklauso atskirčiai, o atvejo vadybą taikyti tik socialinių įgūdžių stokojantiems asmenims, nes Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo skirtas vaiko teisių apsaugai ir pagalbos priemonėms, skirtoms apsaugoti jo teises ir interesus, išnaudojant visas įmanomas priemones ir galimybes, kurios užtikrintų galimybę vaikui augti saugioje jo šeimos (biologinės) aplinkoje. Įstatymo nuostatos, įskaitant dėl atvejo vadybos ir reagavimo į galimus vaiko teisių pažeidimus, suderintos su teisės aktų, reglamentuojančių asmens privataus gyvenimo, jo asmens duomenų apsaugą, reikalavimais.

Nepritarimas buvo pagrįstas tuo, kad atvejo vadyba pradedama tik esant įstatyme nustatytiems pagrindams, kai nustatomas kompleksinės[24] pagalbos vaikui ir jo atstovams pagal įstatymą poreikis, siekiant jiems padėti įveikti iškilusius socialinius sunkumus, kurių sėkmingas sprendimas sudarytų prielaidas išvengti galimų vaiko teisių pažeidimų ir sudarytų sąlygas savarankiškai užtikrinti vaiko teises bei teisėtus interesus. Atvejo vadybos tikslas – rasti geriausią problemos sprendimo būdą ir suteikti šeimai tokią pagalbą, kuri ne tik padėtų išspręsti vaiko ir šeimos problemas, bet ir sudarytų

[24] Kompleksinė pagalba – socialinės, sveikatos priežiūros, švietimo, psichologinės ir kitokios pagalbos priemonių derinys, sudarantis sąlygas vaiko atstovams pagal įstatymą užtikrinti vaiko saugumą, kokybišką šeimos funkcionavimą ir būtiną jos gerovę (Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 2 straipsnio 6 dalis).

sąlygas šeimai pačiai siekti reikiamų pokyčių, užtikrinančių vaiko fizinį ar psichinį saugumą ir jo interesus (VTAPĮ 37 straipsnis). Atvejo vadybininkas paskiriamas tik tada, kai pranešimas apie galimą vaiko teisių pažeidimą yra pagrįstas ir nustatoma būtinybė vertinti pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikį arba nustačius vaiko apsaugos poreikį. Atvejo vadybos procesas gali būti inicijuotas ir vaiko tėvų ar pagalbą vaikams ir (ar) šeimoms organizuojančių ir teikiančių įstaigų, organizacijų prašymu. Nustatęs kompleksinės pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikį, atvejo vadybininkas pradeda atvejo vadybos procesą; nenustačius – atvejo vadyba nėra pradedama. Kompleksinės pagalbos vaikui poreikis ir teikimas ne visais atvejais susijęs su tėvų (ar vieno iš tėvų) socialinių įgūdžių stoka. Kita vertus, smurto artimoje aplinkoje atvejais gali paaiškėti, jog vaiko įstatyminiams atstovams trūksta socialinių įgūdžių užtikrinant vaiko teises ir jo interesus. Taigi, pritarus siūlymui, vaikų grupė pagal siūlomus požymius būtų diskriminuojama[25] ir apribota jų teisė gauti pagalbą. Be to, pritarimas šiam siūlymui prieštarautų geriausių vaiko interesų prioriteto principui, vaiko teisei būti apsaugotam nuo smurto ir į jo poreikius atitinkančią pagalbą (VTAPĮ 4 straipsnio 1 punktas, 20 straipsnis).

Nagrinėjant siūlymą atkreiptas dėmesys į tai, kad pagal Smurto artimoje aplinkoje įstatymo 2 straipsnio 4 dalį, smurtą artimoje aplinkoje patyrusiu asmeniu laikomas ir vaikas, tapęs smurto artimoje aplinkoje liudininku, ir (ar) vaikas, gyvenantis artimoje aplinkoje, kurioje buvo smurtauta. Vaikas taip pat saugomas nuo visų formų smurto, už kurį nenumatyta baudžiamoji atsakomybė, smurto demonstravimo vaikui bei kitų vaiko asmeninių ar turtinių teisių pažeidimų[26]. Fizinis ar juridinis asmuo, sužinojęs ir (ar) turintis pagrįstos informacijos apie vaiką, kuris nukentėjo nuo nusikalstamos veikos, ir (ar) dėl to jam gali būti reikalinga pagalba, privalo apie tai pranešti policijai ir (ar) Tarnybai ar jos įgaliotam teritoriniam skyriui. Vaikui, galimai nukentėjusiam nuo nusikalstamos veikos ar smurto, už kurį nenumatyta baudžiamoji atsakomybė, ir jo atstovams pagal įstatymą turi būti teikiama reikalinga kompleksinė pagalba ir kita apsauga, kad vaikas, jo tėvai ar kiti jo atstovai pagal įstatymą galėtų atkurti sveikatą po patirtos fizinės ar psichinės traumos. Ši pagalba turi būti pradedama teikti nedelsiant ir turi būti teikiama, kol ji vaikui ir jo atstovams pagal įstatymą yra reikalinga.

Nagrinėjant siūlymą nustatyti, kad Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo nuostatos (nustatyti vaiko teisių užtikrinimo, pagalbos vaikui ir šeimai algoritmai) nebūtų taikomos smurto artimoje aplinkoje atvejais, reikėtų įvertinti ir Konvencijos dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir kovos su juo (toliau šioje dalyje – Konvencija dėl smurto) nuostatas, pagal kurias šalys pagal vidaus teisę turi imtis būtinų priemonių, kuriomis būtų užtikrinti mechanizmai, numatantys veiksmingas visų atitinkamų valstybės institucijų, taip pat nevyriausybinių organizacijų ir kitų subjektų bendradarbiavimas apsaugant visų formų smurto, įtraukto į šios Konvencijos taikymo sritį, liudininkus bei aukas ir teikiant jiems paramą, be kita ko, juos nukreipiant į tarnybas, teikiančias bendrosios ir specialiosios paramos paslaugas. Šalys turi užtikrinti priemones, kurios būtų grindžiamos integruotu požiūriu, kuriuo atsižvelgiama į aukų, smurtautojų, vaikų tarpusavio santykius ir jų platesnę socialinę aplinką, tenkintų konkrečius pažeidžiamų asmenų, įskaitant nukentėjusius vaikus, poreikius ir būtų jiems prieinamos. Taip pat Konvencijoje dėl smurto įtvirtinta, kad „teikiant aukoms apsaugos ir paramos paslaugas būtų deramai atsižvelgiama į vaikų, tapusių

[25] Kiekvienas vaikas turi lygias su kitais vaikais teises ir negali būti diskriminuojamas dėl savo arba savo tėvų ar kitų jo atstovų pagal įstatymą lyties, rasės, tautybės, pilietybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, įsitikinimų ar pažiūrų, amžiaus, sveikatos būklės, religijos, etninės priklausomybės ar kitų aplinkybių. Kiekvienam vaikui be jokios diskriminacijos garantuojamos visos Konstitucijoje, Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijoje, jos fakultatyviuose protokoluose, Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencijoje ir Jungtinių Tautų vaiko teisių deklaracijoje išvardytos teisės ir laisvės (Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 4 straipsnio 5 punktas).

[26] Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 29 straipsnis.

visų formų smurto, liudininkais, teises ir poreikius. Priemonės, kurių imamasi pagal šį straipsnį, turi apimti vaikų, tapusių visų formų smurto, liudininkais, amžiui pritaikytas psichologines ir socialines konsultacijas ir jomis turi būti tinkamai atsižvelgiama į vaiko interesus“.

Kontrolierė kritiškai vertino asociacijos Vilniaus Moterų namai argumentą, kad pagalbos teikimas atvejo vadybos metu pažeidžia asmens teisę į privatų gyvenimą ir atkreipė dėmesį, jog pagal EŽTT jurisprudenciją dėl valstybės pozityviosios pareigos skubiai reaguoti į galimas vaikui žalingas situacijas, smurtą šeimoje, valstybė privalo suteikti reikiamą pagalbą smurto artimoje aplinkoje atvejais. Kaip analogijos pavyzdys šiuo atveju galėtų pateiktas Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatyme nustatytas pranešimų apie smurtą artimoje aplinkoje bei reagavimo į jį algoritmas[27]. Vaiko teisių konvencija, esanti sudėtine nacionalinės teisės dalimi, kurios nuostatoms negali prieštarauti nacionaliniai teisės aktai, įtvirtina pamatinį vaiko interesų viršenybės principą, kuris reiškia, kad gali būti panašių arba priešingų interesų, susijusių su žmogaus teisėmis, pvz., tarp atskirų vaikų, įvairių vaikų grupių arba vaikų ir suaugusiųjų, tačiau vaiko interesai turi būti išnagrinėti ir į juos turi būti atsižvelgta pirmiausia.

Vertinant argumentą dėl prievartinio motinos ir vaiko apgyvendinimo krizių centre, buvo atkreiptas dėmesys, kad vaiko laikinoji priežiūra krizių centre ar kitoje socialinių paslaugų įstaigoje gali būti taikoma tik tais atvejais, kai nustatytas apsaugos vaikui poreikis, t. y. kai Tarnyba ar jos įgaliotas teritorinis skyrius, atlikdamas vaiko situacijos vertinimą, nustato realų pavojų vaiko fiziniam ar psichiniam saugumui, sveikatai ar gyvybei arba pavojų, galintį sukelti reikšmingą žalą vaiko sveikatai, kuris yra susijęs su vaiko funkcionavimo ir socialinės aplinkos rizikos veiksniais bei rizikos veiksniais, susijusiais su vaiko tėvais ar kitais jo atstovais pagal įstatymą ir jų santykiais su vaiku ir gali būti taikoma tik su vieno iš tėvų (to, kuris apgyvendinamas Krizių centre) sutikimu (VTAPĮ 36^1 straipsnio 3 dalis).

▪ ▪ ‖ Kontrolierė teikė Seimo Žmogaus teisių komitetui nuomonę dėl asociacijos Vilniaus moterų namai siūlymo aiškiai apibrėžti funkcijų pasidalijimą tarp socialinių tarnybų ir SKPC, visas smurtą ir prievartą patiriančias moteris turinčias nepilnamečių vaikų nukreipiant į SKPC, kurie teiktų moteriai būtiną specializuotą kompleksinę pagalbą, padedančią įveikti smurtą ir bendradarbiautų su Tarnyba vaiko gerovės klausimais.

Svarstant šį siūlymą, atkreiptas dėmesys į tai, kad skiriasi atvejo vadybos procese ir SKPC teikiamų paslaugų teikimo pagrindas, tikslas, spektras ir paslaugų gavėjai. Pagal Atvejo vadybos tvarkos aprašą, paslaugos negali būti dubliuojamos – būtina įvertinti, kokias paslaugas šeima ir (ar) vaikas jau gauna kitose paslaugų teikimo vietose (pvz., mokykloje, nevyriausybinėse organizacijose, SKPC) bei, ar šeima toliau nori naudotis šiomis paslaugomis, ir neskirti šeimai tokio pat pobūdžio ar panašių paslaugų. Planuojant ir organizuojant paslaugas šeimai ir vaikui būtina užtikrinti, kad paslaugos ir pagalba neblogintų jų situacijos. Šios nuostatos įgyvendinimas užtikrinamas ir per SKPC specialistų įtraukimą į atvejo vadybos procesą.

Svarbu pažymėti, kad, įvertinant smurto artimoje aplinkoje aukų apsaugos nuo pakartotinės viktimizacijos ir pagalbos teikimo specifiką, Atvejo vadybos tvarkos apraše yra atskiras skyrius dėl

[27] Pagal Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo 13 straipsnio 4 dalį, socialinių paslaugų įstaigos, Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba ar jos įgalioti teritoriniai skyriai, švietimo įstaigos, sužinoję apie smurtą artimoje aplinkoje, privalo apie smurto artimoje aplinkoje pavojų patiriantį asmenį informuoti specializuotos kompleksinės pagalbos centrą, o apie smurtą patyrusį asmenį – specializuotos kompleksinės pagalbos centrą ir policiją, ir pateikti būtiniausius kontaktinius šio asmens duomenis (nurodyti vardą, pavardę, telefono ryšio numerį, elektroninio pašto adresą).

atvejo vadybos galimo smurto artimoje aplinkoje atveju, kuriame reglamentuotas SKPC atstovų įtraukimas į atvejo vadybos procesą. Taip pat nustatyta, kad atvejo vadybos posėdžiai smurto artimoje aplinkoje pavojų patiriančiam (patyrusiam) asmeniui ir atitinkamą pavojų keliančiam asmeniui turi būti organizuojami bei, kad pagalbos plane priemonės šiems asmenims turi būti nustatomos atskirai. Kai būtina, smurto artimoje aplinkoje pavojų patiriančiam ar šį smurtą patyrusiam asmeniui posėdyje gali atstovauti SKPC atstovai, turintys notaro patvirtintą įgaliojimą. Organizuojant pagalbą šiems asmenims, vadovaujamasi Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo nuostatomis.

Reikšminga ir tai, kad Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatyme nustatyta, kad policijos pareigūnai, gavę pranešimą dėl smurto artimoje aplinkoje ir nustatę vaiko buvimo nesaugioje aplinkoje faktą, imasi veiksmų vaiko saugumui užtikrinti ir nedelsdami apie tai elektroninių ryšių priemonėmis praneša Tarnybai ar jos įgaliotiems teritoriniams skyriams. SKPC specializuotą kompleksinę pagalbą pilnamečiams smurto artimoje aplinkoje pavojų patiriantiems ar šį smurtą patyrusiems asmenims organizuoja ir teikia taip, kad būtų užtikrintas specializuotos kompleksinės pagalbos prieinamumas visoje Lietuvos Respublikos teritorijoje, atsižvelgdami į smurto artimoje aplinkoje pavojų patiriančių ar šį smurtą patyrusių asmenų individualius ir specialiuosius poreikius. Kompleksinė pagalba vaikams teikiama Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo nustatyta tvarka.

Specializuotos kompleksinės pagalbos smurto artimoje aplinkoje pavojų patiriantiems asmenims ar smurtą artimoje aplinkoje patyrusiems asmenims teikimo bei ekspertinio vertinimo dėl sprendimo skirti apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje orderį ar jo neskirti tvarkos apraše[28] nustatyta, kad konsultantas teikia informaciją ir konsultacijas apie tikslinės grupės atstovų teises ir institucijas, kurios gali jas užtikrinti, o jei smurto artimoje aplinkoje pavojų patiriantis asmuo yra vaikas arba vaikas tapo šio smurto liudininku ar gyvena aplinkoje, kurioje buvo smurtauta, jei apie šį atvejį nebuvo informuota policija, – apie Tarnybą ar jos įgaliotus teritorinius skyrius. Jei tikslinės grupės atstovas yra vaikas ir jis pats, jo atstovai pagal įstatymą kreipiasi tiesiogiai į SKPC, konsultantas nedelsdamas, ne vėliau kaip kitą darbo dieną po kreipimosi dienos, praneša apie galimą vaiko teisių pažeidimą policijai ir Tarnybai ar jos įgaliotiems teritoriniams skyriams. Apraše taip pat nustatyti informacijos apie tikslinėms grupėms teikiamas paslaugas keitimosi (perdavimo) algoritmai.

Remiantis išdėstytu, teigtina, kad aukščiau cituotomis normomis įstatymų leidėjas įtvirtino kitą reagavimo tvarką ir pagalbos užtikrinimo jam mechanizmus, kai smurtą artimoje aplinkoje patyrusiu specialiu subjektu yra vaikas. Tokiu teisiniu reguliavimu aiškiai apibrėžiamos funkcijos ir paskirstoma kompetencija tarp vaiko teisių apsaugos institucijų, socialinių tarnybų ir SKPC paslaugų teikimo srityje pagal subjektą ir paslaugų gavėją.

Reaguojant į argumentą dėl sprendimų priėmimo apskundimo tvarkos, pažymėtina, kad kaip ir paminėta kreipimesi, pagal Konstitucijos 30 straipsnį, teisė kreiptis į teismą yra absoliuti, t. y. asmuo turi teisę į teisminę savo pažeistų teisių ir interesų gynybą nepriklausomai nuo to, ar jie yra tiesiogiai įtvirtinti Konstitucijoje, ar ne[29]. VTAPĮ 29 straipsnio 8 dalyje nustatyta, kad tėvai ar kiti vaiko atstovai pagal įstatymą turi teisę skųsti teismui Tarnybos ar jos įgalioto teritorinio skyriaus darbuotojų, policijos pareigūnų ar kitų valdžios institucijų darbuotojų neteisėtus veiksmus ir sprendimus, taip pat turi teisę kreiptis į vaiko teisių apsaugos kontrolierių ir kitas institucijas, turinčias teisę nagrinėti tokius skundus.

[28] Patvirtintas Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2023 m. gegužės 9 d. įsakymu Nr. A1-296.
[29] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. rugpjūčio 8 d. nutarimas Nr. 12/99-27/99-29/99-1/2000-2/2000.

▪ ▪ ‖ Siūlymas numatyti asmeninę vaiko teisių specialistų ir socialinių darbuotojų atsakomybę už neproporcingą ir perteklinį kišimąsi į asmens privatų gyvenimą, užkardant plačiai paplitusio institucinio smurto riziką.

Kontrolierė, teikdama Žmogaus teisių komitetui nuomonę dėl siūlymo nustatyti atsakomybę už neproporcingą ir perteklinį kišimąsi į asmens privatų gyvenimą, atkreipė dėmesį, jog CK 6.271 straipsnyje nustatyta atsakomybė už žalą, atsiradusią dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų. Šią žalą privalo atlyginti valstybė iš valstybės biudžeto nepaisydamas konkretaus valstybės tarnautojo ar kito valstybės valdžios institucijos darbuotojo kaltės. Žalą, atsiradusią dėl savivaldybės valdžios institucijų neteisėtų aktų, privalo atlyginti savivaldybė iš savivaldybės biudžeto nepaisydama savo darbuotojų kaltės. Šiame straipsnyje terminas „valdžios institucija“ reiškia bet kokį viešosios teisės subjektą (valstybės ar savivaldybės instituciją, pareigūną, valstybės tarnautoją ar kitą šių institucijų darbuotoją, t. t.), taip pat privatų asmenį, atliekantį valdžios funkcijas. Terminas „aktas“ reiškia bet kokį valdžios institucijos ar jos darbuotojų veiksmą (veikimą, neveikimą), kuris tiesiogiai daro įtakos asmenų teisėms, laisvėms ir interesams (institucijų priimami teisės, individualūs, administraciniai ar fiziniai aktai ir kt., išskyrus teismo nuosprendžius, sprendimus ir nutartis). Valstybės ar savivaldybės civilinė atsakomybė pagal šį straipsnį atsiranda, jeigu valdžios institucijų darbuotojai neveikė taip, kaip pagal įstatymus šios institucijos ar jų darbuotojai privalėjo veikti. Civilinio kodekso 6.280 straipsnyje nustatyta regreso teisė į žalos padariusį asmenį, t. y. atgręžtinio reikalavimo teisė tokio dydžio, kiek sumokėjo žalos atlyginimo, jeigu įstatymai nenustato kitokio dydžio.

Cituojamos normos apima ir vaiko teisių specialistų bei socialinių darbuotojų atsakomybę už neteisėtus veiksmus, įskaitant, bet neapsiribojant, ir neproporcingą bei perteklinį kišimąsi į asmens privatų gyvenimą. Todėl abejotinas tikslingumas išskirti kelis neteisėto veikimo aspektus ir sukurti siaurinamojo pobūdžio teisinį reguliavimą.

Neneigiant atvejo vadybos ir Tarnybos teritorinių skyrių veiklos trūkumų, į kuriuos Kontrolierė nuolat atkreipia dėmesį, identifikuotas problemas tikslinga spręsti tobulinant teisės aktų įgyvendinimo mechanizmus, stiprinant konstruktyvų visų sričių ir grandžių, dalyvaujančių apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje prevencijos, reagavimo, pagalbos teikimo, vaiko teisių užtikrinimo bei pagalbos vaikui ir šeimai teikimo procese, bendradarbiavimą, akcentuojant ne skirtingų grupių (smurtą artimoje aplinkoje patyrusių moterų ir vaikų) interesų konkurenciją, o jų sąryšį.

III. ALTERNATYVI VAIKO PRIEŽIŪRA

3.1. GLOBOS PRIEŽIŪROS ASPEKTAI

Vaiko teisių konvencijos 20 straipsnyje nustatyta, kad vaikas, kuris laikinai arba visam laikui yra netekęs savo šeimos aplinkos arba kuris dėl savo interesų negali toje aplinkoje būti, turi teisę į ypatingą valstybės teikiamą apsaugą ir paramą. Pagal Jungtinių Tautų Gaires dėl alternatyvios vaikų globos[30], tais atvejais, kai vaiko šeima negeba teikti tinkamos vaikui priežiūros, valstybė yra atsakinga už vaiko teisių apsaugą ir tinkamos alternatyvios globos užtikrinimą per kompetentingas vietos valdžios institucijos ir tinkamai įgaliotas visuomenines organizacijas. Valstybės pareiga, per jos

[30] Gairės priimtos Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 2010 m. vasario 24 d., Nr. A/64/434.

kompetentingas institucijas, užtikrinti alternatyvion globon atiduoto vaiko saugumo, gerovės ir vystymosi priežiūrą ir reguliarią globos sprendimo tinkamumo peržiūrą.

Vaiko globa yra daug pastangų reikalaujanti paslauga vaikui, nes, be kasdienės jo priežiūros, globėjas turi padėti vaikui išgyventi jo patirtas traumas, atkurti ir palaikyti vaiko santykius su tėvais ir kitais giminaičiais, paruošti vaiką grįžimui į šeimą ar perėjimui į kitą globėjų arba įtėvių šeimą, parengti jį savarankiškam gyvenimui. Todėl valstybė siekia suteikti reikalingą pagalbą vaiko globos paslaugą teikiantiems asmenims, kad jie nepalūžtų ir galėtų užtikrinti vaikui saugias ir harmoningas gyvenimo ir vystymosi sąlygas tiek, kiek reikia.[31]

Likusio be tėvų globos vaiko globa organizuojama vadovaujantis Konstitucija, Vaiko teisių konvencija, Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymu, Civiliniu ir Civilinio proceso kodeksais, Socialinių paslaugų bei Šeimynų įstatymais, kitais teisės aktais.

Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos kompetencijai priskirtos funkcijos organizuoti vaiko globą ir koordinuoti globos priežiūrą, kurią sudaro globojamo vaiko aplankymai bei vaiko laikinosios ir nuolatinės globos peržiūros. Tarnybos teritorinis skyrius, vykdydamas vaiko laikinosios globos priežiūrą aplanko laikinai globojamą vaiką ir surašo globojamo vaiko aplankymo aktą, taip pat bendradarbiaudamas su globos centru, atlieka globos peržiūrą ir užpildo globos peržiūros aktą, jeigu nustatomos tam tikros sąlygos.[32] Nustačius vaiko laikinąją globą, Tarnybos teritorinis skyrius pirmą kartą aplanko globojamą vaiką ne vėliau kaip po mėnesio nuo atitinkamo sprendimo priėmimo dienos, kitus kartus – pagal poreikį, bet ne rečiau kaip kas šešis mėnesius, skaičiuojant nuo laikinosios globos nustatymo dienos.

Tarnybos teritorinis skyrius, vertindamas kaip vykdomos globėjo pareigos, pildo globojamo vaiko aplankymo aktą. Šiuo tikslu susitinkama ir be apribojimų pabendraujama su vaiku, išklausoma jo nuomonė apie globos sąlygas, santykius su globėju, tėvais, giminaičiais ir kitais asmenimis, su kuriais jį sieja emociniai ryšiai; išklausoma globėjo nuomonė apie globos vykdymą, santykius su vaiku ir tėvais, giminaičiais, išsiaiškinama, kokios pagalbos reikia globėjui; įvertinama, kaip globėjas rūpinasi vaiko fiziniu ir psichiniu saugumu, jo sveikata ir mokymusi, auklėja vaiką, kaip naudoja globojamam vaikui išlaikyti skirtas lėšas, kaip administruojamas vaiko turtas, ar netrukdo (sudaro sąlygas) vaikui bendrauti su tėvais, jei tai nekenkia vaiko interesams, palaiko ryšius su vaiko tėvais, informuoja vaiko tėvus ar artimuosius giminaičius, jeigu jie to pageidauja, apie vaiko vystymąsi, sveikatą, mokymąsi ir kitus svarbius dalykus, rūpinasi vaiko laisvalaikiu, rengia vaiką savarankiškam gyvenimui; įvertinamas kitų kartu su globėju gyvenančių asmenų santykis su globojamu vaiku; jei vaikas globojamas vaikų globos institucijoje, peržiūrimas ir įvertinamas individualus jo socialinės globos planas; ir kt. Tarnybos teritorinis skyrius, gavęs pranešimą apie galimą vaiko teisių pažeidimą arba pats nustatęs, kad globėjas galimai netinkamai atlieka pareigas, neužtikrina globojamo vaiko teisių ir teisėtų interesų apsaugos, naudojasi savo teisėmis savanaudiškais tikslais, atlikęs vaiko situacijos vertinimą ir nustatęs pagalbos vaikui poreikį ar vaiko apsaugos poreikį, organizuoja neeilinę vaiko globos peržiūrą galimoms priežastims nustatyti ir konkretiems sprendimams priimti, kt.[33]

Įstaigoje gaunamų tėvų ar kitų giminaičių skundų dėl nesudaromų sąlygų ar trukdymo bendrauti su vaikais, kuriems nustatyta globa, skaičius santykinai nedidelis (lyginant su visais gaunamais skundais ir skundžiamomis aplinkybėmis), ne visi skundai, išnagrinėjus aplinkybes, pripažįstami pagrįstais.

[31] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. balandžio 1 d. nutartis Nr. e3K-3-182-916.

[32] Vaiko globos organizavimo nuostatų, patvirtintų Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. kovo 27 d. nutarimu Nr. 405, 72 punktas.

[33] Vaiko globos organizavimo nuostatų 76 ir 78 punktai.

Tačiau pažymėtina, kad vaiko teisės bendrauti su tėvais užtikrinimas, šeimos ryšių palaikymas ir stiprinimas yra labai svarbus ir tėvų globos netekusio vaiko teisių ir jo interesų užtikrinimo kontekste, ir įgyvendinant laikinosios globos tikslą – grąžinti vaiką į šeimą. Tokio pobūdžio skundų tyrimas atskleidžia įvairius vaiko globos priežiūros aspektus ir galimus jos trūkumus.

Gairėse dėl alternatyvios vaikų globos[34] pažymima, jog kompetentingų institucijų turi būti vystomas, palaikomas ir stebimas reguliarus bei atitinkamas bendravimas tarp vaiko ir jo šeimos, ypatingai dėl reintegracijos tikslo; nusprendus, reintegracija į šeimą turi vykti kaip laipsninis ir prižiūrimas procesas, kartu su peržiūromis ir pagalbos priemonėmis, atsižvelgiant į vaiko amžių, poreikius ir didėjančius gebėjimus, taip pat atsižvelgiant ir į išskyrimo priežastį; kai vaikui nustatoma alternatyvi globa, turi būti skatinamas ir lengvinamas bendravimas su jo šeima, laikantis vaiko apsaugos ir geriausių interesų; vaikas turi turėti priėjimą prie informacijos apie šeimos narius, su kuriais nebendrauja.

Viena iš vaiko globėjo pareigų – informuoti vaiko tėvus ar artimuosius giminaičius, jeigu jie to pageidauja, apie vaiko vystymąsi, sveikatą, mokymąsi ir kitais svarbiais klausimais. Tėvams netekus kasdienio ryšio su vaiku dėl jo paėmimo ir apgyvendinimo globėjo šeimoje, būtina užtikrinti tam tikrą informacinės pusiausvyros bei bendravimo su vaiku palaikymą. Globėjo pareiga informuoti tėvus apie vaiko vystymąsi, sveikatą, ugdymąsi ir kitus svarbius klausimus yra vienas iš pagrindinių būdų palaikyti šią pusiausvyrą. Nuoseklus informacijos teikimas padeda tėvams išlaikyti ryšį su vaiko gyvenimu, sudaro sąlygas tėvų įsitraukimui ir atsakomybės išlaikymui bei yra reikšmingas veiksnys siekiant vaiko grąžinimo į šeimą ateityje.

Sistemiškai analizuojant teisės aktus, tėvų informavimo apie globojamą vaiką pareiga yra priskirta būtent globėjui, o ne globos koordinatoriui, nors Globos centro veiklos aprašas[35] ir numato bendrąją globos centro funkciją – pagal poreikį bendradarbiauti su globojamo vaiko tėvais; gavus globėjo prašymą, tarpininkauti tarp vaiko globėjo ir tėvų.

Vieno iš skundų tyrimo metu buvo nustatyta, jog tėvams nepavyksta gauti išsamios informacijos apie vaiką (nei iš globėjo, nei iš globos centro koordinatoriaus) nuo 2023 metų. Nors pagalbos šeimai planuose buvo nustatyti į(si)pareigojimai globėjui teikti informaciją tėvams apie vaiko ugdymą, mokyklos lankomumą, pažangumą, sveikatą, globėjas šio įpareigojimo nevykdė (siuntė tokią informaciją tėvams, kuri jam pačiam atrodė svarbi), tai buvo pažymima pagalbos planuose. Taip pat buvo nustatyta, kad informaciją apie vaiką kas mėnesį teikė ne pats globėjas, o globos centras, kuriam globėjas vėluodavo pateikti informaciją, kad informacija teikiama reaktyviai, t. y. informacija dažnai buvo pateikiama gavus paklausimą iš tėvų ar paraginimą iš globos koordinatoriaus. Tėvai norėjo gauti ne tik trumpą, bendro pobūdžio informaciją, tačiau išsamesnius, individualizuotus duomenis apie vaiko emocinę būklę, jo pažangą ugdymo įstaigoje, užimtumą, pomėgius, santykius su bendraamžiais. Nagrinėdama šį aspektą Kontrolierė pažymėjo, kad vertinant, ar pareiga informuoti yra tinkamai įgyvendinama, svarbu ne vien faktinis informacijos perdavimas, bet ir jos turinio kokybė, atitikimas globėjui numatytos pareigos bei tėvų poreikiams. Konkrečiu atveju buvo keliamas klausimas dėl globėjo atsakomybės suvokimo ir įsipareigojimų vykdymo nuoseklumo, nes nuolatinis susitarimų nesilaikymas gali būti vertinamas kaip abejingas požiūris į susitarimų svarbą bei trukdo formuoti konstruktyvius ir pasitikėjimu grįstus santykius tarp globėjo ir vaiko tėvų, o tai kelia riziką, kad tėvai jausis eliminuoti iš vaiko gyvenimo ir gali mažinti realias galimybes sėkmingai planuoti vaiko reintegraciją į šeimą.

[34] Gairės priimtos Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 2010 m. vasario 24 d., Nr. A/64/434.
[35] Patvirtintas Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2018 m. sausio 19 d. įsakymu Nr. A1-28.

Nagrinėtu atveju Skyrius vaiko laikinosios globos peržiūrą atliko skundo nagrinėjimo laikotarpiu. Nors Skyrius informavo, jog peržiūros metu, siekiant užtikrinti tinkamą vaiko interesų atstovavimą ir rūpybos kokybę, bus aptariami visi aktualūs klausimai susiję su vaiko teisių ir geriausių interesų užtikrinimu, skiriamas dėmesys globėjo pareigų vykdymui dėl nepakankamai aktyvaus ir nuoseklaus informacijos teikimo vaiko tėvams, nes vertino, jog ši pareiga gali būti vykdoma nepakankamai tinkamai, tačiau vaiko globos peržiūros akte nebuvo visapusiškai vertinamas globėjo pareigos teikti informaciją tėvams, jei jie to pageidauja, įgyvendinimas, nebuvo pateiktos jokios konkrečios, aiškios rekomendacijos globėjui ir (ar) globos centrui šiuo aspektu, neatkreipiamas globėjo dėmesys.

Išnagrinėjusi skundą, Kontrolierė atkreipė Tarnybos teritorinio skyriaus dėmesį į veiklos trūkumus atliekant globos priežiūrą ir vertinant globėjo pareigų vykdymą, siūlė imtis priemonių užtikrinti išsamų globos peržiūros vertinimą bei rekomendacijų teikimą dėl įstatymais įtvirtintų globėjo pareigų vykdymo.

Kitu atveju, budinti globotoja skundė globėjų atrankos komisijos sprendimą, kuriuo nuolatiniu jos prižiūrimo vaiko globėju buvo parinkta ne ji, o prižiūrimo vaiko brolį įsivaikinusi šeima. Tyrimo metu paaiškėjo, jog vaiko laikinosios globos priežiūros metu vaikas buvo aplankytas keturis kartus, ketinimas nuolat globoti ar įsivaikinti vaiką (dokumentuose fiksuotas po mėnesiui nuo vaiko perdavimo laikinai priežiūrai) ir aplinkybė, kad vaikas budinčią globotoją vadina mama, Tarnybos teritorinio skyriaus specialistams buvo žinoma ilgą laiką.

Šiame kontekste paminėtina, kad budintis globotojas yra fizinis asmuo, pagal tarpusavio bendradarbiavimo ir paslaugų teikimo sutartį, sudarytą su globos centru (laikinuoju vaiko globėju), prireikus laikinai prižiūrintis be tėvų globos likusius (išskyrus nurodytas išimtis) ir (ar) socialinę riziką patiriančius vaikus, su kuriais jis nesusijęs giminystės ryšiais. Globos centras privalo skirti darbuotoją, atsakingą už reikiamos pagalbos budinčiam globotojui teikimą.[36] Globos koordinatorius, koordinuodamas pagalbą budintiems globotojams reguliariai (ne rečiau kaip 1 kartą per 2 savaites, intensyvios pagalbos atvejais – ne rečiau kaip 1-2 kartus per savaitę) teikia ir (ar) organizuoja individualias konsultacijas budinčiam globotojui ir prižiūrimam vaikui; esant poreikiui, konsultacijos gali būti organizuojamos dažniau ir (ar) intensyvi pagalba turi būti organizuojama budinčio globotojo gyvenamojoje vietoje.[37]

Teigtina, kad budintis globotojas turi suprasti visus globos proceso etapus, gebėti pasiruošti vaiko atsiskyrimui, taip pat neturėtų turėti lūkesčių dėl vaiko nuolatinės globos ar įvaikinimo galimybės, tapatintis su laikinuoju globėju, kadangi jo vaidmuo ir funkcijos yra aiškiai apibrėžtos kaip laikinoji, profesionali pagalba vaikui krizės metu.

Konkrečiu atveju svarbu, kad Skyrius žinodamas budinčios globotojos norą nuolat globoti ar įvaikinti prižiūrimą vaiką, turėdamas duomenų, kad vaikas ją vadina mama, stebėdamas ir fiksuodamas požymius, kad budinčios globotojos prisirišimas prie vaiko nėra saugus, laiku į tai neatkreipė dėmesio ir nepateikė jokių rekomendacijų globos centrui. Viena vertus, budinti globotoja galėjo būti vertinama kaip potenciali kandidatė tapti nuolatine vaiko globėja ar įmote ir tai atitinka vaiko teisę augti šeimos aplinkoje, kita vertus – tokia praktika nėra teigiamai vertinama globos ir įvaikinimo organizavimo bei nustatytos globėjo, įtėvių vaikui parinkimo tvarkos aspektu. Manytina, kad formuojantis tokiai praktikai būtų sudarytos prielaidos teisės aktų, reglamentuojančių globėjo, įtėvio parinkimo tvarką, pažeidimams (kai asmuo, pasinaudodamas budinčio globotojo institutu, pasirenka

[36] Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymo 2 straipsnio 3 dalis, 19^1 straipsnio 4 dalis.
[37] Globos centro veiklos ir budinčio globotojo vykdomos priežiūros organizavimo ir kokybės tvarkos aprašo, patvirtinto Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2018-01-19 įsakymu Nr. A1-28, 38.3 punktas.

vaiką, o ne vaikui parenkamas geriausiai jo poreikius galintis tenkinti ir juos atitinkantis asmuo (šeima); kai nesilaikoma globėjo, įtėvio parinkimo tvarkos, eiliškumo ir pan.) bei neskaidriems globėjų, įtėvių parinkimo atvejams. Šiuo atveju galutinis sprendimas dėl konkretaus nuolatinio globėjo skyrimo priklauso teismo kompetencijai, tačiau panašios situacijos turėtų būti stebimos ir vertinamos itin atidžiai, kadangi jos yra susijusios su besiformuojančiu vaiko emocinio prisirišimu, vėliau – susiformavusio vaiko emocinio ryšio (vaikas jį prižiūrinčią globotoją apie metus laiko vadino mama) nutraukimu, kas neabejotinai yra traumuojanti patirtis vaikui.

Kito tyrimo metu buvo konstatuota, kad vaiko globos procese globėjų veikla vertinama atlaidžiau, o jų pareigų vykdymo standartai yra žemesni nei tėvų, nors vaiko globos tikslas – užtikrinti vaiko auklėjimą ir priežiūrą aplinkoje, kurioje jis galėtų saugiai tinkamai augti, vystytis ir tobulėti, o uždaviniai – paskirti vaikui globėją, kuris rūpintųsi, auklėtų, jam atstovautų ir gintų jo teises ir teisėtus interesus; sudaryti vaikui gyvenimo sąlygas, kurios atitiktų jo amžių, sveikatą ir išsivystymą; rengti vaiką savarankiškam gyvenimui šeimoje ir visuomenėje.

Tyrimo metu nustatyta, kad vaikui laikinoji globa buvo nustatyta dėl itin probleminio jo elgesio, priklausomybių, mokyklos nelankymo ir kt. Vaikui augant šeimoje problemos gilėjo, tėvai objektyviai neturėjo galimybių taikyti jokių poveikio priemonių jo elgesio korekcijai (vaikas kategoriškai atsisakė apsilankyti pas psichiatrą, lankytis pas psichologą, gydytis nuo priklausomybių, lankyti mokyklą, namo grįždavo periodiškai ir keldavo konfliktines situacijas su šeimos nariais, pradėjo reikštis ne tik psichologinio, bet ir fizinio smurto prieš šeimos narius epizodai), taikytos pagalbos priemonės šeimai buvo neįgyvendintos arba įgyvendintos dalinai. Pirmą kartą vaikui globa buvo nustatyta 2023 metais 6 mėnesių laikotarpiui, antrą kartą globa buvo nustatytą po 10 mėnesių, 2025 metais. Globos metu vaiko elgesys nesikeitė – vaikas atsisakė gydytis priklausomybes, vengė mokytis ir nelankė mokyklos (mokėsi namuose, nes mokykla dėl elgesio problemų atsisakė priimti mokytis kontaktiniu būdu), negrįždavo namo (bėgo), elgesys išliko konfliktiškas, probleminis. Tiek pirmuoju, tiek antruoju globos laikotarpiu globėjo pareigų vykdymas buvo įvertintas kaip tinkamas, nors tyrimo metu negauta duomenų, kad vertinant globėjo pareigų vykdymą, buvo vertintas individualus socialinės globos planas (vaikui globa nustatyta institucijoje). Taip pat, nors vaiko elgesio ir priklausomybės problemos išliko, jis atsisakė gydytis nuo priklausomybių, lankyti psichologo konsultacijas ir mokyklą, buvo nuolat gaunami pranešimai apie negrįžimą į globos namus, smurtinį ir kitokį netinkamą elgesį, visgi, Skyriaus vertinimu, globėjas tinkamai vykdo pareigas, nes bendradarbiauja su policijos pareigūnais (praneša apie negrįžimą namo); rekomendacijos globėjui nepateiktos.

Konkrečiu atveju atkreiptas dėmesys, kad Skyrius tas pačias aplinkybes dėl vaiko atstovo pagal įstatymą pareigų vykdymo vertina skirtingai: motinos atveju – kaip negebėjimą užtikrinti vaikui saugios aplinkos, globėjo atveju – kaip tinkamą globėjo pareigų vykdymą (nes praneša policijai apie vaiko negrįžimą namo). Neginčytina, kad rasti tinkamas vaiko elgesio korekcijos priemones, ypač tais atvejais, kai vaiko elgesio modeliai jau yra susiformavę, yra labai sudėtinga, tačiau vaiko globos atveju svarbu ne tik tai, kad globėjai yra rengiami ir turėtų būti pasiruošę panašiems iššūkiams (institucinės globos, kaip nagrinėtu, atvejais – su vaikais dirba kvalifikuoti socialiniai darbuotojai ir kiti specialistai, turintys specialų parengimą), bet ir tai, jog turi būti labai atsakingai parenkamos pagalbos ir poveikio priemonės vaikui.

3.2. GLOBOJAMO VAIKO ATSTOVAVIMAS

Kontrolierė atliko tyrimą dėl galimo vaiko teisių pažeidimo, (konkrečiam) Bankui reikalaujant teismo nutarčių dėl tėvų valdžios apribojimo, globėjo paskyrimo, kuriose yra perteklinių banko veiklos tikslų požiūriu vaiko asmens ir privataus gyvenimo duomenų. Šis tyrimas atliktas pagal (konkrečių) Globos namų kreipimąsi, kuriame buvo nurodyta, kad Globos namai (vaiko atstovas pagal įstatymą), kreipėsi į Banko skyrių, norėdami dviem globojamiems vaikams atidaryti sąskaitas, tačiau Banko darbuotojai atsisakė atidaryti vaikų vardu sąskaitas, reikalaudami teismo sprendimų (nutarčių) ADOC, formatu kaip vaiko globėjo atstovavimo teisę patvirtinančio dokumento.

Atliekant tyrimą nustatyta, kad Globos namų direktorius kreipėsi į Tarpžinybinę vaiko gerovės tarybą, Socialinės apsaugos ir darbo ministeriją, Teisingumo ministeriją, Valstybinę duomenų apsaugos inspekciją ir Nacionalinę teismų administraciją, prašydamas išaiškinti, „ar būtų galima kreiptis į Teismus dėl sutrumpintų teismo nutarties dokumentų pateikimo globėjams“ ir siūlydamas „inicijuoti praktiką naujose bylose dėl nuolatinės rūpybos nepilnamečiams parengti du teismo nutarties dokumentus – pilnąją bei sutrumpintą versijas“. Šis siūlymas buvo motyvuotas tuo, kad, teismų nutartyse yra daug jautrios, asmeninės informacijos apie vaikus, o sveikatos priežiūros, švietimo įstaigos, bankai, valstybinė mokesčių inspekcija prašo teismo nutarčių dėl globos nustatymo ir globėjo paskyrimo. Nacionalinė teismų administracija, Socialinės apsaugos ir darbo bei Teisingumo ministerijos nurodė, kad nurodytomis aplinkybėmis Tarnybos teritorinio skyriaus išduota vaiko globėjo atstovavimo teisę patvirtinanti pažyma turėtų būti pakankama atstovavimo teisei pagrįsti ir įrodyti. Globos namai tik gavę nurodytų institucijų atsakymus, kreipėsi į Tarnybos teritorinį skyrių dėl šių pažymų išdavimo ir pakartotinai kreipėsi į Banko skyrių dėl sąskaitų atidarymo dviem globojamiems vaikams, pateikdami vaiko globėjo atstovavimo teisę patvirtinančias pažymas (jų kopijas) PDF formatu. Banko darbuotojai atsisakė atidaryti vaikų vardu sąskaitas, prašydami šias pažymas pateikti ADOC formatu arba pateikti teismo sprendimus (nutartis) ADOC formatu.

Bankas pateiktame Kontrolierei paaiškinime nurodė, kad Bankui buvo pateiktos vaiko globėjo atstovavimo teisę patvirtinančios pažymos (toliau – Pažymos) PDF formatu, be parašų, registracijos rekvizitų, tik su metaduomenų kortele, kurią pateikiant PDF formatu, negalima užtikrinti dokumento vientisumo ir integralumo. Šiuo atveju pateiktos Pažymos yra elektroniniai dokumentai, pasirašyti elektroniniu parašu, todėl Bankas turi pareigą įsitikinti jų tikrumu. Pateikus elektroninį dokumentą visuomet tikrinama informacija apie elektroninio parašo galiojimą, sertifikato išdavėją, laiko žymą ir pan. Bankas neturėjo objektyvios galimybės įvertinti ADOC specifikacijos elektroniniu parašu pasirašyto dokumento originalaus turinio bei patikrinti dokumentą pasirašiusio asmens elektroninio parašo. Kadangi Globos namai nepateikė Bankui Pažymų originalų (nebuvo pateiktos originaliu ADOC formatu ar notaro patvirtinta kopija), todėl Bankas, siekdamas operatyviai išspręsti banko sąskaitos atidarymo klausimą, pasiūlė, o ne reikalavo, pateikti teismo sprendimo dėl globos nustatymo originalą su parašais ir antspaudu arba, jeigu byla elektroninė, teismo sprendimą ADOC formatu. Tik pateikus nurodyta forma dokumentus, Bankas galėtų patikrinti dokumentą pasirašiusių asmenų parašus ir įsitikinti pateiktų dokumentų tikrumu. Taip pat Bankas neatsisakė globojamiems vaikams atidaryti banko sąskaitos, tačiau prašė pateikti ryšį su vaikais įrodančius originalius arba pasirašytus elektroniniais parašais dokumentus (arba Pažymas, arba teismo sprendimą dėl globos nustatymo).

Kontrolierė tyrimo metu atkreipė dėmesį, kad nors nepilnamečiai nuo 14 iki 18 metų įgyja dalinį teisinį veiksnumą, pagal CK 2.8 straipsnio 1 dalį nepilnamečiai nuo 14 iki 18 metų sandorius sudaro turėdami tėvų (rūpintojų) sutikimą, todėl atidarant banko sąskaitą pagrįstai reikalaujama pateikti tiek vaiko, tiek tėvų (rūpintojų) asmens tapatybės ir (ar) kitus dokumentus, įrodančius ryšį su vaiku. Įgyvendindamos Pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencijos įstatymo 9 straipsnio 1 dalį, finansų įstaigos privalo nustatyti kliento tapatybę prieš pradėdamos dalykinius santykius ar

atlikdamos tam tikras pinigines operacijas. Visi šie veiksmai, t. y. konkrečių dokumentų prašymas, užtikrina teisingą asmens tapatybės nustatymą ir atitiktį galiojantiems teisės aktų reikalavimams.

Globėjas (rūpintojas) yra vaiko atstovas pagal įstatymą ir gina jo teises ir interesus be specialaus pavedimo, pateikęs jo paskyrimą globėju (rūpintoju) ir vaiko turto administratoriumi patvirtinantį dokumentą. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija buvo įgaliota ir patvirtino vaiko globėjo (rūpintojo) atstovavimo teisę patvirtinančios pažymos formą.[38] Vaiko globėjo (rūpintojo) atstovavimo teisę patvirtinanti pažyma yra vaiko atstovavimo teisę patvirtinantis dokumentas.

Banko Bendrųjų taisyklių 4 skyriuje nurodyta, kad Bankui gali būti pateikiami Bankui priimtinu elektroniniu būdu pasirašyti dokumentai. Tokie dokumentai laikomi turinčiais tokią pat teisinę galią kaip ir dokumentai, pasirašyti ranka. Taisyklių 5 skyriuje nustatyta, kad, siekiant įsitikinti dokumentų tikrumu, Bankas visada prašo pateikti dokumentų originalus arba notaro patvirtintas kopijas. Bendrosios taisyklės yra skelbiamos viešai Banko interneto svetainėje.

Globos namams nepateikus Pažymų originalų, Bankas turėjo teisę prašyti pateikti atstovavimo teisę patvirtinantį dokumentą – teismo nutarties dėl globos nustatymo ir globėjo paskyrimo originalą (arba elektroninį dokumentą ADOC formatu). Kontrolierė pritarė Banko pozicijai, kad Bankui, kaip specifinio verslo srities atstovui keliami didesni rūpestingumo, kruopštumo ir atidumo reikalavimai, todėl jis atidžiai ir rūpestingai turi įvertinti kiekvieną pateiktą dokumentą ir įsitikinti jų tikrumu.

Išnagrinėjus ir įvertinus kreipimosi aplinkybes, nustatyta, kad Banko atsisakymą atidaryti sąskaitas lėmė ne tai, kad Bankui nėra tinkamos Pažymos, bet jų pateikimo forma, nesudariusi galimybių patikrinti elektroniniu parašu pasirašyto dokumento originalaus turinio ir dokumentą pasirašiusio asmens elektroninio parašo. Remiantis cituotomis teisės aktų nuostatomis, teigtina, jog Banko nustatyta tvarka ir reikalavimai teikiamų dokumentų formai nepažeidžia vaiko teisių ir interesų.

Išnagrinėto skundo kontekste reikšminga paminėti, kad nuo 2017 m. sausio 1 d. tėvų valdžios apribojimo teisminis procesas yra atskirtas nuo nuolatinės globos vaikui nustatymo ir globėjo paskyrimo proceso. Teismas, priėmęs sprendimą apriboti tėvų valdžią, privalo savo iniciatyva pradėti bylos dėl vaiko nuolatinės globos nustatymo ir vaiko globėjo paskyrimo nagrinėjimą. Tenkinant pareiškimą dėl nuolatinės globos nustatymo, nutartyje nurodomi duomenys apie globotinį, globos vieta, o dėl globėjo paskyrimo – papildomai nurodomi duomenys apie globėją. Teismo nutartyje dėl nuolatinės globos vaikui nustatymo ir globėjo vaikui paskyrimo, priešingai nei teismo sprendimuose dėl tėvų valdžios apribojimo, nėra ir negali būti pateikta jokių vaiko privataus gyvenimo duomenų (aplinkybių, dėl kurių vaiko tėvams apribota tėvų valdžia).[39]

Iš Globos namų pateiktų teismų sprendimų bei nutarčių matyti, kad nutartyse dėl nuolatinės globos nustatymo vaikui ir globėjo paskyrimo nėra jautrių ar vaiko privatų gyvenimą atskleidžiančių duomenų. Pastebėtina ir pripažintina, kad šio tyrimo metu nustatyti keli atvejai, kai teismo procesai dėl tėvų valdžios apribojimo bei dėl nuolatinės globos nustatymo vaikui ir globėjo paskyrimo nebuvo atskirti, tačiau tokios teismo nutartys (sprendimai) buvo priimti 2021 metais. Duomenų, kad tokia praktika taikoma šio tyrimo metu, negauta, o surinkti duomenys neleidžia daryti išvadų dėl besiformuojančių tendencijų galimai netinkamai taikant Civilinio proceso kodekso normas. Be to,

[38] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. gruodžio 17 d. nutarimas Nr. 1983 „Dėl įgaliojimų suteikimo įgyvendinant Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.157 straipsnio 2 dalies, 3.163 straipsnio 3 dalies ir 3.178 straipsnio 2 dalies nuostatas“; Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2017 m. vasario 6 d. įsakymas Nr. A1-71 „Dėl vaiko globėjo (rūpintojo) atstovavimo teisę patvirtinančios pažymos formos patvirtinimo“.

[39] Civilinio proceso kodekso pakeitimo įstatymas Nr. XII-2751, priimtas 2016 m. lapkričio 8 d.; Civilinio proceso kodekso 496^1 straipsnio 1 dalis, 504 straipsnio 2 dalis.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymas nesuteikia vaiko teisių apsaugos kontrolieriui teisės tikrinti priimtų teismo sprendimų (nutarčių) teisėtumo ir (ar) pagrįstumo (16 straipsnio 5 dalis).

Buvo atkreiptas globėjo dėmesys ir į tai, kad teismo nutartis dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo apribojus tėvų valdžią nėra ir negali būti prilyginama teismo nutarčiai dėl nuolatinės globos nustatymo vaikui ir globėjo paskyrimo. Tyrimo metu negauta duomenų apie tai, ar Globos namai iki kreipimosi Socialinės apsaugos ir darbo bei Teisingumo ministerijas, Tarpžinybinę vaiko gerovės tarybą, Nacionalinę teismų administraciją ir Valstybinę duomenų apsaugos inspekciją apskritai žinojo apie nuo 2017 metų pasikeitusį teisinį reglamentavimą ir galimybę atstovauti globojamiems vaikams pateikus Pažymas, arba dėl jų išdavimo kreipėsi į Tarnybos teritorinius skyrius ir (ar) naudojosi galimybe tokias Pažymas gauti.

3.3. DESTRUKTYVI TĖVŲ GYNYBA INSTITUCIJŲ IR GLOBĖJŲ ATŽVILGIU

Tiek tarptautiniai, tiek nacionaliniai teisės aktai vieningai įtvirtina nuostatą, kad vaikas geriausiai ir harmoningiausiai vystosi augdamas šeimoje. Būtent šeimos aplinkoje formuojasi saugūs emociniai ryšiai bei ugdomi esminiai socialiniai įgūdžiai. Remdamasis šiais principais, EŽTT pabrėžia, kad vaiko atskyrimas nuo biologinių tėvų yra tik laikina priemonė. Ji privalo būti nutraukta iškarto, kai tik šeimos situacija pagerėja ir pašalinami rizikos veiksniai. Pagrindinis visų institucijų, socialinių darbuotojų bei specialistų tikslas šiame procese – biologinės šeimos suvienijimas.

Vadovaujantis Jungtinių Tautų gairėmis dėl alternatyvios vaikų globos, valstybė privalo teikti koordinuotą pagalbą, apimančią socialines, psichologines, teisines bei švietimo priemones. Tėvams, siekiantiems susigrąžinti vaikus, teikiamos įvairios paslaugos: atvejo vadyba, tėvystės įgūdžių ugdymo programos, priklausomybių gydymas, psichologinė pagalba, finansinė parama. Šių priemonių paskirtis – padėti tėvams stiprinti jų gebėjimus tinkamai rūpintis vaiko sveikata, saugumu ir emocine gerove. Tačiau būtina pabrėžti, kad sėkmingas socialinis darbas ir vaiko sugrąžinimo galimybė tiesiogiai priklauso nuo pačių tėvų nusiteikimo ir jų įsitraukimo. Paslaugų veiksmingumas įmanomas tik tada, kai tėvai aktyviai, sąžiningai ir nuosekliai bendradarbiauja su specialistais: laikosi pagalbos plano įsipareigojimų, lanko konsultacijas, rodo realius, matomus elgsenos bei gyvenimo būdo pokyčius. Nesant konstruktyvaus šeimos narių įsitraukimo, socialinė pagalba tampa neefektyvi, o užsitęsusios problemos daro ilgalaikę emocinę ir socialinę žalą vaiko raidai.

Pažymėtina, jog nebendradarbiavimas su specialistais, priešinimasis siūlomoms priemonėms, atsisakymas dalyvauti tėvystės programose, nenoras ar nesugebėjimas priimti teikiamą pagalbą ir atlikti reikiamus gyvenimo būdo pakeitimus negali būti jokiu būdu sietinas su tinkamu tėvų valdžios įgyvendinimu. Tėvystė visų pirma yra pareigos vaikui, o ne teisės į vaiką[40].

Ataskaitiniais metais Įstaigoje nagrinėti tėvų, kurių vaikai buvo paimti iš šeimos, skundai, kuriuose tėvai teigė, kad jų vaikai buvo neteisėtai ir be pagrindo paimti iš šeimos, kad specialistai tyčia ir sąmoningai trukdo vaiko sugrįžimui į šeimą, nesuteikia reikiamos, pakankamos ar tinkamos pagalbos ir paslaugų, diskriminuoja dėl socialinės padėties ar materialinės situacijos, pažeidinėja jų, kaip tėvų, teises, klastoja dokumentus ar iškreipia faktus. Taip pat, tėvai neretai kaltino ir globėjus, tvirtindami, kad pastarieji netinkamai vykdo savo pareigas jų vaikų atžvilgiu: nesudaro sąlygų bendrauti su tėvais, nuteikinėja ir formuoja neigiamą nuomonę apie biologinius tėvus, nepasirūpina vaikų sveikata ar ugdymu, kitaip pažeidžia vaikų teises. Išnagrinėjus skundus buvo nustatyta, kad šie pareiškimai

[40] Lietuvos Aukščiausiasis Teismo 2014 m. kovos 14 d. nutartis Nr. 3K-3-92/2014.

dažnai rėmėsi ne faktais, o asmenine pareiškėjų interpretacija. Išsami nurodytų aplinkybių analizė parodė, kad skundai dėl institucinio persekiojimo buvo nepagrįsti. Tikroji priežastis, kodėl vaikai nebuvo negrąžinami, buvo pačių tėvų pasyvumas, atsisakymas bendradarbiauti, nenoras keisti savo gyvenimo būdo ir atsakomybės stoka. Taip pat tyrimų metu gauti duomenys parodė, jog daugelis tėvų, kaltinančių institucijas persekiojimu ir (ar) globėjus netinkamu pareigų atlikimu, nesilaiko sudarytų individualių pagalbos planų, kuriuose aiškiai nurodyti jų konkretūs įsipareigojimai ir veiksmai, būtini vaiko sugrąžinimui į šeimą. Jie atsisako arba vengia bendradarbiauti su socialiniais darbuotojais, neateina į susitikimus be pateisinamos priežasties, neatsiliepia į kvietimus, ignoruoja specialistų rekomendacijas, kategoriškai atsisako dalyvauti pagalbos priemonėse, ar tiesiog nesiima jokių realių, pastebimų, nuoseklių ir ilgalaikių veiksmų, kurie galėtų pakeisti jų gyvenimo būdą, pagerinti buities ir gyvenimo sąlygas, įveikti priklausomybes, užtikrinti vaikų saugumą, sveikatą ir gerovę šeimoje.

Užuot susikoncentravę į būtinus pokyčius šeimoje, kai kurie tėvai neretai linkę kvestionuoti institucijų darbą, ieškoti procedūrinių netikslumų ar globėjų veiklos klaidų. Dažnas skundų teikimas ir vieša specialistų kritika socialiniuose tinkluose tampa būdu išreikšti nesutikimą su priimtais sprendimais, tačiau tai nepadeda spręsti pagrindinių problemų. Svarbu suprasti, kad vaiko grąžinimas į šeimą pirmiausia priklauso nuo pačių tėvų pasiryžimo keisti gyvenimo būdą (gydytis nuo priklausomybių, gerinti buities sąlygas, aktyviai bendradarbiauti ir kt.). Tik realios pastangos ir nuoseklus elgesio keitimas gali užtikrinti saugią bei tinkamą aplinką vaikui sugrįžti į šeimą.

3.4. NAŠLAIČIŲ IR ŠALPOS NEGALIOS PENSIJOS MOKĖJIMAS

Vaikai – ypatinga visuomenės grupė, kurios teisės ir teisėti interesai privalo būti užtikrinami. Vaikams dėl jų fizinio ir psichinio nebrandumo yra reikalinga ypatinga apsauga ir globa, kuri būtina jų gerovei užtikrinti. Vaikas turi teisę turėti tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jo fizinei, protinei, dvasinei, dorovinei ir socialinei raidai. Vaikui turi būti sudarytos sąlygos, kad minėtos jo teisės būtų įgyvendinamos ir tais atvejais, kai jo tėvų nėra, kai tėvai tų pareigų negali atlikti arba kai tėvų valdžia apribota ir būtent vaiko globa padeda įgyvendinti vaiko teises. Vaikas, kuris laikinai arba visam laikui yra netekęs savo šeimos aplinkos arba kuris dėl savo interesų negali toje aplinkoje būti, turi teisę į ypatingą valstybės teikiamą apsaugą ir paramą (Konvencijos 20 straipsnio 1 dalis).

Išmokų vaikams įstatyme[41] įtvirtinta, jog vaikui, kuriam globa nustatyta šeimoje, šeimynoje, globos centre ar vaikų globos institucijoje, jo globos laikotarpiu skiriama ir mokama globos išmoka: vaikui iki 6 metų – 5,2 bazinės socialinės išmokos (BSI) dydžio išmoka per mėnesį; vaikui nuo 6 iki 12 metų – 6 BSI; vaikui nuo 12 iki 18 metų, iki pripažįstamas emancipuotu ar sudaro santuoką – 6,5 BSI. Globos išmoka, kai vaiko globėjo teises ir pareigas įgyvendina globos centras, mokama vaiko globėjui. Tais atvejais, kai vaikui (asmeniui) kas mėnesį mokama našlaičių pensija ir (ar) vaikui išlaikyti skirta periodinė išmoka, globos išmokos dydis yra lygus skirtumui tarp nustatyto globos išmokos dydžio ir gaunamos našlaičių pensijos ir (ar) vaikui išlaikyti kas mėnesį mokamos periodinės išmokos dydžio. Tai reiškia, kad našlaičių pensija yra įskaitoma į globos išmoką, todėl bendra vaiko išlaikymo lėšų suma išlieka tokia pati, kaip nustatyta įstatyme, tačiau dalis šių lėšų sudaroma iš socialinio draudimo lėšų (našlaičių pensijos), o likusi dalis – iš valstybės biudžeto.

[41] Įstatymo 11 straipsnio 1 dalies 1-3 punktai, 4 dalis, 11 straipsnio 5 dalis; redakcija galiojusi 2023 m. balandžio 1 d. – 2025 m. sausio 1 d.

Globojamam vaikui išlaikyti skirtomis lėšomis disponuoja vaiko globėjas ir tik vaiko interesais Civilinio kodekso ketvirtosios knygos normų, reglamentuojančių turto administravimą, nustatyta tvarka (CK 3.275 straipsnis). Tai reiškia, kad globėjas turi teisę ir pareigą naudoti visas vaikui skirtas lėšas, įskaitant našlaičių pensiją ir globos išmoką, tačiau tik vaiko poreikiams tenkinti (maistui, drabužiams, avalynei, mokymosi priemonėms, sveikatos priežiūrai, laisvalaikiui, kitiems būtiniems poreikiams). Globėjas negali naudoti šių lėšų asmeniniams poreikiams ir privalo užtikrinti jų tikslinį panaudojimą.

Ataskaitiniais metais buvo nagrinėtas skundas dėl galimai netinkamo našlaičių pensijos panaudojimo ir (ar) neteisėto pasisavinimo, kai vaikams buvo nustatyta globa. Išanalizavus globojamų vaikų aplankymo aktuose užfiksuotus ir kitus tyrimo duomenis, nebuvo nustatyta vaikų teisių pažeidimų. Visų globojamų vaikų priežiūros metu nebuvo gauta duomenų apie budinčios globotojos netinkamai naudojamus finansinius išteklius, skirtus globojamų vaikų išlaikymui. Vaikai buvo aprūpinti tinkamu maistu, drabužiais, avalyne, mokymosi priemonėmis, jiems buvo užtikrinta tinkama priežiūra ir sąlygos vystymuisi. Taip pat nebuvo nustatyta požymių, kad našlaičių pensija ar globos išmoka būtų naudojama ne vaiko interesams arba pasisavinama budinčios globotojos asmeniniam naudojimui.

Kitu atveju tėvai, kurių vaikai buvo paimti iš šeimos ir jiems buvo nustatyta globa institucijoje, skundėsi, kad vaikų globos įstaiga pasisavina jų vaikams priklausančias šalpos negalios pensijas. Šalpos pensijų įstatymo tikslas – nustatyti mėnesines pinigines išmokas, užtikrinančias minimalias pajamas asmenims, atitinkantiems šiame įstatyme nustatytas sąlygas negalios ir senatvės atvejais, taip pat mėnesines pinigines išmokas mirusio (paskelbto mirusiu) asmens vaikams (įvaikiams). Asmenims iki 18 metų, gyvenantiems švietimo įstaigoje, o likusiems be tėvų globos vaikams ir (ar) vaikams, patiriantiems socialinę riziką, taip pat gyvenantiems socialinės globos įstaigoje, šalpos išmokos neskiriamos, o jau paskirtų išmokų mokėjimas sustabdomas nuo kito mėnesio pirmos dienos po apgyvendinimo atitinkamoje įstaigoje (15 straipsnio 10 punktas). Ši nuostata taikoma atsižvelgiant į tai, kad vaiko pragyvenimo, priežiūros, ugdymo ir kiti būtini poreikiai institucijoje yra užtikrinami valstybės lėšomis. Kai vaikas apgyvendinamas vaikų globos ar socialinės globos įstaigoje, valstybė prisiima visą jo išlaikymo finansinę naštą – apmoka maistą, aprangą, būstą, komunalines paslaugas, švietimo, sveikatos priežiūros, ugdymo ir kitas išlaidas. Todėl papildomos piniginės išmokos (šalpos pensijos) tuo laikotarpiu nėra mokamos, nes tai reikštų dvigubą finansavimą iš valstybės biudžeto – tiek per instituciją, tiek per tiesiogines išmokas. Konkrečiu atveju tėvams buvo paaiškintos Šalpos pensijų įstatymo nuostatos ir šių pensijų mokėjimo sustabdymo pagrindai.

3.5. ĮVAIKINIMO TEISINIO REGLAMENTAVIMO TOBULINIMAS

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija teikė derinti Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.163, 3.217, 3.224, 3.243, 3.246, 3.250, 3.260, 3.261, 3.262, 3.264, 3.266, 3.269 straipsnių pakeitimo ir kodekso 3.211 straipsnio pripažinimo netekusiu galios įstatymo projektą, kuriuo, be kitų siūlymų, buvo ketinama pripažinti netekusiu galios CK 3.211 straipsnį, pagal kurį amžiaus skirtumas tarp įvaikintojo ir įvaikinamo vaiko turi būti ne mažesnis nei 18 metų.

Siūlymas dėl Civilinio kodekso pakeitimų buvo suformuluotas atsižvelgiant į Konstitucinio Teismo išaiškinimą dėl su asmens amžiumi siejamų ribojimų globoti vaiką ir ministerijos poziciją, „jog analogiškai, individualus požiūris į asmenį, ketinantį į savo šeimą priimti vaiką, turėtų būti taikomas ir įvaikinimo atvejais“, nes globos, įvaikinimo ekspertai, fiziniams asmenims siekiantiems globoti ar įvaikinti vaiką arba specialistams parenkantiems vaikui globėją ar įvaikintoją rekomenduoja vadovautis kuo natūralesniu amžiaus skirtumu tarp vaiko ir asmens. Taigi, nors siūlomas ar norimas

įvaikinti vaikas turėtų kuo artimiau atitikti galimų turėti ar turimų vaikų amžių, tačiau CK 3.211 straipsnio nuostata įvaikinimo atveju visiškai užkerta galimybes specialistams kuo individualiau vertinti konkrečias asmenų situacijas. Kiekvieno asmens gebėjimai globoti ar įvaikinti vaiką turėtų būtų vertinami individualiai, atsižvelgiant į jo individualią situaciją, motyvus, galimybę užtikrinti geriausius vaiko interesus, todėl, ministerijos nuomone, CK 3.211 straipsnio nuostatų turėtų būti atsisakyta, kaip perteklinai ribojančių asmenų teisę įvaikinti.

Kontrolierė tokiam siūlymui nepritarė ir savo poziciją grindė sekančiais argumentais:

Pirma, siūlomi teisinio reguliavimo pakeitimai neleis pasiekti Projekto aiškinamajame rašte nurodytų tikslų dėl kuo natūralesnio amžiaus skirtumo tarp įtėvių ir įvaikių, nes pritarus pakeitimams, įstatymas suteiks teisę ir sudarys galimybę 19-mečiui asmeniui įsivaikinti 15-16 metų vaiką. Neabejotinai individualaus vertinimo procese bus vertinama asmens, norinčio įvaikinti vaiką, branda, gebėjimai užtikrinti vaiko poreikius, tačiau reikėtų įvertinti, jog jauno amžiaus pilnametystės sulaukusiems asmenims neretai patiems dar reikalinga pagalba ir parama, o pripažinus netekusiu galios šią Civilinio kodekso normą nebus teisinio pagrindo neigiamai vertinti 19-mečio gebėjimus ir pasirengimą įvaikinti 15-16 metų vaiką, o tokie neigiami įvertinimai (atestuotų specialistų išvados, komisijos sprendimai), nesant įstatyme numatyto įvaikintojo ir įvaikinamo vaiko amžiaus skirtumo, sudarys prielaidas ginčyti vertinimo išvadas ir priimamus sprendimus. Be to, Konstitucinis Teismas[42] pažymėjo, kad išdėstyti argumentai nereiškia, jog asmens amžius iš viso nevertintinas sprendžiant dėl tokio asmens skyrimo globėju.

Antra, įvaikinimo procesas turi būti nukreiptas į be tėvų globos likusio vaiko teisių ir interesų užtikrinimą, ir būtent šis principas turi būti prioritetinis įvaikinimo procese.[43] Vaiko teisių komitetas pažymi, kad įvaikinimo kontekste vaiko interesai ne tas pats, kas „pirmiausia“ atsižvelgti į tai, kas geriausia vaikui, kaip nustatyta Konvencijos 3 straipsnyje. Ši sąvoka reiškia, kad nesvarbu, kokie yra įvaikintojų interesai, svarbu, kad jie nenustelbtų vaiko interesų arba būtų jiems tolygūs.[44] Primintina, kad įvaikinimo procesas turi būti organizuojamas taip, kad vaikui būtų parinktas jo poreikius geriausiai patenkinti galintys įtėviai, o ne įtėviams parenkamas jų pageidaujamas ar pasirinktas vaikas. Todėl Projekto rengėjų argumentas dėl „CK 3.211 straipsnio nuostatų, kaip perteklinai ribojančių asmenų teisę įvaikinti“ ar užkertančių kelią „individualiau vertinti konkrečias asmenų situacijas“, laikytinas netinkamu ir nederančiu vaiko teisių ir interesų prioritetiškumo užtikrinimo kontekste.

Trečia, Specialiųjų tyrimų tarnyba 2017 metais atlikusi antikorupcinį teisės aktų, reguliuojančių įvaikinimą, vertinimą, nustatė teisinio reguliavimo spragas ikiteisminio įvaikinimo procese, kėlusias nesąžiningų, neobjektyvių, neskaidrių sprendimų priėmimo ir įvaikinimo proceso užtęsimo rizikas bei pažymėjo, kad nedetalizuojamas asmens, siekiančio įvaikinti siūlomą vaiką, atrankos vykdymo principas. Nors buvo tobulinami poįstatyminiai teisės aktai, reguliuojantys ikiteismines įvaikinimo procedūras ir siekiama pašalinti nustatytas rizikas, pritarus siūlomiems teisinio reguliavimo pakeitimams vėl gali tapti aktualūs anksčiau antikorupciniu požiūriu neigiamai įvertinti aspektai

Kontrolierė, suprasdama Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos siekį skatinti įvaikinimą bei pagreitinti ir supaprastinti įvaikinimo procedūras, siūlė ieškoti alternatyvių įvaikinimo skatinimo priemonių ir būdų, kurie nesudarytų prielaidų vaiko interesų pažeidimui, nekeltų abejonių proceso

[42] Konstitucinio Teismo 2024 m. gegužės 20 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 3.269 straipsnio 7 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, byla Nr. 10-A/2023.
[43] Civilinio kodekso 3.209 straipsnio 1 dalis, Vaiko teisių konvencijos 21 straipsnis.
[44] Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas, UNICEF, 2002.

skaidrumu. Sutikdama, kad gali būti atvejų, kai CK 3.211 straipsnio 1 dalyje nustatytam amžiaus tarp įvaikintojo ir įvaikinamo vaiko skirtumui gali būti tikslinga taikyti išimtis, siūlė svarstyti galimybę ne pripažinti netekusia galios minėtą normą, o įtvirtinti išimtis, dėl kurių išskirtinais atvejais sprendžia teismas. Taip pat siūlyta atsisakyti iniciatyvos pripažinti netekusiu galios CK 3.211 straipsnio 2 dalį, pagal kurią įvaikinant savo sutuoktinio vaikus arba įvaikius, amžiaus skirtumas, nustatytas šio straipsnio 1 dalyje, teismo gali būti sumažintas iki 15 metų.

Atsižvelgiant į įvaikinimo sukeliamas teisines pasekmes bei vaiko globos ir įvaikinimo pasekmių skirtumus, siekiant užkirsti kelią nesėkmingiems įvaikinimo atvejams, Kontrolierė siūlė apstvarstyti tikslingumą papildyti CK 3.216 straipsnį, taikant analogiją su vaiko globos organizavimo santykių reguliavimu (CK 3.268 straipsnio 2 dalies 3 punktas) ir nustatyti, kad įvaikinimo atveju turėtų būti išklausyta asmenų, norinčių įvaikinti vaiką, vaikų nuomonė dėl įvaikinimo ir turėtų būti gautas vyresnių nei 16 metų nepilnamečių vaikų sutikimas, kad tėvai (vienas iš tėvų) taptų įtėviais.

Ministerija šiam Kontrolierės siūlymui pritarė, tačiau gavusi Vyriausybės kanceliarijos Teisės grupės pastabas[45] dėl keičiamo CK 3.216 straipsnio 3 dalies nuostatos formuluotės tikslinimo, šio pakeitimo atsisakė. Šį siūlymą, kartu su kitomis pastabomis, Kontrolierė teikė Seimo komitetams, svarsčiusiems įstatymo projektą.

IV. PAGALBA VAIKUI IR ŠEIMAI

4.1. ATVEJO VADYBOS PROCESAS

Tarptautinėse ir nacionalinėse teisės normose įtvirtinta valstybės pareiga suteikti vaikui reikiamą apsaugą, kai to negali padaryti tėvai ar kiti teisėti vaiko atstovai, siekiant vaiką apsaugoti nuo jo teisių pažeidimo ir sudaryti palankias jo vystymuisi sąlygos.

Vaiko teisių konvencija įpareigoja valstybes dalyves imtis visų reikiamų teisinių, administracinių ir kitų priemonių Konvencijoje pripažintoms vaiko teisėms įgyvendinti. Vaiko teisių užtikrinimo institutų ir priemonių paskirtis yra ne tik užtikrinti vaiko teisių ir laisvių įgyvendinimą, jų gynimą bei apsaugą, bet ir stiprinti tėvų ar kitų vaiko atstovų pagal įstatymą atsakomybę ir galimybes rūpintis vaiku, nustatyti pagalbos vaikui ir šeimai ar kitiems jo atstovams pagal įstatymą organizavimo pagrindus, apibrėžti vaiko teisių užtikrinimo ir apsaugos mechanizmus, kt.[46] Šalys, siekdamos užtikrinti, kad būtų veiksmingai įgyvendinta vaikų ir paauglių teisė augti aplinkoje, kuri skatina visapusišką jų asmenybės ir fizinių bei protinių galių vystymąsi, įsipareigoja tiesiogiai arba bendradarbiaudamos su viešosiomis ir privačiomis organizacijomis imtis visų tinkamų ir reikiamų priemonių, kuriomis siekiama užtikrinti, kad vaikai ir paaugliai, atsižvelgiant į jų tėvų teises ir pareigas, turėtų reikalingą priežiūrą ir pagalbą, būtų tinkamai mokomi ir lavinami, ypač nustatant tokiems tikslams tinkamų institucijų bei tarnybų steigimą ir palaikymą; apsaugoti vaikus ir paauglius nuo apleidimo, smurto ir išnaudojimo; teikti valstybės apsaugą ir specialią pagalbą vaikams ir paaugliams, laikinai arba visiškai netekusiems savo šeimos paramos[47].

[45] 2025 m. gegužės 28 d. Išvada Nr. NV-1210.
[46] Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 1 straipsnis
[47] Europos Socialinės chartijos 17 straipsnis.

Atvejo vadyba dažniausiai inicijuojama, kai nustatomas vaiko teisių pažeidimas ir būtinybė vertinti pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikį arba nustatomas vaiko apsaugos poreikis, siekiant padėti šeimai įveikti socialinius sunkumus ir sudaryti prielaidas išvengti galimų vaiko teisių pažeidimų bei sudaryti sąlygas savarankiškai užtikrinti vaiko teises bei teisėtus interesus.

Atvejo vadyba – atvejo vadybininko koordinuojamos kompleksinės pagalbos vaikui ir jo atstovams pagal įstatymą organizavimas bei teikimas, kurio metu su šeima dirba atvejo vadybininko sudaryta specialistų grupė ir, kurioje turi pareigą dalyvauti atvejo vadybininko kviečiami Tarnybos (jos įgalioto teritorinio skyriaus), sveikatos priežiūros, švietimo, socialines paslaugas savivaldybėje teikiančių įstaigų, atitinkamų teisėsaugos institucijų atstovai ar kitų sričių specialistai pagal vaiko ir šeimos poreikius. Atvejo vadybą sudaro: pagalbos vaikui ir (ar) šeimai, laikinąją priežiūrą teikiantiems asmenims poreikių vertinimas; pagalbos plano sudarymas, įgyvendinimas ir peržiūrų organizavimas; šeimos stebėsena.

Atliekant tyrimus dėl (galimo) vaiko teisių ir jo teisėtų interesų pažeidimo yra atkreipiamas dėmesys į įvairaus pobūdžio trūkumus atvejo vadybos proceso metu.

▪ ▪ ‖ Vertinant šeimos poreikius nenustatomas ar nenurodomas rizikos veiksnių reiškimosi lygis, jis laiku nepatikslinamas, nepervertinamas, todėl kai kuriais atvejais pagalbos planai sudaromi ir paslaugų poreikio vertinimai atliekami formaliai. Nepagrįstai ilgą laiką apsiribojama rizikos veiksnių neatitinkančios ir nebeefektyvios (pagal šeimos ir vaiko situaciją) prevencinės pagalbos (pvz., pozityvios tėvystės žinių gilinimas – konsultacijos su socialiniu darbuotoju, esant poreikiui lankyti pozityvios tėvystės užsiėmimus; priklausomybės alkoholiui prevencija – lankyti priklausomybės ligų konsultanto konsultacijas ir (ar) anoniminių alkoholikų grupes; esant atkryčiui, nedelsiant kreiptis į Respublikinį priklausomybės ligų centrą dėl gydymo; socialiniam darbuotojui paprašius nuvykti į šį centrą dėl konkrečių tyrimų) teikimu, pagalbos planai nėra peržiūrimi, nekeičiamos pagalbos priemonės, todėl problemos sudėtingėja ir gilėja.

▪ ▪ ‖ Tyrimų metu buvo nustatyti atvejai, kai netinkamai (nepilnai, neišsamiai) užpildomos dokumentų formos; pagalbos planai peržiūrimi neatliekant pagalbos priemonių tinkamumo, pakankamumo, individualizavimo bei veiksmingumo vertinimo. Individualius šeimos ir vaiko poreikius, sprendžiamas problemas atitinkančių pagalbos priemonių neparinkimas laiku ir tinkamos pagalbos nesuteikimas lemia šeimos socialinės rizikos veiksnių ir problemų augimą, įsisenėjimą ir neretai naujus vaiko teisių pažeidimus. Kai kuriais atvejais, gavus iš Tarnybos informaciją apie galimą vaiko teisių pažeidimą ir atliktą vaiko situacijos vertinimą, pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikis nepervertinamas (atnaujinamas).

▪ ▪ ‖ Paslaugų vaikui ir šeimai sistemos pasyvumas, atsakomybės už pagalbos priemonių efektyvumą neprisiėmimas ir jos perkėlimas išimtinai šeimai. Neveiksmingų pagalbos priemonių skyrimas ypač aktualus, kai nustatomos vaikų elgesio problemos, priklausomybių atvejais, kai šeima savarankiškai nebesugeba (nors ir stengiasi) vykdyti į(si)pareigojimų, susijusių su vaikų elgesio, priklausomybių problemų sprendimu. Pastebėta, kad kai kuriais sudėtingais atvejais, vis dar skiriamos ankstyvosios intervencijos paslaugos (pagalba), kurios turėjo būti skirtos daug anksčiau, t. y., kai buvo nustatyti socialinės rizikos veiksniai ir problemos dar nėra įsisenėja.

Kai kuriais atvejais, net ir kai situacija šeimoje sudėtingėja, o paskirtos pagalbos priemonės nėra (tinkamai) įgyvendinamos, neatliekama šeimos nariams skirtų įpareigojimų nevykdymo priežasčių analizė, nevertinamas paslaugų ir priemonių veiksmingumas, lankstumas ir prieinamumas. Tai ypač aktualu, kai vaikai, turintys elgesio problemų ir (ar) priklausomybių, kategoriškai atsisako pagalbos, o specialistai neieško ir nevertina alternatyvių pagalbos galimybių ir priemonių, taiko netinkamas ar

neveiksmingas priemones. Pvz., vienu atveju sudėtingėjant vaiko elgesio problemoms, didėjant priklausomybei nuo psichiką veikiančių medžiagų, tėvams dėl objektyvių ir subjektyvių priežasčių nebeturint poveikio vaikui, nepavykstant suvaldyti jo konfliktiško būdo ir t.t., kaip motyvavimo priemonė vaikui keisti elgesį buvo priimtas sprendimas nustatyti vaikui laikinąją globą. Tačiau teigiamų pokyčių nebuvo, priešingai – vaikui gyvenant pas globėją netinkamo elgesio epizodų, savavališko pasišalinimo ir negrįžimo namo epizodų tik daugėjo, vaikas buvo grąžintas į šeimą, tačiau po tam tikro laiko vėl buvo nustatyta laikinoji globa.

▪ ▪ ‖ Neretai Tarnybai nustačius vaiko teisių pažeidimus ir būtinybę vertinti pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikį, taip pat pateikiant siūlymus dėl pagalbos vaikui ir šeimai pobūdžio, socialinių paslaugų įstaiga nepradeda atvejo vadybos proceso.

Socialinių paslaugų įstaigos, vykdančios atvejo vadybos funkcijas ir koordinuojančios atvejo vadybos procesus, pareiga – išsamiai identifikuoti vaiko ir šeimos poreikius bei veikti užtikrinant reikalingas paslaugas vaikui (šeimai), skatinant tėvus kreiptis dėl pagalbos. Vienu iš nagrinėtų atvejų, socialinių paslaugų įstaiga tris kartus atlikusi pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikio vertinimą, kompleksinės pagalbos poreikio nenustatė ir atvejo vadybos proceso nepradėjo, argumentuodama, kad šeimos ir vaiko poreikiai gali būti tenkinami teikiant prevencinę pagalbą ir (ar) bendruomenėje teikiamas paslaugas. Kontrolierė nesutiko su vertinimu, kad tėvai yra motyvuoti ir geba savo pastangomis spręsti šeimoje iškylančias problemas, kadangi tyrimo duomenys leido daryti išvadą, kad tėvai negeba pozityviai, geranoriškai ir konstruktyviai spręsti šeimos problemų, o tai turi neigiamą įtaką vaikų gerovei bei lemia tęstinius vaikų teisių pažeidimus. Šiuo atveju, tėvas, socialinių paslaugų įstaigai vertinant pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikį, teigė, kad jam sudėtinga bendrauti su vaikų motina vaikų priežiūros ir kitais klausimais, o motina teigė, kad jai sudėtinga susitarti su vaikų tėvu, nes jis nėra linkęs bendrauti ir bendradarbiauti, todėl jai reikalinga pagalba, siekiant susitarti su vaikų tėvu, kad jis dalyvautų mediacijoje ir jie taikiai susitartų dėl bendravimo su vaikais tvarkos. Tarnyba ne kartą nustatė vaikų teisių pažeidimus ir būtinybę vertinti pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikį, tačiau socialinių paslaugų įstaiga kiekvieną kartą tėvams suteikė tokio paties turinio informaciją apie teikiamas nemokamas paslaugas aukšto konflikto lygio skyrybas išgyvenantiems tėvams ir vaikams; išaiškino psichologinės pagalbos svarbą vaikams; motyvavo naudotis kitomis bendruomenėje teikiamomis prevencinėmis paslaugomis. Nors konfliktinė situacija šeimoje nebuvo sprendžiama, o Tarnyboje buvo gaunami skundai dėl (tęstinių) vaiko teisių pažeidimų, socialinių paslaugų įstaiga nesidomėjo, ar tėvai pasinaudojo siūlytomis paslaugomis ir nenustatė šeimai kompleksinės pagalbos poreikio. Tarnybai inicijavus trečią atvejo vadybos procesą, pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikio vertinimas nebuvo atliktas, motinai atsisakius priimti socialinį darbuotoją ir atvejo vadybininką bei atsisakius socialinės priežiūros šeimai paslaugų. Kontrolierė įvertino specialistų veiksmus kaip nepakankamus, nes nebuvo įsigilinta į šeimos situaciją, trūko specialistų aktyvumo, geranoriškumo ir kompetencijos spręsti tėvų keliamas problemas. Socialines paslaugas teikiančių įstaigų specialistams tenka didelė atsakomybė už priemonių taikymą, skatinant tėvų bendradarbiavimą ir tinkamą tėvų valdžios įgyvendinimą, savalaikės pagalbos užtikrinimą. Manytina, kad specialistų laiku inicijuota pagalba tėvams dėl kilusių nesutarimų su vaikais susijusiais klausimais, paskatintų tėvus ieškoti veiksmingos pagalbos ir problemų sprendimo būdų teigiamiems pokyčiams šeimoje pasiekti.

▪ ▪ ‖ Atvejo vadybos procesas gali būti užbaigiamas nepagrįstai greitai.

Pvz., vienu iš nagrinėtų atvejų, Tarnybos inicijuotas atvejo vadybos procesas buvo užbaigtas, nors, remiantis tyrimo duomenimis, buvo akivaizdu, kad tėvai susiduria su sunkumais savarankiškai sprendžiant su vaikais susijusius klausimus; kad yra reikalinga nuolatinė specialistų pagalba, siekiant

padėti tėvams geranoriškai bendrauti tarpusavyje, įveikti šeimai kylančius iššūkius; kad tėvams trūksta siūlytų paslaugų, pagalbos (psichologo, socialinio darbuotojo konsultacijų, šeimos terapijos, kt.), susijusios su pozityviu bendravimu, gilesniu supratimu apie vaikų emocinius ir raidos poreikius skirtingais amžiaus tarpsniais, kt. Šiuo atveju buvo nepakankamas bendradarbiavimas tarp atvejo vadybą koordinavusių ir kitų vaiko gerovės srityje dirbančių specialistų (ypač psichologo, kuris tiesiogiai dalyvavo tėvo ir vaikų susitikimuose), kuris būtinas kompleksiškai vertinant šeimos situaciją bei priimant sprendimus dėl pagalbos teikimo. Atvejo vadybą vykdantys, koordinuojantys specialistai neprašė psichologo vertinimo ar rekomendacijų, susijusių su tėvo elgesio ypatumais, galimais sunkumais bendraujant su vaikais ar poreikiu keisti elgesio modelį, siekiant geresnio vaikų emocinio saugumo; nekvietė į atvejo vadybos posėdžius pasidalinti savo profesinėmis įžvalgomis apie tėvo bendravimą su vaikais. Atvejo vadybos procesą koordinavusi institucija nepakankamai įsigilino į individualią šeimos situaciją, neišnaudojo visų galimų priemonių situacijos įvertinimui ir priėmė sprendimą užbaigti atvejo vadybos procesą nesant aiškių duomenų, kad kompleksinė pagalba šeimai nereikalinga, neužtikrinusi visapusiško tarpinstitucinio specialistų bendradarbiavimo. Taip pat priimant sprendimą nebuvo atsižvelgta į Tarnybos siūlymą tęsti atvejo vadybą, nes tėvų tarpusavio santykiai išlieka sudėtingi, o situacija šeimoje nestabili, bei tėvo prašymą tęsti atvejo vadybą, nes yra reikalinga specialistų pagalba. Kontrolierė vertino, kad konkrečiu atveju atvejo vadybos procesas buvo užbaigtas per anksti, nepakankamai išsamiai įvertinus situaciją, nepaskyrus (nepasiūlius) reikalingos specialistų pagalbos abiem vaikų tėvams.

Kitu tėvų konflikto dėl bendravimo su vaikais ir kitų su vaikais susijusių klausimų sprendimo atveju, atvejo vadybos proceso metu nebuvo identifikuotos individualiai tėvams reikalingos paslaugos, pagalba, o teiktos – buvo nepakankamos. Tėvams nebuvo siūlomos (organizuojamos) paslaugos, kurios užtikrintų bent minimalų tėvų gebėjimą bendrauti tarpusavyje. Nors Tarnyba, pakartotinai atlikdama vaiko situacijos vertinimus, nustatė šeimos terapijos, socialinio darbuotojo pagalbos, pozityvios tėvystės kursų, mediacijos paslaugų poreikį, taip pat multidimensinės šeimos terapijos poreikį vaikui, tačiau tėvams identifikuota būtina pagalba nebuvo siūlyta (organizuota). Socialinių paslaugų įstaiga, gavusi Tarnybos kreipimąsi dėl skubios pagalbos suteikimo organizavimo vaikui ir jo tėvams, nenustatė kompleksinių paslaugų poreikio, pagalbos plano peržiūroje užbaigė atvejo vadybos procesą vienam iš vaiko tėvų.

Socialinio darbo veiksmingumui itin didelę reikšmę turi pagalbos priemonių parinkimas, nuoseklus taikomų priemonių efektyvumo vertinimas, išsami priežasčių, dėl kurių taikomos pagalbos priemonės nepasiekia nustatytų tikslų, analizė.

▪ ▪ ‖ Atvejo vadybos proceso metu nesiimama priemonių spręsti visoms šeimoje esančioms ir (ar) proceso metu atsirandančioms problemoms. Pvz., vienu atveju vadybos procesas buvo pradėtas Tarnybai nustačius vaiko teisių pažeidimą dėl tėvų nesutarimų vaikų priežiūros ir auklėjimo klausimais, tačiau taip pat buvo duomenų dėl neužtikrinamo vaikų nepertraukiamo ugdymosi proceso, lankymosi pas sveikatos priežiūros specialistus (juos motina akcentavo atvejo vadybos posėdžiuose). Pagalbos planuose nebuvo fiksuota, kad specialistai aptarė su vaikų ugdymu, jų sveikatos priežiūra susijusias problemas, kad atvejo vadybą koordinuojantys specialistai būtų inicijavę išsamesnės, aktualios informacijos gavimą iš kompetentingų institucijų. Kontrolierės nuomone, atvejo vadybos proceso metu šeimos problemos turėtų būti vertinamos kompleksiškai, atsižvelgiant į visas susijusias teisines, socialines, psichologines bei kitas aplinkybes, taip pat į kiekvieno šeimos nario interesus ir gerovę. Siekiant pagerinti vaiko ir šeimos situaciją, neturi būti skiriamas dėmesys išimtinai vienam (probleminiam) aspektui, vieno klausimo sprendimui, tačiau

vadovaujantis visapusišku požiūriu turėtų būti vertinama vaiko ir kiekvieno iš tėvų situacija, ieškoma problemų sprendimų, įvertinant ir išnaudojant šeimos galimybes ir stipriąsias puses.

▪ ▪ ‖ Tėvų vengimas bendradarbiauti. Praktikoje nėra reti atvejai, kai tėvai nebendradarbiauja su atvejo vadybos procesą vykdančiais specialistais arba atsisako atvejo vadybos, kuri pradėta dėl vaiko teisės bendrauti su skyriumi gyvenančiu vienu iš tėvų pažeidimo, motyvuodami, kad teikiamos paslaugos jiems nenaudingos, jie savo veiksmais nepažeidžia vaiko teisių ir interesų. Tokiais atvejais tėvai nesupranta, kad savo akivaizdžiu priešišku nusistatymu prieš kitą iš tėvų, negatyvios informacijos vaikui teikimu, vaiko įtraukimu į tarpusavio santykių aiškinimąsi ir teisinius procesus, pažeidžia vaiko teisę augti emociškai saugioje aplinkoje. Kai kuriais atvejais, vienas iš tėvų nepriima pagalbos, argumentuodamas, kad siūloma pagalba yra reikalinga tik kitam iš tėvų. Taip pat tėvai atsisako specialistų, kurie galėtų padėti jiems suvokti savo veiksmais daromą žalą vaikui, paslaugų, o jeigu sutinka priimti – kyla abejonių dėl jų įsitraukimo ir siekių mokymų metu, geranoriškumo ir (ar) gebėjimo, noro taikyti tėvystės įgūdžius, įgytus mokymuose. Manytina, jog dažnai tėvai tik formaliai išklauso mokymus, siekdami įrodyti, jog priima specialistų pagalbą, tačiau gyvenimiškose situacijose įgytų žinių nenaudoja.

Socialinės paslaugos šeimai skiriamos ir teikiamos siekiant užtikrinti galimybę tėvams stiprinti savo gebėjimus tinkamai įgyvendinti tėvų valdžią. Visais atvejais pagalbos šeimai teikimo rezultatas yra betarpiškai susijęs su tėvų pozicija dėl vaiko, jo interesų, auklėjimo ir pan., taip pat tėvų geranorišku dalyvavimu bendrose sprendimų, kurie leistų užtikrinti visapusišką vaiko gerovę, paieškose. Tėvų neįsitraukimas į atvejo vadybos procesą, nebendradarbiavimas su specialistais, pagalbos neigimas yra itin aktuali ir sunkiai sprendžiama problema.

Pvz., vienu atveju tėvas nesiregistravo į siūlomus mokymus, nevykdė pagalbos plane numatytų priemonių, taip apsunkindamas ryšio su vaiku atkūrimą, tačiau išsakė abejones dėl paslaugų veiksmingumo. Kontrolierės nuomone, norint objektyviai įvertinti, ar šeimai teikiamos paslaugos yra veiksmingos, yra labai svarbu aktyviai jose dalyvauti ir tik turint realią patirtį bei įvertinus jų poveikį galima daryti išvadas dėl paslaugų kokybės ir praktinio naudingumo. Kitu atveju, specialistams buvo sudėtinga šeimai teikti socialines paslaugas, kadangi šeimos narių bendradarbiavimas su socialine darbuotoja buvo komplikuotas, jie nevykdė numatytų pagalbos priemonių. Siūlomų paslaugų buvo atsisakyta teigiant, kad pagalba nėra reikalinga, kad geba patys susitvarkyti, nors buvo akivaizdu, kad be profesionalios specialistų pagalbos susidariusių šeimos problemų išspręsti nepavyks.

Jeigu tėvai nebendradarbiauja su atvejo vadybininku, nevykdo rekomendacijų, nededa pastangų spręsti problemas, nekeičia savo elgesio ir šeimos situacija nesikeičia, socialinių paslaugų įstaigos specialistas turėtų apie tai raštu pranešti Tarnybai, pateikdamas motyvuotą siūlymą. Vienu iš nagrinėtų atvejų, nors pusę metų tęsėsi sunkumai dėl vaiko užrašymo ir vizito pas psichologą, Tarnybai nebuvo pranešta apie tėvo nebendradarbiavimą. Šiuo atveju, dėl atvejo vadybos procese dalyvavusių specialistų nepakankamo stebėjimo, kaip vykdoma psichologinės pagalbos vaikui teikimo priemonė, ir Tarnybos neinformavimo nebuvo inicijuota kitų galimų sprendimų paieška ir (ar) papildomų priemonių taikymas. Kontrolierės nuomone, toks neveikimas stabdo iš(si)keltų tikslų įgyvendinimą, sukuria tęstinį neveikimo ratą, kelia grėsmę atvejo vadybos proceso sėkmei ir apsunkina siekį užtikrinti vaiko gerovę.

Sėkmingas socialinis darbas su šeima įmanomas tik tuomet, kai paslaugos gavėjas aktyviai bendradarbiauja su socialiniu darbuotoju ir kitais specialistais, drauge ieško geriausių problemos sprendimo būdų, priima siūlomą pagalbą ir pan. Institucijų pareiga išsamiai identifikuoti vaiko ir šeimos poreikius bei veikti užtikrinant reikalingas paslaugas vaikui, skatinant tėvus dėl jų kreiptis,

nepaneigia, kad visų pirma tėvai yra atsakingi už vaiko gerovę. Tėvai turi būti aktyvūs atvejo vadybos proceso dalyviai, aptarti visas su šeima susijusias problemas ir ieškoti jų sprendimo (pagal stebimą poreikį teikti susijusius siūlymus specialistams ir pan.).

▪ ▪ ‖ Atliekant tyrimus atkreipiamas dėmesys, jog neretai socialinio darbo veiksmingumas mažėja dėl šeimos narių ir pagalbą teikiančių specialistų santykių, kai specialistai elgiasi ne kaip realios pagalbos teikėjai, o labiau kaip valdingų nurodymų davėjai. Pvz., vieno tyrimo metu nustatyta, kad šeimos dalyvavimui pagalbos teikimo procese, motyvacijai bendradarbiauti su socialiniais darbuotojais bei kitais pagalbą teikiančiais specialistais turėjo įtaką tai, kad specialistai dažnai veikė kaip valdingus nurodymus duodantys subjektai bei šeimai skyrė priemones, kurių šeimos nariai savarankiškai negalėjo įvykdyti (pvz., užtikrinti, kad vaikas lankytų mokyklą, psichologo konsultacijas, gydytųsi priklausomybes, neskiriant tinkamo dėmesio aplinkybei, kad tėvai neturi jokios įtakos vaikui, kt.). Pabrėžtina, kad socialinės paslaugos šeimai skiriamos ir teikiamos siekiant stiprinti tėvų gebėjimus ir įgūdžius tinkamai įgyvendinti tėvų valdžią savo vaikų atžvilgiu. Tikėtina, kad tais atvejais, kai specialistai veikia tik kaip valdingus nurodymus duodantys subjektai, nepavyks pasiekti teigiamų pokyčių šeimoje bei, kad situacija gali tapti dar sudėtingesnė, problemos įsisenės ir sukels papildomų neigiamų pasekmių.

▪ ▪ ‖ Atvejo vadybos procese specialistai, dirbdami su šeima, turi būti aktyvūs ir nuolat stebėti į(si)pareigojimų vykdymą, siekdami įsitikinti, jog šeimos nariai laikosi susitarimų, o prireikus – juos motyvuoti ar teikti kitą jų veiksmingam dalyvavimui reikalingą pagalbą. Fiksuodami šeimos narių įsipareigojimų vykdymą, specialistai gali lengviau visapusiškai analizuoti ir vertinti šeimos pažangą, nustatyti kylančias problemas ir prireikus koreguoti pagalbos planą. Šio proceso metu, taip pat labai svarbu dokumentuose fiksuoti informaciją apie vaikui teiktas paslaugas, nes tai leidžia nustatyti galimas problemas, užtikrinti objektyvų jų teikimo vertinimą, tęstinumą ir koreguoti pagalbos planą. Esant konfliktiškiems tėvų santykiams, ypač sprendžiant tėvų valdžios įgyvendinimo klausimus, vykstant teismo procesams dėl vaiko gyvenamosios vietos, šie aspektai tampa ypač svarbūs. Atvejo vadybos procese svarbu užtikrinti, kad specialistai padėtų šeimos nariams siekti teigiamų pokyčių bei užtikrintų, kad paslaugų, pagalbos teikimo procesas būtų kuo efektyvesnis. Taip pat svarbu užtikrinti informacijos, vertinimų ir sprendimų objektyvumą bei aiškumą tiek tėvams, tiek specialistams.

▪ ▪ ‖ Pagalbos šeimai ir vaikui efektyvumą lemia ne tik paslaugų prieinamumas savivaldybėje, bet ir atvejo vadybą koordinuojančių bei šiame procese dalyvaujančių specialistų kvalifikacija, požiūris į paslaugų gavėją, gebėjimai motyvuoti jį, parinkti tinkamiausias pagalbos priemones ir suburti įvairių sričių specialistus bendram darbui sprendžiant vaikui ir šeimai kylančias problemas. Pvz., viename iš nagrinėtų atvejų nustatyta, kad pagalbos teikimo procesas bei bendradarbiavimas tarp paslaugas ir pagalbą skirtingose savivaldybėse gyvenantiems tėvams teikiančių įstaigų sutriko, kadangi nebuvo paskirtas atvejo vadybininką ligos laikotarpiu pavaduojantis asmuo. Problemos, kilusios dėl paslaugų ir pagalbos tęstinumo, jų koordinavimo ir savalaikio teikimo turėjo neigiamą įtaką pagalbos proceso efektyvumui. Taip pat ne vieno tyrimo metu buvo atkreiptas dėmesys, kad būtina stiprinti su šeimomis dirbančių socialinių darbuotojų kompetencijas šeimų motyvavimo ir efektyvaus bendradarbiavimo srityje. Darbuotojų kompetencija, pasirinkti bendravimo būdai, paslaugų ir pagalbos šeimai įvairovė gali būti reikšmingi siekiant sėkmingo specialistų ir šeimos bendradarbiavimo. Šeimos nebendradarbiavimas su specialistais, atsisakymas priimti jų pagalbą, negali būti vertinamas vienareikšmiškai ir priskiriamas tik šeimos atsakomybei. Socialines paslaugas teikiančių įstaigų specialistams tenka didelė atsakomybė už priemones, skatinančias tėvus bendradarbiauti ir priimti savalaikę pagalbą. Sėkmingas šeimos motyvavimas ir bendradarbiavimas

pagalbos teikimo proceso pradžioje turi didelę reikšmę pagalbos efektyvumui. Nepavykus tinkamai motyvuoti šeimos ir užmegzti bendradarbiavimo, šeimos problemų sprendimas užsitęs.

▪ ▪ ‖ Atvejo vadybos procese, be kitų specialistų, dalyvauja Tarnybos atstovas, kuris privalomai kviečiamas į pirmą ir paskutinį bei kitus atvejo vadybos posėdžius, kai vaikui nustatyta laikinoji globa ir (ar) kai priimami vaikui ir (ar) šeimai svarbūs sprendimai (pvz., dėl naujų paslaugų teikimo, paslaugų nutraukimo, vaiko (ne)grąžinimo į šeimą). Kontrolierė ne kartą išsakė nuomonę, jog Tarnybos atstovas turėtų būti aktyvus atvejo vadybos proceso dalyvis. Jis turėtų prižiūrėti bei vertinti vaiko teisių užtikrinimą atvejo vadybos metu, atkreipti dėmesį į vaiko (šeimos) poreikius, reikalingos pagalbos būdus, kt. Konkrečių atvejų analizė rodo, kad išlieka gana aktuali vaiko teisių apsaugos specialistų formalaus dalyvavimo atvejo vadybos procese problema. Neretai vaiko teisių apsaugos specialistai, stebėdami blogėjančią vaiko situaciją, nekelia klausimų ir (ar) neteikia pasiūlymų dėl papildomų paslaugų, pagalbos skyrimo ar jau teikiamos keitimo, jeigu numatytos priemonės yra neveiksmingos, tikslinga taikyti kitas metodikas, ieškoti paslaugų tiekėjų ir pan.

▪ ▪ ‖ Siekiant laiku bei veiksmingai reaguoti į pranešimus ir kito pobūdžio informaciją, susijusią su vaiku bei jo situacijos pokyčiais, yra svarbus ne tik individualus institucijų (specialistų) reagavimas, tačiau ir aktyvus, geranoriškas specialistų tarpusavio bendradarbiavimas, kai operatyviai keičiamasi informacija, atliekamas nuoseklus ir objektyvus jos vertinimas, koordinuojami tarpusavio veiksmai, priimami ir įgyvendinami sprendimai, geriausiai atitinkantys vaiko interesus, poreikius ir užtikrinantys jo gerovę. Manytina, jog praktikoje būtina stiprinti tarpinstitucinį bendradarbiavimą bei visų atvejo vadyboje dalyvaujančių institucijų veiksmų koordinavimą. Pagal galimybes ir poreikį turėtų būti organizuojami bendri specialistų ir tėvų susitikimai, skirti esamos situacijos ir sprendžiamų problemų aptarimui bei efektyvių pagalbos priemonių paieškai. Tėvai turi būti aktyviai įtraukti į pagalbos plano įgyvendinimą, padedant jiems suprasti priemonių tikslus ir ugdant gebėjimą konstruktyviai bendradarbiauti. Taikomos priemonės, turėtų būti tikslingos, individualizuotos ir atitinkančios šeimos ir vaiko poreikius bei interesus, taip pat sprendžiamas problemas. Stiprinant koordinuotą specialistų darbą ir užtikrinant tėvų aktyvų į(si)traukimą į pagalbos procesą, galima pasiekti teigiamų pokyčių ir geresnių rezultatų – geresnio tėvų gebėjimo konstruktyviai spręsti su vaiku susijusius klausimus bei užtikrinti visapusišką vaiko gerovę.

4.2. VAIKO NUOMONĖS IŠKLAUSYMAS

Visų vaikų teisė būti išklausytiems ir jų pažiūroms skirti daug dėmesio yra viena pagrindinių Konvencijos vertybių.[48] Ši teisė neprieštarauja vaiko teisei į reikiamą apsaugą, net priešingai: užtikrinus tinkamą dalyvavimą ir nuomonės išklausymą yra užtikrinama ir reikiama apsauga. Vaiko įtraukimas ir išklausymas – esminis vaiko teisėmis grįsto požiūrio į darbą su vaikais pagrindas, kurio tikslas – priimti sprendimus, geriausiai atitinkančius vaiko interesus ir poreikius, užtikrinti reikiamą ir efektyvią vaiko teisių apsaugą. Vieningai sutariama, kad vaiko nuomonės išklausymas nėra tik formalioji teisė. Tai reali priemonė, skirta pasiekti teigiamų pokyčių vaiko gyvenime. Tai nėra ir tik formalioji suaugusiųjų pareiga. Priešingai, tai galimybė tėvams, globėjams, vaiko teisių apsaugos specialistams rasti ir priimti geriausius vaiko poreikius ir interesus atitinkančius sprendimus, suteikti reikiamas paslaugas ir pagalbą vaiko gerovei užtikrinti. Tinkamai realizuojama ir

[48] Bendrasis komentaras Nr. 12(2009) Dėl vaiko teisės būti išklausytam, CRC/C/GC/12.

įgyvendinama vaiko teisė būti įtrauktam į sprendimų priėmimo procesą leidžia jam tapti aktyviu to proceso dalyviu, jausti savo indėlį ir prisiimti savo atsakomybės dalį už sprendimo įgyvendinimą.[49]

Vaikas, gebantis suformuluoti savo nuomonę, turi būti išklausytas visais su juo susijusiais klausimais ir į jo nuomonę turi būti atsižvelgiama, jeigu tai neprieštarauja vaiko interesams. Vaiko nuomonės išklausymas ir jo išgirdimas yra svarbus įvairiuose procesuose, kai sprendžiami su vaiku, jo teisėmis ir interesais, susiję klausimai – nagrinėjamas pranešimas apie (galimą) vaiko teisių pažeidimą, priimami sprendimai dėl vaiko ugdymo, laisvalaikio ir kito užimtumo, sveikatos priežiūros, pagalbos vaikui (šeimai), vaiko gyvenamosios vietos, bendravimo su tėvais (vienu iš jų) ir (ar) giminaičiais, tiriami teisės pažeidimai ir kt. Vaiko nuomonė turi būti išklausoma tiesiogiai bendraujant su vaiku, o jeigu tai neįmanoma, ji turi būti išklausyta per vaiko atstovą pagal įstatymą ar per įstatyme nustatytus asmenis. Vaiko nuomonės išklausymui turi būti atsakingai pasirengta, sukuriant vaikui palankią aplinką bendravimui, įvertinant vaiko amžiui bei socialinei brandai reikalingus pasitelkti specialistus, paaiškinant vaikui jo nuomonės išklausymo procedūrą bei teisės aktų nustatytu būdu fiksuojant vaiko nuomonę.

Nors stebimi teigiami pokyčiai vaiko išklausymo ir jo išgirdimo srityje, Įstaigos atliekami tyrimai rodo, jog būtina skirti daugiau dėmesio tinkamam vaiko teisės būti išklausytam įgyvendinimui, šio proceso kokybės užtikrinimui ir veiksmingai šios teisės apsaugai. Toliau nurodomi keli Įstaigoje atlikti tyrimai, atskleidžia tam tikrus vaiko nuomonės išklausymo aspektus.

▪ ▪ ‖ Valstybė turėtų skatinti vaiką laisvai formuoti savo pažiūras ir turėtų užtikrinti aplinką, kurioje vaikui sudaromos sąlygos naudotis savo teise būti išklausytam. „Laisvai“ reiškia pasirinkimą, ar vaikas nori pasinaudoti savo teise būti išklausytam; galimybę išreikšti savo pažiūras be spaudimo; kad vaiku negalima manipuliuoti, daryti jam įtaką ar naudoti spaudimą. Vaikas turi teisę išreikšti savo, o ne kitų asmenų pažiūras. Kai vaikas nori būti išklausytas, jis privalo nuspręsti, kaip norėtų būti išklausytas – „tiesiogiai arba per atstovą ar atitinkamą organą nacionalinių įstatymų numatyta tvarka“. Vaiko teisių komitetas rekomenduoja, kai įmanoma, bet kokiame procese tiesiogiai išklausyti vaiką.[50] Tarnyba, vykdydama teisės aktuose nustatytą pareigą – užtikrinti vaiko teisę būti išklausytam, turi teisę bendrauti su vaiku be apribojimų, jeigu yra poreikis, - nedalyvaujant vaiko atstovams pagal įstatymą, atsižvelgęs į vaiko amžių ir brandą išklausyti vaiką jam priimtinu būdu, vaiko tėvai ir (ar) kiti asmenys neturi trukdyti vaiko nuomonės išklausymui (VTAPĮ 4, 11, 36^1 straipsniai).

Vienu iš nagrinėtų atvejų, vaiko nuomonę, atsižvelgiant į jo amžių, turėjo išklausyti Tarnybos psichologas. Nors vaikas išreiškė norą bendrauti su psichologu vienas, nedalyvaujant tėvams ir advokatui, ir pats uždarė Tarnybos vaiko kambario duris, tačiau gretimoje patalpoje buvę asmenys nepaisė šio vaiko noro ir atidarė duris. Vaikas viso pokalbio metu stebėjo kambario duris ir kalbėjo labai tyliai, o kai kurią informaciją sakė psichologui į ausį. Paminėtina, kad vaiko teisių apsaugos specialisto bendravimas su vaiku, vaiko nuomonės išklausymas nėra vaiko apklausa, į ją nėra kviečiamas teisinis atstovas – advokatas. Vaiko tėvų (tėvo, motinos) atsisakymas leisti psichologui individualiai išklausyti vaiką bei atitinkamai sąlygų vaikui asmeniškai išsakyti savo nuomonę psichologui nesudarymas, rodo, kad šio proceso dalyviams trūko žinių apie vaiko teisę į nuomonę, jos turinį ir įgyvendinimą, bei kelia pagrįstų abejonių dėl galimos nepageidaujamos įtakos vaiko nuomonei ir jos kontrolės. Tarnybos veiksmai dėl vaiko nuomonės išklausymo vertinti kaip neatitinkantys vaiko teisių apsaugos užtikrinimui keliamų reikalavimų, kt. Kontrolierė pažymėjo, kad į vaiko nuomonę (norą bendrauti su psichologu nedalyvaujant kitiems asmenims) turi būti

[49] Intė, O., Sondaitė, J., Tvaronavičienė, A., (2023) Vaiko nuomonės išklausymo metodinis vadovas.
[50] Bendrasis komentaras Nr. 12(2009) Dėl vaiko teisės būti išklausytam, CRC/C/GC/12.

reaguojama atsakingai ir pagarbiai, taip pat vadovaujantis geriausiais vaiko interesais ir užtikrinant jo emocinį saugumą bei visapusišką gerovę.

Aplinkiniai, ypač tėvai gali daryti didelę įtaką vaiko nuomonei, pvz., neretai vykstant konfliktams, teisiniams procesams, susijusiems su vaiku, tėvai sąmoningai ar nesąmoningai siekia paveikti vaiko požiūrį, kad jis atitiktų jų interesus. Pvz., tėvas skundėsi, kad vaikas perima kito iš tėvų, kuris smurtaudavo psichologiškai, nuomonę. Tyrimo metu buvo nustatyta, jog vaikas susiformavo savo nuomonę, remdamasis patirtimi šeimoje. Vaiko nuomonė, noras gyventi su vienu iš tėvų, buvo tik viena iš aplinkybių, remiantis kuria buvo priimtas sprendimas pakeisti vaiko gyvenamąją vietą – perduoti vaiką kitam iš tėvų. Nors buvo daroma prielaida, kad situacija buvo iš anksto suplanuota, tyrimo metu buvo nustatyta, kad tėvas žinojo, jog vaiko noras gyventi su kitu iš tėvų buvo nulemtas nuolatinių ginčų, nepasitenkinimo susidariusia atmosfera namuose ir kt.

Praktikoje taip pat buvo atkreiptas Tarnybos dėmesys, kad jeigu yra gautas pranešimas dėl ne vieno vaiko teisių pažeidimo, vaiko nuomonė turi būti išklausoma dėl kiekvieno iš jų, dėl visų pranešime nurodytų aplinkybių. Kontrolierės nuomone, išsamus ir visapusiškas vaiko nuomonės išklausymas yra labai svarbus siekiant tinkamai išsiaiškinti ir įvertinti galimus vaiko teisių pažeidimus, inicijuoti pagalbos vaikui (šeimai) teikimą ar priimti kitus būtinus sprendimus.

▪ ▪ ‖ Užtikrinant vaiko teisę būti išklausytam, atsižvelgiama į jo amžių ir brandumą. Ši sąlyga reiškia vaiko gebėjimą, kurį būtina įvertinti, kad būtų galima vaiko pažiūroms skirti reikalingą dėmesį arba informuoti vaiką apie tai, kaip tokios pažiūros paveikė procesą ar kt. Kuo didesnis rezultato poveikis vaiko gyvenime, tuo aktualesnis atitinkamas vaiko brandumo vertinimas. Vaiko pažiūros turi būti įvertinos kiekvienu atskiru atveju.[51] Į vaiko nuomonę, įvertinus jo amžių ir brandą, turi būti atsižvelgiama, jeigu tai neprieštarauja vaiko interesams (VTAPĮ 4, 11 straipsniai).

Įstaigoje buvo nagrinėtas atvejis, kai vaikas išėjo iš namų gavęs patėvio, gyvenančio užsienyje, žinutę „išvarančią“ jį iš namų. Nors realios grėsmės vaiko saugumui nebuvo, vaikas nenorėjo grįžti namo dėl ilgalaikių konfliktų su motina ir patėviu, tarpusavio santykių su kiekvienu iš jų (motina visapusiškai palaiko patėvį, bet ne vaiką; patėvis didesnį dėmesį skiria kitam vaikui; suaugusieji draudžia į namus atsivesti pilnametį draugą; patėvis nepritaria vaiko draugystei su pilnamečiu draugu, yra grasinęs; kt.), baimės, kad bus priekaištaujama bei nesaugumo jausmo (buvusių grasinimų dėl pilnamečio draugo). Motina ir patėvis rašė žinutes vaikui, patėvis apgailestavo dėl įvykio ir siūlė pagalbą. Tyrimo metu tapo žinoma, kad apgyvendintas saugioje aplinkoje vaikas bendravo su patėviu, ieškojo kontakto su juo, o patėvis rūpinosi vaiku, vežė jį į įvairias institucijas, sprendžiant vaikui aktualius klausimus. Kontrolierė nurodė, kad svarbu užtikrinti vaiko nuomonės vertinimą atitikimo vaiko interesams aspektu bei, kad nustatant vaiko interesų turinį, būtina vadovautis objektyviais kriterijais, įgalinančiais visapusiškai įvertinti individualią vaiko situaciją bei jos kontekstą. Taip pat būtina įvertinti, ar vaiko išsakyta nuomonė, atitinka jo amžių ir brandą, ar vaikas geba suprasti susiklosčiusią situaciją, jos priežastis ir savo sprendimų padarinius, ar vaiko nuomonė suformuota laisvai ir savarankiškai, atsižvelgiant į vaiko emocinę būklę, amžių ir brandą, ir kt.

Sprendimas neišklausyti vaiko nuomonės gali būti priimtas atsižvelgiant į mažą vaiko amžių, brandą. Pvz., priimant sprendimą dėl vaiko gyvenamosios vietos, vaiko nuomonė nebuvo fiksuota atsižvelgiant į labai mažą amžių, gebėjimą objektyviai suprasti situaciją, priimti savarankiškus, sąmoningus sprendimus ir suprasti jų pasekmes. Vaiko perdavimo tėvui proceso metu Tarnyba fiksavo, kad vaikas bendravo su visais asmenimis (tėvu, motina, policijos pareigūnais, vaiko teisių

[51] Bendrasis komentaras Nr. 12 (2009) Dėl vaiko teisės būti išklausytam, CRC/C/GC/12.

apsaugos specialistais); glaudėsi prie tėvo, bendravo su juo ir rodė akivaizdžiai šiltus jausmus, tačiau tuo pačiu nenorėjo važiuoti pas tėvą ir norėjo likti su motina. Vertinant situaciją buvo atkreiptas dėmesys, kad vaiko emocinė būsena tokiose situacijose gali būti tiesiogiai veikiama tėvų tarpusavio santykių, jų elgesio ir emocijų, todėl vaiko elgesys ir emocijos galėjo būti trumpalaikės bei atspindėti konkretų momentą, tačiau ne ilgalaikę perspektyvą. Šiuo atveju, neneigiant, kad teismo sprendimas yra emociškai jautrus tiek tėvams, tiek vaikui, itin svarbu užtikrinti, jog tėvai suprastų visų pirma jiems tenkančią atsakomybę už tinkamą teismo sprendimo vykdymą ir būtų pasiruošę vykdyti teismo sprendimą, kuris priimamas įvertinus visas bylos aplinkybes ir vadovaujantis geriausių vaiko interesų pirmenybės principu bei siekiant užtikrinti vaikui saugią ir stabilią aplinką.

▪ ▪ ‖ Vaikas turi teisę būti išklausytas, tačiau jis gali pasirinkti nesinaudoti šia teise. Vaiko teisių komitetas pažymi, kad vaikas netūrėtų būti apklausiamas dažniau nei būtina, ypač tais atvejais, kai tiriami žalingi įvykiai. Vaiko „išklausymas“ yra sudėtingas procesas, kuris gali turėti trauminį poveikį vaikui.[52]

Gavus pranešimą apie galimai vaiko patirtą seksualinį smurtą, siekiant apsaugoti vaiką nuo pakartotinio traumavimo ir sumažinti papildomų (galimos) nusikalstamos veikos pasekmių riziką, paprastai vengiama klausti vaiko apie įvykio aplinkybes, sudarant galimybę teisėsaugos institucijų atstovams apklausti vaiką dėl nusikalstamos veikos aplinkybių. Praktikoje taip pat galimi atvejai, kai ikiteisminio tyrimo institucija, atlikdama aplinkybių patikrinimą, neapklausia vaiko, atsižvelgdama į Tarnybos Specializuotos pagalbos vaikams ir šeimoms skyriaus specialistų rekomendacijas (pvz., neklausinėti vaiko apie galimai patirtą seksualinę prievartą, nebent pats vaikas išreiškia tokį poreikį) bei siekdama išvengti neigiamo poveikio vaikui.

Vaiko teisių apsaugos specialistai gali priimti sprendimą neišklausyti vaiko nuomonės, siekdami išvengti neigiamo poveikio vaikui, kai pastoviai gaunami nuolat tarpusavyje konfliktuojančių (vieno iš) tėvų pranešimai dėl galimų vaiko teisių pažeidimų, pvz., dėl neužtikrinamos vaiko teisės bendrauti su skyriumi gyvenančiu vienu iš tėvų; dėl vaiko psichologinio traumavimo vienam iš tėvų lankantis ugdymo įstaigoje; kt. Vienu iš nagrinėtų atvejų, Teritorinis vaiko teisių apsaugos skyrius gavęs eilinį tėvo pranešimą apie vaiko teisių pažeidimą, atsižvelgdamas į tai, kad vaiko teisių apsaugos specialistams žinoma vaiko nuomonė ir savijauta (vaikas nelinkęs bendrauti su specialistais, vienu iš tėvų; nuomonė ne kartą išsakyta atliekant vaiko situacijos vertinimus; gauta teismo psichologės rekomendacija dėl tos pačios ilgą laiką besitęsiančios situacijos neišklausyti vaiko nuomonės ne tik teisme, bet ir Skyriuje), priėmė sprendimą neišklausyti vaiko. Kontrolierės nuomone, konkrečiu atveju visuma pranešimo nagrinėjimo metu egzistavusių reikšmingų aplinkybių sudarė pagrindą vaiko teisių apsaugos specialistams dar kartą nesiaiškinti vaiko nuomonės dėl pranešime nurodytų aplinkybių. Tačiau Kontrolierė pažymėjo, kad sprendimas dėl vaiko nuomonės (ne)išklausymo kiekvienu atveju turi būti priimamas individualiai, vadovaujantis vaiko teisių apsaugos principais, prioritetiškai atsižvelgiant į geriausius konkretaus vaiko interesus bei atsakingai įvertinant visą vaiko teisių apsaugos specialistų turimą informaciją. Taip pat sprendimas neišklausyti vaiko nuomonės turi būti aiškiai, pagrįstas, motyvuotas ir objektyvus.

Praktikoje ginčai dėl vaiko nuomonės išklausymo kyla ir tais atvejais, kai tėvai prieštarauja šiam veiksmui, visus vaiko pokalbius su skirtingais specialistais traktuodami kaip vaiko apklausą. Tėvai ne visada turi pakankamai žinių ar jiems nėra suteikiama informacija, kuo skiriasi procesas, kai vaiko nuomonę išklauso vaiko teisių apsaugos specialistai ir, kai vaikas apklausiamas ikiteisminio tyrimo metu. Remiantis teisiniu reglamentavimu, vaiko teisių apsaugos specialistai bendrauja su vaikais

[52] Ten pat.

nagrinėdami pranešimus apie galimus vaiko teisių pažeidimus, teikdami teismui išvadas dėl vaiko gyvenamosios vietos, bendravimo tvarkos ir pan. Šie specialistai yra kvalifikuoti, turi žinių apie vaiko raidą, bendravimą su vaiku, jo nuomonės išklausymą ir pan. Ikiteisminio tyrimo metu atliekama vaiko apklausa yra vienas iš baudžiamojo proceso veiksmų, reglamentuotas Baudžiamojo proceso kodekse ir kituose teisės aktuose (pvz., apklausos patalpa, apklausoje dalyvaujantys specialistai, apklausų skaičius, kt.).

4.3. PSICHOLOGINĖS PAGALBOS VAIKUI TEIKIMO KLAUSIMAI

Kiekvienas vaikas augdamas susiduria su įvairiais sunkumais, pokyčiais ar krizinėmis situacijomis, tokiomis kaip: ugdymo ir (ar) gyvenamosios vietos pakeitimas, tėvų skyrybos, artimo žmogaus netektis ar liga, paties vaiko liga, patirtas smurtas (fizinis, seksualinis, psichologinis, nepriežiūra), kt. Kiekvienas vaikas skirtingai ir individualiai reaguoja į sudėtingas situacijas, nemalonius ir (ar) sunkius įvykius, neigiamas gyvenimo patirtis ir vaiko reakciją, jo išgyvenimus gali rodyti daugybė požymių, tarp jų, pasikeitęs elgesys, mąstymas, nuotaikų svyravimai, savižala, mintys apie savižudybę, sveikatos problemos ir kt. Siekiant įveikti kilusius sunkumus, krizę yra labai svarbi ne tik artimiausios vaiko aplinkos, tačiau ir kvalifikuota bei savalaikė įvairių specialistų pagalba.

Psichologinė pagalba yra svarbi vaiko emocinės gerovės ir sveiko vystymosi prielaida. Ji padeda vaikui suprasti ir įvardyti savo jausmus, ugdo gebėjimą susidoroti su stresu bei stiprina pasitikėjimą savimi. Gavęs tinkamą psichologinę paramą, vaikas gali lengviau prisitaikyti prie pasikeitusių gyvenimo aplinkybių, saugiau jaustis tiek šeimoje, tiek socialinėje aplinkoje. Be to, ankstyva emocinių sunkumų prevencija mažina riziką, kad problemos gilės ar atsispindės vaiko elgesyje, mokymosi ar bendravimo srityse.

Kontrolierės atliekamų tyrimų metu neretai keliami su psichologų veikla, jų teikiamų paslaugų kokybe, apimtimi, atsakomybe ir kiti susiję klausimai.

▪ ▪ ‖ Įstaigoje nagrinėtu atveju, vaikas, nustačius laikinąją globą, atsisakė bendrauti su tėvais dėl neigiamų, su tėvų elgesiu susijusių patirčių. Specialistų pastangos padėti vaikui ir tėvams atkurti bendravimą buvo nesėkmingos. Teismo nutartimi buvo nustatyta laikina vaiko bendravimo su tėvais tvarka, numatant, kad bendravimai vyksta nuotoliniu būdu elektroninėmis ryšio priemonėmis, privalomai dalyvaujant psichologui. Teismas išaiškino, kad ši sąlyga nėra draudžianti bendravime dalyvauti ir tėvų pasirinktam psichologui. Susitikimo (jame dalyvavo vaikas, jo tėvai, tėvų pasirinktas psichologas), kurį stebėjo globos centro psichologas, metu tėvų pasirinktas psichologas teikė tikslinius klausimus vaikui apie konflikto su tėvais priežastis. Vaikas, kalbėdamas apie praeitį, patirtas nuoskaudas ir smurtą, pravirkdavo, kalbėdavo pakeltu balso tonu. Vaikui pasakojant apie smurtą prieš jį, vieno iš tėvų alkoholio vartojimą, siūlymą ,,eiti ir nusižudyti“ ir kt., tėvų pasirinktas psichologas perėmė iš tėvų bendravimo su vaiku iniciatyvą ir vaiko bendravimas su tėvais pavirto į vaiko apklausą. Vaiko teisių apsaugos specialistams atliekant vaiko situacijos vertinimą, vaikas nurodė, kad susitikimo su tėvais metu jautėsi nepatogiai, nesaugiai ir nesuprato, kas jį klausinėja, kadangi tėvai nepristatė psichologo, o jis pats taip pat neprisistatė. Taip pat vaikas nurodė, kad jautė įtampą po atvirų atsakymų tėvų psichologui ir nenorėjo kalbėti.

Kontrolierė nurodė, kad susitikimo metu nebuvo užtikrintas emocinis vaiko saugumas bei, kad globos centro psichologas nevaldė situacijos, nereagavo ir nesiėmė jokių priemonių, stebėdamas blogą vaiko psichologinę būklę dėl tėvų pasirinkto psichologo aktyvaus vaiko klausinėjimo. Taip pat išsakyta

nuomonė, kad nei tėvų pasirinktam psichologui neprisistačius vaikui, nepaaiškinus savo dalyvavimo susitikime tikslų ir vaidmens, nei tėvams nesuteikus šios informacijos vaikui, tai turėjo padaryti globos centro psichologas. Tokiu būdu būtų sudaryta saugesnė emocinė aplinka vaikui, jis žinotų kas dalyvauja susitikime, kas ir kokiu tikslu užduoda klausimus, ar jis privalo atsakyti, ir kt. Nevertindama psichologo darbo metodikos, Kontrolierė nurodė, kad globos centro psichologas negalėjo apsiriboti tik stebėtojo vaidmeniu. Jeigu konkrečiu atveju buvo siekiama palaipsniui atkurti vaiko bendravimą su tėvais, psichologas, stebėdamas ir reaguodamas į vaiko savijautą, susitikimo metu kylančius sunkumus, manytina, galėjo padėti tėvams ir vaikui užmegzti pokalbį, moderuodamas susitikimą ir išnaudoti kitas priemones, kurios būtų sudarę prielaidas teigiamiems vaiko ir tėvų tarpusavio santykių pokyčiams. Taip pat buvo nurodytos abejonės dėl tėvų pasirinkto psichologo darbo metodų bei vaiko teisių ir interesų, jo poreikių nepaisymo susitikimo metu.

Teismui pakeitus bendravimo tvarką, vaiko bendravimas su tėvais turėjo vykti kontaktiniu būdu globos centre, dalyvaujant šio centro ir tėvų pasirinktiems psichologams. Vaikas dėl blogos savijautos (buvo susijaudinęs, verkė), po kelių minčių išėjo iš susitikimo su tėvais. Globos centro specialistai ramino vaiką, tačiau tėvų pasirinktas psichologas konfliktavo su tuo metu su vaiku buvusiais specialistais, aiškino, kad teismas nustatė, jog susitikimas turi trukti 45 min. ir jis vykdo jį. Bandant paaiškinti, kad su vaiku kalba norint jį nuraminti ir įkalbinti grįžti į susitikimą, psichologas pakeltu balsu kartojo, kad vykdo teismo sprendimą, toliau konfliktavo su į globos centrą atėjusiu vaiko globėju. Psichologui nesiliaujant konfliktuoti, buvo kreiptasi pagalbos.

Vaikai yra labiausiai pažeidžiami visuomenės nariai, jie turi teisę būti ypač globojami ir remiami. Valstybei, atsižvelgiant į vaiko tėvų ar kitų už vaiką atsakingų asmenų teises ir pareigas, tenka pareiga užtikrinti vaiko gerovei būtiną apsaugą ir globą, teikti reikalingą pagalbą bei kokybiškas, kvalifikuotas paslaugas.

▪ ▪ ‖ Kitu atveju buvo atkreiptas dėmesys į kvalifikuotos ir nepriklausomos (teikiamos nesusijusio su vaiku specialisto) psichologinės pagalbos teikimo svarbą vaikui, kuris galimai nukentėjo nuo seksualinio smurto.

Vaikui buvo suteikta pagalba Tarnybos Specializuotame pagalbos vaikams ir šeimoms skyriuje ir pateiktos ilgalaikės kompleksinės pagalbos galimai seksualinį smurtą patyrusiam vaikui teikimo rekomendacijos, kuriose, be kitų priemonių, buvo rekomenduota individuali ilgalaikė psichologo ar psichoterapeuto pagalba. Taip pat buvo atkreiptas dėmesys į konsultacijų svarbą, kad jos vyktų reguliariai ir pagalba būtų teikiama vieno specialisto. Vaiko aplinkoje esantiems žmonėms rekomenduota neklausinėti vaiko apie seksualinio smurto patirtis ir jų neaptarinėti, tačiau nevengti šios temos, jeigu vaikas pats inicijuos tokį pokalbį. Vaiko mama, įtakota išplėstinės šeimos[53] nario, atsisakė priimti vaikui ir šeimai teikiamą pagalbą, motyvuodama, kad vaikui psichologinę pagalbą teikia šeimos narys, turintis psichologo išsilavinimą (tyrimo metu nebuvo gauta duomenų, kad šis šeimos narys specializavosi, kėlė kvalifikaciją, kaupdamas svarbias mokslines ir profesines žinias, susijusias su pagalbos teikimu seksualinio smurto aukoms).

Kontrolierė, nekvestionuodama tėvų ir išplėstinės šeimos svarbos padedant vaikui atsigauti po galimai patirto seksualinio smurto, išsakė nuomonę, kad vaikui yra labai svarbus ne tik artimųjų supratimas, parama ir palaikymas, bet ir objektyvus, nešališkas specialisto požiūris į vaiką klientą,

[53] Išplėstinė šeima – vaiko tėvai ar kiti jo atstovai pagal įstatymą, vaiko broliai bei seserys, kiti giminaičiai ar su vaiku nesusieti giminystės ryšiais asmenys, gyvenantys kartu su šeima, kurie turi įtakos vaiko ir jo šeimos gyvenimui. Tai gali būti seneliai, dėdės ir tetos, pusbroliai, pusseserės, tėvų partneriai ir kiti su šeima gyvenantys asmenys. Atvejo vadybos tvarkos aprašo 2.5 punktas.

teikiant kvalifikuotą, profesionalią psichologinę ar psichoterapinę pagalbą. Visų profesijų atstovai turi ne tik kompetentingai ir atsakingai atlikti savo darbą, bet ir laikytis profesinės etikos, profesinę veiklą grįsdami ne vien teorinėmis, praktinėmis žiniomis ar įgūdžiais, bet ir moraliniais principais, padedančiais išvengti interesų konflikto.

Psichologų profesinės etikos kodeksas[54] leidžia giliau suprasti vertybes ir etikos principus, kuriais psichologas privalo remtis profesinėje veikloje, paliečia svarbiausias etikos dilemas ir siūlo etiško elgesio gaires profesine veikla užsiimančiam psichologui. Pagal kodekso nuostatas, psichologas dirba tik su tokiais klientais, imasi tik tokių užduočių, teikia tik tokias paslaugas ir naudojasi tik tokiais metodais, kurie atitinka jo profesinę kompetenciją, grindžiamą profesiniu pasirengimu (išsilavinimu, prižiūrima praktika, kvalifikacijos kėlimu) ir profesine patirtimi. Taip pat, psichologas neturėtų imtis atlikti profesinės veiklos, kai tikėtina, kad asmeniniai interesai ar santykiai gali paveikti psichologo objektyvumą, kompetenciją ar jo, kaip psichologo funkcijų efektyvų atlikimą. Psichologų profesinės etikos kodekso nuostatų, manytina, turėtų laikytis visi psichologai savo profesinėje veikloje, t. y. ir nepriklausantys Lietuvos psichologų sąjungai.

Kontrolierės nuomone, teikti psichologinę pagalbą asmeniui, su kuriuo sieja artimi ryšiai (išplėstinės šeimos nariui) – tai etikos, kompetencijos ir profesionalumo klausimas. Vaikas šiuo atveju gali būti neapsaugotas nuo emocinės įtampos, nebūti iki galo atviras, siekdamas daugiau neliūdinti artimo asmens savo išgyventais košmarais patyrus smurtą ir pan. (nagrinėtu atveju psichologinį įvertinimą atlikusios specialistės pastebėjimu, išryškėjo vaiko susirūpinimas ne tik motinos, bet ir kitų šeimos narių savijauta bei reakcijomis, atsiskleidus seksualinės prievartos patirtims, noras juos apsaugoti nuo skaudžių išgyvenimų), o psichologas – gali būti neobjektyvus ir šališkas. Pažymėtina, kad seksualinio pobūdžio veiksmai vaiko atžvilgiu yra labai traumuojantis įvykis, todėl pagalba vaikui turi būti kvalifikuota, atitikti vaiko poreikius, siekiant išvengti kuo mažiau padarinių vaiko psichikai ir emocijoms.

▪ ▪ ‖ Lietuvoje vis dar nėra išspręsta teikiamos psichologinės pagalbos profesionalumo ir kokybės vertinimo problema, nes iki šiol nėra aiškiai reglamentuotas psichologų rengimas ir kvalifikacijos įgijimas, nuosekli kvalifikacijos kėlimo ir licencijavimo sistema, psichologų praktinės veiklos sąlygos, psichologų profesinės teisės, pareigos, atsakomybė ir kt. Lietuvos Respublikos Seime buvo įregistruotas ne vienas Psichologų praktinės veiklos įstatymo projektas, tačiau nei vienas iš šių projektų nebuvo priimtas. Nesant psichologinių paslaugų teikimo prižiūrimosios praktikos teisinio reglamentavimo, iškyla problema dėl galimai nekokybiškų psichologinių paslaugų teikimo. Atsižvelgiant į tai, jog nėra nustatytos psichologų kvalifikacijos kėlimo sąlygos, licencijavimas, kvalifikacijos įgijimo ir kėlimo mechanizmai, trūksta aiškių standartų, vertinimo mechanizmų bei priežiūros sistemų, kurios leistų objektyviai įvertinti specialistų darbo kokybę ir užtikrinti aukštą paslaugų lygį klientams, nereglamentuota, kaip turi būti reaguojama į psichologo (nepriklausančio Lietuvos psichologų sąjungai) profesinės etikos pažeidimus, nesukurta psichologų profesinės etikos pažeidimų nagrinėjimo sistema, todėl, manytina, būtina kuo skubiau išspręsti psichologų praktinės veiklos teisinio reglamentavimo klausimą.

Kontrolierė kreipėsi į Lietuvos Respublikos Vyriausybę, prašydama atsižvelgti į akcentuotą problemą bei inicijuoti teisės akto projekto, reglamentuojančio psichologų praktinę veiklą, parengimą. Vyriausybė informavo, kad nuo 2009 metų Seime buvo registruota 13 įstatymo, reglamentuojančio psichologų praktinę veiklą, projektų. Vėliausiems iš jų – Psichologų praktinės veiklos įstatymo projektui Nr. XIIIP-685 ir Psichologų praktinės veiklos įstatymo projektui Nr. XIVP-762 – buvo

[54] Patvirtintas Lietuvos psichologų sąjungos suvažiavime 2017 m. gegužės 12 d.

pateiktos Vyriausybės išvados, kuriose iš esmės pritarta projektams ir pasiūlyta Lietuvos Respublikos Seimui tobulinti juos pagal pateiktas pastabas ir pasiūlymus. Diskusijas dėl psichologų praktinę veiklą reglamentuojančio įstatymo projekto nuostatų būtų tikslinga tęsti Lietuvos Respublikos Seime.

4.4. PASLAUGOS VAIKAMS, TURINTIEMS PSICHIKOS IR ELGESIO SUTRIKIMŲ

Vaiko teisių konvencijos 24 straipsnyje įtvirtinta vaiko teisė naudotis aukščiausio lygio sveikatos apsaugos ir gydymo paslaugomis bei kiekvienos valstybės, Konvencijos šalies siekis, užtikrinti, kad nė vienam vaikui nebūtų atimta teisė į tokias sveikatos priežiūros paslaugas. Vaikų teisė į sveikatą susideda iš laisvių ir teisių rinkinio. Laisvės, kurių svarba vis didėja pagal didėjančius gebėjimus ir brandą, apima teisę kontroliuoti savo sveikatą ir kūną. Teisės apima įvairią infrastruktūrą, prekes, paslaugas ir sąlygas, kurios suteikia vienodas galimybes kiekvienam vaikui naudotis tobuliausiomis sveikatos sistemos apsaugos paslaugomis. Vaikai turi teisę gauti kokybiškas sveikatos paslaugas, įskaitant prevencines, stiprinimo, gydymo, reabilitacines ir paliatyvios priežiūros paslaugas. Prevencija ir sveikatos skatinimas turėtų spręsti pagrindinių su sveikata susijusių iššūkių, su kuriais susiduria vaikai (ligų ir kitų sveikatos problemų – smurtas, piktnaudžiavimas medžiagomis ir psichosocialinės ir psichinės sveikatos problemos, nelaimingi atsitikimai), klausimą. Valstybės turėtų saugoti vaikus nuo alkoholio, tabako ir nelegalių medžiagų, stiprinti atitinkamų įrodymų rinkimą ir imtis tinkamų priemonių, siekdamos sumažinti tokių medžiagų vartojimą vaikų tarpe.[55] Konvencijos 33 straipsnyje taip pat įtvirtinta valstybės pareiga imtis visų reikiamų priemonių, įskaitant teisėkūros, administracines, socialines ir švietimo priemones, siekiant apsaugoti vaikus nuo neteisėto narkotinių priemonių ir psichotropinių medžiagų vartojimo.

Konvencijos nuostatos atspindėtos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme, kuriame įtvirtinta vaiko teisė į sveikatą (įgyvendinama kvalifikuota sveikatos priežiūra, vaikų ligų prevencija, ugdant sveikos gyvensenos įpročius; priemonėmis, leidžiančiomis sudaryti vaikui sveiką ir saugią aplinką; kt.), taip pat vaiko apsaugos nuo neigiamos socialinės aplinkos įtakos, psichiką veikiančių medžiagų ir priklausomybes sukeliančių veiksnių bendrosios nuostatos, įpareigojančios vaiką saugoti nuo neigiamos socialinės aplinkos įtakos; rengti ir vykdyti vaiko teisių apsaugai skirtas programas; ugdyti vaikui nuostatą nevartoti tabako gaminių, alkoholinių gėrimų, narkotinių, psichotropinių bei kitų psichiką veikiančių medžiagų ar apkvaišinančių nenarkotinių priemonių bei saugoti nuo psichiką veikiančių medžiagų vartojimo, gaminimo, įgijimo, laikymo, gabenimo, siuntimo, pardavinėjimo ar kitokio platinimo; saugoti nuo dalyvavimo azartiniuose lošimuose ir nuo kitų priklausomybes sukeliančių veiksnių (6, 25-27 straipsniai). Vaikui, atsižvelgiant į jo amžių, sveikatą, išsivystymą ir brandą, gali būti taikomos prevencinės, ugdymo, gydymo (įskaitant gydymą nuo priklausomybių ligų) ir reabilitacijos programos.

Paslaugų ir pagalbos vaikams eksperimentuojantiems psichoaktyvios medžiagomis ar sergantiems priklausomybės ligomis, kitais su psichoaktyvių medžiagų vartojimo ir kontrolės susijusiais klausimais yra diskutuojamas ne vienerius metus, aiškinantis šios problemos priežastis, tendencijas, veiksmingas prevencijos, (ankstyvosios) intervencijos ir kitas priemones, teisinio reglamentavimo ir praktinio įgyvendinimo spragas, būtinus pokyčius trumpalaikėje ir ilgalaikėje perspektyvoje.

[55] Bendrasis komentaras Nr. 15 (2013) Dėl vaiko teisės naudotis tobuliausiomis sveikatos sistemos paslaugomis (24 str.), CRC/C/GC/15.

Įstaigoje atliekamų tyrimų metu bei nagrinėjant individualias vaikų teisių užtikrinimo ir įgyvendinimo situacijas, taip pat stebint ir dalyvaujant diskusijose dėl pagalbos vaikams eksperimentuojantiems, piktnaudžiaujantiems psichoaktyviomis medžiagomis ar sergantiems priklausomybės ligomis stebimas institucinis fragmentiškumas, koordinuoto požiūrio, bendradarbiavimo ir komunikacijos trūkumas, taip pat holistinio požiūrio į vaiko situaciją, jo teises ir poreikius stoka. Neretai, kaip galimai vienintelis sprendimas įvardijamas priverstinis vaiko gydymas, net ir tais atvejais, kai vaikui nėra diagnozuota priklausomybės liga. Įstaigos praktikoje taip pat pastebėta, kad piktnaudžiavimo psichoaktyviomis medžiagomis arba priklausomybės gydymui skiriamas pagrindinis (išskirtinis) dėmesys, nors tai gali būti psichikos sutrikimo, ligos komplikacija ar pan., įtakojanti ir palaikanti ją.

Kontrolierė dėl individualiu atveju susidariusios situacijos, kreipėsi į Socialinės apsaugos ir darbo ministeriją dėl jos sprendimo, bendradarbiaujant su vaiko atstovu pagal įstatymą (instituciniu globėju) bei kompetentingomis institucijomis, taip pat dėl teisinio reglamentavimo ir pagalbos modelio, kurie užtikrintų efektyvesnę pagalbą vaikams, turintiems psichikos arba elgesio ir (ar) emocijų sutrikimų ir sergantiems priklausomybės liga, tobulinimo poreikio.

Konkrečiu atveju vaikui buvo nustatytas sunkus neįgalumo lygis, diagnozuoti psichikos ir elgesio sutrikimai; sveikatos būklę veikiantys faktoriai ir apsilankymai sveikatos priežiūros įstaigose; simptomai, požymiai ir nenormalūs klinikiniai bei laboratoriniai radiniai, neklasifikuojami kitur[56]. Vaikui buvo diagnozuotas psichikos ir elgesio sutrikimas dėl kelių narkotikų ir kitų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo, žalingas vartojimas. Neneigiant psichoaktyvių medžiagų žalingo poveikio vaiko elgesiui ir jas vartojant kylančio (galimo) pavojaus vaiko ir (ar) kitų žmonių gyvybei, sveikatai ar turtui, paminėtina, kad vaiko elgesiui poveikį turėjo ir kitos priežastys, tarp jų – vaikui diagnozuoti psichikos ir elgesio sutrikimai.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija informavo, jog įvertinusi konkrečios vaiko situacijos kompleksiškumą, sudėtingumą ir aktualumą ne tik ministerijos, bet ir kitų institucijų kompetencijų sričiai, taip pat poreikį koordinuotai ir veiksmingai reaguoti į panašias situacijas ateityje, organizavo tarpinstitucinius pasitarimus, į kuriuos buvo įtraukti Sveikatos apsaugos ministerijos, Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos, savivaldybės administracijos ir globėjo (globos institucijos) atstovai. Taip pat, siekiant išsamiai susipažinti su situacijos medicininiais aspektais ir specialistų rekomendacijomis, į šiuos pasitarimus buvo įtraukti ir vaiko sveikatos priežiūros įstaigų gydytojai psichiatrai. Pasitarimų metu buvo aptartos tiek konkrečios situacijos aplinkybės ir galimi jos sprendimo būdai, tiek teisinio reglamentavimo, medicininės ir socialinės pagalbos taikymo panašiose situacijose klausimai.

Vertinant globėjo keliamą klausimą dėl vaiko priverstinio gydymo psichikos sveikatos priežiūros įstaigos stacionare galimybės, buvo atkreiptas dėmesys į galiojantį psichikos ir elgesio sutrikimų priverstinio gydymo, taip pat nepilnamečių pacientų gydymo teisinį reglamentavimą. Priverstinio hospitalizavimo ir priverstinio gydymo taikymas Lietuvoje yra galimas dviem – baudžiamuoju ir civiliniu – pagrindais. Pirmuoju, Baudžiamojo kodekso 98 straipsnyje nustatytu pagrindu (Rokiškio psichiatrijos ligoninėje arba pirminės ambulatorinės priežiūros sąlygomis) – asmenims, kurie teismo pripažinti nepakaltinamais ar ribotai pakaltinamais, taip pat asmenims, kuriems po nusikalstamos veikos padarymo ar bausmės paskyrimo sutriko psichika ir dėl to jie negali suvokti savo veiksmų esmės ar jų valdyti. Hospitalizavimą ar priverstinį gydymą skiria teismas. Konkrečiu atveju šis pagrindas negalėjo būti svarstomas. Antruoju, civiliniu pagrindu – priverstinio hospitalizavimo ir

[56] TLK-10-AM (tarptautinės statistinės ligų ir sveikatos sutrikimų klasifikacijos dešimtasis pataisytas ir papildytas leidimas, Australijos modifikacija) kodai.

gydymo sąlygas reglamentuoja Psichikos sveikatos priežiūros įstatymas. Remiantis juo, psichikos ir elgesio sutrikimų turintis pacientas, atsisakantis hospitalizavimo, gali būti priverstinai hospitalizuojamas, bet ne ilgiau kaip 3 darbo dienas, tik jeigu iš paciento elgesio ir (ar) kitų objektyvių duomenų galima pagrįstai spręsti, kad yra reali grėsmė, kad jis savo veiksmais ar neveikimu gali padaryti esminės žalos savo ar aplinkinių sveikatai, gyvybei ir (ar) turtui. Visais atvejais sprendimą dėl psichikos ir elgesio sutrikimų turinčio paciento priverstinio hospitalizavimo ir (ar) priverstinio gydymo ilgiau kaip 3 darbo dienas būtinumo, įvertinę šio paciento psichikos sveikatos būklę, kartu priima du psichikos sveikatos priežiūros įstaigos gydytojai psichiatrai ir šios įstaigos vadovo įgaliotas įstaigos administracijos darbuotojas. Kai sprendžiama dėl psichikos ir elgesio sutrikimų turinčio nepilnamečio paciento priverstinio hospitalizavimo ir (ar) priverstinio gydymo – turi dalyvauti bent vienas gydytojas vaikų ir paauglių psichiatras. Psichikos sveikatos priežiūros įstaiga, kurioje priverstinai hospitalizuojamas pacientas, privalo ne vėliau kaip per 48 val. nuo priverstinio hospitalizavimo ir (ar) priverstinio gydymo pradžios kreiptis į teismą dėl priverstinio hospitalizavimo ir (ar) priverstinio gydymo pratęsimo.

Toks reglamentavimas atitinka pagarbos žmogaus teisėms, teisėtumo ir proporcingumo kriterijus – laisvės suvaržymas yra įmanomas tik įstatymo nustatyta tvarka, kompetentingiems medicinos specialistams priėmus kvalifikuotą kolegialų sprendimą, kuris patvirtinamas teismo sprendimu.

Susitikimų metu Sveikatos apsaugos ministerijos atstovai pabrėžė, kad Lietuvos psichikos sveikatos politika yra orientuota į paciento hospitalizavimo taikymo mažinimą, jam teikiamų paslaugų orientavimą į atsigavimą, o ilgalaikio stacionarinio gydymo taikymą tik ekstremaliais atvejais – tuomet, kai neįmanoma pasiekti rezultato teikiant kitas paslaugas ar taikant kitas priemones. Vaiką gydantys gydytojai psichiatrai nurodė, kad pagrindinė problema dirbant su vaiku yra neribojamas svaiginimasis, psichoaktyviųjų medžiagų reguliarus vartojimas. Gydytojų nuomone, paciento ilgalaikis gydymas psichiatrijos skyriaus stacionare galimas tik sprendžiant ūmias, krizines vaiko psichinės sveikatos būklės situacijas (pvz., paūmėjus suicidinėms nuotaikoms, žalingoms vartojimo pasekmėms, kt.) ir tai nėra problemos esminis sprendimas. Vaikui skirtas medikamentinis gydymas, kuris yra peržiūrimas, medikamentų vartojimas turi teigiamą poveikį vaiko elgesiui, tačiau jis nėra reguliarus. Gydytojų nuomone, siekiant apriboti vaiko žalingą vartojimą ir užtikrinti jo reabilitacijos procesą, psichinės sveikatos stabilumą, vaistų vartojimo reguliarumą, būtina spręsti klausimą dėl vaiko buvimo įstaigoje, kuri sugebėtų užtikrinti jo elgesio aiškią išorinę struktūrą, labiau kontroliuoti aplinką bei užtikrinti vaikui reguliarias psichoterapijos paslaugas. Sveikatos sektoriaus teikiamos paslaugos spręstų vaiko psichikos ir elgesio sutrikimų gydymo, sveikatos priežiūros klausimus, tačiau psichoaktyviųjų medžiagų vaiko gyvenamojoje vietoje vartojimo apribojimą, prasmingo užimtumo iššūkių sveikatos sektorius savarankiškai nėra pajėgus išspręsti – tai užtikrinti turi globėjas, bendradarbiaudamas su švietimo, socialinėmis institucijomis. Paskutiniajame tarpinstituciniame susitikime globėjas informavo, kad vaikui keletą savaičių nesisvaiginant, situacija ir santykiai su vaiku pagerėjo, tačiau polinkis į rizikingą, agresyvų elgesį išlieka. Pasitarimų metu buvo sutarta dėl konkrečių veiksmų vaiko situacijos sprendimo kontekste: kreipimosi į Respublikinį priklausomybės ligų centrą dėl vaiko reabilitacinio gydymo informuoto sutikimo pagrindu; reguliarios intensyvios vaiko psichiatrinės priežiūros, dažnesnio lankymosi pagal poreikį; reguliarių psichoterapijos paslaugų teikimo; vietinės tarpžinybinės grupės sudarymo, įtraukiant į ją Tarnybos teritorinio skyriaus, globėjo ir sveikatos priežiūros įstaigų atstovus, numatant, kad grupė taptų pagrindiniu atvejo valdytoju (svarstytų pagalbos plano vaikui sudarymą, jo keitimą vietos lygmeniu ir kt.); kreipimosi į Lietuvos įtraukties švietime centro Elgesio ir (ar) emocijų sutrikimų grupę dėl mobilios komandos atvykimo ir konsultacinės, palydėjimo pagalbos suteikimo; kt.

Institucijų atstovai pasitarimų metu sutarė, kad sprendžiant situacijas, susijusias su vaikais, turinčiais psichikos ar elgesio sutrikimų bei reguliariai žalingai vartojančiais psichoaktyviąsias medžiagas, būtina išsamiai susipažinti su kiekvieno vaiko individualia situacija ir jos aplinkybėmis bei užtikrinti koordinuotą tarpinstitucinį bendradarbiavimą (pirmiausia – vietos lygmeniu), siekiant suteikti veiksmingą ir reikiamą pagalbą vaikams.

Paminėtina, kad Socialinės apsaugos ir darbo ministerija įsipareigojo organizuoti tarpinstitucinius pasitarimus, siekiant vertinti pagalbos vaikams žalingai vartojantiems psichoaktyvias medžiagas ar sergantiems priklausomybės ligomis, taip pat turintiems kitų psichikos ir elgesio ar kt. sutrikimų užtikrinimo galimybes, veiksmingus pokyčius ir kt.

▪ ▪ ‖ Kontrolierė dėl trūkstamos veiksmingos pagalbos nuo psichoaktyvias medžiagas žalingai vartojantiems ar nuo jų priklausomiems vaikams kreipėsi į Sveikatos apsaugos ministeriją.

Neneigdama vykstančių teigiamų pokyčių, praktikos įvairovės ir teigiamų pavyzdžių, Kontrolierė išsakė nuomonę, kad išlieka gana ryški takoskyra tarp skirtingų sektorių (socialinės apsaugos, sveikatos apsaugos, švietimo, teisingumo ir kt.), juose dirbančių specialistų bei siekio (ir bendrąją prasme, ir individualiais atvejais) šios problemos sprendimą priskirti ir atsakomybę perkelti kitam sektoriui ir (ar) koncentruoti ją viename sektoriuje. Paminėtina, kad individualių atvejų aplinkybių analizė leidžia manyti, jog trūksta vieningo tarpinstitucinio požiūrio į vaiko, priklausomo nuo psichoaktyvių medžiagų (žalingai vartojančio), situaciją, aktyvaus ir nuoseklaus bendradarbiavimo, kai reguliariai, išsamiai analizuojamos ir vertinamos aplinkybes bei keičiamasi aktualia informacija, parengiamas realiai individualizuotas pagalbos vaikui (ir šeimai) planas ir užtikrinamas aktyvus visų proceso dalyvių dalyvavimas jo įgyvendinime, operatyviai reaguojama į vykstančius pokyčius, kylančius sunkumus, rizikas ir priimami sprendimai dėl pagalbos plano keitimo, kt.

Taip pat atsižvelgiant į sveikatos apsaugos sektoriaus atstovų pastebėjimus, kad tam tikrais atvejais yra reikalingas ne tik (arba visų pirma) ne medicininis gydymas, tačiau ir socialinių tarnybų pagalba, sprendžiant (dažnu atveju delinkventinio) elgesio problemas, taip pat pastebėjimus dėl savivaldybių vaiko gerovės komisijų įgaliojimų dėl pagalbos planavimo ir užtikrinimo, dėl vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros priemonių taikymo, buvo išsakytos pagrįstos abejonės, kad sveikatos priežiūros specialistai turi pakankamai žinių ir duomenų apie paslaugų ir pagalbos šeimai sistemą, vaiko minimalios ir (ypač) vidutinės priežiūros sistemą, šių priemonių veikimą ir pan. (pvz., svarstytina, ar gydytojai teikdami rekomendaciją (išvadą) dėl vidutinės priežiūros priemonės taikymo vaikui, įvertina (žino), jog šiuo atveju vaikas apgyvendinamas vaikų socializacijos centre – prie bendrojo ugdymo mokyklų priskiriamoje valstybinėje specializuotoje įstaigoje, taip pat šioje įstaigoje teikiamų paslaugų pobūdį, sveikatos priežiūros paslaugų vaikui teikimo ypatumus ir kt.). Dėmesys buvo atkreiptas ir į tai, kad praktikoje dažnai nustatomi aktyvaus tarpinstitucinio bendradarbiavimo trūkumai, kai problemos sprendimo paieškose nedalyvauja sveikatos priežiūros specialistai, neteikiama aktuali informacija dėl vaiko situacijos, kuri yra itin reikšminga paslaugų ir pagalbos planavime, geriausiai vaiko interesus ir poreikius atitinkančių sprendimų ir jų įgyvendinimo galimybių paieškoje. Buvo paminėta ir tai, kad paslaugų, pagalbos ir kiti specialistai bei vaiko atstovai pagal įstatymą gana dažnai išsako nuomonę, jog tik ilgalaikis, stacionarus vaiko gydymas nuo priklausomybių (žalingo vartojimo) yra tinkamiausias sprendimas.

Vaikų priklausomybės nuo psichoaktyvių medžiagų, jų žalingo vartojimo problema yra sudėtinga ir kompleksiška, aptariant kurią, Sveikatos apsaugos ministerija ir sveikatos priežiūros įstaigos akcentuoja, jog priklausomybių ligų gydymo sėkmė priklauso nuo asmens motyvacijos keistis, sąmoningumo bei kritiško požiūrio į problemą ir, kad tik tokiais atvejais galima tikėtis ilgalaikio

efekto; kad priverstinės priemonės priklausomybių gydyme nepasiteisins, nes neturės ilgalaikio motyvacinio poveikio. Tačiau Kontrolierės nuomone, praktikoje nėra skiriamas tinkamas dėmesys ir įvertinama tai, jog vaikų kreipimaisi pagalbos yra labai reti; vaikų motyvacija gydytis, kuri yra įvardijama kaip viena didžiausių problemų, yra nepastovi; vaikai dėl įvairių priežasčių ir įvairiais būdais vengia stacionaraus gydymo ir (ar) kitos pagalbos bei paslaugų, kurios teikiamos perkeliant vaiką iš jo artimos aplinkos; bet koks psichoaktyvių medžiagų vartojimas kelia pavojų ar yra susijęs su kitu rizikingu, teisę pažeidžiančiu ar pan. elgesiu, didesne šių medžiagų vartojimo tikimybe ateityje; kt.

Šiame kontekste Kontrolierė taip pat pažymėjo, kad visiems vaikams turi būti užtikrinta teisė ir sudaryta galimybė dalyvauti sveikatos klausimų sprendimo procese, tačiau kiekvieno vaiko dalyvavimo tikslas, jo teisių, veiksmų ir pan. apimtis turi būti įvertinama ir sprendimas turi būti priimamas individualiai, atsižvelgiant į vaiko amžių, brandumą ir kitas aplinkybes. Paminėdama, kad Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo bei Psichikos sveikatos priežiūros įstatymuose įtvirtinta vaiko paciento 16 metų amžiaus riba, su kuria siejamas vaiko dalyvavimas sprendimų priėmime ir kt., yra (turi būti) sąlyginė, Kontrolierė nurodė kritiškai vertinanti sveikatos priežiūros įstaigų sprendimus dėl ambulatorinio ar stacionaraus vaiko gydymo, priimamus esant ypatingoms aplinkybėms (pvz., vaiko vizitas nėra planinis, vaikas atvežamas dėl elgesio, kuris kėlė realų pavojų jo ar kitų žmonių gyvybei, sveikatai arba turtui, lydimas policijos pareigūnų, kt.), kai priimamas sprendimas grindžiamas išimtinai vaiko amžiumi ir jo nuomone (ne)sutikimu, tačiau nėra vertinamos konkrečiu atveju aktualios aplinkybės, kitų asmenų pateikta bei, neretai vaiko paciento sveikatos istorijoje, esanti informacija apie vaiko sveikatos sutrikimus, jo elgesio, ankstesnių kreipimųsi priežastis ir kt. Vaikui sudarant galimybę dalyvauti klausimų, susijusių su jo sveikata sprendime, konkrečiu atveju galutinis sprendimas turėtų priimamas įvertinus, ar vaikas vyresnis nei 16 metų, gali (geba) pats teisingi, protingai įvertinti savo sveikatos būklę bei interesus, kt.

Sveikatos apsaugos ministerija, atsakydama į Kontrolierės kreipimąsi, pateikė savo poziciją.

Dėl šiuo metu galiojančių gydymo paslaugų nepilnamečiams organizavimo, ministerija nurodė, kad Respublikinis priklausomybės ligų centras (RPLC), kaip asmens sveikatos priežiūros įstaiga, teikia priklausomybės ligų diagnostikos, gydymo ir reabilitacijos paslaugas vaikams nuo 14 metų, laikantis Psichikos sveikatos priežiūros įstatymo, Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo bei kitų galiojančių teisės aktų nuostatų. RPLC padaliniuose veikia atskiri paslaugų modeliai nepilnamečiams: Kauno filiale veikia vaikų dienos stacionaras, kuriame teikiamos kompleksinės pagalbos priemonės: individualios ir grupinės psichologo bei gydytojo psichiatro konsultacijos, artimųjų konsultavimas, motyvacinės terapijos elementai; Vilniaus filiale veikia dienos stacionaras paaugliams, 2025 metų antrąjį pusmetį planuojama pradėti teikti ir stacionarinio gydymo paslaugas vaikams ir paaugliams, kas ženkliai padidins paslaugų prieinamumą ir galimybes laiku reaguoti į kritines situacijas. Ministerija atkreipė dėmesį, jog esminiai iššūkiai šioje srityje išlieka – tai ankstyvo pasiekiamumo užtikrinimas jaunuoliams iki priklausomybės sindromo išsivystymo, stigmos, susijusios su pagalbos paieška ir gydymusi, mažinimas, taip pat ilgalaikių, kompleksinių pagalbos priemonių plėtra ir jų tęstinumo užtikrinimas.

Dėl kompleksinių tarpžinybinių sprendimų bei pagalbos priemonių taikymo, ministerija nurodė, kad siekiant veiksmingesnio priklausomybių gydymo paaugliams, Lietuvoje diegiamas ir taikomas multidimensinės šeimos terapijos (MDFT – Multidimensional Family Therapy) modelis, tarptautinėje praktikoje laikomas vienu efektyviausių pagalbos modelių paaugliams, turintiems priklausomybių. MDFT paslaugos organizuojamos Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos pavaldumo įstaigose,

tačiau planuojama šias paslaugas įdiegti visuose RPLC filialuose, užtikrinant paslaugų nuoseklumą, universalumą ir platesnį pasiekiamumą. MDFT veikla remiasi intensyviu, struktūruotu darbu su paaugliu, jo šeima bei kitais reikšmingais socialiniais aplinkos nariais (mokykla, socialiniais darbuotojais, atvejo vadybininkais ir kt.), o terapijos efektyvumas vertinamas tiek priklausomybės, tiek delinkventinio elgesio mažinimo kontekste.

Dėl vaiko sutikimo teisinio reguliavimo, ministerija paminėjo, kad pagal galiojančius teisės aktus, vaiko sutikimas gydymui yra būtinas, jei vaikas yra tokio amžiaus ir brandos, kad geba priimti sprendimus dėl savo sveikatos. Vadovaujantis Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo 14 straipsnio 2 dalimi, sutikimą teikti sveikatos priežiūros paslaugas nepilnamečiam pacientui, nesulaukusiam 16 metų, teikia jo tėvai ar kiti teisėti atstovai. Tokiu būdu nepilnametis neturi teisės savarankiškai priimti sprendimų dėl savo gydymo, įskaitant gydymą dėl psichoaktyvių medžiagų vartojimo ar priklausomybių. Sveikatos priežiūros specialistai privalo atsižvelgti į nepilnamečio nuomonę, atsižvelgiant į jo amžių ir brandą, tačiau sprendimų teisėtumui būtinas įstatyminio atstovo sutikimas. Tokia teisinė prievolė riboja galimybes inicijuoti gydymo procesą tais atvejais, kai vaiko tėvai atsisako bendradarbiauti ar neužtikrina būtino gydymo, o pats nepilnametis nepageidauja ar vengia pagalbos. Dėl šios priežasties susiduriama su situacijomis, kai specialistai, net turėdami objektyvių duomenų apie vaiko sveikatai ar gyvybei kilusią grėsmę, neturi teisinio pagrindo taikyti būtinas gydymo ar intervencines priemones.

Ministerija pritarė, kad tam tikrais atvejais, esant grėsmei vaiko sveikatai ar gyvybei, būtina svarstyti galimybę taikyti išimtinius sprendimus dėl laikino gydymo be sutikimo, grįstus objektyviu rizikos vertinimu ir tarpžinybiniu sprendimu. Šiuo metu priverstinio gydymo galimybė nepilnamečiams gali būti svarstoma tik su Vaiko gerovės komisijos, veikiančios Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos pavaldume, įsitraukimu bei sprendimu.

Dėl tarpinstitucinio bendradarbiavimo tobulinimo, ministerija pripažino, kad efektyvus tarpžinybinis bendradarbiavimas yra būtina sąlyga savalaikei ir kompleksiškai pagalbai vaikams, turintiems priklausomybės problemų, užtikrinti. Be minėtų įgyvendinamų priemonių, ministerija nurodė, jog atnaujino Priklausomybės ligų gydymo organizavimo tvarkos aprašą[57], kuriame papildomai akcentuotas dėmesys nepilnamečių pacientų poreikiams ir tarpžinybinio pagalbos koordinavimo mechanizmams.

Ministerija pažymėjo, kad ir toliau nuosekliai siekia užtikrinti sveikatos priežiūros specialistų įtraukimą į tarpžinybinės atvejo vadybos procesus; suderinti ir vienodinti žinias tarp sveikatos, socialinės apsaugos ir švietimo sektoriaus specialistų dėl vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros priemonių taikymo; stiprinti sąveiką tarp bendrojo ugdymo įstaigų, savivaldybių vaiko gerovės komisijų ir RPLC specialistų.

4.5. VAIKO INTERESŲ UŽTIKRINIMAS PRIVERSTINIO IŠIEŠKOJIMO ATVEJAIS

Ataskaitiniais metais Kontrolierė nagrinėjo kreipimąsi, kuriame buvo keliamas klausimas dėl valstybės institucijų pareigos užtikrinti geriausių vaiko interesų viršenybės principo įgyvendinimą tais atvejais, kai priverstinis išieškojimas vykdomos iš šeimos, auginančios vaiką su negalia.

[57] Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2025 m. vasario 24 d. įsakymu Nr. 144 išdėstytas nauja redakcija.

Konkrečiu atveju buvo nustatyta, kad Valstybinė mokesčių inspekcija tinkamai informavo pareiškėją apie susidariusią mokestinę nepriemoką, galimybę ją atidėti ar išdėstyti teisės aktų nustatyta tvarka bei, veikdama pagal galiojančias teisės normas, taikė priverstinio išieškojimo priemones, nustatydama neišieškomą lėšų dalį, atitinkančią minimalų vartojimo poreikių dydį. Vis dėlto faktinės aplinkybės parodė, kad priverstinio ieškojimo pradžioje buvo nurašytos visos pareiškėjo sąskaitoje buvusios lėšos, neįvertinus, jog dalį jų sudarė tikslinės išmokos, kurios skirtos vaiko su negalia poreikiams tenkinti ir pagal įstatymą neišieškomos. Tik pareiškėjui pateikus papildomus duomenis, išieškojimo veiksmai buvo pakoreguoti, grąžintos nepagrįstai nurašytos lėšos ir sudarytas mokėjimų išdėstymo grafikas. Taip pat tyrimo metu buvo nustatyta, kad pareiškėjas bendradarbiavo su institucijomis, ėmėsi veiksmų situacijai išspręsti, o dalis nustatytų aplinkybių buvo susijusios su paties pareiškėjo pateiktų duomenų netikslumais. Tarnybos teritorinis skyrius, atlikęs vaiko situacijos vertinimą, vaiko teisių pažeidimų nenustatė. Atsižvelgiant į tai, konstatuota, kad vaiko teisės nagrinėjamu atveju nebuvo pažeistos, tačiau šiuo laikotarpiu šeima patyrė trumpalaikį finansinį nestabilumą, kuris objektyviai galėjo apsunkinti vaiko būtinųjų poreikių užtikrinimą. Taip pat situacija atskleidė galimą riziką ir poreikį stiprinti prevencinius mechanizmus.

Kontrolierė pažymėjo, kad nors institucijos veiksmai formaliai atitiko teisės aktų reikalavimus, tačiau mechaninis jų taikymas neatitiko vaiko interesų viršenybės principo. Taip pat, kad institucijų veikloje turi būti užtikrinamas individualus situacijų vertinimas ir ypatingas dėmesys skiriamas tiems atvejams, kai sprendimai gali turėti tiesioginį poveikį vaiko gerovei. Kontrolierė rekomendavo tobulinti institucijų vidaus procedūras, užtikrinant, kad prieš taikant priverstinio išieškojimo priemones būtų įvertinama galimybė, jog asmens sąskaitoje esančios lėšos gali būti skirtos vaiko poreikiams tenkinti ir, kad tokiose situacijose būtų taikomas individualus vertinimas, vadovaujantis vaiko interesų viršenybės ir kitais vaiko teisių apsaugos principais.

V. UGDYMAS, ĮTRAUKTIS IR KITI MOKINIŲ SITUACIJOS ASPEKTAI

5.1. IKIMOKYKLINIO UGDYMO ORGANIZAVIMAS VILNIAUS RAJONE

Kiekviena valstybė, Konvencijos dalyvė, yra įsipareigojusi gerbti ir užtikrinti Konvencijoje numatytas teises kiekvienam jų jurisdikcijai priklausančiam vaikui be jokios diskriminacijos, t. y. nepriklausomai nuo vaiko, vaiko tėvų arba kitų jo atstovų pagal įstatymą rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, religijos, politinių ar kitokių pažiūrų, tautinės, etninės ar socialinės kilmės, turto, negalios, gimimo ar kokių nors kitų aplinkybių (Konvencijos 2 straipsnis). Akivaizdi ar paslėpta diskriminacija pažeidžia vaiko žmogiškąjį orumą ir gali pakenkti arba net sunaikinti vaiko gebėjimą pasinaudoti edukacinėmis galimybėmis.

Ataskaitiniais metais buvo nagrinėtas klausimas dėl galimos diskriminacijos ikimokyklinio ugdymo prieinamumo srityje Vilniaus rajone. Buvo vertinama, ar Vilniaus rajono savivaldybės nustatyta vaikų priėmimo į skirtingomis kalbomis veikiančias grupes tvarka užtikrina vaikų teisę į lygias galimybes gauti ankstyvąjį ugdymą ir (ar) atitinka savivaldybei įstatymuose nustatytą pareigą garantuoti šios teisės įgyvendinimą (Švietimo įstatymo 7 ir 28 straipsniai, Vietos savivaldos įstatymo 6 straipsnis). Skunde buvo nurodyta, kad vaikai į lenkų kalba veikiančias grupes priimami nuo 1,5 metų, o į lietuvių kalba veikiančias grupes nuo 2 metų amžiaus.

Tyrimo metu nustatyta, kad Vilniaus rajono savivaldybės pavaldumo įstaigos priima vaikus į grupes nuo 2 metų, jaunesni priimami tik esant laisvoms vietoms, nepriklausomai nuo ugdomosios kalbos. Kai kuriose seniūnijose priimami vaikai nuo 1-1,5 metų, priklausomai nuo laisvų vietų skaičiaus ir patalpų pajėgumų. Tyrimo metu formalios diskriminacijos pagal ugdomąją kalbą nenustatyta. Nustatyta, kad vaikų priėmimo amžiaus skirtumai atsiranda dėl infrastruktūros ir laisvų vietų prieinamumo. Taip pat, kad priėmimo galimybės jaunesniems nei 2 metų vaikams buvo ribotos, nors savivaldybė rekonstruoja esamas įstaigas, stato modulinę infrastruktūrą ir steigia naujas grupes, siekdama didinti prieinamumą.

Ankstyvasis ugdymas skatina vaiko socialinių, kalbinių ir emocinių gebėjimų raidą bei palengvina integraciją į kolektyvą. Atsižvelgiant į vaiko teisių apsaugos principus, Konstitucijos 29 straipsnį, Švietimo įstatymo 7 straipsnio 3 dalį bei Vaiko teisių konvencijos 28–29 straipsnius, savivaldybė turi dėti pastangas užtikrinti ankstyvąjį ugdymą visiems vaikams, pirmiausia valstybine (lietuvių) kalba.

Tyrimo duomenys atskleidė, kad dalis Vilniaus rajono savivaldybės gyventojų neturi galimybės rasti vietos vaikams lietuvių kalba savo gyvenamojoje teritorijoje, todėl priversti registruoti vaikus Vilniaus miesto įstaigose, o tai gali kelti tėvų nepasitenkinimą. Nors Švietimo, mokslo ir sporto ministerija sukūrė papildomas ikimokyklinio ugdymo vietas, pagrindinė atsakomybė už prieinamumo užtikrinimą tenka savivaldybei. Tik sistemingas ir nuoseklus veiksmų įgyvendinimas leis užtikrinti kokybišką ikimokyklinį ugdymą visiems vaikams.

Kontrolierė rekomendavo Vilniaus rajono savivaldybei užtikrinti lygiavertes ir vienodas galimybes visiems vaikams gauti kokybišką ikimokyklinį ugdymą, ypatingą dėmesį skiriant valstybinės (lietuvių) kalbos grupių prieinamumui.

5.2. SAVANORIŠKŲ ĮNAŠŲ IKIMOKYKLINIO UGDYMO ĮSTAIGOSE PRAKTIKA

Ataskaitiniu laikotarpiu dėl kreipimesi pateiktos informacijos apie tėvų komitetų veiklą ir papildomas rinkliavas ikimokyklinėse įstaigose, taip pat atsižvelgdama į informaciją žiniasklaidoje apie galimus sunkumus, susijusius su 2024 metų gruodį priimtais Labdaros ir paramos įstatymo pakeitimais, pagal kuriuos nuo 2025 metų gyventojai nebegalės skirti 1,2 proc. sumokėto gyventojų pajamų mokesčio (GPM) ugdymo įstaigoms, Kontrolierė atliko tyrimą, siekdama išsiaiškinti galimas vaikų diskriminacijos ar atskirties rizikas bei vaiko teisių apsaugos užtikrinimą.

Tyrimas atskleidė, kad tėvų dalyvavimas ikimokyklinio ugdymo įstaigų veikloje vyksta įvairiomis formomis, įskaitant grupių lygmens tėvų komitetų ar įstaigos lygmens tarybų veiklą, savanorišką pagalbą, medžiagų ar paslaugų teikimą bei kitokį bendruomenišką įsitraukimą. Tėvų komitetai dažniausiai veikia kaip pagalbinė struktūra, palaikanti ryšį su pedagogais ir koordinuojanti bendravimą tarp grupės tėvų ir administracijos. Tėvų tarybos sudarymas priklauso nuo įstaigos vidaus nuostatų, jos apima atstovus iš visų grupių, teikia pasiūlymus vadovui ir prisideda prie ugdymo, vaikų saugos bei bendruomenės veiklos. Praktikoje pasitaiko, kad kai kuriose įstaigose grupių lygmens komitetų nėra, tačiau tėvai vis tiek aktyviai dalyvauja ugdymo procese, ypač savanoriškai teikdami pagalbą organizuojant renginius, tvarkant ugdymo priemones ar prižiūrint vaikus ekskursijų ir švenčių metu. Tokiu būdu stiprinamas bendruomeniškumas ir užtikrinama vaikų saugi bei kokybiška ugdymo aplinka.

Išanalizavus 60 savivaldybių pateiktus duomenis, nustatyta:

▪ Ugdymo įstaigos tiesioginių rinkliavų iš tėvų nevykdo, o papildomi savanoriški įnašai dažniausiai organizuojami tėvų iniciatyva ir sprendžiami tėvų susirinkimuose ar tarybose, kai kuriais atvejais derinant su įstaigos administracija. Tokia praktika plačiai paplitusi tiek didmiesčiuose, tiek mažesnėse ar kaimiškose teritorijose, tačiau nėra universali ir priklauso nuo vietos bendruomenės tradicijų bei tėvų aktyvumo. Papildomos lėšos dažniausiai skiriamos edukacinėms išvykoms, šventėms, ugdymo priemonėms, kūrybinėms veikloms ar aplinkos gerinimui, tačiau negali būti privalomos. Tėvai turi teisę atsisakyti prisidėti, o vaiko dalyvavimas ugdymo procese negali būti ribojamas dėl šeimos finansinių sprendimų.

▪ Nors savanoriški įnašai oficialiai neprivalomi, jų teikimas praktikoje gali sukelti teisinių ir socialinių rizikų. Tėvai gali patirti socialinį spaudimą, jaustis įpareigoti prisidėti, o atsisakymas gali turėti netiesioginių pasekmių, pvz., vaiko išskyrimą grupėje ar įtampą su pedagogais. Socialiai pažeidžiamų šeimų vaikai gali patirti stigmatizaciją arba būti neįtraukti į tam tikras veiklas, kas prieštarautų lygių galimybių principui ir vaikų interesų apsaugai.

▪ Socialiai jautrių šeimų vaikų dalyvavimas užtikrinamas taikant projektinį finansavimą, kultūros paso priemones, diskretišką kitų tėvų pagalbą ir konfidencialų išlaidų kompensavimą, užtikrinant, kad jokiam vaikui nebūtų taikomas finansinis arba socialinis spaudimas. Savivaldybės stengiasi užtikrinti pakankamas biudžeto lėšas pagrindinėms ugdymo sąlygoms ir ieško alternatyvių finansavimo šaltinių, įskaitant projektus ir rėmėjų paramą, kad organizuojamos veiklos būtų prieinamos visiems vaikams.

Įsigaliojus Labdaros ir paramos įstatymo pakeitimams, dėl kurių gyventojai nebegalės skirti 1,2 proc. GPM ugdymo įstaigoms, sumažės papildomas finansavimas ir bus apribotos kūrybinės, edukacinės ar kitos papildomos veiklos. Savivaldybių atsakomybė už bazinių ugdymo sąlygų užtikrinimą lieka nepakitusi.

Atlikusi tyrimą Kontrolierė siūlė užtikrinti, kad ikimokyklinio ugdymo įstaigose organizuojami tėvų komitetų, bendruomenės ar kitų iniciatyvų rinkliavos ir savanoriški įnašai būtų tikrai savanoriški, o vaiko teisė dalyvauti ugdymo procese nebūtų pažeidžiama. Pažymėta, kad įstaigos privalo aiškiai informuoti tėvus apie rinkliavų savanoriškumo principą, numatomą sumą, tikslą bei tai, kad atsisakymas prisidėti neturės jokių neigiamų pasekmių vaikui. Siekiant užtikrinti skaidrumą ir neutralumą, administracija turi stebėti rinkliavų organizavimą, pateikti tikslią informaciją apie surinktas lėšas ir jų panaudojimą, o tėvų iniciatyvos turi būti koordinuojamos taip, kad nebūtų socialinio spaudimo ar diskriminacijos. Socialiai jautrių šeimų vaikų dalyvavimas ugdymo veiklose turi būti užtikrintas konfidencialiai, pasitelkiant tiek biudžeto, tiek projektines, tiek rėmėjų lėšas, kad nei vieno vaiko patirtis ugdymo procese nepriklausytų nuo šeimos finansinių galimybių. Taip pat buvo rekomenduota sukurti operatyvų skundų teikimo mechanizmą, leidžiantį tėvams pranešti apie galimus pažeidimus, užtikrinant konfidencialumą ir greitą reagavimą, siekiant apsaugoti vaikų teises ir lygias dalyvavimo galimybes.

5.3. VALSTYBINIŲ BRANDOS EGZAMINŲ ORGANIZAVIMAS IR VYKDYMAS

Ataskaitiniais metais, vykstant valstybinių brandos egzaminų (toliau – VBE) I dalies perlaikymui, paaiškėjo, kad kai kuriose mokyklose kandidatai perlaikyti šiuos egzaminus negalėjo to padaryti, nes jie nebuvo įtraukti į perlaikančiųjų sąrašus. Mokinių tėvai informavo, kad vaikai negalėjo perlaikyti matematikos ir kitų dalykų VBE I dalies egzaminų. Kontrolierė kreipėsi į Švietimo, mokslo ir sporto

ministeriją, ne tik prašydama skubiai spręsti susidariusią situaciją bei sudaryti sąlygas perlaikyti egzaminus mokiniams, kurie to negalėjo padaryti galimai dėl kitų asmenų veiksmų (neveikimo), bet ir pateikti informaciją apie susidariusią situaciją ir priežastis, dėl kurių mokiniai negalėjo perlaikyti egzaminų ir kokių priemonių ketinama imtis, jog būtų išvengtą tokių situacijų pasikartojimo.

Pažymėtina, kad atsižvelgiant į matematikos VBE I dalies laikymo ir perlaikymo svarbą (egzaminas privalomas stojant į aukštąsias mokyklas Lietuvoje), švietimo, mokslo ir sporto ministro sprendimu[58] buvo nustatyta galimybė perlaikyti matematikos egzaminą, t. y. mokiniams buvo sudaryta galimybė dar tos pačios VBE sesijos metu laikyti matematikos egzaminą (papildomų matematikos (A) ir matematikos (B) VBE I dalis 2025 m. liepos 18 d. laikė kandidatai, kurie neturėjo galimybės jų laikyti birželio 27 d.). Ministerija informavo, kad 2024–2025 mokslo metais surengti kitų VBE dalių papildomo laikymo pasibaigus VBE sesijai nėra techninių galimybių dėl duomenų saugumo ir sistemos apkrovos.

Už VBE dalių organizavimą ir vykdymą atsakingos savivaldybių vykdomosios institucijos, Nacionalinė švietimo agentūra (toliau – NŠA) ir mokykla, kurioje mokosi mokinys. Nors mokiniai, kaip nurodė ministerija, tikėtina laikė minėtas pirmąsias dalykų VBE dalis anksčiau, trečioje gimnazijos klasėje, ir turi galutinius šių dalykų VBE įvertinimus, tačiau mokiniai neturėjo galimybės 2025 metais jų perlaikyti ir galbūt pasiekti aukštesnių rezultatų. Ministerija informavo, kad NŠA buvo įpareigota atlikti tyrimą dėl kandidatų neįregistravimo į Nacionalinio egzaminų centro informacinę sistemą (NECIS). Kontrolierė buvo informuota, kad pagal pirminius duomenis 267 gimnazijos iš 384 (75 proc.) įvedė kandidatų VBE pasirinkimus po 2025 m. sausio 1 d., kelis kartus inicijuodamos kandidatų pasirinkimų pakeitimus.

Kontrolierei iniciavus tyrimą bei ministerijai pavedus NŠA atlikti tyrimą dėl kandidatų neįregistravimo į NECIS, pastaroji pateikė išvadas bei rekomendacijas. Remiantis pateiktomis išvadomis, didžioji dalis mokyklų vėlavo pateikti informaciją ir įregistruoti kandidatus, norinčius laikyti pasirinktų VBE I dalis. Pagal Valstybinių brandos egzaminų organizavimo ir vykdymo tvarkos aprašo[59] 12 punktą, kandidatai prašymus turėjo pateikti iki einamųjų metų lapkričio 25 d., tačiau laiku duomenis patvirtino tik apie 53 proc. mokyklų. NŠA teigimu, viena iš pagrindinių priežasčių, lėmusių duomenų teikimo praktiką, išlieka mokyklų paskirtų atsakingų asmenų vėlavimas suvesti kandidatų VBE pasirinkimus, kandidatų pasirinkimų keitimas likus kelioms dienoms iki VBE vykdymo dienos, mokyklų neteisingai ar netiksliai suvesti duomenys ir kt.

Mokiniai, atitinkantys teisės aktų nustatytus reikalavimus, turėjo teisę perlaikyti VBE, tačiau dalis mokinių (11 ir 12 klasės) dėl ne savo kaltės tokia teise negalėjo pasinaudoti, kadangi nebuvo įtraukti į laikančiųjų sąrašus. Šiuo atveju 12 klasės mokiniai, neturėję galimybių perlaikyti VBE I dalies tam tikrų dalykų (išskyrus matematikos) tais pačiais, 2025 metais, neteko galimybės tikėtinai pagerinti egzaminų rezultatų, o tai galėjo turėti įtakos galimybei studijuoti Lietuvos aukštosiose mokyklose.

Pažymėtina, kad, turint omenyje vėlesnius teisės aktų pakeitimus[60], vienuoliktokai, pateikę prašymus dėl VBE I dalies perlaikymo, tačiau neįtraukti į perlaikančių sąrašus, galės egzaminus perlaikyti 2026 metais, būdami dvyliktokais, kai VBE I dalį laikys vienuoliktokai, o dvyliktokai perlaikyti egzaminus galės 2026 metais.

[58] Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2025 m. liepos 7 d. įsakymas Nr. V-733 „Dėl papildomų matematikos (A) ir matematikos (B) valstybinių brandos egzaminų pirmųjų dalių organizavimo ir vykdymo IV gimnazijos klasės mokiniams, buvusiems mokiniams ir eksternams tvarkos aprašo 2024-2025 mokslo metams patvirtinimo“.
[59] Patvirtintas Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2023 m. rugsėjo 11 d. įsakymu Nr. V-1187.
[60] Aktuali Aprašo redakcija nuo 2025 m. lapkričio 25 d.

Atsižvelgiant į susidariusią situaciją ir jos priežasčių analizę, buvo keičiamas teisinis reglamentavimas. Naujoje Aprašo redakcijoje[61] buvo numatyta galimybė mokiniams turėti daugiau laiko apsispręsti, kokius egzaminus laikyti (pasirinkimo laikas pratęstas nuo lapkričio 25 d. iki vasario 15 d.) bei, kad mokiniams leidžiama dar tais pačiais mokslo metais perlaikyti ne tik neišlaikytą lietuvių kalbos ir literatūros, bet ir matematikos valstybinį brandos egzaminą, kad viešoje elektroninėje sistemoje mokiniai patys galės pasitikrinti registravimąsi į pasirinktus egzaminus ir kt. Taip pat buvo nustatyta[62], kad 2025-2026 mokslo metais VBE I dalį, išskyrus lietuvių kalbos ir literatūros (A) ir lietuvių kalbos ir literatūros (B) VBE I dalis, gali perlaikyti mokinys, kuris 2024-2025 mokslo metais laikė dalyko VBE I dalį ir per 3 darbo dienas pateikė prašymą mokyklos vadovui ją perlaikyti pakartotinėje sesijoje, tačiau nebuvo užregistruotas šiai sesijai ir atitinkamos VBE I dalies neperlaikė ir kt.

Apibendrinant visas aplinkybes, paaiškėjusius teisinio reguliavimo taikymo praktikoje trūkumus ir priimtus sprendimus, manytina, kad VBE tvarka (prašymų teikimas, registravimas ir kt.) turėtų būti aiškesnė ir užtikrinanti galimybę išvengti vaiko teisėtų interesų pažeidimų ateityje.

5.4. STOJANČIŲJŲ KONKURSINIŲ EILIŲ SUDARYMO ASPEKTAI

Ataskaitiniu laikotarpiu Švietimo, mokslo ir sporto ministerija inicijavo Stojančiųjų į trumposios pakopos, pirmosios pakopos ir vientisųjų studijų valstybės finansuojamas studijų vietas ir pretenduojančiųjų į studijų stipendijas pirmosios ir antrosios konkursinių eilių sudarymo 2025 metais tvarkos aprašo pakeitimą[63].

Nuolatinė švietimo kaita – tarpinių patikrinimų diegimas, atnaujintų ugdymo programų įgyvendinimas, mokymo priemonių (vadovėlių) trūkumas, dažni teisės aktų, reglamentuojančių valstybinių brandos egzaminų ir kitų patikrinimų tvarkas, vertinimo ir balų skaičiavimo (pvz., sprendimas dėl valstybinių brandos egzaminų rezultatų, nusprendus pridėti po 10 taškų kiekvienam kandidatui, skaičiuojant visų valstybinių brandos egzaminų (išskyrus lietuvių kalbos ir literatūros bendrojo ir išplėstinio kurso egzaminus) rezultatus) pakeitimai įnešė didelę sumaištį švietimo bendruomenėje ir, manytina, neigiamai (pa)veikė vaikų savijautą.

Kontrolierė, atkreipdama dėmesį į Švietimo įstatyme įtvirtintas mokinio teises – gauti informaciją; į nešališką mokymosi pasiekimų vertinimą bei kitas vaiko teisių apsaugos nuostatas, ne kartą išsakė nuomonę, kad ypač svarbu, jog vaikams būtų aiškiai, jiems suprantamai ir laiku suteikta išsami informacija apie visus procesus ir sprendimus, susijusius su ugdymo proceso organizavimu, patikrinimų (egzaminų) vertinimu ir kt. Kontrolierė kritiškai vertino sprendimus keisti egzaminų rezultatus, priėmimo į aukštąsias mokyklas tvarką, pabrėždama, kad Konstitucinis Teismas ne kartą konstatavo, kad neatsiejami konstitucinio teisinės valstybės principo elementai yra teisėtų lūkesčių apsauga, teisinis tikrumas ir teisinis saugumas. Taip pat kritiškai buvo vertinami sprendimai padidinti 2025 metų brandos egzaminų, išskyrus lietuvių kalbos ir literatūros bei gimtosios kalbos ir literatūros

[61] Patvirtinta Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2025 m. lapkričio 24 d. įsakymu Nr. V-1185 „Dėl švietimo, mokslo ir sporto ministro 2023 m. rugsėjo 11 d. įsakymo Nr. V-1187 „Dėl valstybinių brandos egzaminų organizavimo ir vykdymo tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo.

[62] Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2025 m. lapkričio 24 d. įsakymo Nr. V-1185 2 punktas.

[63] Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro įsakymo „Dėl Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2024 m. lapkričio 29 d. įsakymo Nr. V-1349 „Dėl Stojančiųjų į trumposios pakopos, pirmosios pakopos ir vientisųjų studijų valstybės finansuojamas studijų vietas ir pretenduojančiųjų į studijų stipendijas pirmosios ir antrosios konkursinių eilių sudarymo 2025 metais tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo“ projektas Nr. 25-11699.

brandos egzaminų, rezultatus, kadangi toks sprendimas gali panaikinti aukštų rezultatų diferenciaciją ir sukurti grupei mokinių nelygią konkurenciją stojant į aukštąsias mokyklas.

Turėdama omenyje geriausių vaiko interesų užtikrinimo principą, reiškiantį, kad tiek priimant teisės aktus ir juos taikant, tiek sprendžiant klausimus, kurių teisės aktai nereglamentuoja, būtina įvertinti sprendimo ar bet kokio veiksmo poveikį vaiko interesams ir užtikrinti, kad jie nebūtų pažeisti; kad svarstydami galinčius paveikti vaiką sprendimus, atlikdami atitinkamus veiksmus, atsakingi asmenys visada išanalizuotų savo veiksmų pasekmes ir jas įvertintų, atsižvelgiant į tai, kas naudingiausia vaikui artimiausiu metu ir ateityje bei imtųsi priemonių išvengti bet kokios neigiamos žalos vaikui; kad daugiau svarbos būtų skirta tam, kas geriausiai tinka vaikui, Kontrolierė pritarė Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos argumentams dėl būtinumo imtis priemonių, siekiant užtikrinti sąžiningas, skaidrias bei teisėtus lūkesčius atitinkančias konkuravimo sąlygas stojant į aukštąsias mokyklas bei tuo pačiu užtikrinti geriausius vaiko interesus. Tuo pačiu Kontrolierė atkreipė dėmesį į Mokslo ir studijų įstatymo 77 straipsnio nuostatą, kad „konkursinės eilės sudaromos švietimo, mokslo ir sporto ministro nustatyta tvarka, įvertinus valstybinių aukštųjų mokyklų siūlymus, ir paskelbiamos kiekvienais metais iki gruodžio 1 dienos, likus ne mažiau kaip 6 mėnesiams iki priėmimo į aukštąsias mokyklas pradžios“ bei į tai, kad siūlomi pakeitimai prieštarauja įstatymu įtvirtintam reguliavimui, sudaro prielaidas abejoti siūlomo teisinio reguliavimo teisėtumu ir jo atitiktimi teisėtų lūkesčių, teisinio tikrumo, aiškumo ir kitiems principams.

Paminėtina, kad generalinė prokurorė pavedė Generalinės prokuratūros Viešojo intereso gynimo skyriui organizuoti informacijos dėl 2025 metų valstybinių egzaminų rezultatų vertinimo tvarkos ir procedūrų patikrinimą ir spręsti, ar yra pagrindas taikyti Prokuratūros įstatyme numatytas viešojo intereso gynimo priemones[64]. Vertinant situaciją taip pat paaiškėjo[65], kad Seimo narių grupė, vadovaudamasi Administracinių bylų teisenos įstatymo 112 straipsniu, pateikė Lietuvos vyriausiajam administraciniam teismui pareiškimą dėl norminio administracinio akto teisėtumo.

5.5. INICIATYVA DĖL NUOTOLINIO UGDYMO ORGANIZAVIMO POKYČIŲ

Kontrolierė atlikusi tyrimą dėl nuotolinio ugdymo bei įvertinusi Mokymosi pagal formaliojo švietimo programas (išskyrus aukštojo mokslo studijų programas) formų ir mokymo organizavimo tvarkos aprašo[66] (toliau – Aprašas) nuostatas, atkreipė dėmesį, kad pakeitus teisinį reglamentavimą faktiškai visiems 7-18 metų (iki 21 metų – turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių) mokiniams buvo suteikta galimybė pagal pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programas mokytis nuotoliniu mokymo proceso organizavimo būdu (grupinio mokymosi forma), jeigu pateikiama nurodyta informacija iš Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos. Pažymėtina, kad pagal ankstesnę Aprašo redakciją pagal pradinio ugdymo programą nuotoliniu mokymo proceso organizavimo būdu (grupinio mokymosi forma ir savarankišku mokymo proceso organizavimo būdu) buvo leidžiama mokytis tik išimtiniais bei objektyviomis aplinkybėmis pagrįstais atvejais. Taip pat buvo pastebėta, kad Aprašo nuostatos dėl nuotolinio mokymo nėra nuoseklios ir pakankamai aiškios, nes sudaro galimybę mokiniui skirti nuotolinį mokymą net ir nesant objektyvių priežasčių, iš esmės remiantis

[64] 2025 m. liepos 22 d. bendrame Generalinės prokuratūros ir Valstybės kontrolės pranešimas.

[65] Žr., https://sc.bns.lt/view/item/seimo-ts-lkd-frakcijos-pranesimas-frakcijos-nariai-del-egzaminu-vertinimo-teisetumo-kreipesi-i-lietuvos-vyriausiaji-administracini-teisma-512818

[66] Patvirtintas Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2012 m. birželio 28 d. įsakymu Nr. V-1049.

tik tėvų pageidavimu. Įstaigos praktikoje taip pat pastebėta, jog mokiniams, dažniausiai turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, mokyklos „pasiūlydavo“ nuotolinį mokymą.

Kontrolierė pažymėdama, kad toks mokymosi nuotoliniu būdu galimybės išplėtimas gali neužtikrinti geriausių besimokančių vaikų interesų, kelti vaikų teisių apsaugos ir užtikrinimo bei mokyklos bendruomenės (tėvų, vaikų, pedagogų) interesų suderinimo sunkumų, sudaryti prielaidas piktnaudžiavimui, kreipėsi į Švietimo, mokslo ir sporto ministeriją dėl Aprašo nuostatų, susijusių su nuotolinio mokymo organizavimu, teisinio reglamentavimo įvertinimo (peržiūrėjimo).

Ministerija, rengdama Aprašo nuostatų pakeitimus, atsižvelgė į Kontrolierės pastabas patikslino ir konkretizavo teisinį reglamentavimą dėl nuotolinio mokymo proceso organizavimo (grupinio mokymosi forma). Atsižvelgiant į pastabas, kad praktikoje galimos situacijos, kai mokinys išimtinai dėl objektyvių aplinkybių (sveikatos, emocinės gerovės, psichosocialinių, socialinių ar kitų pagrįstų priežasčių) negalės mokytis pagal pradinio ar pagrindinio ugdymo programas įprastiniu, kasdieniu būdu, Apraše buvo numatyta, jog tokiais atvejais, tėvams, mokyklos švietimo pagalbos specialistui ar klasės vadovui raštu prašant ir mokyklos vaiko gerovės komisijai pritarus, kad toks mokymo proceso organizavimo būdas atitinka vaiko interesus, vaiko tėvams sutikus, vaikas galės mokytis nuotoliniu būdu ne ilgiau kaip 30 ugdymo dienų per mokslo metus. Šiame kontekste paminėtina, kad tiriant individualius atvejus buvo atkreiptas dėmesys, jog mokiniai dėl įvairių aplinkybių (pvz., psichologinės būsenos, psichinės sveikatos problemų paūmėjimo) tam tikrą laiką negali mokytis įprastiniu, kasdieniu būdu ir atsiranda nesutarimas tarp tėvų ir mokyklos dėl galimybės tam tikrą laiką vaikui mokytis nuotoliniu būdu. Taip pat kai kurie tėvai nurodydavo, kad patiria mokyklos spaudimą dėl mokymo būdo pakeitimo (vaiko mokymosi nuotoliniu ugdymo būdu). Kitais atvejais, tėvai nepagrįstai pageidavo, kad vaikas mokytųsi nuotolinio ugdymo būdu. Tobulinant teisinį reglamentavimą buvo siekiama atsižvelgti į šias ir kitas galimas situacijas, siekiant atliepti vaiko interesus bei išvengti galimo piktnaudžiavimo.

Kontrolierė teikdama pastabas bei pasiūlymus, taip pat pažymėjo, kad situacija kai iniciatyvos ir sprendimo priėmimo teisę turi vienas ir tas pats asmuo, konkrečiai mokykla, mokyklos vaiko gerovės komisija ir (ar) tėvai, gali susidaryti sąlygos piktnaudžiavimui. Atsižvelgiant į tai, buvo nustatyta, kad norint pratęsti tokį mokymosi būdą (ne ilgiau kaip 90 ugdymo dienų) būtinas savivaldybės, kurios teritorijoje mokinys gyvena, vaiko gerovės komisijos pritarimas.

5.6. LIETUVIŲ KALBOS MOKYMAS TAUTINIŲ MAŽUMŲ MOKYKLOSE

Ataskaitiniais metais Šokių mokytojų bei Lietuvos muzikos mokytojų asociacijos kreipėsi į Kontrolierę dėl 2025-2026 ir 2026-2027 mokslo metų pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų bendrųjų ugdymo planų projekto, kuriame buvo numatoma mažinti meninio ugdymo dalykų pamokų skaičių pradiniame ugdyme, siekiant lietuvių kalbos ir literatūros pamokų skaičių tautinių mažumų mokyklose sulyginti su lietuvių kalbos pamokų skaičiumi mokyklose, kuriose mokymas vyksta valstybine kalba. Pareiškėjai pabrėždami būtinybę stiprinti tautinių mažumų mokyklų mokinių lietuvių kalbos ugdymą, nesutiko, kad tai būtų daroma meninio ugdymo pamokų, kurios svarbios mokinių kultūrinio identiteto, tautinio sąmoningumo, mokinių sveikatos ir kt. formavimui, skaičiaus mažinimo sąskaita. Asociacijos siūlė kitus galimus sprendimo būdus – mažinti tautinių mažumų kalbos pamokų skaičių dėl tiek pat įvedamų lietuvių kalbos pamokų arba integruoti lietuvių kalbos pamokas į šokio (teatro), muzikos pamokas, visuomeninį, technologinį ugdymą ar pan.

Švietimo, mokslo ir sporto ministerija informavo, kad atsižvelgė į švietimo bendruomenės pastabas dėl lietuvių kalbos ir literatūros pamokų skaičiaus didinimo mažinant meninio ugdymo dalykų pamokų skaičių pradiniame ugdyme. Buvo atsisakyta keitimo ir 2023-2024 ir 2024-2025 mokslo metų pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų bendruosiuose ugdymo planuose bei patvirtintuose naujuose Bendruosiuose ugdymo planuose[67], meninio ugdymo pamokų skaičius išliko toks pat.

Siekiant įgyvendinti Švietimo įstatymo 30 straipsnio nuostatas, įpareigojančias lietuvių kalbai ir literatūrai mokyti skirti ne mažiau laiko nei tautinės mažumos kalbai mokyti, mokykloms buvo palikta galimybė pačioms mokyklos tarybos sprendimu mažinti Bendruosiuose ugdymo planuose tautinių mažumų gimtajai kalbai ir literatūrai mokyti skirtų metinių pamokų skaičių, jas perskirstant lietuvių kalbos ir literatūros dalykui, o vidurinio ugdymo programoje – mokinio pasirinktiems individualaus mokymo plano dalykams mokyti(si), tačiau sudarant sąlygas mokiniams pasiekti atitinkamų tautinių mažumų gimtųjų kalbų bendrosiose programose numatytų mokymosi pasiekimų.

Kontrolierė, teikdama pastabas Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro įsakymo „Dėl Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2024 m. lapkričio 29 d. įsakymo Nr. V-559 „Dėl 2025-2026 ir 2026-2027 mokslo metų pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų bendrojo ugdymo planų patvirtinimo“ pakeitimo“ projektui, atkreipė dėmesį į tai, kad nors projektu buvo patikslintas lietuvių kalbos ir literatūros pamokų skaičius tautinių mažumų mokyklose, tačiau, turint omenyje minėtą Švietimo įstatymo nuostatą, kad tautinių mažumų mokyklose lietuvių kalbos mokymui „skiriama ne mažiau laiko kaip gimtosios kalbos mokymui“, nustatomi pakeitimai ta apimtimi, kuria nustatytas mažesnis lietuvių kalbos ir literatūros pamokų skaičius nei gimtosios kalbos pamokų skaičius tautinių mažumų mokyklų pradinėse klasėse, neatitinka aukštesnės teisinės galios teisės aktui.

5.7. UGDYMO KOKYBĖS UŽTIKRINIMAS PRIVAČIOJE MOKYKLOJE

Vaikas turi teisę į geros kokybės švietimą, saugią aplinką ir tinkamus mokymo metodus. Švietimas turėtų būti palankus vaikams, įkvepiantis ir motyvuojantis kiekvieną vaiką, nepriklausomai, kokioje mokykloje – valstybinėje, savivaldybės ar privačioje, jis mokosi.

Vaiko teisių konvencijos 28 straipsnyje įtvirtintas įpareigojimas valstybėms kurti švietimo sistemas ir užtikrinti jų prieinamumą, o 29 straipsnyje pabrėžiama individuali ir subjektyvi teisė į konkrečią ugdymo kokybę. Kiekvienas vaikas turi teisę į geros kokybės švietimą, kuriam užtikrinti reikia geros kokybės mokymosi aplinkos, mokymo ir mokymosi procesų, medžiagos bei rezultatų. Konstitucijos 41 straipsnyje įtvirtinta, kad asmenims iki 16 metų mokslas privalomas ir, kad mokymas valstybinėse ir savivaldybių bendrojo lavinimo, profesinėse bei aukštesniosiose mokyklose yra nemokamas. Šios Konstitucijos normos reiškia, jog valstybė (jos institucijos) turi pareigą užtikrinti, kad visi asmenys iki 16 metų turėtų realias galimybes įgyti nemokamą išsilavinimą valstybinėse ar savivaldybių bendrojo lavinimo, profesinėse arba aukštesniosiose mokyklose, kad mokymas šiose įstaigose būtų vienodai prieinamas.

[67] Patvirtinti Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro įsakymu 2025 m. gegužės 21 d. įsakymu Nr. V-559 „Dėl 2025–2026 ir 2026–2027 mokslo metų pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų bendrųjų ugdymo planų patvirtinimo“.

Nuostatos dėl vaiko teisės į mokslą įtvirtintos ir Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme (plėtojamos Švietimo įstatyme), nurodant, kad tėvai ar kiti vaiko atstovai pagal įstatymą, atsižvelgdami į vaiko amžių ir jo išsilavinimo lygį, turi teisę parinkti švietimo įstaigą ir (ar) mokymosi formą. Švietimo įstatyme imperatyviai nustatyta, kad asmuo turi teisę rinktis valstybinę, savivaldybės ar nevalstybinę mokyklą ir ją keisti, o vaiko tėvai turi teisę dalyvauti parenkant (prireikus parinkti) vaikui ugdymo programą, formą, mokyklą ar kitą švietimo teikėją. Taip pat mokiniui suteikiama galimybė pagal gebėjimus ir polinkius rinktis švietimo programas, skirtingus jų variantus, švietimo programų modulius ir dalykų kursų programas.

Tėvai parinkdami mokyklą vaikui dažniausiai ieško ir vertina esminius privalumus ir skirtumus tarp privačių ir valstybinių mokyklų. Vienas iš svarbiausių privačios ugdymo mokyklos pranašumų, manytina, yra mažas mokinių skaičius klasėse. Taip pat tėvai kartais privačią mokyklą vaikui renkasi dėl vaiko psichologinių ar sveikatos problemų, dėl šiose mokyklose taikomų savitų mokymo metodų ir kt. Parinkdami mokyklą vieni tėvai daugiau dėmesio skiria mokyklos parinkimui, atskirų kriterijų vertinimui (domisi mokyklos veikla, ugdymo filosofija, sąlygomis ir kt.), kiti – pasitiki rekomendacijomis.

Ataskaitiniais metais nagrinėtas atvejis, kai tarp skyriumi gyvenančių tėvų kilo ginčas dėl mokyklos vaikui parinkimo. Motina, teisės aktų nustatyta tvarka, buvo sudariusi sutartį su privačia, netradicinį ugdymą propaguojančia mokykla. Kadangi mokykla negalėjo pateikti aiškaus pamokų tvarkaraščio, taip pat iš vaikų pasakojimų (pvz., „mes galim išsirinkti pamokas“), tėvui susidarė įspūdis, kad pamokos vyksta visiškai laisva forma. Taip pat, mokykla neturėjo įprastinio elektroninio dienyno ir nereagavo į tėvo pastabas. Tėvui pradėjus domėtis ugdymo organizavimu, kilo abejonių, ar privati mokykla laikosi nustatytų bendrojo ugdymo standartų, ar mokyklos pateikta informacija atitinka realią situaciją, nustatytus reikalavimus mokyklai.

„mano vaikas, būdamas ketvirtoje klasėje iki šiol nėra išmokęs daugybos lentelės, nors tai yra privaloma ugdymo programos dalis pradinėse klasėse“

Nevalstybinės bendrojo ugdymo mokyklos yra švietimo teikėjų tinklo dalis ir jos privalo vadovautis Švietimo įstatymo bei kitais, ugdymo procesą reglamentuojančiais, teisės aktais. Tiek nevalstybinės (privačios), tiek valstybinės mokyklos privalo vadovautis bendrojo ugdymo programa – nacionalinio lygmens ugdymo turinį reglamentuojančiu teisės aktu, kuris padeda siekti Švietimo įstatyme apibrėžtų švietimo tikslų ir, kuris skirtas visiems mokiniams – nuo priešmokyklinio, pradinio iki vidurinio ugdymo.

Netradicinio ugdymo koncepcija[68] nustato, kad netradicinė mokykla yra ikimokyklinio, priešmokyklinio, pradinio, pagrindinio, vidurinio ugdymo ir (ar) kito neformaliojo ugdymo programas vykdanti švietimo įstaiga, kuri savo veiklą grindžia netradicinio ugdymo sistema, o netradicinis ugdymas yra pagal formaliojo (pradinio, pagrindinio ir vidurinio) ir(ar) neformaliojo (ikimokyklinio, priešmokyklinio ir kito neformaliojo) ugdymo programas vykdomas ugdymas, grindžiamas savita pedagogine sistema (M. Montessori, Valdorfo, Š. Suzuki ir kt.) ar atskirais jos elementais.

Švietimo įstatymas nustato, kad nevalstybinė mokykla ugdymą gali grįsti švietimo, mokslo ir sporto ministro patvirtinta savitos pedagoginės sistemos samprata, kuri suprantama kaip ugdymo

[68] Patvirtinta Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto 2010 m. kovo 5 d. įsakymu Nr. V-299 „Dėl Netradicinio ugdymo koncepcijos patvirtinimo“.

priemonių ir metodų visuma, aprėpianti savitą ugdymo filosofiją ir tikslus, mokymosi aplinką, ugdymo proceso organizavimo būdus (toliau – savitos pedagoginės sistemos samprata), o valstybinė ar savivaldybės mokykla įgyvendinti jos elementus gali, jeigu atitinka nustatytus bendruosius ir specialiuosius kriterijus (savitos pedagoginės sistemos samprata grindžiamas ugdymas nevalstybinėje mokykloje dera su bendrosiomis ugdymo programomis, bendraisiais ugdymo planais, gautas tėvų sutikimas; kt.). Teisės aktai užtikrina galimybę veikti nevalstybinėms mokykloms, kurios teikia savitą, netradicinį ugdymą, užtikrina įvairovę ir suteikia galimybę vaikams ir jų tėvams jas rinktis. Šios mokyklos turi užtikrinti, jog ugdymas pagal formaliojo (pradinis, pagrindinis, vidurinis) ugdymo programas ir jų veikla atitiktų teisės aktų reikalavimus. Pagal Švietimo įstatymo nuostatas, nevalstybinės mokyklos savininkas (dalyvių susirinkimas) yra švietimo valdymo subjektas, o švietimo valdymo paskirtis yra laiduoti valstybės švietimo politikos vykdymo kokybę vadybos priemonėmis: stebėsena, planavimu, įgaliojimų ir atsakomybės paskirstymu ir priežiūra. Nevalstybinės mokyklos savininkas turi užtikrinti Švietimo įstatymo ir kitų teisės aktų įgyvendinimą.

Konkrečiu atveju, Kontrolierė kreipėsi į Švietimo, mokslo ir sporto ministeriją bei Nacionalinę švietimo agentūrą (toliau – NŠA) dėl privačios mokyklos veiklos įvertinimo. Atlikusi mokyklos veiklos vertinimą, NŠA nustatė teisės aktų pažeidimus[69] (mokykla neturi leidimo-higienos paso vykdyti veiklai; dalies mokytojų, ugdančių mokinius pagal bendrojo ugdymo programas, turimas išsilavinimas ir (ar) kvalifikacija neatitinka nustatytų reikalavimų; mokykloje nedirba socialinis pedagogas, socialinės pedagoginės pagalbos paslauga neteikiama; mokyklos elektroninis dienynas nenaudojamas visų mokinių tėvų ir mokinių informavimui; patvirtintoje mokyklos mokinių tėvų informavimo sistemoje nenumatyta teikti informaciją tėvams apie jų vaikų būklę ir elgesį; kt.) ir nurodė mokyklai pašalinti nustatytus mokyklos veiklos trūkumus.

Kontrolierė, vertindama skunde nurodytas aplinkybes ir mokyklos pateiktą informaciją, darė prielaidą, jog vaikų ugdymas (pamokos) kasdieninėje mokyklos veikloje galimai realiai buvo organizuojamas visiškai kitaip, nei buvo nurodoma mokyklos dokumentuose. Kontrolierė konstatavo, kad mokykla pažeidė vaiko teisę į mokslą bei įpareigojo imtis priemonių, jog ateityje nebūtų sudarytos sąlygos galimam vaiko teisių pažeidimui ir būtų laikomasi teisės aktuose nustatyto reglamentavimo, susijusios su mokyklos veikla bei ugdymo proceso organizavimu.

5.8. MOKINIŲ ATOSTOGOS

[69] Lietuvos higienos normos HN 21:2017 „Mokykla, vykdanti bendrojo ugdymo programas. Bendrieji sveikatos saugos reikalavimai“, patvirtintos Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2011 m. rugpjūčio 10 d. įsakymu Nr. V-773; Reikalavimų mokytojų kvalifikacijai aprašo, patvirtinto Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2014 m. rugpjūčio 29 d. įsakymu Nr. V-774; Mokyklų, vykdančių formaliojo švietimo programas, tinklo kūrimo taisyklių, patvirtintų Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2011 m. birželio 29 d. nutarimu Nr. 768; Socialinės pedagoginės pagalbos teikimo vaikams ir mokiniams tvarkos aprašo, patvirtinto Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2016 m. lapkričio 2 d. įsakymu Nr. V-950; Mokyklos vaiko gerovės komisijos funkcijų, sudarymo ir jos darbo organizavimo tvarkos aprašo, patvirtinto Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2024 m. liepos 19 d.įsakymu Nr. V-818; Mokinių, besimokančių pagal bendrojo ugdymo programas, mokyklos lankomumo užtikrinimo tvarkos aprašo, patvirtinto Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2023 m. rugpjūčio 29 d. įsakymu Nr. V-1112; Asmenų prašymų ir skundų nagrinėjimo viešojo administravimo subjektuose taisyklių, patvirtintų Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. rugpjūčio 22 d. nutarimu Nr. 875; Vaikų maitinimo organizavimo tvarkos aprašo, patvirtinto Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2011 m. lapkričio 11 d. įsakymu Nr. V-964, nuostatas.

Vaiko teisė į poilsį ir laisvalaikį „reikalauja, kad vaikams būtų suteiktas pakankamas atokvėpis nuo darbo, ugdymo ar bet kokių fizinių ar protinių pastangų, siekiant užtikrinti optimalią jų sveikatą ir gerovę“ bei „laisvas ir nepareigojantis laikas, kai nevyksta formalusis ugdymas“[70]. Šiame kontekste, Vaiko teisių komitetas[71] pabrėžia, kad vaikai turėtų būti apsaugoti nuo streso; turėtų laisvalaikį, kuriame nebūtų keliami jokie reikalavimai; turėtų jų amžių ir vystymąsi atitinkančią poilsio galimybę; turėtų sulaukti tėvų, mokytojų ir bendruomenės kaip visumos pripažinimo dėl jų teisės į poilsį ir laisvalaikį, teisės dalyvauti jų amžių atitinkančiuose žaidimuose ir pramogose, laisvai dalyvauti kultūriniame gyvenime ir meninėje veikloje vertės ir teisėtumo. Komitetas taip pat atkreipia dėmesį į sunkumus, kuriuos reikia spręsti, įgyvendinant nurodytas vaiko teises (Konvencijos 31 straipsnį) – spaudimas dėl mokymosi rezultatų (didelis dėmesys skiriamas formaliojo mokymosi rezultatams, pvz., mokymosi programa ir kasdieninis tvarkaraštis dažnai neapima žaidimo, laisvalaikio ir poilsio būtinybės ar tokių veiklų galimybės), per daug struktūruoti ir suplanuoti tvarkaraščiai. Pastebima ir tai, kad mokykla turi užtikrinti tam tikrą dienos struktūrą, jog vaikui būtų užtikrintas reikiamas dienos laikas ir jis turėtų pakankamai galimybių pasiilsėti ir žaisti, atsižvelgiant vaiko amžių ir vystymąsi. Vaiko teisės į mokslą kontekste, Komitetas pabrėžė, kad vaiko teisė į poilsį ir laisvalaikį, ir kt. turi teigiamos naudos vaikų mokymosi rezultatams.

Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos inicijuotų 2025-2026 ir 2026-2027 mokslo metų pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų bendrojo ugdymo planų pakeitimo projekto[72] derinimo metu, Kontrolierė atkreipė dėmesį ir į nuostatas, susijusias su mokinių atostogų laiko nustatymu.

Kontrolierė nepritarė projekte numatytam skirtingam mokinių pavasario (Velykų) atostogų laiko nustatymui, argumentuodama, kad šeimos, turinčios skirtingo mokyklinio amžiaus vaikus (besimokančius pagal vidurinio ugdymo programą ir besimokančius pagal pradinio ir pagrindinio ugdymo programą), nustačius skirtingą atostogų laiką negalės planuoti ir įgyvendinti bendro poilsio laiko ir kitų bendrų veiklų. Taip pat svarstyta, kad tėvams bus sudėtinga (su)derinti darbo ir šeimos įsipareigojimus, jie papildomai turės spręsti su vaikų priežiūra, jų užimtumu susijusius klausimus.

Atsižvelgiant į argumentus dėl numatomų pakeitimų, susijusius su valstybinių brandos egzaminų organizavimu, Kontrolierė pažymėjo, kad nustačius skirtingą mokinių atostogų laiką bus tik iš dalies sprendžiama lietuvių kalbos ir literatūros valstybinio brandos egzamino kalbėjimo dalies, užsienio kalbos valstybinio brandos egzamino II dalies kalbėjimo dalies vykdymo bei mokinių poilsio laiko derinimo problema (dalis egzaminų buvo organizuojami mokinių atostogų metu), t. y. bus išspręsta tik organizacinių problemų (žmogiškųjų išteklių ir kt.) dalis, tačiau tai neatlieps vaiko ir jo šeimos lūkesčių dėl bendro poilsio laiko ir kt.

Poilsio (ir mokinių atostogų) laikas bei mokymo(si) laikas turi būti racionaliai pagrįstas ir suderintas, atsižvelgiant bei nenuvertinant vaiko teisės į poilsį ir laisvalaikį. Vaikų (mokinių) poilsis yra neatsiejamas nuo bendro šeimos poilsio, veiklų laiko, o Vaiko teisių konvencijos preambulėje šeima vadinama „pagrindine visuomenės ląstele ir natūralia visų jos narių, ypač vaikų, augimo ir gerovės aplinka“. Tėvai turi prioritetinę teisę ir pareigą dorai auklėti bei prižiūrėti savo vaikus, rūpintis jų

[70] Bendrasis komentaras Nr. 17 (2013) Dėl vaiko teisės į poilsį, laisvalaikį, dalyvauti žaidynėse, rekreacinėje veikloje, kultūriniame gyvenime ir menuose (31 str.), CRC/C/GC/17.

[71] Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas, pripažintas aukščiausia Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos aiškinimo institucija, savo pastabomis, komentarais ir rekomendacijomis dėl valstybių ataskaitų paaiškina ir nukreipia, kaip įgyvendinti politiką ir praktiką, kad būtų plėtojamos ir saugomos vaikų teisės.

[72] Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro įsakymo „Dėl Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2024 m. lapkričio 29 d. įsakymo Nr. V-559 „Dėl 2025-2026 ir 2026-2027 mokslo metų pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų bendrojo ugdymo planų patvirtinimo“ pakeitimo“ projektas Nr. 25-12761.

sveikata, išlaikyti juos, atsižvelgiant į jų fizinę ir protinę būklę, sudaryti palankias sąlygas visapusiškai ir harmoningai vystytis, kad vaikas būtų parengtas savarankiškam gyvenimui. Svarbiausias tėvų rūpestis turi būti geriausi vaiko interesai. Valstybei tenka pareiga garantuoti ir skatinti vaiko teisių įgyvendinimą ir teikti tėvams reikalingą pagalbą.

5.9. INFORMACINIŲ TECHNOLOGIJŲ NAUDOJIMAS ŠVIETIMO ĮSTAIGOSE

Greita skaitmeninė transformacija suteikia tiek išskirtinių galimybių, tiek rimtų iššūkių, ypač kalbant apie vaikų gerovę. Skaitmeninė aplinka tapo neatsiejama vaikų kasdienio gyvenimo dalimi, siūlydama neįkainojamas galimybes mokytis, žaisti ir bendrauti. Kartu ji kelia įvairias rizikas, įskaitant nekontroliuojamą ekrano laiką, kibernetines patyčias, internetinio išnaudojimo riziką, neigiamą poveikį miego režimui, fiziniam vystymuisi ir psichinei sveikatai, įskaitant nerimą ir depresiją.[73]

▪ ▪ ‖ Ataskaitiniais metais ne kartą buvo kreiptasi į Kontrolierę dėl konkrečiose mokyklose patvirtintų mobiliųjų telefonų naudojimo tvarkų nuostatų atitikimo vaiko teisėms.

Nacionaliniai teisės aktai užtikrina nuosavybės neliečiamumą ir jos apsaugą, įtvirtindami, jog kiekvienas asmuo, įskaitant vaiką, turi teisę valdyti, naudoti ir disponuoti nuosavybės teisės objektu savo nuožiūra, nepažeisdamas įstatymų bei kitų asmenų teisių ir interesų. Įvertinus teisinį reglamentavimą, vaikų galimybių naudotis mobiliuoju telefonu (įrenginiu) asmeniniais tikslais mokykloje ribojimas, iš vienos pusės, gali būti siejamas su atitinkamų jų teisių ir laisvių suvaržymu. Iš kitos pusės, vertinant, ar telefonų naudojimo ribojimas mokykloje pažeidžia vaiko teises, manytina, būtina atsižvelgti į proporcingumo principą[74], pagal kurį numatytos priemonės turi atitikti siekiamus būtinus ir pagrįstus tikslus, t. y. reikalinga įvertinti ne tik tai, kaip atitinkamas sprendimas apriboja vaiko teises, bet ir kokią naudą jis suteikia, nuo kokios žalos atsiradimo apsaugo, kaip šis ribojimas gali būti siejamas su mokyklos pareiga užtikrinti ugdymo proceso kokybę, saugią ugdymo(si) aplinką, apsaugoti mokinius nuo neigiamo išmaniųjų įrenginių poveikio, užkirsti kelią patyčioms ir socialinei atskirčiai, kurios gali kilti dėl telefonų naudojimo.

Moksliniai tyrimai rodo, kad išmanieji įrenginiai ir pernelyg ilgas naudojimasis jais gali neigiamai veikti vaikų emocinę ir psichinę sveikatą, ugdymo rezultatus, tapti depresijos, atminties ir dėmesingumo sutrikimų, smurto bei patyčių priežastimis. Kaip yra pasisakęs Skaitmeninės etikos centras[75], „visuomenei skaitmeninio progreso teikiama nauda yra neabejotina, tačiau reikalinga matyti ir siekti atremti neigiamą poveikį, kuris randasi greta visų pozityvių aspektų, pirmiausiai kalbant apie labiausiai pažeidžiamą visuomenės grupę – vaikus ir jaunimą. <...> Asmeninių išmaniųjų įrenginių naudojimas mokykloje ne tik palengvina prieigą prie smurtinio, pornografinio turinio, prisideda prie patyčių internete plitimo, skatina socialinį lyginimąsi, neatsargaus dalinimosi informacija ir asmeniniais duomenimis, didina atskirtį ir mažina bendruomeniškumą – itin svarbius aspektus vaikų ir jaunimo raidai, bet ir neigiamai veikia dėmesį, reikalingą mokymosi procesui,

[73] How's Life for Children in the Digital Age?, OECD (2025), žr., https://doi.org/10.1787/0854b900-en.
[74] Konstitucinio Teismo aktuose ne kartą konstatuota, kad vienas iš konstitucinio teisinės valstybės principo elementų yra konstitucinis proporcingumo principas, kuris reiškia, kad įstatyme numatytos priemonės turi atitikti teisėtus ir visuomenei svarbius tikslus, kad šios priemonės turi būti būtinos minėtiems tikslams pasiekti ir kad jos neturi varžyti asmens teisių ir laisvių akivaizdžiai labiau, negu reikia šiems tikslams pasiekti (inter alia Konstitucinio Teismo 2009 m. gruodžio 11 d., 2013 m. vasario 15 d., 2013 m. gegužės 16 d. nutarimai)
[75] https://telefonaimokykloje.e-etika.lt/

kėsinasi į laiką, reikalingą ugdyti(s) ir praktikuoti socialinius įgūdžius ar ilsėtis“. Visa tai įvertinusi, Kontrolierė laikosi nuomonės, jog mokyklose nustatytas telefonų naudojimo ribojimas yra orientuotas į vaiko interesų apsaugą ir ugdymo proceso gerinimą, todėl galėtų būti laikomas proporcinga ir teisėta priemone.

Pastebėtina, kad skundų gavimo Įstaigoje metu Lietuvoje teisės aktais nebuvo reglamentuota naudojimosi mobiliaisiais telefonais mokyklose tvarka, tačiau vėliau buvo parengtos ir patvirtintos Mokinių asmeninių mobiliųjų telefonų ir kitų informacinių technologijų įrenginių naudojimo ikimokyklinio ugdymo ir bendrojo ugdymo mokykloje rekomendacijos[76] (įsigaliojo nuo 2025 m. rugsėjo 1 d.), siekiant padėti mokykloms užtikrinti saugią, ugdymui palankią aplinką, kurioje būtų apibrėžtos asmeninių informacinių technologijų įrenginių naudojimo taisyklės, padedančios mokiniams ugdyti atsakingo ir sąmoningo technologinių įrenginių naudojimo įgūdžius.

Išnagrinėjusi skundus, Kontrolierė, iš vienos pusės, pripažino, kad mokyklų sprendimas riboti mobiliųjų įrenginių naudojimą pirmiausia yra susijęs su mokyklos pareiga įgyvendinti geriausių vaiko interesų principą, sudaryti sąlygas, padedančias vaikams susikoncentruoti į ugdymo procesą, stiprinti socialinius ryšius, saugoti jų psichinę ir emocinę gerovę bei užkirsti kelią neigiamam informacinių technologijų naudojimo poveikiui. Iš kitos pusės, Kontrolierė pateikė ugdymo įstaigoms pastabų, pažymėdama, kad nustatant mobiliųjų telefonų naudojimo tvarką konkrečiose mokyklose nebuvo tinkamai užtikrinta viena iš pagrindinių vaikų teisių – jų visapusiškas įtraukimas į sprendimų, susijusių su jų gerove, priėmimo procesus. Taip pat pastebėta, kad nebuvo pakankamai aiškiai mokyklos vidaus teisės aktuose reglamentuoti atvejai, kai mobiliųjų telefonų naudojimas vaiko buvimo mokykloje metu yra objektyviai būtinas (pvz., vaikams, sergantiems antrojo tipo diabetu, reikia per mobiliąsias programėles pasitikrinti cukraus lygį kraujyje). Nepaisant nustatytų trūkumų, Kontrolierės vertinimu, mobiliųjų telefonų naudojimo ribojimas buvo reikalinga priemonė, kuri neabejotinai susijusi tinkamu rūpinimusi vaiko gerove.

▪ ▪ ‖ Ataskaitiniais metais taip pat buvo inicijuoti Švietimo įstatymo pakeitimai, siekiant riboti informacinių ir komunikacinių technologijų naudojimą švietimo įstaigose ne ugdymo tikslu, asmeninių išmaniųjų įrenginių (telefonų, planšetinių kompiuterių, išmaniųjų laikrodžių ir kt.) naudojimą pamokų ir pertraukų metu 1-10 klasių mokiniams.[77]

Kontrolierė teikdama pastabas ir pasiūlymus projektams, turėdama omenyje viešai skelbiamą informaciją apie informacinių technologijų įrenginių keliamą žalą ir (ar) rizikas vaikų gerovei ir, manydama, kad tikslinga būtų formuoti vieningą praktiką dėl informacinių technologijų įrenginių naudojimo švietimo įstaigose, iš esmės pritarė iniciatyvai įstatyminiame lygmenyje įtvirtinti bendrą nuostatą dėl šių įrenginių naudojimo švietimo įstaigose draudimo (ribojimo) bei siūlymams, kad bendri įrenginių naudojimo principai ir individualizuota praktinio įgyvendinimo tvarka būtų nustatyta atitinkamai švietimo, mokslo ir sporto ministro tvirtinamoje tvarkoje bei remiantis ja parengtose mokyklų vadovų tvirtinamose tvarkose ir patvirtintose rekomendacijose.

Kontrolierė pažymėjo, kad įstatyminiame lygmenyje būtų tikslinga įtvirtinti informacinių technologijų įrenginių sąvoką bei įvardinti (nurodyti) baigtinį konkrečių įrenginių (mobilūs

[76] Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro ir Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2025 m. liepos 31 d. įsakymu Nr. V-807/V-726 patvirtintos[76] „Dėl Mokinių asmeninių mobiliųjų telefonų ir kitų informacinių technologijų įrenginių naudojimo ikimokyklinio ugdymo ir bendrojo ugdymo mokykloje rekomendacijų patvirtinimo“.
[77] Atitinkamai Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo Nr. I-1489 papildymo 231, 59 ir 60 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas Nr. XVP-194 ir Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo Nr. I-1489 papildymo 43 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas Nr. XVP-225.

telefonai, planšetiniai kompiuteriai, nešiojamieji kompiuteriai, išmanieji laikrodžiai) sąrašą arba nurodyti kriterijus, remiantis kuriais būtų galima priimti sprendimą dėl draudimo naudoti konkrečius įrenginius švietimo įstaigoje ne ugdymo tikslais. Atsižvelgiant į diskusijų ir nuomonių dėl informacinių technologijų įrenginių turėjimo, naudojimo švietimo įstaigose įvairovę bei jų (kardinalų) išsiskyrimą, siekiant sudaryti sąlygas vieningos praktikos formavimuisi, buvo pateikta nuomonė, jog įstatyminiame lygmenyje tikslinga būtų numatyti Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos dalyvavimą šiame procese, pavedant ministerijai tvirtinti įrenginių naudojimo švietimo įstaigose kriterijus, rekomendacijas ar pan. Taip pat įstatyminiame lygmenyje buvo pasiūlyta reglamentuoti švietimo įstaigos (jos darbuotojų) teises ir galimus veiksmus, kurių galėtų būti imamasi reaguojant į draudimo (ribojimo) pažeidimą ar pan.

Vertindama projektus (iniciatyvas), Kontrolierė atkreipė dėmesį į tai, kad diskusijose ir sprendimų dėl informacinių technologijų įrenginių naudojimo švietimo įstaigose procese turi (turėti galimybę) dalyvauti mokyklos bendruomenės nariai, tokiu būdu užtikrinant priimtų taisyklių veiksmingesnį įgyvendinamą. Taip pat buvo pasiūlyta svarstyti galimybę Švietimo įstatyme įtvirtinti nuostatą, jog pačios mokyklos galėtų savarankiškai reglamentuoti informacinių technologijų įrenginių draudimo (ribojimo) įgyvendinimo tvarką (įskaitant išimčių nustatymą), atsižvelgdamos į įstatymo nuostatas bei švietimo, mokslo ir sporto ministro patvirtintą tvarką.

Vertinant įstatymo projektus, išsakytos abejonės dėl siūlomo teisinio reglamentavimo aiškumo ir (ar) draudimas naudotis asmeniniais informacinių technologijų įrenginiais ne ugdymo tikslais bus įgyvendinamas ir ikimokyklinio, priešmokyklinio ugdymo ir (ar) kitose neformalųjį vaikų švietimą vykdančiose įstaigose. Kontrolierės nuomone, toks draudimas turėtų būti taikomas ir minėtose įstaigose.

Paminėtina, kad galiojantis teisinis reglamentavimas sudaro galimybę mokyklų bendruomenėms priimti sprendimus dėl mobiliųjų telefonų ar (ir) kitų įrenginių naudojimo mokykloje. Kai kurios mokyklos savo vidaus dokumentuose yra nustatę atitinkamas taisykles, tačiau sprendimai ir įgyvendinimo praktika yra labai skirtinga ir ją tikslinga būtų unifikuoti.

Įstaigos atstovai dalyvavo Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos darbo grupės, kuriai buvo pavesta parengti Mokinių asmeninių mobiliųjų telefonų ir kitų išmaniųjų įrenginių naudojimo bendrojo ugdymo mokykloje rekomendacijas, veikloje. Darbo grupėje buvo diskutuojama dėl įvairių aspektų, tačiau pagrindinės diskusijos vyko dėl įvairių draudimo (ribojimo) aspektų – absoliutaus draudimo naudoti asmeninių informacinių technologijų įrenginius ir ugdymo tikslais; draudimo šiais įrenginiais naudotis ir pertraukų metu; draudimo taikymo vyresnių klasių mokinimas ir kt. Diskusijų ir nuomonių įvairovė, Kontrolierės nuomone, dar kartą patvirtino, kad pagrindiniai draudimo (ribojo) aspektai turi būti įtvirtinti įstatyminiame lygmenyje.

▪ ▪ ‖ Asmeninių išmaniųjų įrenginių naudojimo mokyklose ribojimo (draudimo) poreikis buvo svarstytas Tarpžinybinėje vaiko gerovės taryboje, atsižvelgiant į VšĮ „Skaitmeninės etikos centras“ ir kitų nevyriausybinių organizacijų siūlymą. Švietimo, mokslo ir sporto bei sveikatos apsaugos ministrės pristatė savo įžvalgas bei sudarytos darbo grupės pateiktus siūlymus. Skaitmeninės etikos centro vadovė, pristatydama siūlymus, aptarė problemas, susijusias su ugdymo įstaigų suteikiamomis technologijomis. Trečdalis iš 2024 metais Ryšių reguliavimo tarnybos apklausoje dalyvavusių mokyklų ir bibliotekų netaiko jokių turinio filtravimo priemonių jų suteikiamose informacinėse ir komunikacinėse technologijose. Nėra galimybės kontroliuoti asmeninių išmaniųjų įrenginių turinio filtrų ir (ar) programėlių tinkamumo, o ugdymo įstaigų suteikiamos technologijos turi būti apsaugotos nuo netinkamo turinio. Pažymėta, kad ši problema bei iniciatyva yra svarbi ir

ikimokykliniame bei priešmokykliniame ugdyme, nes daug problemų kyla ir su mažesnių vaikų naudojimusi ekranais ir jų tėvų požiūriu, žalos nesupratimu. Tarybai buvo pristatytos jau prieinamos ir planuojamos priemonės dėl asmeninių išmaniųjų įrenginių ribojimo ir skaitmeninio raštingumo ugdymo.

Lietuvos moksleivių sąjungos atstovų nuomone, būnant ugdymo įstaigoje ribojimai turėtų būti taikomi, atsižvelgiant į tai, pagal kokią ugdymo programą mokosi mokiniai. Pradiniame ir pagrindiniame ugdyme mokiniai turi laikytis griežtesnių ribojimų, pagal vidurinio ugdymo mokymo programą besimokantiems mokiniams reikėtų daugiau laisvės – asmeniniai mobilieji telefonai ir kiti išmanieji įrenginiai galėtų būti naudojami šiek tiek plačiau ugdymo procese. Daugumos Tarybos narių nuomone, reikėtų įstatyminio reguliavimo šiuo klausimu.

5.10. MERGAIČIŲ DALYVAVIMAS FIZINIO UGDYMO PAMOKOSE

Ataskaitiniais metais Kontrolierė, gavusi mokinės motinos kreipimąsi dėl mokinėms nesuteikiamos galimybės stebėti fizinio ugdymo pamokas skausmingų menstruacijų metu, atliko tyrimą dėl mergaičių dalyvavimo fizinio ugdymo pamokose menstruacijų metu praktikos ir teisinio reguliavimo.

Mergaičių dalyvavimo fizinio ugdymo pamokose klausimas atskleidžia vaiko teisių persipynimą – mergaičių dalyvavimas fizinio ugdymo pamokose menstruacijų metu apima tiek teisę į sveikatą, tiek teisę į mokslą. Fizinis ugdymas yra svarbi bendrųjų ugdymo programų sudedamoji dalis, kurios paskirtis – ugdyti mokinių fizinį pajėgumą, sveikos gyvensenos įgūdžius bei įvairias bendrąsias kompetencijas, būtinas aktyviam ir prasmingam gyvenimui. Programa grindžiama nuosekliu mokinių pasiekimų vystymu, atsižvelgiant į jų individualius raidos ypatumus bei sveikatai palankaus fizinio aktyvumo poreikius. Skirtingai nei kitų mokomųjų dalykų atveju, fizinio ugdymo kontekste aktualus tampa ir mokinių laikinas nedalyvavimas pamokose dėl fiziologinių priežasčių, nagrinėjamu atveju – mergaičių menstruacijų metu.

Siekdama įvertinti šio klausimo praktinį ir teisinį reguliavimą, pateikti rekomendacijas dėl palankaus požiūrio švietimo įstaigose, prisidėti prie aiškesnių rekomendacijų ir praktikos vystymo nacionaliniu lygmeniu, Kontrolierė vertino, ar galiojantis teisinis reguliavimas pakankamas individualiems atvejams, susijusiems su mergaičių dalyvavimu fizinio ugdymo pamokose menstruacijų metu, spręsti. Tyrimo metu buvo gauta Lietuvos akušerių ginekologų draugijos ekspertinė nuomonė, Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos pozicija, taip pat išanalizuoti Lietuvos sporto universiteto atlikti menstruacijų higienos valdymo mokyklose tyrimai šešių rajonų savivaldybių mokyklose.

Menstruacijos yra natūrali moters reprodukcinės sveikatos ciklo dalis, tačiau jų eiga ir poveikis fizinei bei emocinei savijautai labai skiriasi. Tyrimų duomenimis, menstruacijų sukeltą skausmą, vadinamą pirminę dismenorėją, patiria iki 90 proc. paauglių merginų. Skausmas, pykinimas, silpnumas, mėnesinių gausumas ar emocinis jautrumas kiekvienai pasireiškia skirtingai, tačiau neabejotinai gali riboti galimybes dalyvauti fizinio ugdymo veiklose. Pasaulio sveikatos organizacija taip pat atkreipia dėmesį į netinkamą menstruacijų higienos valdymą ir gėdos jausmą dėl menstruacijų. Tai yra viena pagrindinių mergaičių patiriamos atskirties mokykloje priežasčių. Trūkstant galimybių apsirūpinti higienos priemonėmis ar saugiai jas keisti, taip pat esant netinkamai kultūrinei ar stigmatizacijos atmosferai mokykloje, fizinio aktyvumo reikalavimas gali dar labiau didinti diskomfortą.

Lietuvos akušerių ginekologų draugijos pateikta tarptautinė praktika rodo, kad šalys šią problemą sprendžia įvairiai. Pvz., Japonijoje egzistuoja „menstruacijų atostogų“ praktika, įtvirtinta darbo

teisėje nuo 1947 metų, pagal kurią dirbančios moterys turi teisę nedirbti menstruacijų metu. Pastaraisiais metais Japonijos visuomenėje kyla diskusijos dėl poreikio tokias nuostatas perkelti ir į švietimo sistemą, o kai kurios mokyklos jau taiko „period leave“ praktiką, kai mokinės gali, iš anksto pranešusios, atsisakyti dalyvauti fizinio lavinimo pamokose. 2023 metais Ispanija tapo pirmąja Europos šalimi, įteisinusia apmokamas menstruacijų atostogas, kai moterys, patiriančios stiprius mėnesinių skausmus, gali gauti laikino nedarbingumo pažymėjimą. Panašios iniciatyvos svarstomos ir kitose šalyse, pvz., Pietų Korėjoje, Taivane, Indonezijoje, o Italijoje bei Prancūzijoje diskutuojama apie šios praktikos įvedimą. Tuo tarpu Suomijoje, Estijoje ir Jungtinėje Karalystėje skatinamas lankstus požiūris ir taktika, kai fizinio ugdymo mokytojai, bendradarbiaudami su moksleivėmis, individualiai sprendžia fizinio aktyvumo ir (ar) dalyvavimo pamokoje galimybes. Kita vertus, kai kurie tyrimai rodo, kad fizinis aktyvumas, ypač adaptuotas, kai kuriais atvejais gali pagerinti menstruacijų metu patiriamus nepatogumus ir sumažinti skausmą, tačiau kiekvienu atveju poveikis yra individualus ir priklauso nuo daugybės veiksnių. Lietuvos akušerių ginekologų draugijos nuomone, fizinis aktyvumas menstruacijų metu galėtų būti skatinamas kaip galimybė, bet ne traumuojanti prievolė; paauglės turi turėti teisę pasirinkti: dalyvauti, stebėti pamoką ar atsisakyti dalyvauti pamokoje be papildomo spaudimo.

Lietuvos sporto universitetas 2024 metais atliko Menstruacijų higienos valdymo mokyklose tyrimus šešių šalies savivaldybių mokyklose, kurie parodė, kad mokinės nelanko pamokų, nes menstruacijos yra per skausmingos, dėl mokykloje menstruacijų higienos priemonių nebuvimo ir dėl to, kad mergaitėms neleidžiama pamokų metu lankytis tualetuose pasikeisti menstruacijų priemonių.

Švietimo srities teisės aktai aiškiai nenustato mergaičių atleidimo nuo fizinio ugdymo dalyko pamokų galimybės. 2023 metais, siekiant užtikrinti vaiko teisės į mokslą įgyvendinimą, buvo sugriežtintos priemonės pamokų lankomumui užtikrinti, patvirtintas Mokinių, besimokančių pagal bendrojo ugdymo programas, mokyklos lankomumo užtikrinimo tvarkos aprašas[78]. Aprašas numatė, jog be bendrųjų pateisinimo pagrindų (liga, lankymasis pas gydytoją, svarbios asmeninės priežastys), mokykla gali pateisinti ir daugiau mokymosi dienų, jeigu yra objektyvios ir pagrįstos priežastys, ar pateisinti pavienes pamokas. Remiantis aprašu, pateisinamų pavienių pamokų skaičių per pusmetį (ar trimestrą) gali nustatyti pati mokykla.

Kontrolierė sprendė, jog esamas teisinis reguliavimas ministerijos lygiu galėjo sudaryti prielaidas mokykloms nusistatyti tvarkas individualiems atvejams, susijusiems su mergaičių dalyvavimu fizinio ugdymo pamokose menstruacijų metu spręsti. Švietimo, mokslo ir sporto ministerija nurodė, kad mokyklos buvo raginamos, bendradarbiaujant visai mokyklos bendruomenei, nusimatyti konkrečias priežastis savo mokyklos vidaus dokumentuose, dėl kurių mokiniams būtų leidžiama nesportuoti fizinio ugdymo pamokoje. Tačiau iš viešai skelbiamų ugdymo įstaigų lankomumo užtikrinimo tvarkos aprašų nustatyta, jog nedaugelis mokyklų yra numatę galimybes ir aiškias gaires mokiniams pateisinti nedalyvavimą fizinio ugdymo pamokoje, o fizinio ugdymo mokytojui galimybę priimti sprendimą atsižvelgus į individualią mokinio situaciją, vadovaujantis protingumo principu. Tik pavienių mokyklų pamokų lankomumo aprašuose yra nuostatos dėl individualių atvejų sprendimo (mokytojų diskrecijos, tėvų ir mokinių dalyvavimo sprendimo priėmime, galimų pateisinti pavienių pamokų skaičiaus per pusmetį). Tai leidžia manyti, jog kai kurios mokyklos pasinaudojo joms suteikta teise spręsti dėl pamokų lankomumo tvarkos savo bendruomenėje.

Nors daugumos ugdymo įstaigų priimti pamokų lankomumo aprašai nenumato atvejų dėl fizinio ugdymo pamokų individualaus pateisinimo, visgi, yra žinoma, jog praktikoje ugdymo įstaigose

[78] Patvirtintas Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2023 m. rugpjūčio 29 d. įsakymas Nr. V-1112.

dažnai yra priimami žodiniai individualūs susitarimai dėl pamokų stebėjimo (atleidimo) menstruacijų metu. Lietuvos sporto universiteto atliktų tyrimų metu atsakydamos į klausimą, ar jos dalyvauja fizinio ugdymo pamokoje, 40-60 proc. merginų atsakė, kad mokytojas leidžia pamoką stebėti, 15-33 proc. dalyvauja, o 11,2-17,1 proc. – nedalyvauja. Kaip kitas priežastis merginos nurodė, kad kartais dalyvauja, kartais – ne (2-7 proc.), mokytojas neleidžia nedalyvauti ar nelaiko tai svarbia priežastimi (apie 2,5 proc.), mokytojas leidžia praleisti vieną fizinio ugdymo pamoką per mėnesį (0,5 proc.) ar mokytojas leidžia nedalyvauti tik su tėvų rašteliu (0,2 proc.), arba mergaitės tiesiog neina į pamoką (0,3 proc.). Tyrime dalyvavusių mokinių atsakymai rodo, kad praktikoje taikomi įvairūs mergaičių nedalyvavimo fizinio ugdymo pamokose dėl menstruacijų pagrindimo būdai (mokytojo sprendimu, pateikiant tėvų raštelį), o maždaug pusėje atvejų mokytojai, visgi, sudaro galimybę pamoką stebėti pasyviai, nedalyvaujant aktyvioje veikloje.

Kontrolierė sprendė, jog klausimas, susijęs su mergaičių dalyvavimo fizinio ugdymo pamokose menstruacijų metu, vis dar gali būti laikomas nepakankamai išdiskutuotu ir aiškiu švietimo įstaigose. Nors menstruacijos yra natūrali fiziologinė būsena, o fizinis aktyvumas dažnai rekomenduojamas net ir jų metu, Kontrolierės nuomone, trūksta vieningos, supratingumu ir lankstumu grįstos praktikos mokyklose, būtinos aiškesnės gairės ir didesnis jautrumas šiam klausimui. Siekiant užtikrinti tinkamą mokinių teisių į ugdymą ir sveikatą įgyvendinimą, būtina sudaryti sąlygas, kurios leistų paauglėms saugiai ir oriai dalyvauti ugdymo procese, taip pat išsakyti savo nuomonę, kartu ugdant sveikos gyvensenos įpročius, skatinant fizinį aktyvumą bei atliepiant jų individualius raidos ir savijautos poreikius, o individualiais atvejais, sudarant galimybes lanksčiai spręsti dėl dalyvavimo fizinio ugdymo pamokoje.

Kontrolierė siūlė Švietimo, mokslo ir sporto ministerijai apsvarstyti galimybes papildyti esamą teisinį reglamentavimą dėl mokinių lankomumo užtikrinimo tikslesnėmis nuostatomis, kurios sudarytų aiškesnes prielaidas fizinio ugdymo mokytojui lanksčiai vertinti kiekvieną mokinės situaciją individualiai ir priimti sprendimus dėl mokinės (ne)dalyvavimo fizinio ugdymo pamokoje, pamokos stebėjimo, kitos užduoties paskyrimo, o taip pat spręsti dėl papildomų gairių mokykloms teikimo šiuo jautriu klausimu.

5.11. UKRAINIEČIŲ VAIKŲ MOKYMAS(IS)

2025 metais įvyko Kontrolierės susitikimas su Europos Tarybos Generalinio Sekretoriaus specialiąja atstove Ukrainos vaikų situacijai Thordis Kolbrun Reykfjord Gylfadott ir, Europos Tarybos Konsultacinės grupės Ukrainos vaikų klausimams specialiąja patarėja dr. Jennifer Schuetze – Reymann ir Lietuvos nuolatiniu atstovu prie Europos Tarybos ambasadoriumi Andriumi Krivu, siekiant aptarti Ukrainos vaikų situaciją Lietuvoje ir kitose Europos Sąjungos šalyse.

Susitikimo metu Kontrolierė pristatė Lietuvoje gyvenančių iš Ukrainos atvykusių vaikų situaciją ir integracijos į visuomenę procesą, taip pat vaikams kylančias problemas ir jų teisės į mokslą užtikrinimo aspektus. Kontrolierė pažymėjo, kad pradžioje į Lietuvą dėl karo Ukrainoje atvykusiems vaikams daugiausia iššūkių kėlė mokymasis lietuvių kalbos, jų įtraukimas į neformaliojo ugdymo užsiėmimus, siekiant ne tik, kad būtų sklandesnis vaikų įsiliejimas į mokyklų bendruomenes, tačiau ir siekiant sudaryti sąlygas bei galimybes pažinti Lietuvos kultūrą, mokytis iš jos, kartu skatinti tarpkultūrinius santykius. Vėliau iškilo problemos, paaiškėjus, kad dalies Ukrainos piliečių, turinčių leidimus laikinai gyventi Lietuvoje, vaikai nėra registruoti Lietuvos mokinių registre, nors teisės aktais yra nustatytas reikalavimas, kad po vienerių metų nuo atvykimo į Lietuvą pradžios ukrainiečiai

vaikai, kaip ir kiti Lietuvos mokiniai, turi pradėti mokytis kasdieniu mokymo proceso organizavimo būdu grupinio mokymosi forma pagal Lietuvos bendrojo ugdymo programas. Pokalbio metu taip pat buvo pasidalinta kita Įstaigos patirtimi, aptarta, kokių kreipimųsi, susijusių su Ukrainos vaikų teisių užtikrinimu (dėl smurto mokykloje, dėl netinkamo tėvų valdžios įgyvendinimo ir kt.), buvo gauta, kokios problemos kilo ir kaip jos buvo spręstos.

Europos Tarybos specialiojo įgaliotinio mandatas numato viešinti Ukrainos vaikų patiriamus sunkumus, stiprinti tarptautinį bendradarbiavimą ir teikti pasiūlymus, kaip veiksmingiau organizuoti Europos Tarybos veiklą remiant Ukrainos vaikus. Susitikimas leido sustiprinti bendradarbiavimą bei pasidalinti gerosiomis praktikomis, siekiant efektyvesnės vaikų teisių apsaugos ir paramos.

VI. ĮTRAUKTIS ŠVIETIME

6.1. ĮTRAUKTIES ŠVIETIME ASPEKTAI

Įtrauktis Lietuvos švietimo sistemoje nėra naujas reiškinys – tai nuosekliai plėtojama švietimo politikos ir praktikos kryptis. Per pastaruosius dešimtmečius pasiekta reikšminga pažanga tobulinant teisinį reglamentavimą, stiprinant švietimo pagalbos sistemą, formuojant vertybines nuostatas, grindžiamas lygių galimybių ir pagarbos kiekvieno vaiko orumui principais. Tačiau įtraukusis ugdymas ir toliau kelia diskusijų tiek profesinėse bendruomenėse, tiek viešojoje erdvėje. Kritika dažniausiai siejama su nepakankamu pasirengimu, specialistų trūkumu, nevienodu savivaldybių ir ugdymo įstaigų pajėgumu, ribotais ištekliais bei praktiniais iššūkiais užtikrinant individualizuotą pagalbą kiekvienam vaikui.

Remiantis Švietimo įstatymu, Lietuvos švietimo sistema grindžiama įtraukties principu, t. y. sudaromos sąlygos kiekvienam asmeniui ugdytis, plėtoti savo galias ir gebėjimus, gauti reikiamą pagalbą, patirti sėkmę mokantis, socialinėje, kultūrinėje ir (ar) kitose veiklose ir būti nediskriminuojamam dėl ugdymosi poreikių įvairovės ir (ar) švietimo pagalbos reikmės.

Įstaigoje nagrinėti atvejai atskleidžia įvairialypę situaciją. Pastebimos pozityvios permainos – ugdymo įstaigos demonstruoja augančią kompetenciją, taiko inovatyvius metodus ir priemones, ieško lanksčių sprendimų, atliepiančių individualius vaikų poreikius. Kita vertus, vis dar susiduriama su sisteminiais ir praktiniais trūkumais: švietimo pagalbos kokybe, koordinavimo stoka, nepakankamu bendradarbiavimu tarp institucijų bei atvejais, kai deklaruojami įtraukties principai ne visuomet užtikrinami kasdienėje ugdymo praktikoje.

▪ ▪ ‖ Individualus ugdymo planas

Viena iš ugdymo pritaikymo ir personalizavimo priemonių – individualus ugdymo planas. Kiekvienam mokiniui, turinčiam specialiųjų ugdymosi poreikių, mokykla turi parengti tokį planą, o jo sudėtine dalimi yra pagalbos planas, apimantis pagalbą ugdymo procese ir kitų specialistų teikiamą pagalbą, didinančią ugdymo veiksmingumą, jam įgyvendinti turi būti sudaryti individualūs tvarkaraščiai, derantys su klasės tvarkaraščiu, užtikrinantys, kad mokinys gaus ugdymą ir švietimo pagalbą tokia apimtimi, kokią nustato Bendrieji ugdymo planai ir rekomenduoja pedagoginė psichologinė tarnyba. Vadovaujantis švietimą reglamentuojančiais teisės aktais, rengiant individualų ugdymo planą būtina įtraukti tėvus, suteikiant jiems galimybę teikti informaciją apie vaiko poreikius, dalyvauti planuojant ugdymo turinį ir pagalbos priemones bei reguliariai aptarti taikomos pagalbos rezultatus.

Vieno skundo tyrimo atveju paaiškėjo, jog mokykla individualų ugdymo planą didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčiam vaikui sudarė tik trečioje klasėje. Kitais atvejais nustatyta, jog planas sudaromas, tačiau jis formalus, pvz., nėra numatoma švietimo pagalba.

Vaiko individualus ugdymo planas yra svarbus įrankis, padedantis kryptingai organizuoti pagalbą vaikui, atsižvelgiant į jo individualius poreikius, gebėjimus bei specialistų rekomendacijas. Itin svarbu jį sudaryti kaip įmanoma anksčiau – vos tik pastebimi nuolatiniai vaiko sunkumai ar gavus išorės specialistų rekomendacijas. Ankstyvas poreikių įsivertinimas, tinkamų ugdymo ir pagalbos priemonių numatymas bei jų nuoseklus taikymas padeda ne tik stabilizuoti situaciją, bet ir užkirsti kelią sunkumų gilėjimui.

▪ ▪ ‖ Švietimo pagalba

Vienas pagrindinių švietimo kokybės užtikrinimo specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams aspektų – švietimo pagalbos teikimas. Mokinys turi teisę gauti geros kokybės švietimą, teisę į psichologinę, specialiąją pedagoginę, specialiąją, socialinę pedagoginę pagalbą.

Vienu tyrimo metu gauti duomenys, jog vaikui nustatyti dideli specialieji ugdymosi poreikiai bei platus pagalbą turinčių teikti specialistų ratas – identifikuotas logopedo, psichologo, socialinio pedagogo, specialiojo pedagogo, mokytojo padėjėjo, surdopedagogo pagalbos poreikis. Visgi, mokykloje vaikui buvo teikiama tik mokinio padėjėjo pagalba, o specialiojo pedagogo pagalba pradėta teikti tik trečioje klasėje. Kontrolierė pastebėjo, jog mokyklos vaiko gerovės komisija veikė aplaidžiai, neorganizavo ir nekoordinavo švietimo pagalbos teikimo kitose pagalbos įstaigose; šeima samdė privatų psichologą ir specialųjį pedagogą, tačiau vaiko gerovės komisija nesvarstė gauti pastarųjų specialistų išvadas. Kitu atveju nustatyta, jog iš pedagoginės psichologinės tarnybos nustatytų švietimo pagalbos teikėjų – logopedo, psichologo, specialiojo pedagogo, socialinio pedagogo, mokytojo padėjėjo – pagalba buvo teikiama tik specialiojo pedagogo; be to, ir šio specialisto pagalba buvo itin ribota, vietoje priklausančių 4 val., buvo teikiama vieną kartą per savaitę. Tirti atvejai rodo, jog kokybiškas švietimas vaikams nėra garantuojamas.

▪ ▪ ‖ Ugdymo aplinkos pritaikymas

Ugdymo aplinkos pritaikymas yra vienas švietimo prieinamumo aspektų. Tai svarbus veiksnys, darantis įtaką mokymosi efektyvumui, kiekvieno mokinio aktyviam ir visaverčiam dalyvavimui ugdymo procese. Tai gali apimti tiek fizinės, tiek psichologinės aplinkos kūrimo aspektus, aiškių taisyklių suformavimą bei jų laikymąsi, tinkamą ir mokymąsi skatinantį vertinimą, pan.

Įstaigoje nagrinėti skundai dėl ugdymo aplinkos įvairiais aspektais. Vienu atveju tėvai skundėsi dėl pozityvių motyvacinių priemonių nenaudojimo. Švietimo pedagogikoje, ugdant vaikus, turinčius elgesio ir (ar) emocijų sutrikimų, pedagogai skatinimai pereiti nuo drausminimo ir kontrolės ar globos prie pozityvaus elgesio skatinimo, vaikui leisti patirti sėkmę, naudoti įvairius paskatinimus, motyvuoti tinkamą elgesį. Pozityvaus skatinimo būdai, metodai naudojami, suteikiant mokiniui grįžtamąjį ryšį apie kontekstą atitinkančio elgesio lūkesčius.

Kontrolierė ne kartą tyrimuose yra pasisakiusi, jog elgesio ir (ar) emocijų turinčių vaikų ugdymo procese itin svarbu neapsiriboti vien neigiamo vaiko elgesio fiksavimu ar reagavimu į netinkamas jo elgesio apraiškas. Atsižvelgiant į vaiko stiprybes orientuoto ugdymo principus, tikslinga akcentuoti ne tik netinkamo elgesio pasekmes, bet ir pastebėti bei įvardyti vaiko pastangas elgtis tinkamai, jo teigiamus poelgius, savikontrolę ar pasiektą pažangą. Nuolatinis dėmesys tik neigiamoms vaiko elgesio apraiškoms gali formuoti vaikui neigiamą savęs vertinimą, mažinti motyvaciją keistis bei trukdyti formuotis teigiamam savęs vertinimui. Teigiamas mokytojo dėmesys, paskatinimas,

pagyrimas ar pastangų įvertinimas stiprina vaiko pasitikėjimą savimi, motyvuoja jį kartoti tinkamą elgesį, kuria saugesnį emocinį ryšį tarp pedagogo ir mokinio.

> *„Nuolat susiduriame su išankstinėmis nuostatomis apie netinkamą auklėjimą namuose. Sūnus yra tiesiog nepatogus mokinys klasėje, o mes – trukdantys supertėveliai.“*

Kitu atveju nagrinėta tinkamos ugdymo vietos klasėje pritaikymo problema, kurią mokykla sprendė keisdama sėdėjimo vietą. Galiniame suole mokinys turėjo galimybę labiau susikaupti darbui bei tokiu būdu išvengti papildomų dirgiklių, turėjo daugiau erdvės judėti neblaškydamas kitų mokinių dėmesio, tačiau vėliau motinos reikalavimu parinkta sėdėjimo vieta priekyje. Tai atitiko ir specialistų rekomendacijas, tačiau mokiniui buvo pastatytas vienvietis stalas, išsiskiriantis iš kitų stalų klasėje. Tėvai skundėsi, kad tai sukelia pašaipius klasiokų komentarus, prisideda prie vaiko savijautos blogėjimo, jausmo, kad vaikas yra „kitoks“. Kontrolierė vertino, jog fizinės aplinkos sprendimai, net jei jie grindžiami pedagoginiais motyvais, turi būti taikomi atsakingai, įvertinant vaiko emocinę ir socialinę gerovę; aplinkos pritaikymas negali kurti papildomų psichologinių barjerų ar neigiamų patirčių mokiniui. Tokios situacijos pabrėžia individualizuotų sprendimų svarbą, taip pat būtinybę įvertinti ne tik priemonės funkcionalumą, bet ir jos socialinį poveikį vaikui.

▪ ▪ ‖ Specialiųjų pagalbos priemonių naudojimas

Švietimo prieinamumas užtikrinamas ne tik pritaikant mokyklos aplinką, teikiant švietimo pagalbą, bet ir aprūpinant ugdymui skirtomis techninės pagalbos priemonėmis mokykloje ir specialiosiomis mokymo priemonėmis.

Vienu nagrinėtu atveju šeima skundėsi mokyklos sprendimu nenaudoti šeimos turimos kurtiesiems vaikams skirtos FM sistemos. Kontrolierė kritikavo mokyklos motyvaciją nenaudoti FM sistemos, nes, pasak mokyklos, toks poreikis nebuvo numatytas pedagoginės psichologinės tarnybos pažymoje. Nustatyta, jog minėtoje pažymoje dėl šio vaiko techninės pagalbos priemonės poreikis buvo įvertintas maksimaliais balų skaičiais, o švietimo pagalbą turėjo teikti įvairūs švietimo pagalbos specialistai, tarp jų ir surdopedagogas (šio specialisto pagalba nebuvo teikiama). Turinti omenyje kelis metus patiriamus sunkumus ugdant mokinį, pasigesta mokyklos iniciatyvos siekiant gauti specializuotą konkrečią pagalbą (kaip pritaikyti metodus, aplinką, galimas techninės pagalbos priemones) iš kitų klausos sutrikimą turinčių mokinių ugdymą įgyvendinančių mokyklų, Lietuvos kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų ugdymo centro. Kontrolierės vertinimu, siekiant užtikrinti kokybišką specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių, ypač klausos sutrikimą turinčių, mokinių ugdymą, itin svarbu, kad mokyklos aktyviai bendradarbiautų su specializuotais ugdymo centrais ir švietimo pagalbos specialistais, siekdamos gauti reikiamą metodinę bei praktinę pagalbą pritaikant ugdymo procesą individualiems mokinių poreikiams.

▪ ▪ ‖ Išvykų ribojimas

Ugdymo procesas gali būti organizuojamas ne tik mokykloje, bet ir kitose aplinkose, sudarant sąlygas mokiniams giliau suprasti supantį pasaulį, autentiškomis sąlygomis išbandyti realius sprendimus. Ugdymas ne mokyklos aplinkoje suteikia mokiniams galimybę patirti gilesnę ir įvairesnę mokymosi patirtį, skatinant jų kūrybiškumą, socialinius įgūdžius.

Vieno tyrimo metu nustatyta, jog vaikas nebuvo įtrauktas į ekskursiją, motyvuojant vietos autobuse nebuvimu ir mokinio neaktyvumu istorijos pamokose, akademiniais ir intelektiniais gebėjimais, o

kitu atveju šiai šeimai nebuvo pranešta apie planuojamą išvyką. Kontrolierė sprendė, kad mokinys dėl savo poreikių buvo diskriminuojamas.

Ugdymo ne mokyklos aplinkoje paslaugos teikimui turi būti taikomi lygių galimybių užtikrinimo standartai. Veiksmai, kai vaikai „atsirenkami“ kaip nepatogūs dėl jų specialiųjų ugdymosi poreikių, sukeliantys daugiau keblumų bei reikalaujantys daugiau dėmesio, į išvykas gali vykti tik „jei lieka vietų“ arba lyginamas vaiko potencialas, vertintini kaip sudarantys prielaidas vaikų diskriminacijai.

> *„gavome atsakymą, kad mūsų sūnus negali vykti į ekskursiją, nes autobuse nėra vietos, bet to, kad vaikas nėra aktyvus istorijos pamokų dalyvis; kitu atveju atsitiktinai sužinojome, kad klasė vyks į Etnokosmologijos muziejų, mums net neketino pranešti, argumentai buvo – vaikas nesidomi planetomis, gali ką nors sulaužyti, trukdys klasės komandos formavimui“*

Įtraukiojo ugdymo principai ir teisės aktų nuostatos draudžia vertinti mokinių teisę (ne)dalyvauti ugdymo procese pagal jų „potencialą“, akademinį aktyvumą ar pasiekimus. Ugdymo ne mokyklos aplinkoje veiklos nėra privilegija, suteikiama tik „pažangiausiems“. Jos yra ugdymo proceso dalis, kuri turi būti prieinama visiems besimokantiems.

Popietinės grupės ribojimas

Vienu atveju pareiškėjai skundėsi popietinės grupės ribojimu vaikui, nors į ugdymo sutartį ir mokestį buvo įtraukta veikla po pietų iki 18 val.; jau pirmoje klasėje nuspręsta neleisti vaikui pasilikti popietinėje grupėje.

Kontrolierė pažymėjo, jog ugdymo sutartis sudaroma siekiant užtikrinti paslaugų gavėjo, t. y. vaiko, socialiai jautraus asmens interesus ir jo ugdymą. Vaiko, kaip specifinio subjekto, teisę nebūti diskriminuojamam švietimo srityje, lygias galimybes, įgyvendinant teisę į švietimą, teisę dalyvauti visuomeniniame gyvenime reglamentuoja specialieji įstatymai, pagal juos užtikrinama tinkama pagalba ir visaverčio dalyvavimo visose visuomenės gyvenimo srityse galimybės, teisė visavertiškai dalyvauti visų pakopų ugdymo sistemoje ir su kitais vaikais dalyvauti neformaliojo švietimo, saviugdos, kūrybinėje veikloje.

Kontrolierė sprendė, jog, nors popietinės grupės, kaip neformaliojo ugdymo paslaugos, gali būti šiek tiek lankstesnės (neprivalomos, suteikiama daug laisvės švietimo teikėjui parinkti turinį, kt.), šios grupės paslaugos teikimui turi būti taikomi lygių galimybių užtikrinimo standartai. Veiksmai, kai vaikai „atsirenkami“ kaip nepatogūs dėl jų specialiųjų ugdymosi poreikių, sukeliantys daugiau keblumų bei reikalaujantys daugiau dėmesio, vertinti kaip sudarantys prielaidas vaikų diskriminacijai. Atsisakant vaiką priimti į popietinės dienos grupę, nepagrįstai apsunkinami šeimos interesai užtikrinti mažamečio vaiko dienos priežiūrą. Tuo pačiu, tėvams taip pat tenka svarbus vaidmuo – jie turėtų individualiai vertinti vaiko poreikius, galimybes bei jo emocinį ir fizinį krūvį. Pernelyg didelis užimtumas ar intensyvus dienos režimas gali lemti vaiko pervargimą ir elgesio pokyčius, todėl tėvai kartu su pedagogais ir specialistais turėtų nustatyti optimalų dienos krūvį, kuris skatintų vaiko pažangą ir emocinį stabilumą, t. y. ugdymo procesas būtų ne tik prieinamas, bet ir realiai naudingas konkrečiam vaikui.

Sutarties nutraukimas

Vieno tyrimo metu gauta informacija, jog ugdymo sutartis nevalstybinėje mokykloje nutraukiama, motyvuojant, jog mokykla gilinasi į ugdymo aspektus, kurie šiam mokiniui netinka ir todėl negali patenkinti jo poreikių; nurodoma, jog mieste tikrai yra mokyklų, turinčių pritaikytas klases.

Švietimo įstatyme yra numatytas mokinio perkėlimo į kitą mokyklą algoritmas, kai mokykla negali patenkinti visų priimto mokytis mokinio ugdymosi poreikių ir švietimo, mokslo ir sporto ministro nustatyta tvarka įvertinama, kad dėl neproporcingos ar nepagrįstos naštos priimtam mokytis mokiniui mokykloje neįmanoma užtikrinti tinkamo sąlygų pritaikymo ugdytis; numatyti mokyklos vadovo, savininko veiksmai dėl tinkamo sąlygų pritaikymo ugdytis toje pačioje mokykloje, o pritarus švietimo, mokslo ir sporto ministro įgaliotai institucijai – siūlymas pasirinkti mokyklą iš ne mažiau kaip dviejų mokyklų.

Kontrolierės nuomone, atsižvelgiant į tai, kad sutarties vienašališkas nutraukimas mokyklos iniciatyva gali sukelti neigiamas pasekmes vaikui ir jo tėvams, ne tik kriterijai, kuriais vadovaudamasi mokykla galėtų realizuoti šią vienašališko sutarties nutraukimo teisę, turi būti aiškūs, apibrėžti ir atitikti esminio pažeidimo kriterijus, tačiau situacija taip pat turi būti įvertinta geriausių vaiko interesų užtikrinimo aspektu bei taikomi Švietimo įstatyme numatyti algoritmai.

▪ ▪ ‖ Metodinė pagalba pedagogams

Kiekvienas vaikas yra unikalus, o mokinių poreikių įvairovė yra didelė, todėl mokytojams iš tiesų tenka dideli iššūkiai pritaikyti ugdymo metodus, medžiagą pagal kiekvieno vaiko gebėjimus. Mokytojai turi turėti gebėjimų pažinti individualius mokinių ypatumus, atsižvelgiant į juos padėti kiekvienam mokiniui mokytis, tiek turėti paramą iš kitų specialistų. Vaiko specialiųjų ugdymosi poreikių pažinimas ir jų tenkinimas neįmanomas be mokyklos specialistų bendradarbiavimo tarpusavyje bei su kitais specialistais, teikiančiais švietimo pagalbą konkrečiam vaikui už mokyklos ribų.

Lietuvoje veikia metodiniai ugdymo centrai, kurie specializuojasi konsultacinės ir metodinės pagalbos teikime, mokykloms, teikia informaciją, kaip pasirengti ugdyti vaiką, specialistų komanda gali atvykti į ugdymo įstaigą, jei kyla iššūkiai.

Bent keliuose Įstaigoje atliktuose tyrimuose pasigesta mokyklų iniciatyvos gauti konkrečią specializuotą pagalbą (kaip pritaikyti metodus, aplinką, techninės pagalbos priemones) mokyklose ugdomiems mokiniams, kurie skirtingais atvejais turėjo klausos, elgesio ir (ar) emocijų, įvairiapusių raidos sutrikimų.

▪ ▪ ‖ Mokyklos ir tėvų abipusis bendradarbiavimas

Klasės mokytojo ir tėvų partnerystė, grindžiama tarpusavio pagarba, pasitikėjimu, atvirumu naujiems sprendimams, konstruktyviu keitimusi informacija apie vaiko poreikius bei suderintais veiksmais, turi itin didelę reikšmę ugdymo efektyvumui. Kita vertus, praktikoje pastebima, kad tėvų aktyvumas ir įsitraukimas vertinamas nevienareikšmiškai. Kai kuriais atvejais tėvai, siekdami užtikrinti kuo geresnes sąlygas savo vaikui, imasi itin aktyvaus vaidmens – siūlo konkrečias metodikas ar priemones, reguliuoja motyvacinės sistemos taikymą, reikalauja detalaus ir nuolatinio informavimo apie kasdienę vaiko pažangą bei situaciją mokykloje. Toks elgesys dalyje mokyklų vertinamas kaip perteklinis kišimasis į ugdymo procesą, o patys tėvai neretai apibūdinami „supertėvelių“ terminu, atspindinčiu mokytojų patiriamą spaudimą ar nepasitikėjimą jų profesine kompetencija. Kontrolierės nuomone, svarbu išlaikyti pusiausvyrą: atviras dialogas, aiškus vaidmenų ir atsakomybių pasidalijimas bei bendras susitarimas dėl tikslų ir priemonių sudaro prielaidas atsakomybe grįstam bendradarbiavimui ir pozityvaus požiūrio puoselėjimui.

Ataskaitiniais metais nagrinėti atvejai, kai mokykla nepakankamai informuodavo tėvus apie vaiko ugdymo procesą, pasiekimus, galimybes sudaryti spragų šalinimo planą. Tėvai nebuvo laiku ir tinkamai įtraukiami į individualaus ugdymo plano rengimo procesą, nors jų dalyvavimas yra esminis veiksnys užtikrinant efektyvią ir vaikui pritaikytą pagalbą. Kontrolierė nagrinėjo atvejus, kai tėvams nebuvo žinomos teisinės galimybės mokyklai taikyti poveikio priemones netinkamai besielgiantiems mokiniams (pvz., išvedimas iš patalpos, mokinio nedalyvavimas renginyje), todėl manė, kad tokios priemonės naudojamos piktnaudžiaujant.

> *„Iš mokyklos ir mokytojos trūksta bendradarbiavimo, komunikacijos bei elementaraus grįžtamojo ryšio sprendžiant mokinio, turinčio ADHD, o dabar jau ir klasės problemas. Kilusius sunkumus ne kartą bandėme spręsti tiesiogiai kreipdamiesi į sūnaus mokytoją, tačiau jos nuomone, vaikas tiesiog yra neauklėtas, agresyvus bei tingi dirbti.“*

Priėmimas į mokyklas atrankos būdu

Teisės aktai aiškiai reglamentuoja, kokiomis priemonėmis pritaikomas ugdymas, teikiama reikalinga švietimo pagalba jau mokinio ugdymo(si) procese, kaip pritaikoma ugdymo aplinka, tačiau nėra gairių ar nuostatų, kaip, kokiomis priemonėmis ir mastu turi būti pritaikomi priėmimo-atrankos procesai ugdymosi įstaigose. Atlikus viešai prieinamų pavienių ugdymo įstaigų (savivaldybių ir nevalstybinių) priėmimo į mokyklas aprašų analizę, pastebėta, kad didžiojoje daugumoje mokyklų nėra reglamentuojamas atrankos procesų pritaikomumas specialiųjų ugdymosi poreikių mokiniams. Spragos praktikoje gali lemti nenuoseklų vertinimą, mažinti šeimų pasitikėjimą ugdymo sistema.

Atlikusi tyrimą, Kontrolierė siūlė Švietimo, mokslo ir sporto ministerijai kartu su pavaldžiomis institucijomis įvertinti praktiką dėl atrankos procesų pritaikymo mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, bei pateikti rekomendacijas mokykloms, vykdančioms mokinių priėmimą atrankos būdu, dėl galimybių pritaikyti stojamuosius testus, jų vykdymą, pan.

6.2. VALSTYBINIŲ UGDYMO PASIEKIMŲ PATIKRINIMŲ PRITAIKYMAS

Ugdymo procese atliekamas mokinių mokymosi pasiekimų vertinimas, kurio tikslas – padėti mokiniui įsivertinti individualią pažangą, priimti sprendimus dėl tolesnio ugdymosi krypties, nacionaliniu mastu – padėti stebėti švietimo tikslų įgyvendinimą ir teikti grįžtamąjį ryšį bendruomenei.

Įstaigoje ataskaitiniais metais įvairiais aspektais buvo nagrinėti klausimai, susiję su valstybinių patikrinimų (nacionalinių mokinių pasiekimų patikrinimų (NMPP), pagrindinių ugdymo pasiekimų (PUP) pritaikymu specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems vaikams. Teisės aktai nustato, jog šiems vaikams patikrinimai pritaikomi.

Įstaigoje buvo gautas organizacijų, atstovaujančių asmenų su negalia interesus, kreipimasis dėl NMPP užduočių turinio pritaikymo. Pasak organizacijų, nepritaikytas užduočių turinys savaime tampa barjeru. NMPP vykdymo sąlygų pritaikymas (laiko pratęsimas, kito asmens pagalba, patikrinimas atskiroje patalpoje ir pan.) labai svarbus, tačiau šis pritaikymas arba tokia pagalba pašalina tik dalį kliūčių, su kuriomis mokiniai susiduria dėl savo negalios. Organizacijų manymu, naudojant minėtas priemones nepritaikytas užduočių turinys išliks reikšminga kliūtimi, kuri nesuteiks mokiniams galimybių atskleisti savo turimas, įgytas žinias ir kompetencijas.

Siekiant išdiskutuoti susiklosčiusią situaciją bei rasti galimus sprendimus organizacijų iškeltais klausimais, Kontrolierė organizavo Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos, Nacionalinės švietimo agentūros ir asmenis su negalia atstovaujančių organizacijų susitikimą. Nevyriausybinių organizacijų atstovai išsakė iššūkius, su kuriais vaikai susidūrė 2025 metais, atlikdami NMPP. Šie iššūkiai buvo susiję tiek su nepakankamu užduočių pritaikymu, kas yra Nacionalinės švietimo agentūros veiklos sritis (pvz., nebuvo įgarsinimo, spalvos trikdė specialiųjų ugdymosi poreikių mokinį; pateikiamos svetimybės nesuprantamos klausos negalią turintiems mokiniams), tiek su galimu ugdymo įstaigų pasiruošimo ir patikrinimų vykdymo procesu (nepaskirti padėjėjai, neperskaitomas tekstas, neskirtos pertraukos, kt.). Kontrolierė vertino, jog iš esmės vaikams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, turi būti užtikrinamas lygiavertis jų dalyvavimas, taikant tuos pačius standartus patikrinimų turinio prasme, siekiant palyginti su bendrosiose programose nustatytais pasiekimų lygiais. Šie mokiniai turėtų dalyvauti vertinimo procese lygiomis sąlygomis su savo bendraamžiais – jiems turėtų būti pritaikoma užduoties forma, organizavimo būdai ir vertinimo sąlygos, pvz., skiriamas ilgesnis laikas, naudojamos pagalbinės technologijos ar alternatyvios užduočių pateikimo priemonės, pritaikomas vertinimas.

Kontrolierės nuomone, pritaikymas yra būtina sąlyga, siekiant užtikrinti pilnavertį įsitraukimą ir dalyvavimą pasiekimų patikrinimo procese. Svarbu, kad kiekvienas vaikas turėtų galimybę atsiskleisti ir parodyti savo žinias bei gebėjimus tokiu būdu, kuris atitinka jo individualius poreikius. Pritaikytos užduotys (forma, pateikimo būdas, skiriama reikalinga pagalba, priemonės) sudaro sąlygas visiems mokiniams dalyvauti pasiekimų patikrinimuose lygiavertėmis sąlygomis. Kai užduotys nėra pritaikytos, vaiko gebėjimai lieka nepastebėti, o rezultatai neatspindi tikrojo jo potencialo. Užduotys turi atliepti mokinių įvairovės poreikius, turi būti ieškoma būdų, kaip vienodas turinys būtų pateikiamas skirtingoms grupėms mokinių, maksimaliai atlieptų visus vaikų poreikius.

Nesant galimybių tinkamai pritaikyti mokinių pasiekimų patikrinimų užduočių mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, dėl technologinių ar kitų objektyvių kliūčių, vertinimo procese taikomi kompensaciniai mechanizmai, t. y. pritaikomos vertinimo instrukcijos arba koeficientai. Kontrolierė taip pat pasisakė, jog koeficientų taikymas negali būti laikomas ilgalaikiu sprendimu ir turi būti siekiama, kad nepritaikytų užduočių būtų kuo mažiau. Pritaikyta užduotis, kurią vaikas gali atlikti savarankiškai, suprantamai ir lygiomis sąlygomis su kitais mokiniais, yra kelias į tikrąją įtrauktį bei lygiavertį dalyvavimą švietimo procese.

Kontrolierės vertinimu, patikrinimų veiksmingam vykdymui, kuris atitiktų visų vaikų interesus ir poreikius, vis dar reikalingi įvairūs tiek sisteminiai, tiek techniniai sprendimai ir pokyčiai, todėl institucijos turi ieškoti būdų kaip pritaikyti užduotis kiekvienai grupei, mokiniui pagal sutrikimą, rasti techninių būdų sistemai plėtoti.

Kontrolierė pateikė rekomendacijas Švietimo, mokslo ir sporto ministerijai bei Nacionalinės švietimo agentūrai dėl įtraukiojo ugdymo priemonių plėtojimo, teisinio reglamentavimo tobulinimo ir kt. Agentūrai pasiūlyta imtis visapusiškų priemonių: užtikrinti, kad nacionalinių mokinių pasiekimų patikrinimų procesas kuo geriau atlieptų visų mokinių, įskaitant turinčius specialiųjų ugdymosi poreikių, reikmes, nuosekliai taikant universalaus dizaino mokymuisi principus; užtikrinti stebėseną ir nuoseklų taikomų pasiekimų organizavimo procesų vertinimą, įtraukiant skirtingų sričių specialistus bei mokinius su specialiaisiais ugdymosi poreikiais atstovaujančias organizacijas. Ministerijai pasiūlyta spręsti dėl teisinio reglamentavimo dėl NMPP pritaikymo raidos sutrikimų turintiems mokiniams tobulinimo.

Kito tyrimo metu, Kontrolierė teikė siūlymus Nacionalinei švietimo agentūrai, kaip pagrindinei institucijai, atsakingai už valstybinių patikrinimų organizavimą, dėl mokinių pasiekimų patikrinimų vykdymo bei organizavimo procesų tobulinimo, įskaitant nuoseklaus ir sistemingo ugdymo įstaigų informavimo bei metodinės pagalbos, susijusios su PUPP pritaikymo galimybėmis ir tvarka, užtikrinimo; bendradarbiavimo stiprinimo tarp Agentūros, mokyklų bei mokinius su negalia atstovaujančių organizacijų; stebėsenos mechanizmo įgyvendinimo. Agentūra informavo apie planuojamus veiksmus: pasiekimų patikrinimų užduotis rengti pagal Universalaus dizaino mokymuisi (UDL) principus; rengiant NMPP ir PUPP užduotis įtraukti organizacijas, dirbančias su mokiniais, turinčiais specialiųjų ugdymosi poreikių, siekiant stiprinti bendradarbiavimą ir įgyvendinti UDL principus; rengiantis 2025-2026 mokslo metų pasiekimų patikrinimams, numatytu dažnumu rengti arba dalyvauti rengiant pasitarimus su pedagoginėmis psichologinėmis tarnybomis ir kitomis įstaigomis techniniams, organizaciniams klausimams aptarti; kt.

Dar vieno individualaus tyrimo metu buvo nustatyta, kad mokiniui PUPP vykdymo metu nebuvo suteikti reikalingi pritaikymai ir taip sudarytos prielaidos pažeisti vaiko teisę į mokslą. 2025 metais vykdant PUPP sistemoje nebuvo tinkamų funkcionalumų, kurie galėtų atrinkti pagal tam tikrą profilį vaikus, kuriems reikia pritaikymų užduotyse, ir pateikti tai individualiai (pvz., pateikti sutrumpintą tekstą, įvestį, planą, nukreipiamuosius klausimus, kt.). Kontrolierė siūlė Nacionalinei švietimo agentūrai imtis visapusiškų priemonių užtikrinti, kad PUPP metu pateikiamos užduotys, užduočių funkcionalumai visapusiškai atlieptų mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, reikmes.

6.3. MOKINIŲ, TURINČIŲ SPECIALIUOSIUS UGDYMOSI POREIKIUS, UGDYMAS

Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo paskirtis – padėti mokiniui lavintis, mokytis pagal gebėjimus, įgyti išsilavinimą ir kvalifikaciją, pripažįstant ir plėtojant jo gebėjimus ir galias. Jų ugdymą įgyvendina visos privalomąjį ir visuotinį švietimą teikiančios mokyklos, kiti švietimo teikėjai (Švietimo įstatymo 5, 14, 34 straipsniai).

Kontrolierės atliekamuose tyrimuose, susijusiuose su vaiko teisės į mokslą ir ugdymo kokybe, tam tikrą dalį sudaro tyrimai dėl vaikų, turinčių specialiuosius ugdymo poreikius, teisės į mokslą įgyvendinimo.

▪ ▪ ‖ Mokyklos, atsižvelgdamos į mokinio specialiuosius ugdymosi poreikius, turi užtikrinti ugdymąsi pritaikytoje ugdymosi aplinkoje, reikiamos švietimo pagalbos teikimą, aprūpinimą specialiosiomis mokymo ir ugdymui skirtomis techninėmis pagalbos priemonėmis. Ugdymo programos turi būti pritaikomos ar individualizuojamos, atsižvelgiant į nustatytus mokinio specialiuosius ugdymosi poreikius, mokinio ir tėvų pageidavimus, pedagoginės psichologinės tarnybos išvadas ir rekomendacijas.[79]

2023-2024 ir 2024-2025 mokslo metų pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų bendrieji ugdymo planai[80] (toliau – Ugdymo planai) nustato, kad mokymasis individualizuojamas mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių. Mokykla šiems mokiniams turi parengti individualų ugdymo planą, kurio sudėtinė dalis yra pagalbos planas, apimantis pagalbą ugdymo procese ir kitų specialistų teikiamą pagalbą, didinančią vaiko ugdymo veiksmingumą. Plano rengimui ir jo

[79] Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo organizavimo aprašas, patvirtintas Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2011 m. rugsėjo 30 d. įsakymu Nr. V-1795.
[80] Patvirtinti Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro įsakymu 2023 m. balandžio 24 d. Nr. V-586

įgyvendinimui koordinuoti paskirtas koordinuojantis asmuo, kartu su mokytojais ir švietimo pagalbą teikiančiais specialistais, vaiku ir jo tėvais, numato ugdymo ir pagalbos tikslus. Plano įgyvendinimui turi būti sudaryti individualūs tvarkaraščiai, derantys su klasės, kurioje mokinys mokosi, tvarkaraščiu ir užtikrinantys, kad mokinys gaus ugdymą ir švietimo pagalbą tokia apimtimi, kokią nustato bendrieji ugdymo planai ir rekomenduoja pedagoginė psichologinė tarnyba; kt.

Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių komitetas[81] pabrėžia individualių ugdymo planų poreikį (juose turėtų būti identifikuotas tinkamas pritaikymas ir specifinė pagalba individualiam mokiniui, įskaitant kompensuojančias priemones, specialias mokymosi priemones alternatyviais formatais, moduliais ir komunikavimo priemonėmis) bei, kad jų efektyvumas turėtų būti periodiškai aptariamas kartu su mokiniais ir jų tėvais.

> *„mokykla ir mokytojai nėra pasirengę integruoti „nepatogių“ vaikų, turinčių poreikių, dirba pagal nusistovėjusius algoritmus, nebando būti lankstūs ir ieškoti būdų kaip tokius vaikus integruoti į bendrą ugdymą su klase, o stengiasi tokiais vaikais „atsikratyti“, „išstumti“ iš mokyklos, „užpilti skundais institucijas“*

Būtent vaiko ugdymo(si) poreikių identifikavimas ir individualizavimas sudaro galimybę tolimesniam kokybiškam ugdymo proceso organizavimui bei tinkamos ugdymo(si) aplinkos sukūrimui, tačiau praktikoje net ir dėl individualaus ugdymo plano sudarymo, jo vykdymo kyla ginčai tarp vaiko tėvų ir mokyklos.

Nors teisės aktuose reglamentuotas ugdymo programos pritaikymo ir individualizavimo procesas, tačiau tėvai nurodo, kad sudaromi individualaus ugdymo planai neatliepia lūkesčių, teikiama švietimo pagalba ir (ar) jos apimtis realiai neatitinka pedagogės psichologinės tarnybos rekomenduotos apimties. Kitais atvejais – tėvai neatsižvelgia į individualius vaiko poreikius ir galimybes, neigia švietimo pagalbos poreikį, nesutinka, kad būtų kreipiamasi dėl specialiųjų ugdymosi poreikių nustatymo, nepritaria individualiam ugdymo ir (ar) pagalbos planui. Tokiais atvejais tėvai ir mokykla skundžiasi vieni kitų veiksmais (neveikimu), kilus konfliktui ieškoma išorinės pagalbos ir (ar) situacija vertinama kaip vaiko teisių pažeidimas. Pvz., vienu atveju specialistai pastebėjo, kad vaikas sutelkti dėmesį gali tik tam tikrą laiką, todėl, atsižvelgdami į teisinį reglamentavimą, pasiūlė mokiniui sumažinti mokymosi krūvį (keturias pamokas kontaktines, kitas – nuotoliniu būdu). Tėvai nesutiko su tokiu vaiko ugdymo organizavimu, nepritarė ugdymo ir pagalbos planui ir siūlymus vertino, kaip įtraukiojo ugdymo principo pažeidimą, mokyklos norą ir spaudimą pasirinkti nuotolinį mokymo būdą.

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme ir Švietimo įstatyme įtvirtintos tėvų, sveikatos priežiūros ar kitokią pagalbą vaikui ar jo tėvams teikiančių specialistų, mokyklos vadovų, kitų švietimo paslaugų teikėjų, mokytojų ir kitų specialistų, teikiančių psichologinę, socialinę pedagoginę ir specialiąją pedagoginę pagalbą, pareiga bendradarbiauti vaiko teisių užtikrinimo srityje, tėvų pareiga bendradarbiauti su nurodytais atstovais, sprendžiant vaiko ugdymosi klausimus ir vykdyti jų rekomendacijas. Kontrolierės nuomone, tik tuomet, kai vaiko elgesio priežastys bus išsiaiškintos ir suprastos, mokytojai ir kiti specialistai galės padėti vaikui (pvz., mokytis naujų elgesio būdų). Praktikoje stebimos situacijos, kai tikimasi ir reikalaujama „greito rezultato“, tačiau konstatuojama, jog nedisponuojant išsamia informacija, neatlikus išsamaus ir objektyvaus įvertinimo negalima

[81] Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių komiteto Bendrasis komentaras Nr. 4 „Dėl įtraukaus ugdymo“, CRPD/C/GC/4.

pasiekti pozityvių tikslų bei, kad individualios pagalbos vaikui planavimas ir ugdymo pritaikymas gali prasidėti tik atlikus išsamius vertinimus.

▪ ▪ ‖ Siekiant užtikrinti mokinių, turinčių specialiųjų ugdymo poreikių, ugdymo prieinamumą ir kokybę, būtina veiksmingai reaguoti į mokinio elgesį, kuris neatitinka socialinio, kultūrinio, situacinio ar fizinės aplinkos, kurioje jis vyksta, konteksto. Mokinių, mokyklos bendruomenės narių ir kitų asmenų gerovės užtikrinimui mokykloje yra numatytos įvairios priemonės, pvz., Ugdymo organizavimo rekomendacijos mokiniams, kuriems nustatytas elgesio ir (ar) emocijų sutrikimas; Lietuvos įtraukties švietime centro metodinė informacija; mokyklos gali konsultuotis su regioniniais specialiojo ugdymo centrais; koordinuotai teikiama švietimo pagalba, socialinės ir sveikatos priežiūros paslaugos; vaiko minimalios ar vidutinės priežiūros priemonės; drausminės auklėjamojo poveikio priemonės, nurodytos švietimo įstaigos vidaus tvarką nustatančiuose dokumentuose; tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatoriaus ir kitos institucijų, specialistų (policijos, vaiko teisių apsaugos) pasitelkimas.

Pažymėtina, kad teisinis reglamentavimas įpareigoja mokyklą skirti dėmesį prevencinių priemonių įgyvendinimui mokyklose, siekiant užkirsti kelią (pasikartojančiam) mokinių netinkamam elgesiui. Taip pat numato, kad mokinio netinkamas elgesys turi būti prognozuojamas ir valdomas mokyklos lygmeniu dar iki tol, kol pasireiškia kaip pavojus fiziniam ar psichologiniam mokyklos bendruomenės saugumui. Šio tikslo įgyvendinimui mokykloje būtina užtikrinti savalaikį ir tikslingą rekomendacijų, skirtų mokiniams, turintiems elgesio ir (ar) emocijų sutrikimų, taikymą, nuoseklų pedagoginės psichologinės tarnybos rekomendacijų įgyvendinimą, mokiniui būtinos švietimo pagalbos teikimą bei, esant poreikiui, glaudų bendradarbiavimą su kitomis institucijomis, atsakingomis už pagalbos mokiniui užtikrinimą.

Neretai pareiškėjų, mokyklos ir kitų procese dalyvaujančių institucijų lūkesčiai dėl bendradarbiavimo tikslų, ugdymo proceso organizavimo, pagalbos ir (ar) net poveikio priemonių taikymo skiriasi, o konflikto šalys neranda objektyviai pagrįstų, atitinkančių vienas kito lūkesčius ir vaiko teisėtus interesus. Itin dažnai konfliktinės situacijos būna nepagrįstai ilgai užsitęsusios ir įsenėjusius, priešinami vaikų ir bendruomenės interesai, konflikto šalys kaltina viena kitą neveikimu ir nėra linkusios susitarti ar ieškoti sprendimų, o kitoms institucijoms kyla sunkumų sprendžiant konfliktinę situaciją. Praktikoje pastebima, kad mokyklose vis dar neužtikrinamas sklandus dialogas su mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, tėvais, todėl kyla konfliktai mokyklos ir (ar) klasės bendruomenėje, formuojasi nepasitikėjimas mokykla ir nepagrįsti tėvų lūkesčiai, tačiau situacijos nėra vienareikšmės. Vienais atvejais mokykla ir jos specialistai nurodo, jog tėvai nėra linkę bendradarbiauti, todėl sunku pasiekti teigiamų rezultatų. Kitais atvejais susiduriama su neigiamu, stigmatizuojančiu bendruomenės požiūriu ir nepakankamu supratimu, kai nepagrįstai neigiamai reaguojama į vaiko elgesį, „klijuojamos“ etiketės ir pan. Akivaizdu, kad trūkstant švietimo pagalbos specialistų (ypač mokytojo padėjėjų), esant nepritaikytai ugdymosi aplinkai ir mokytojui neturint galimybių dirbti su didele mokinių įvairove, kai kuriems mokiniams skiriama daugiau dėmesio ir individualaus darbo, o kiti mokiniai jaučiasi „palikti“. Mokytojai dažnai nurodo, kad vienu metu stabdyti konfliktus, prireikus nuraminti mokinį ir tuo pačiu metu užtikrinti ugdymo procesą kitiems mokiniams yra labai sudėtinga. Nagrinėjant tokius atvejus, dažnai pastebima, kad vaikas ir jo šeima dėl įvairių priežasčių negavo reikiamos pagalbos tuo metu, kai iššūkiai ir problemos tik pradėjo kilti.

Kontrolierė, atsižvelgdama į praktikoje aiškėjančias problemas, susijusias su konteksto neatitinkančiu mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, elgesiu (pvz., nuolatinį smurtinį elgesį; dėl vieno vaiko destruktyvaus elgesio klasėje liko mokytis vienuolika mokinių, kiti atsisakė

mokytis), kreipėsi į Švietimo, mokslo ir sporto ministeriją dėl galimų sprendimų, siekdama užtikrinti sėkmingą įtrauktį bei saugią mokyklos aplinką.

▪ ▪ ‖ Mokinių, turinčių specialiuosius ugdymosi poreikius, įtrauktis yra ilgalaikis procesas, kuris reikalauja tęstinių sprendimų, nuolatinės ir nuoseklios taikomų priemonių vykdymo priežiūros, taip pat jų poveikio vertinimo ir koregavimo, atsižvelgiant į aktualius poreikių ir kitus pokyčius. Be to, teigiami rezultatai priklauso ne tik nuo visų suinteresuotų asmenų bendradarbiavimo, koordinuotos bendros sprendimų paieškos, nuolatinio tobulėjimo siekio ir resursų (žmogiškųjų, finansinių), tačiau ir nuo vieningo požiūrio, jog svarbiausia – vaikų gerovė.

Mokinių teisės į mokslą ir ugdymo kokybę bei įtraukiojo ugdymo principo įgyvendinimo sėkmė priklauso nuo visos bendruomenės ir institucijų. Visgi, individualių atvejų tyrimai rodo, kad neretai institucijų požiūris į įtraukties procesą, kilusių problemų priežastis ir galimus jų sprendimus skiriasi. Kontrolierė ne kartą atkreipė dėmesį, kad sudėtingose ir (ar) konfliktinėse situacijose būtina vertinti mokyklos veiklą, jos galimybes ir veiklos trūkumus, taip pat užtikrinti reikalingos pagalbos teikimą, neperkeliant visos atsakomybės ir nesutelkiant dėmesio išimtinai į vaiką, turintį specialiuosius ugdymosi poreikius, ir jo šeimą. Ne kartą buvo atkreiptas ir mokyklų steigėjų (savivaldybių) dėmesys, jog atsižvelgiant į jų įgaliojimus švietimo bei vaiko teisių apsaugos srityse (užtikrinti koordinuotai teikiamas paslaugas šeimoms, kuriose auga vaikai, turintys specialiųjų poreikių; organizuoti ir koordinuoti švietimo pagalbos mokiniui, šeimai, mokytojui ir mokyklai teikimą; užtikrinti vaikų, turinčių specialiųjų ugdymo(si) poreikių, teisių įgyvendinimą, kt.), jiems tenka pareiga užtikrinti švietimo kokybę pavaldžiose ugdymo įstaigose, vykdant šių įstaigų veiklos priežiūrą, organizuojant ir koordinuojant švietimo ir kitos pagalbos teikimą, tarpinstitucinį bendradarbiavimą.

Įtraukusis ugdymas tapo bendra tendencija, nors nėra priimta vieningų susitarimų, kokiais sėkmingos veiklos modeliais reikėtų vadovautis praktikoje, o kiekvienas atvejis unikalus ir reikalauja atidos. Švietimo bendruomenė ir atskirų mokyklų bendruomenės skirtingai priima įtraukties ir praktinius įtraukiojo ugdymo įgyvendinimo iššūkius. Tačiau įtraukiojo ugdymo kontekste labai svarbu, kad mokyklų vadovai stiprintų pasitikėjimo ir pagarbos kultūrą, kad mokytojai, specialistai ir tėvai (bei vaikai), galėtų priimti bendradarbiavimu grįstus sprendimus, nes bendradarbiavimas yra neatsiejamas nuo efektyvios pagalbos vaikui ir jo šeimai. Įstaigos praktinė veikla rodo, kad darnos, partnerystės, bendrų sprendimų ir bendradarbiavimo, sprendžiant mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo organizavimo klausimus, trūkumas yra vienas aktualiausių iššūkių. Įvairių objektyvių ir subjektyvių priežasčių visuma, taip pat tai, jog kalbant apie įtraukiojo ugdymo principą dažnai pamirštamos realios sąlygos ir praktinės situacijos, lemia, kad dalis visuomenės įtraukųjį ugdymą priima kaip primestą, o ne natūralų ir suprantamą dalyką.

VII. VAIKO SVEIKATA

7.1. ŠAUDYKLŲ VEIKLOS ASPEKTAI

Įstaigoje ataskaitiniais metais buvo gauti asociacijų „Gojaus slėnis“ ir „Neries kaimynija“ kreipimaisi dėl poreikio ginti vaikų teises ir teisėtus interesus, svarstant Lietuvos Respublikos ginklų ir šaudmenų kontrolės įstatymo Nr. IX-705 (toliau – Įstatymas) 27 straipsnio pakeitimo įstatymo projektą. Atsižvelgdama į kreipimusis ir tai, kad pakeitimai, susiję su šaudyklų steigimo ir veiklos reglamentavimu, gali turėti poveikį vaikų teisių užtikrinimui, Kontrolierė pateikė savo

nuomonę Seimo Aplinkos apsaugos komitetui dėl atitinkamų Įstatymo nuostatų, susijusių su poreikiu užtikrinti vaikų teisę į sveiką, saugią bei harmoningam vystymuisi palankią gyvenamąją aplinką.

Kontrolierė rašte pažymėjo, kad šaudyklų įrengimas yra reikšmingas valstybės nacionalinio saugumo, gynybos sistemos funkcionavimo bei pilietinio pasirengimo stiprinimo aspektas, tačiau, šaudyklų steigimas ir veikla, taip pat turėtų būti derinama su visuomenės, bendruomenių bei, visų pirma, su jose gyvenančių vaikų teisėmis bei teisėtais interesais, sudarant sąlygas pasiekti tinkamą balansą tarp valstybės saugumo poreikių ir pareigos užtikrinti visapusišką vaikų gerovę.

Vaiko teisių komitetas pasisako, jog „valstybės turėtų užtikrinti, kad vaiko interesai būtų svarbiausi, rengdamos teisės aktus ir politikas, kurios formuoja verslo veiklas ir operacijas“[82]. Taigi, teisės aktais nustatytas reguliavimas yra viena svarbiausių priemonių, kuriomis būtina užtikrinti, kad fizinių ir juridinių asmenų veikla neturėtų neigiamo poveikio vaikų teisėms ir jų nepažeistų. Sprendžiant dėl šaudyklų steigimo ir veiklos reglamentavimo, esminis aspektas yra vaiko teisės į sveikatą užtikrinimas. Vadovaujantis Vaiko teisių konvencijos 6 straipsnio nuostatomis, valstybė turi pareigą užtikrinti vaiko galimybę sveikai vystytis. Šiuo požiūriu vaiko vystymasis, kaip nurodo Vaiko teisių komitetas, turi būti suprantamas kaip holistinė sąvoka, apimanti fizinį, psichinį, dvasinį, dorinį, psichologinį ir socialinį vystymąsi[83], kas suponuoja, atitinkamai, valstybei pareigą užtikrinti vaikams tokias gyvenimo bei aplinkos sąlygas, kurios būtų palankios jų harmoningam vystymuisi. Būtent todėl, Kontrolierės nuomone, bet kokie neigiami veiksniai, tokie kaip triukšmas, tarša ar kt., turėtų būti laikomi rizikos šaltiniais, kurių poveikis gali pažeisti vaiko teisę į sveikatą ir sveiką vystymąsi. Šaudyklose keliamas impulsinis triukšmas, pasižymintis staigiais ir aukšto intensyvumo garsais, jo poveikis vaikų fizinei ir psichinei (emocinei) sveikatai, Kontrolierės nuomone, iškelia poreikį jį traktuoti reikšmingu rizikos šaltiniu, todėl priimant Įstatymo pataisas tikslinga numatyti veiksmingus prevencijos ir priežiūros mechanizmus, kurie leistų valdyti rizikos veiksnius, galinčius turėti neigiamą įtaką vaikams, taip pat leistų apsaugoti vaikų teisę į sveikatą ir užtikrinti visapusišką jų gerovę, tokiu būdu užtikrinant valstybės pozityvią pareigą užtikrinti, kad vaikai augtų saugioje ir jų sveikatai palankioje aplinkoje.

Paminėtina, kad ataskaitiniais metais Įstaigoje buvo gauti ir gyventojų skundai dėl šaudyklų keliamo triukšmo, kuris galimai neigiamai įtakoja vaikų sveikatą. Tai dar kartą patvirtino, jog būtina sistemiškai vertinti šaudyklų veiklos poveikį gyvenamajai aplinkai, ypač vaikų sveikatai ir gerovei, bei užtikrinti, kad sprendimai dėl jų steigimo ir veiklos būtų priimami laikantis vaiko geriausių interesų prioriteto principo. Kontrolierė buvo informuota, kad krašto apsaugos ministro sprendimu[84] buvo sudaryta tarpinstitucinė darbo grupė, kurios tikslas – išnagrinėti Lietuvos šaudyklų ir tirų veiklos problemas bei pateikti siūlymus dėl teisinio reguliavimo, susijusio su šaudyklų ir tirų veikla Lietuvoje, tobulinimo.

7.2. KOFEINO PAKETĖLIŲ PRIEINAMUMAS VAIKAMS

[82] Bendrasis komentaras Nr. 16(2013) Dėl valstybės įsipareigojimų, susijusių su verslo sektoriaus poveikiu vaikų teisėms“, CRC/C/GC/16.
[83] Bendrasis komentaras Nr. 15(2013) Dėl vaiko teisės naudotis tobuliausiomis sveikatos sistemos apsaugomis (24 straipsnis), CRC/C/GC/15.
[84] Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro 2025 m. spalio 3 d. įsakymas Nr. V-929 „Dėl tarpinstitucinės darbo grupės šaudyklų ir tirų veiklos Lietuvoje klausimais sudarymo“.

Šiuolaikinėje visuomenėje, kalbant apie vaikų sveikatą, susiduriama su vis naujomis rizikomis, susijusiomis su sparčiai kintančia vartojimo kultūra, rinkodaros strategijomis ir lengvai prieinamais produktais. Pastaraisiais metais rinkoje atsiranda naujų produktų, orientuotų į greitą stimuliuojantį poveikį, kurie dėl patrauklaus dizaino, skonio ir paprasto vartojimo būdo gali būti ypač patrauklūs įvairaus amžiaus vaikams. Visgi, šie produktai kelia klausimų dėl jų galimo poveikio vaikų fizinei ir psichinei sveikatai bei būtinybės svarstyti aiškesnį jų prieinamumo reglamentavimą.

Vienas iš tokių naujų produktų – kofeino paketėliai (pagalvėlės, maišeliai). Tai vienos dozės pakuotės su kofeinu, rinkoje pateikiamos kaip patogus kavos ar kitų kofeino turinčių gėrimų pakaitalas. Kofeino kiekis tokiuose paketėliuose gali skirtis ir atitikti mažiau nei vieną ar du kavos puodelius. Dizainu kofeino paketėliai panašūs į nikotino paketėlius, jaunimo tarpe vadinamą snusą, todėl yra žinoma, jog Narkotikų, alkoholio ir tabako kontrolės departamentas vertina šių medžiagų pardavimą pagal Tabako, tabako gaminių ir su jais susijusių gaminių kontrolės įstatymo nuostatas, kaip draudžiamas prekes, kurių dizainas imituoja tabako gaminius ar jų vienetinius pakelius.

Tiriant atvejį, susijusį su kofeino paketėlių disponavimu mokykloje bei drausminių auklėjamojo pobūdžio priemonių skyrimu, gauta informacija, jog kofeinas priskirtinas psichoaktyvių medžiagų grupei, šiai grupei priklauso narkotinės, psichotropinės medžiagos, alkoholis, nikotinas, raminamieji, migdomieji vaistai. Visgi, vaikams nėra draudžiama pirkti ir vartoti bet kokius kofeino turinčius produktus (kavą, juodąją ar žaliąją arbatą, kolą, šokoladą). Kontrolierė kėlė klausimą, ar kofeino paketėliai, kurių poveikis prilygsta kofeino kiekiui įprastuose kavos gėrimuose, gali būti laikomi prekėmis (medžiagoms), kurių turėjimas mokykloje prilyginamas draudžiamoms, kaip psichotropinės, narkotinės ar kt. Dėl aiškaus teisinio reglamentavimo ir visuomenės informuotumo trūkumo, neaišku, ar šie gaminiai turėtų būti vertinami kaip vaikams pavojingi, netinkami ar nerekomenduotini produktai.

Kontrolierė kreipėsi į Sveikatos apsaugos ministeriją bei Nacionalinį visuomenės sveikatos centrą prie Sveikatos apsaugos ministerijos, prašydama informuoti apie kofeino paketėlių prieinamumo ribojimus, ar kofeino paketėliai gali būti laikomi pavojingomis vaikų sveikatai medžiagomis; remiantis specialistų rekomendacijomis, ar yra nustatytas kofeino kiekis, saugus vartoti paaugliams, kt.

Institucijos patvirtino, jog Maisto įstatymas nustato draudimą parduoti, nupirkti ar kitaip perduoti energinius gėrimus jaunesniems kaip 18 metų asmenims, tačiau analogiško draudimo dėl kofeino paketėlių teisės aktai nenustato. Taip pat buvo gauta informacija, kad Europos maisto saugos tarnybos nuomone, saugi kofeino suvartojimo norma suaugusiems asmenims – 3 mg/kg kūno svorio per dieną, taigi, tokį saugumo lygį siūloma taikyti ir vaikams bei paaugliams. Visgi, kiekvienu atveju reikalinga spręsti individualiai, nes kofeinas gali turėti tiek trumpalaikį, tiek ilgalaikį poveikį.

Europos Sąjungoje šiuo metu nėra vieningo, specialiai kofeino paketėliams skirto teisinio reglamentavimo ir jie patenka į bendrą maisto saugos reguliavimo sritį, reikalaujant įspėti apie didelį kofeino kiekį maisto produkte. Visgi, kai kurios valstybės narės jau kelia klausimus dėl šių produktų teisinės kvalifikacijos ir vadinamosios „pilkosios zonos“.

Nors kofeino paketėliai šiuo metu nėra draudžiami parduoti vartoti vaikams Lietuvoje, manytina, jog šie produktai dėl savo koncentracijos ir greitos absorbcijos, gali kelti didesnę perdozavimo riziką nei tradiciniai kavos gėrimai, ypač vaikams ir paaugliams, kurių organizmo tolerancija kofeinui yra mažesnė. Atsižvelgiant į tai, Kontrolierė sprendė, jog sveikatos apsaugos požiūriu būtų tikslinga svarstyti aiškesnį kofeino paketėlių prieinamumo reglamentavimą vaikams ir numatyti visuomenės informavimo politiką, siekiant mažinti galimų neigiamų pasekmių riziką. Ataskaitiniais metais gauta informacija, jog Narkotikų, alkoholio ir tabako kontrolės departamentas ėmėsi priemonių dėl šių

produktų, kai jie imituoja tabako gaminius, kontrolės rinkoje, o Sveikatos apsaugos ministerijoje bus svarstomas klausimas dėl gaminių su kofeinu poveikio vertinimo.

7.3. BŪTINOSIOS MEDICINOS PAGALBOS VAIKAMS TEIKIMAS

Kontrolierė, atsižvelgdama į keletą Įstaigoje gautų tėvų kreipimųsi bei viešojoje erdvėje minimus atvejus dėl būtinosios medicinos pagalbos vaikams teikimo praktikos asmens sveikatos priežiūros įstaigose, kreipėsi į Sveikatos apsaugos ministeriją, prašydama atkreipti dėmesį į galimus vaiko teisės į sveikatą, kokybiškas sveikatos priežiūros paslaugas pažeidimus dėl būtinosios medicinos pagalbos vaikams teikimo, kurie gali kilti (kyla) dėl netinkamo ir nenuoseklaus teisės aktų nuostatų įgyvendinimo, dėl to, kad nėra skiriamas tinkamas ir objektyviai būtinas dėmesys asmens sveikatos priežiūros paslaugų vaikams prieinamumui; neužtikrinamas tinkamas rūpestingumo pareigos vykdymas, kuris sveikatos priežiūros srityje reikalauja aukščiausio lygio atidumo, atsakomybės ir įsipareigojimo užtikrinti pacientų gerovę ir kokybiškas paslaugas ir, bendradarbiaujant su sveikatos priežiūros įstaigomis, imtis priemonių, siekiant spręsti praktikoje kylančias problemas dėl tinkamo būtinosios medicinos pagalbos vaikams užtikrinimo.

Kontrolierė paminėjo tėvų nurodytas situacijas, kai jų vertinimu buvo neužtikrintas tinkamas vaikų pacientų priėmimas, ligoninių priėmimo-skubios pagalbos skyriuose buvo nesuteikta (netinkamai suteikta) skubi medicinos pagalba, pvz., neatlikta pirminė vaiko apžiūra, argumentuojant, kad nėra reikalingo specialisto (pvz., pediatro, psichiatro), kad nepavyksta nuraminti autistiško vaiko; vaikas nebuvo nukreiptas registracijai; žodžiu rekomenduota kreiptis į kitą (kitame mieste esančią) gydymo įstaigą, neišrašyti siuntimai reikalingo specialisto konsultacijai, net ir tais atvejais, kai dėl objektyvių aplinkybių (gydytojo kompetencijos) nebuvo galimybių įvertinti vaiko būklę; neorganizuotas vaiko paciento pervežimas į kitą gydymo įstaigą ir tėvams nepaaiškinti tokio sprendimo motyvai; nesuteikta išsami informacija, susijusi su būtinosios medicinos pagalbos teikimo sąlygomis, šios pagalbos apimtimi ir kt.

Žmogaus teisė turėti kuo geresnę sveikatą yra prigimtinė. Konstitucijos 53 straipsnyje įtvirtinta valstybės funkcija rūpintis žmonių sveikata ir laiduoti medicinos pagalbą bei paslaugas žmogui susirgus. Sveikatos sistemos įstatyme, teigiant, kad gyventojų sveikata yra didžiausia visuomenės socialinė ir ekonominė vertybė; sveikata – tai ne tik ligų ir fizinių defektų nebuvimas, bet ir fizinė, dvasinė bei socialinė žmonių gerovė; sveikatos potencialą ir jo palaikymo sąlygas lemia prieinama, priimtina ir tinkama sveikatos priežiūra ir kt., įtvirtintos Lietuvos Respublikos gyventojų teisės, tarp jų, teisė gauti teisės aktų numatytą sveikatos priežiūrą; gauti valstybės laiduojamą (nemokamą) ir savivaldybių remiamą sveikatos priežiūrą ir kt. Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatyme pacientui – asmeniui, kuris naudojasi sveikatos priežiūros įstaigų teikiamomis paslaugomis, nepaisant to, ar jis sveikas, ar ligonis, garantuojama teisė į kokybiškas sveikatos priežiūros paslaugas (t. y. prieinamas, saugias, veiksmingas sveikatos stiprinimo, ligų prevencijos, diagnostikos, ligonių gydymo ir slaugos paslaugas, kurias tinkamam pacientui, tinkamu laiku, tinkamoje vietoje suteikia tinkamas sveikatos priežiūros specialistas ar jų komanda pagal šiuolaikinio medicinos ir slaugos mokslo lygį ir gerą patirtį, atsižvelgdami į paslaugos teikėjo galimybes ir paciento poreikius bei lūkesčius, juos tenkindami ar viršydami); teisė gauti informaciją; ir kt.

Vaiko teisė į sveikatą yra ne tik savaime svarbi, bet šios teisės įgyvendinimas yra būtinas, siekiant vaikui naudotis kitomis Konvencijoje nurodytomis teisėmis. Vaiko teisių komitetas aiškina ir analizuoja vaiko teisę į sveikatą (24 straipsnis) iš vaiko teisių perspektyvos, kaip integracinę teisę,

apimančią ne tik laiku suteiktas ir tinkamas sveikatos apsaugos sistemos paslaugas, bet ir kaip teisę augti ir vystytis, kad vaikas pasiektų visišką potencialą ir gyventų tokiomis sąlygomis, kurios leistų pasiekti aukštus sveikatos standartus per programų, kurios sprendžia pagrindinių sveikatos veiksnių klausimus, įgyvendinimą. Vaikas turi teisę naudotis aukščiausio, koks tik įmanomas, lygio sveikatos priežiūra ir ligų gydymo bei sveikatos atkūrimo priemonėmis; nė vienam vaikui neturi būti atimta teisė naudotis tokiomis sveikatos priežiūros paslaugomis; kiekvienam vaikui turi būti užtikrintos kuo didesnės galimybės išgyventi ir vystytis (6, 24 straipsniai). Teisė pasinaudoti tobuliausiomis sveikatos sistemos paslaugomis, jų prieinamumas bei kokybiška sveikatos priežiūra yra prigimtinė kiekvieno vaiko teisė ir vaikai su negalia negali būti atskirti dėl tam tikrų veiksnių ar iššūkių. Sveikatos priežiūros paslaugos vaikams su negalia turėtų būti teikiamos toje pačioje viešosios sveikatos sistemoje, kuria naudojasi vaikai, neturintys negalios, suteikiamos nemokamai, kai tik įmanoma, ir kiek įmanoma atnaujinamos bei modernizuojamos. Valstybės turi užtikrinti, kad sveikatos priežiūros specialistai, dirbantys su vaikais su negalia, būtų parengti pagal aukščiausius įmanomus standartus ir praktikoje vadovautųsi į vaiką orientuotu požiūriu.[85]

Vaiko teisių komiteto nuomone, sveikatos priežiūros paslaugos vaikams pradiniu lygiu turi būti pakankamo kiekio ir kokybės, funkcinės, finansiškai ir geografiškai pasiekiamos ir priimtinos visiems vaikams. Antrinio ir tretinio lygio priežiūra taip pat turėtų būti prieinama, kiek tai įmanoma, su funkcinėmis nukreipimų sistemomis, susiejančiomis bendruomenes ir šeimas visuose sveikatos sistemos lygiuose. Valstybė, vykdydama pareigą rūpintis, kad nė vienam vaikui nebūtų atimta minėta teisė naudotis aukščiausio, koks tik įmanomas, lygio sveikatos priežiūra ir ligų gydymo bei sveikatos atkūrimo priemonėmis, privalo imtis veiksmų šių nuostatų tinkamam įgyvendinimui, tarp jų, identifikuoti kliūtis ir panaikinti jas; užtikrinti, kad visos vaikų sveikatos paslaugos ir programos atitiktų pakankamumo, prieinamumo, priimtinumo ir kokybės kriterijus. Visuose su vaikų sveikata ir vystymusi susijusiuose sprendimuose pagrindinis dėmesys turi būti skiriamas vaikų interesams, įskaitant išteklių paskirstymą, politikų ir intervencijų, kurios veikia pagrindinius vaikų sveikatos veiksnius, rengimą ir įgyvendinimą. Vaiko teisių komitetas pabrėžia vaiko interesų, kaip visų spendimų priėmimo dėl vaikų gydymo paslaugų suteikimo, ribojimo ar nutraukimo pagrindo svarbą bei nurodo, jog valstybės turėtų sukurti procedūras ir kriterijus, siekdamos pateikti gaires sveikatos sistemos specialistams, skirtas įvertinti vaiko interesus sveikatos srityje kartu su kitais formaliais, saistančiais procesais, kurie taikomi, nustatant vaiko interesus.[86]

Remiantis Sveikatos sistemos įstatymo nuostatomis (2 straipsnio 10 dalis, 19 straipsnis), būtinajai medicinos pagalbai priskiriama pirmoji medicinos pagalba ir skubioji medicinos pagalba. Būtinosios medicinos pagalbos mastą ir teikimo tvarką nustato Sveikatos apsaugos ministerija. Būtinosios medicinos pagalbos teikimo tvarkos ir masto apraše[87] nustatyta, kad būtinoji medicinos pagalba asmens sveikatos priežiūros įstaigose teikiama visiems pacientams. Kiekviena asmens sveikatos priežiūros įstaiga pagal kompetenciją privalo užtikrinti (suteikti ir organizuoti) būtinąją medicinos pagalbą.

Specialiųjų reikalavimų asmens sveikatos priežiūros įstaigos skubiosios medicinos pagalbos skyriui ir skubiosios medicinos pagalbos kabinetui apraše[88] nustatyta, kad kiekvienam į skubiosios medicinos

[85] Bendrasis komentaras Nr. 9(2006) Dėl vaikų su negalia, CRC/C/GC/9.
[86] Bendrasis komentaras Nr. 15 (2013) Dėl vaiko teisės naudotis tobuliausiomis sveikatos sistemos paslaugomis (24 str.), CRC/C/GC/15.
[87] Patvirtintas Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2004 m. balandžio 8 d. įsakymu Nr. V-208; Aprašo 3, 7, 9, 10, 12 ir 13 punktai.
[88] Patvirtintas Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2010 m. gruodžio 16 d. įsakymu Nr. V-1073.

pagalbos kabinetą, skubiosios medicinos pagalbos skyrių ar teritorinį skubiosios medicinos pagalbos skyrių atvykusiam pacientui turi būti atliktas pirminis paciento būklės vertinimas, nustatyta, ar yra skubiosios medicinos pagalbos teikimo indikacijų, nurodytų minėtame Būtinosios medicinos pagalbos teikimo tvarkos ir masto apraše arba skubios ambulatorinės paslaugos indikacijų, nurodytų Pirminės ambulatorinės asmens sveikatos priežiūros paslaugų teikimo organizavimo ir šių paslaugų išlaidų apmokėjimo tvarkos apraše[89]. Jei įstaiga neteikia pacientui būtinų asmens sveikatos priežiūros paslaugų, skubiosios medicinos pagalbos skyriaus, skubiosios medicinos pagalbos kabineto ar teritorinio skubiosios medicinos pagalbos skyriaus gydytojas, stabilizavęs paciento būklę, organizuoja jo gabenimą į kitą įstaigą, kurioje teikiamos reikiamos asmens sveikatos priežiūros paslaugos, t.t.

Remiantis prielaida, kad asmens sveikatos priežiūros paslaugų teisinis reglamentavimas sudaro prielaidas visiems vaikams, taip pat ir turintiems negalią, specialiųjų poreikių, gauti būtinąją medicinos pagalbą, Kontrolierė išsakė nuomonę, kad praktikoje galimai nėra reti atvejai, kai vaiko paciento teisės pažeidžiamos (gali būti pažeistos) ne dėl teisinio reglamentavimo ir (ar) sisteminių spragų, tačiau visų pirma dėl asmens sveikatos priežiūros įstaigos (atsakingų, kompetentingų specialistų) netinkamo, nenuoseklaus teisės aktų, reglamentuojančių būtinosios medicinos pagalbos paslaugų teikimą ir kitų aktualių teisės aktų, įgyvendinimo. Taip pat nebuvo atmesta prielaida, kad praktikoje galimi atvejai, kai asmens sveikatos priežiūros įstaigos vengia išsamiai ištirti, nuosekliai bei kritiškai įvertinti konkretaus vaiko paciento teisių (galimo) pažeidimo aplinkybes, siekiant gerinti paslaugų kokybę, išvengti pažeidimų ateityje ar pan., o vaiko atstovai pagal įstatymą dėl nežinojimo ir (ar) kitų aplinkybių neišnaudoja visų vaiko paciento teisių gynimo galimybių ir kt.

Šiame kontekste Kontrolierė paminėjo, jog Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikoje pažymima, kad valstybės institucijoms, veikiančioms sveikatos apsaugos srityje, vykdant savo funkcijas keliami bendro pobūdžio reikalavimai, be kita ko, rūpestingumo pareiga, kuri sveikatos priežiūros srityje yra itin svarbi ir reikšminga bei reikalauja aukščiausio lygio atidumo, atsakomybės ir įsipareigojimo užtikrinti pacientų gerovę ir kokybiškas paslaugas

7.4. KEITIMASIS DUOMENIMIS APIE APSVAIGUSIUS VAIKUS

Įgyvendinant Generalinės prokuratūros, Policijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos bei Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2018 metais pasirašytą bendradarbiavimo susitarimą, kuriuo siekiama bendromis pastangomis veiksmingiau ginti vaikų teises ir teisėtus interesus, užtikrinti glaudesnį bendradarbiavimą bei gerinti vaiko teisių apsaugą baudžiamajame procese, teisėsaugos institucijų iniciatyva, 2025 m. balandį buvo organizuotas tarpinstitucinis pasitarimas, kuriame dalyvavo ir Sveikatos apsaugos ministerijos bei sveikatos priežiūros įstaigų atstovai, siekiant aptarti padažnėjusius atvejus, kai į sveikatos priežiūros įstaigas pristatomi nuo įvairios kilmės medžiagų apsvaigę vaikai.

Prokuratūros ir policijos atstovai pasitarimo metu atkreipė dėmesį į tai, kad teisėsaugos institucijos (policija) pavėluotai gauna arba negauna informacijos apie į sveikatos priežiūros įstaigas pristatomus apsvaigusius vaikus. Dėl šios priežasties, institucijos negali veiksmingai ir aktualiu laiku reaguoti į vaiko teisių pažeidimus, baudžiamojo proceso prasme laiku atlikti būtinus procesinius veiksmus,

[89] Patvirtintas Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2005 m. gruodžio 5 d. įsakymu Nr. V-943.

priimti kokybiškus ir pagrįstus procesinius sprendimus. Teisėsaugos institucijų atstovų nuomone, jeigu informacija apie apsvaigusį vaiką policijai būtų perduodama nedelsiant, kai jis patenka į sveikatos priežiūros įstaigą, policijos pareigūnai turėtų galimybę laiku reaguoti į įvykį, tinkamai atlikti įvykio aplinkybių patikrinimą bei kitus veiksmus. Taip pat buvo atkreiptas dėmesys į Baudžiamojo kodekso nuostatos dėl baudžiamosios atsakomybės už vaiko įtraukimą girtauti, narkotinių ar psichotropinių medžiagų platinimą nepilnamečiams bei Administracinių nusižengimų kodekse nustatą administracinę atsakomybę už alkoholinių gėrimų nupirkimą ar kitokį perdavimą nepilnamečiams ir kt.

Atsižvelgiant į pasitarimo rezultatus, Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga ir Vilniaus apygardos prokuratūra kreipėsi į Sveikatos apsaugos ministeriją dėl teisinio reglamentavimo tobulinimo.

Aptartos problemos kontekste, Kontrolierė atkreipė dėmesį į Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo nuostatas, reglamentuojančias vaiko apsaugą nuo tabako gaminių ir su jais susijusių gaminių, energinių ir alkoholinių gėrimų, narkotinių, psichotropinių bei kitų psichiką veikiančių medžiagų, taip pat nuo apkvaišinančių nenarkotinių priemonių vartojimo, gaminimo, perdirbimo, įgijimo, jų laikymo, gabenimo, siuntimo, pardavinėjimo ar kitokio jų platinimo, taip pat atitinkamus draudimus ir asmenų atsakomybę (26, 27 straipsniai).

Taip pat Kontrolierė atkreipė dėmesį į VTAPĮ 29 straipsnyje įtvirtintą bendrą fizinių ir juridinių asmenų, sužinojusių ir (ar) turinčių pagrįstos informacijos apie vaiką, kuris nukentėjo nuo atitinkamos nusikalstamos veikos ir (ar) dėl to jam gali būti reikalinga pagalba, pareigą apie tai pranešti policijai ir (ar) Tarnybai ar jos įgaliotam teritoriniam skyriui. Bei į VTAPĮ 35 straipsnyje įtvirtintą asmens sveikatos priežiūros įstaigų ir kitų įvardintų institucijų, įstaigų, nevyriausybinių organizacijų darbuotojų pareigą nedelsiant informuoti apie policiją ir (ar) Tarnybą ar jos įgaliotą teritorinį skyrių apie daromą ar galimai padarytą nusikalstamą veiką vaiko atžvilgiu arba būtinumą ginti nepilnamečių teises ir teisėtus interesus, jeigu turima duomenų apie vaiko elgesį, keliantį pavojų jo sveikatai ar gyvybei, ar dėl kitų priežasčių.

Ministerija buvo informuota, kad pasitarimo metu buvo atkreiptas dėmesys į Informacijos apie pacientą valstybės institucijoms ir kitoms įstaigoms teikimo tvarkos aprašo[90] (toliau – Aprašas) nuostatas dėl informacijos apie pacientą teikimo sveikatos priežiūros įstaigos iniciatyva (nesant prašymo ar sutarties) ir be paciento sutikimo. Būtent, Aprašo nuostatas, kuriomis reglamentuota, kad teisėsaugos institucijoms teikiama informacija apie sužalotus pacientus, kuriems žala galėjo būti padaryta nusikalstama veika ir, kuriomis reglamentuota, kad informacija apie pacientą teikiama Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybai turint duomenų apie galimą vaiko teisių pažeidimą, nurodytą Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme (smurtas prieš vaiką, likę be tėvų globos nepilnamečiai vaikus, kt.).

Atsižvelgdama į pasitarimo metu išsakytus prokuratūros ir policijos atstovų pastebėjimus, Tarnybos ir jos teritorinių skyrių pateiktą informaciją dėl sveikatos priežiūros įstaigos informacijos apie pacientą (apsvaigusį vaiką) perdavimo teisėsaugos institucijoms tvarkos ir terminų, siekiant užtikrinti nuoseklų, tinkamą ir veiksmingą minėtų VTAPĮ nuostatų (25-29, 35 straipsniai) įgyvendinimą, ypač turint omenyje, jog kiekvienu atveju, kai apsvaigęs vaikas patenka į sveikatos priežiūros įstaigą, gali paaiškėti nusikalstamos veikos ir (ar) kito teisės pažeidimo požymiai, kuriuos nustatyti ir vertinti yra kompetentingai tik teisėsaugos pareigūnai, Kontrolierė išsakė nuomonę, kad

[90] Patvirtintas Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2001 m. vasario 1 d. įsakymu Nr. 65.

informacija apie į sveikatos priežiūros įstaigas pristatomus apsvaigusius vaikus turėtų būti teikiama ne tik Tarnybai, bet ir teisėsaugos institucijoms. Taip pat Kontrolierė paminėjo, kad pasitarimo metu buvo vieningai sutarta šiuo klausimu bei, jog Aprašas turėtų būti keičiamas, įtvirtinant sveikatos priežiūros įstaigų pareigą nedelsiant, t. y. ne vėliau kaip per 24 valandas, teikti ir teisėsaugos institucijoms (policijos įstaigai) informaciją apie visus pristatytus nepilnamečius, apsvaigusius nuo alkoholio, narkotinių ar psichotropinių medžiagų.

Sveikatos apsaugos ministerija pateikė savo vertinimą tiek dėl galiojančio reguliavimo taikymo, tiek dėl pasiūlymo plėsti informavimo tvarką, tiek dėl galimų sprendimų krypčių.

Ministerija nurodė, kad Lietuvos Respublikos teisės aktai jau numato situacijas, kai sveikatos priežiūros įstaigos privalo informuoti teisėsaugos institucijas ar Tarnybą apie galimai pavojingą vaiko būklę ar aplinkybes bei, jog praktikoje gali kilti klausimų dėl šių nuostatų vienodo taikymo, ypač vertinant atskirus atvejus, susijusius su vaikų apsvaigimu nuo psichiką veikiančių medžiagų. Taip pat ministerija nurodė, kad siūlymas papildyti Aprašą nuostata apie privalomą informavimą teisėsaugos institucijų visais atvejais, kai į gydymo įstaigą kreipiasi apsvaigęs nepilnametis, laikytinas vertingu diskusijos pagrindu. Tuo pačiu pažymėjo, kad: teisės aktai įtvirtina proporcingumo principą – įsitraukimas turi būti pagrįstas objektyviais požymiais apie nusikalstamą veiką ar pavojų; priverstinis policijos dalyvavimas, nesant realių rizikos požymių, gali turėti neigiamų pasekmių vaiko psichikos sveikatai ir tolimesniam santykiui su pagalbos sistemomis; pirmenybė teikiama vaiko teisių apsaugos specialistų įsitraukimui kaip pirmajam žingsniui, siekiant įvertinti situaciją socialiniu ir saugumo aspektu, nes ši institucija turi specializuotą mandatą vaiko interesų vertinimui ir užtikrinimui; tiesioginis kreipimasis į teisėsaugą, neįvertinus visų aplinkybių, gali būti perteklinis, formuoti kriminalizuojantį požiūrį į sveikatos ar priklausomybės problemą ir atgrasyti vaiką nuo tolimesnio pagalbos priėmimo; todėl pagrįstai siūloma pirmiausia aktyvuoti vaiko teisių apsaugos mechanizmą, o tik esant aiškiems nusikalstamos veikos ar grėsmės požymiams – perduoti informaciją teisėsaugos institucijoms.

Atsižvelgdami į pateiktas pastabas bei tarptautinę praktiką (kur daug dėmesio skiriama sveikatos ir socialinių paslaugų lyderystei vaikų priklausomybių prevencijoje), Sveikatos apsaugos ministerija nurodė, jog pritaria nuomonei, kad būtina peržiūrėti praktinį taikymą ir ieškoti būdų, kaip: sustiprinti tarpžinybinį veiksmų koordinavimą; užtikrinti greitą, bet vaiko interesus atitinkantį reagavimą. Taip pat, kad pritaria siūlymui inicijuoti darbo grupę ar tarpžinybinę peržiūrą, kurios metu būtų galima: įvertinti Aprašo nuostatų taikymą skirtingose situacijose; identifikuoti praktinius iššūkius gydymo įstaigoms; galimai parengti rekomendacijas ar metodiką dėl informacijos teikimo, apimančią ir bendrojo informavimo, ir individualaus atvejo rizikos vertinimo modelius. Išsakydama palaikymą Įstaigos siekiui stiprinti vaikų apsaugos mechanizmus, ministerija nurodė, kad yra pasirengusi bendradarbiauti ieškant sprendimų, kurie užtikrintų: vaiko teisės į saugumą įgyvendinimą; sveikatos priežiūros įstaigų aiškią orientaciją veikti teisėtai ir atsakingai; proporcingą bei nediskriminuojantį institucijų įsitraukimą, bei tikisi diskusijos, kad siekiant suderinti vaikų apsaugos, sveikatos priežiūros bei teisėsaugos sistemų veiksmus bendro tikslo – vaiko gerovės – naudai.

Atsižvelgdama į Sveikatos apsaugos ministerijos nuomonę ir argumentus, siekdama tęsti pradėtas diskusijas ir priimti sprendimus, Kontrolierė pakartotinai kreipėsi į ministeriją. Paminėtina, kad 2026 metais įvykdo tarpinstitucinis pasitarimas dėl informacijos teikimo teisėsaugos institucijoms apie į sveikatos priežiūros įstaigas pristatomi nuo įvairios kilmės medžiagų apsvaigusius vaikus. Kontrolierė ir kitų pasitarime dalyvavusių institucijų atstovai tikisi, kad Sveikatos apsaugos ministerija pakeis galiojantį teisinį reglamentavimą, kaip buvo aptarta.

7.5. ENOC INICIATYVA DĖL VAIKŲ FIZINĖS SVEIKATOS

Vaiko teisės į fizinę sveikatą apsauga ir skatinimas buvo Europos vaikų ombudsmenų tinklo (European Network of Children, ENOC) kasmetinės konferencijos tema, po kurios vykusioje Generalinės Asamblėjoje buvo priimtas pareiškimas[91]. Siekiant parengti ENOC poziciją – pareiškimą dėl vaiko teisės į fizinę sveikatą, ENOC nariai buvo pakviesti dalyvauti apklausoje (dalyvavo 27 narių institucijos, tarp jų ir Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga), kurios rezultatai buvo išanalizuoti[92] ir pristatyti konferencijos metu.

Apklausos ataskaitoje pabrėžiama „sveikata visose politikos srityse“ principo svarba, raginant, kad vyriausybės priimdamos sprendimus visose srityse įvertintų jų poveikį vaikų sveikatai. Daugumoje Europos šalių pagrindinės vaikų sveikatos paslaugos finansuojamos iš viešųjų lėšų. Vaikai paprastai turi nemokamą prieigą prie bendrosios praktikos gydytojų, pediatrų ir skiepijimo programų, tačiau papildomų paslaugų ir vaistų kompensavimas skiriasi. Sveikatos priežiūra vaikams yra organizuota netolygiai. Teisiniai ir finansavimo mechanizmai lemia prieigą prie paslaugų: teisinio reglamentavimo ar draudimo sistemų skirtumai daro įtaką tam, kokias paslaugas vaikai gauna.

Aptariant vaikų nepakankamos mitybos rodiklius, paminėta, kad jie labai skiriasi Europoje. Ataskaitoje pabrėžiama, kad šiai problemai spręsti būtini koordinuoti veiksmai, apimantys ne tik sveikatos sektorių. Būtinos pastangos, siekiant užtikrinti, kad visi vaikai, ypač priklausantys pažeidžiamoms ar socialiai atskirtoms grupėms, turėtų galimybę gauti pakankamai sveiko maisto. Pasiūlyta maitinimo paslaugas integruoti į pirminę sveikatos priežiūrą bei stiprinti socialines programas, pvz., nemokamas ar subsidijuojamas maitinimas mokykloje. Atskaitoje atkreiptas dėmesys ir į sparčiai didėjančią vaikų antsvorio ir nutukimo problemą, kurią lemia perdirbtų maisto produktų vartojimas ir mažas fizinis aktyvumas. Pabrėžiant mokyklų vaidmenį skatinant sveiką mitybą, paminėta, kad daugelyje Europos šalių vis dar nėra visuotinų nemokamo maitinimo programų nepalankioje padėtyje esantiems mokiniams. Ekonominė nelygybė šią problemą dar labiau pagilina, nes ribotas pajamas gaunančios šeimos dažnai negali sau leisti pirkti sveikesnio maisto. Reguliari fizinė veikla laikoma itin svarbi vaiko sveikatai, tačiau dauguma vaikų nepasiekia rekomenduojamų 60 minučių fizinio aktyvumo per dieną normos. Nors daugelyje šalių jaunimo fizinis aktyvumas yra strateginis prioritetas ir kai kurie respondentai minėjo vyriausybines programas, sporto kampanijas ir mokyklų iniciatyvas, skirtas skatinti vaikų fizinį aktyvumą, kiti nurodė, kad šiai sričiai skiriama mažai dėmesio ir ji labiau priklauso nuo pavienių pastangų, o ne nuo oficialios politikos.

Ataskaitoje taip pat paminėta, kad vaikų skiepijimas daugelyje šalių yra plačiai įgyvendinamas, tačiau daugelyje šalių tam tikrose gyventojų grupėse mažėja skiepijimo rodikliai, o tai lėmė tokių ligų kaip tymai protrūkius. Nevienodas prieinamumas prie vakcinų, mažėjantis visuomenės pasitikėjimas ir dezinformacija trukdo išlaikyti kolektyvinį imunitetą ir apsaugoti visus vaikus nuo ligų, kurioms galima užkirsti kelią skiepijimu.

Dėl paauglių reprodukcinių teisių nurodyta, kad dauguma šalių užtikrina šias teises – jaunuoliai gali konfidencialiai ir dažnai nemokamai naudotis seksualinės ir reprodukcinės sveikatos paslaugomis,

[91] European Network of Ombudspersons for Children Policy Position Statement on „The Protection and Promotion of Children's Right to Physical Health“. Pareiškimas priimtas ENOC 29-joje Generalinėje Asamblėjoje, 2025 m. rugsėjo 19 d.
[92] ENOC synthesis report „Protection and Promotion of Children's Right to Physical Health“ (2025). Žr., https://enoc.eu/wp-content/uploads/ENOC-Synthesis-Report-on-CR-to-physical-health-2025-FV.pdf

įskaitant kontracepciją ir konsultacijas šeimos planavimo klausimais; taikomos teisinės saugaus aborto garantijos. Tačiau prieiga prie šių paslaugų yra nevienoda ir tik nedaugelyje šalių šios paslaugos yra vienodai prieinamos visiems paaugliams. Viena iš aktualių problema yra duomenų apie lytiškai plintančias infekcijas tarp vaikų ir paauglių trūkumas, kuris trukdo kurti tikslingas prevencijos ir gydymo programas. Tyrimas parodė, kad vaikams, turintiems neurologinių ar raidos sutrikimų (pvz., autizmas, cerebrinis paralyžius, ADHD), dažnai reikia specializuotų paslaugų bei, kad 28 tarptautinių konvencijų dėl vaikų ir neįgaliųjų teisių įgyvendinimas yra nenuoseklus. Didelį susirūpinimą kelia išsamių duomenų trūkumas – daugelis šalių neturi aiškių šių sutrikimų registrų, informacija nėra sukaupta, o paslaugų planavimas yra sudėtingas.

Remiantis ataskaitos duomenimis, teisinės nuostatos dėl vaikų savarankiškumo priimant medicininius sprendimus skiriasi. Daugumoje šalių vaikai turi teisę dalyvauti sprendimų dėl gydymo priėmime. Praktika dėl amžiaus, nuo kurio nepilnamečiai gali duoti sutikimą gydymui, yra skirtinga. Kai kurios šalys nurodo amžių (dažnai nuo 14 iki 18 metų), nuo kurio galima duoti savarankišką sutikimą, o kitos vertina kiekvieno jaunuolio gebėjimus. Vaikų teisė į medicininį privatumą paprastai yra saugoma įstatymų. Tačiau respondentai taip pat paminėjo, kad yra teisinės nuostatos leidžiančios tėvams susipažinti su paauglio sveikatos informacija konkrečiais atvejais. Ataskaitoje teigiama, kad aiškesnės teisinės ribos ar protokolai padėtų apsaugoti paauglius.

Vaikai ir jaunuoliai iš 14 valstybių narių ar regionų, dalyvaudami „ENYA 2025“ projekte, remdamiesi savo asmeninėmis nuomonėmis, patirtimi ir lūkesčiais bei siekdami pagerinti sveikatos priežiūros sistemas ir užtikrinti geresnį jų teisių paisymą, taip pat parengė rekomendacijas[93] dėl vaikų teisės į fizinę sveikatą. Šios rekomendacijos apima galimybę užtikrinti sveiką, subalansuotą, pakankamą ir tvarią mitybą; energetinių gėrimų ir narkotikų vartojimą, elektroninių cigarečių rūkymą; vaikų ir paauglių teisės į informaciją ir savo nuomonės išreiškimą, teisės būti išklausytiems ir dalyvauti priimant visus su jų fizine sveikata susijusius sprendimus pripažinimą ir užtikrinimą; (lygiateisės) prieigos prie sveikatos priežiūros ir sveikatos specialistų teikiamos pagalbos užtikrinimą visiems vaikams; tinkamų erdvių, laiko ir sąlygų užtikrinimą visiems vaikams ir paaugliams, kad jie galėtų visapusiškai naudotis savo teise į sportą, poilsį, žaidimus ir fizinį aktyvumą.

Atsižvelgiant į tyrimo rezultatus bei ENYA rekomendacijas buvo priimtas ENOC pareiškimas, kuriame pabrėžiama, kad jis grindžiamas bendru ENOC narių supratimu, kad visi vaikai turi teisę išgyventi, augti ir vystytis užtikrinant jų fizinę, emocinę ir socialinę gerovę, suteikiant jiems galimybę naudotis aukščiausio įmanomo lygios sveikatos paslaugomis, saugiu geriamuoju vandeniu, visaverčiu maistu, švaria ir saugia aplinka bei informacija, padedančia išlikti sveikais. ENOC pareiškime išdėstytos rekomendacijos: užtikrinti vaikų teisę į sveikatos apsaugą ir skatinimą, nustatant teisinius ir institucinius pagrindus bei politikos prioritetus, įskaitant „vaikų sveikata visose politikos srityse“ principo taikymą, skatinant tarpsektorinę visapusišką politiką ir įtraukiant visus susijusius suinteresuotuosius subjektus, įskaitant pačius vaikus; užtikrinti visuotinę prieigą prie sveikatos priežiūros, teikiant visapusiškas, kokybiškas ir savalaikes sveikatos priežiūros paslaugas, kurios padeda išsaugoti vaikų sveikatą, užkirsti kelią ligoms ir jas gydyti, mažinti išvengiamą negalią bei ankstyvas mirtis, taip pat skatinti sveikatos prieinamumo lygybę visiems; skatinti sveiką gyvenimo būdą ir kovoti su nesveikais elgesio modeliais; užtikrinti vaikų teises sprendimų priėmimo procese, įskaitant jų teises į informaciją ir dalyvavimą, duomenų privatumą, konfidencialumą bei vaikams pritaikytus skundų nagrinėjimo mechanizmus.

[93] European Network of Young Advisors (ENYA) report „Children's right to physical health“ (2025). Žr., https://enoc.eu/wp-content/uploads/ENYA-report-2025-FV-1.pdf

VIII. VAIKUI SAUGIOS IR PALANKIOS APLINKOS KŪRIMAS

8.1. VAIKUI SAUGIOS APLINKOS STANDARTAI

Aštuonios nevyriausybinės organizacijos parengė ir 2025 metais įvairioms institucijoms pristatė Vaikui saugios aplinkos standartus[94] – gaires, skirtas įstaigoms ir organizacijoms, kurios ugdo ar teikia paslaugas vaikams iki 18 metų (bendrojo ugdymo įstaigoms, neformalaus švietimo įstaigoms, vaikų dienos centrams, atviriems jaunimo centrams, stovyklas organizuojančioms įstaigoms, sveikatos priežiūros įstaigoms, vaikų globos įstaigoms, laisvalaikio ir pramogų erdvėms), padėti kurti saugią aplinką vaikams, taip stiprinant jų emocinę sveikatą.

Atsakydami į klausimą kam reikalingi vaikui saugios aplinkos standartai, rengėjai nurodo, kad jie skirti vaikams (saugumo jausmui; kūrybiškumui ir įsitraukimui į veiklas; įgalinimui reaguoti ir kreiptis pagalbos), tėvams (didesniam pasitikėjimui įstaiga; įsitraukimui į sprendimus); personalui (saugiai, palaikančiai darbo aplinkai; konfliktų mažinimui; geresniems rezultatams); įstaigai, organizacijai (reputacijai; efektyvumui, veiklos kokybei; bendruomenės pasitikėjimui ir paramai) ir visuomenei (smurto ir diskriminacijos prevencijai; psichologinės gerovės gerinimui).

Seimo Savižudybių ir smurto prevencijos komisija, svarstydama parlamentinės kontrolės klausimus vaikų ir jaunimo smurto, patyčių, savižudybių prevencijos ir vaiko teisių užtikrinimo srityse, taip pat svarstė ir vaikui saugios aplinkos standartų rengėjų siūlymą, kad šie standartai būtų įtvirtinti kaip privalomi visoms įstaigoms ir organizacijoms, dirbančioms su vaikais, nacionaliniu lygiu – atskiru teisės aktu arba kaip galiojančio teisės akto dalis.[95] Kontrolieriaus įstaigos atstovai dalyvavo posėdyje, o vėliau pateikė Kontrolierės nuomonę Savižudybių ir smurto prevencijos komisijai dėl Vaikui saugios aplinkos standartų (toliau – Standartai) įgyvendinimo nacionaliniu lygiu poreikio.

Kontrolierė išdėstė nuomonę, jog, siekiant užtikrinti, kad vaiko teisė į saugią aplinką būtų įgyvendinama vadovaujantis visuotinai privalomu geriausių vaiko interesų pirmenybės principu, nuosekliai ir sistemiškai, sudarant sąlygas užkirsti kelią galimoms rizikoms ir (ar), esant poreikiui, nedelsiant ir laiku reaguoti į galimus vaiko teisių pažeidimus, tikslinga įstatyminiame lygmenyje įtvirtinti nuostatą dėl vaiko apsaugos politikos, saugios aplinkos standartų diegimo ir taikymo visuose viešojo, privataus ir nevyriausybinio sektoriaus subjektuose, kurių veikla susijusi su vaikais ir (ar) gali turėti poveikį vaiko saugumui, jo gerovei ar kt.

Vienas iš pamatinių vaiko teisių apsaugos principų – reikalavimas visų pirma atsižvelgti į geriausius vaiko interesus, įpareigoja valstybę, viešuosius ir privačius asmenims, imantis bet kokių vaiką liečiančių veiksmų, įvertinti šių veiksmų įtaką vaikui, suteikti jam tinkamą pirmenybę bei sukurti palankią aplinką. Vaiko teisių komitetas pasisako, jog „valstybės turėtų užtikrinti, kad vaiko interesai būtų svarbiausi, rengdamos teisės aktus ir politikas“[96]. Taigi, teisės aktais nustatytas reguliavimas

[94] Daugiau informacijos, žr. www.vaikuisaugiaplinka.lt.

[95] Lietuvos Respublikos Seimo 2025 m. gruodžio 10 d. pranešimas žiniasklaidai „Savižudybių ir smurto prevencijos komisija svarstys klausimą dėl Vaikui saugios aplinkos standartų įgyvendinimo nacionaliniu lygiu“, daugiau informacijos žr. https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=38466&p_k=1&p_t=293491.

[96] Bendrasis komentaras Nr. 16(2013) „Dėl valstybės įsipareigojimų, susijusių su verslo sektoriaus poveikiu vaikų teisėms, CRC/C/GC/16.

yra viena svarbiausių priemonių, kuriomis būtina užtikrinti, kad, įstaigoms ir organizacijoms vykdant veiklą, kartu bus užtikrinta tinkama vaiko teisių apsauga.

Kontrolierė, nesutiko su Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos nuomone dėl Standartų, kaip metodinės priemonės, įgyvendinimo modelio, paremto savanorišku taikymu, nes tai neužtikrintų veiksmingo ir realaus vaiko teisės į saugią aplinką įgyvendinimo. Kontrolierės nuomone, vaiko teisės, ypač susijusios su jo fiziniu ir emociniu saugumu, negali ir neturi priklausyti nuo įstaigos, organizacijos geranoriškumo ar subjektyvaus požiūrio į tokių Standartų taikymo poreikį, todėl įstatyminiame lygmenyje, pvz., Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme, įtvirtintus prievolę visoms įstaigoms, organizacijoms, kurių veikla yra susijusi su vaikais, įsidiegti ir taikyti vaikui saugios aplinkos užtikrinimo standartą, būtų sudarytos prielaidos ne tik nuoseklios ir vieningos praktikos formavimuisi, bet ir prisidėtų prie platesnio visuomenės (taip pat pačių vaikų) supratimo apie vaiko saugumą, smurto ir kitų rizikų prevenciją, vaiko teisių turinį ir jų tarpusavio sąsają, taip pat pareigas ir atsakomybę šioje srityje. Neneigdama, kad šiuo metu galiojantys teisės aktai, tarp jų – Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas ir Švietimo įstatymas, nustato pareigą užtikrinti vaikui saugią aplinką, Kontrolierė paminėjo, kad praktikoje šios pareigos įgyvendinimas ne visada yra tinkamas, o dažnai deklaratyvus; kad smurtas (ypač psichologinis) prieš vaiką dar nėra visada at(pri)pažįstamas ar gali būti net pateisinamas. Todėl įstatyminiame lygmenyje yra tikslinga ir objektyviai būtina įtvirtinti reikalavimą įstaigoms į(si)diegti ir taikyti vaikui saugios aplinkos standartus, siekiant, kad tai taptų priemone, užtikrinančia nuoseklų ir visapusišką vaiko teisės į saugią aplinką įgyvendinimą.

Vaikui saugios aplinkos užtikrinimas yra ne tik atskirų įstaigų, organizacijų, bet, visų pirma, valstybės pareiga. Vertinant nevyriausybinių organizacijų parengtus Standartus, kaip reikšmingą žingsnį, skatinantį ir sudarantį sąlygas geresniam vaiko teisių užtikrinimui, būtina nuosekliai siekti, kad vaikui saugios aplinkos standartų diegimas taptų visuotina norma. Todėl reikalingas didesnis valstybės vaidmuo ir atsakomybė šioje srityje. Nustačius aiškius reikalavimus įstatyminiame lygmenyje ir sudarius sąlygas juos įgyvendinti, būtų sudarytos prielaidos ne formaliam, o realiam ir efektyviam, taip pat nuosekliam, sistemiškam ir vienodam vaiko teisės į saugią aplinką užtikrinimui visoje valstybėje.

Pažymėtina, kad Seimo Savižudybių ir smurto prevencijos komisija, susipažinusi su Kontrolierės pozicija, vykdydama parlamentinę kontrolę, akcentuodama kompleksinių sprendimų, glaudaus tarpinstitucinio bendradarbiavimo, sistemiško ir vienodo vaiko teisės į saugią aplinką užtikrinimo visoje valstybėje svarbą pasiūlė:

▪ Tarpžinybinės vaiko gerovės tarybai apsvarstyti Kontrolierės siūlymą įstatyminiu lygmeniu (Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme) nustatyti aiškius reikalavimus dėl pareigos visuose viešojo, privataus ir nevyriausybinio sektoriaus subjektuose, kurių veikla susijusi su vaikais ir (ar) gali turėti poveikį vaiko saugumui ir jo gerovei, diegti ir taikyti vaiko apsaugos politiką, saugios aplinkos standartus.

▪ Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai inicijuoti plačias tarpinsitucines ir tarpsektorines diskusijas dėl Kontrolierės siūlymo, taip pat dėl sisteminės stebėsenos modelio dėl Standartų įgyvendinimo sukūrimo galimybių.

▪ Socialinės apsaugos ir darbo, Švietimo, mokslo ir sporto bei Sveikatos apsaugos ministerijoms aktyviai bendradarbiauti su VšĮ „Paramos vaikams centru“ ir įgyvendinti Komisijos 2025 m. gruodžio 10 d. posėdyje išsakytus siūlymus dėl Standartų žinomumo didinimo, Standartų diegimo įstaigose ir organizacijose, kurių veikla susijusi su vaikais ir (ar) gali turėti poveikį vaiko saugumui ir jo gerovei, skatinimo priemonių.

▪ ▪ ‖ Vaikui saugios aplinkos standartai buvo pristatyti ir aptarti Tarpžinybinėje vaiko gerovės taryboje. Vaikų saugumo užtikrinimui svarbus tarpžinybinis bendradarbiavimas ir skirtingų sričių ministerijų palaikymas. Standartų rengėjai pakvietė savivaldybių ir valstybiniu lygmeniu pritarti šių standartų įgyvendinimui, skleisti informaciją, dalintis, palaikyti ir prisidėti įgyvendinant standartus tiek valstybės ir savivaldybių įstaigose, tiek nevyriausybinėse ir verslo organizacijose. Planuojama pasiūlyti, kaip standartai gali būti pritaikyti skirtingose srityse dirbančiose įstaigose ir organizacijose.

8.2. SMURTAS PRIEŠ VAIKUS MOKYKLOSE

Vaikų apsauga plačiąja prasme apima visas vaikų teisių įgyvendinimui užtikrinti skirtas priemones, o siaurąja prasme siejama su vaikų teisėmis nepatirti jokių formų smurto.[97]

▪ ▪ ‖ Ataskaitiniais metais gautas ne vienas skundas dėl mokytojų smurto, netinkamo elgesio vaikų atžvilgiu. Dalis skundų buvo gauta ir iš pačių vaikų.

> *„Kai viešų patyčių organizatorius yra pats pedagogas, tiek kreiptis pagalbos, tiek juolab jos sulaukti yra labai sunku.“*

Mokykla pagal Švietimo įstatymą privalo užtikrinti geros kokybės švietimą, taip pat saugią, smurto netoleruojančią aplinką, kurioje būtų gerbiamos vaiko teisės ir emocinė gerovė. Kontrolierės įsitikinimu, visapusiškai vaiko raidai būtina saugi aplinka, kurioje jis nepatirtų nepagrįstų neigiamų išgyvenimų, todėl ugdymą turi teikti tinkamą didaktinę kompetenciją sukaupęs asmuo (mokytojas), galintis užtikrinti tiek efektyvų ugdymą, tiek mokymosi motyvaciją ir gerą vaiko emocinę savijautą.

Ugdymo procese yra svarbūs mokinio pasiekimai, jo žinių lygis, tačiau, Kontrolierės nuomone, tai nėra vienintelis gero ir kokybiško ugdymo rodiklis. Ne mažiau svarbu gebėti atskleisti mokinio potencialą per bendradarbiavimu grįstą mokinio ir mokytojo sąveiką. Mokytojas gali daryti didelę įtaką mokinio motyvacijai, tačiau, kad tai pasiekti, turi būti atsižvelgta į mokinio asmenybę, asmenines savybes ir vertybes, stengiamasi atliepti individualius poreikius, išklausyti nuomonę, lūkesčius, suteikti visapusišką pagalbą ir paramą, t. y. vaikas turi būti traktuojamas, kaip ypatingos apsaugos reikalaujanti asmenybė, nes netinkami veiksmai jo atžvilgiu gali padaryti žalą emocinei savijautai, pasitikėjimui savimi ir pan.

Ataskaitiniais metais atliktų tyrimų duomenys parodė, kad mokytojų veiksmai mokinių atžvilgiu iš tiesų, kaip ir teigiama skunduose, ne visada buvo leistini, atitinkantys pedagogų profesinės etikos reikalavimus, todėl aktyvus reagavimas į juos, neatidėliotinas susidariusios situacijos sprendimas buvo būtinas, siekiant užtikrinti, kad mokiniai mokykloje jaustųsi saugūs. Deja, tyrimų duomenys atskleidė, tik dalis mokyklų, reaguodamos į pirminius mokinių ir (ar) tėvų nusiskundimus, sprendė galimo smurto prieš vaikus atvejus (organizavo pokalbius, pasitelkė psichologų pagalbą, stebėjo pamokas, pan.). Kitos mokyklos veikė pernelyg pasyviai, o jų taikytos priemonės iš esmės buvo fragmentiškos ir neorientuotos į sisteminį problemos sprendimą, t. y. trūko aktyvių, nuoseklių ir kompleksiškų veiksmų, nukreiptų į pedagogo profesinės etikos pažeidimų prevenciją ir mokinių emocinės gerovės užtikrinimą.

[97] Vaiko teises reglamentuojančios Europos teisės vadovas, Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra ir Europos Taryba, 2015.

Kontrolierė atkreipė mokyklų dėmesį, jog kiekvienu atveju, paaiškėjus mokytojo netinkamo elgesio mokinio atžvilgiu atvejui, būtina iš karto nuosekliai ir veiksmingai spręsti problemas, nedelsiant ir atsakingai reaguoti į mokinių, jų tėvų ar kitų asmenų išsakytas pastabas, o ne pradėti aktyviai įgyvendinti priemones tik sulaukus Kontrolierės kreipimosi.

Mokinių nuomonei turi būti teikiama svarba ir remiamasi principu, kad vaiko išklausymas ir įsiklausymas į jo nuomonę, patirtį ir kt., yra neatskiriama ugdymo proceso dalis, kadangi tik taip gali būti užtikrintas vaikų pasitikėjimas mokytojais, mokyklos administracija ar švietimo pagalbos specialistais. Mokykla turi būti atvira nuomonei, nebijoti spręsti problemų iš esmės, o ne formaliai ar paviršutiniškai. Tik toks požiūris leidžia kurti palankią ugdymo(si) aplinką, stiprinti mokyklos bendruomenės darną, skatinti atvirus ir pasitikėjimu grįstus santykius tarp mokytojų, mokinių ir jų tėvų, taip pat užtikrinti, kad vaikai jaustųsi saugūs, gerbiami ir motyvuoti aktyviai dalyvauti tobulinant ugdymo procesą.

„Mokytoja pradėjo ant manęs rėkti. Ji pasakė, kad esu „kvaila“, kad vos pasiekiau ketvertą, ir prie visos klasės mane įžeidinėjo“.

„Mokytoja viešai pasakė: „Kas čia tokį durną klausimą parašėt?“.

„Socialinė pedagogė, paimdama telefono įrangą iš vaiko, pasakė, kad „aš tau į liūlį galiu duoti“.

„Viešo susirinkimo <...> metu dukra buvo akivaizdžiai puolama, <...> sakoma: „jei tau nepatinka, nevesk renginio“, „turim repetuoti, o ne šūdą malti“.

„Mokytoja viešo renginio metu organizavo viešas <...> patyčias, įtraukdama į jas kitus nepilnamečius vaikus, kviesdama ploti. Nei vienas iš šiame susirinkime dalyvavusių kitų pedagogų nesudrausmino savo kolegės ir viešų masinių patyčių nesustabdė.“

„tie suaugę asmenys, kurie pirmieji turėtų ginti vaikus nuo patyčių, arba jas organizavo, arba jas geranoriškai toleravo, arba stengėsi maksimaliai tyliai užglaistyti situaciją“.

▪ ▪ ‖ Smurto tarp mokinių atvejai ir ilgalaikiai vaikų teisių pažeidimai ugdymo įstaigose ataskaitiniais metais išliko aktualia problema.

Individualių atvejų tyrimai atskleidė ne tik situacijų sudėtingumą, dažnai nulemtą pernelyg užsitęsusio netinkamo elgesio ir pavėluoto reagavimo, bet ir tam tikras sistemines mokyklų veiklos spragas. Nors nacionaliniai teisės aktai aiškiai įtvirtina vaikų teisę į saugią, pagarbią ir psichologiškai palankią ugdymo(si) aplinką, nustato mokykloms pareigą imtis aktyvių prevencinių ir postvencinių priemonių, siekiant užkirsti kelią bet kokioms smurto formoms, užtikrinti, kad įvykę atvejai nepasikartotų, o mokiniams būtų laiku suteikta visapusiška pagalba, Įstaigos praktika parodė, kad šių pareigų įgyvendinimas ne visais atvejais buvo pakankamai nuoseklus ir veiksmingas.

Analizuojant smurto atvejus mokyklose paaiškėjo, kad nors mokyklos nebuvo visiškai pasyvios juos spręsdamos, tačiau reagavimas į vaikų teisių pažeidimus gana dažnai buvo fragmentiškas, pavėluotas, formalus arba apsiribojantis pavienėmis priemonėmis. Pastebėta ir tai, jog dalis smurto ar patyčių situacijų mokykloms tapo žinomos tik praėjus reikšmingam laikui nuo faktinių įvykių. Tai iš esmės apribojo mokyklų galimybes nedelsiant taikyti efektyvias pagalbos, intervencijos ir prevencijos priemones. Taip pat, tokiais atvejais smurtas įsisenėjo, įgavo sisteminį pobūdį, o jo padarinių suvaldymas pareikalavo gerokai daugiau ir žmogiškųjų, ir institucinių. Išteklių.

Vienas iš dažniausiai ataskaitiniais metais nustatytų trūkumų – nepakankamas, nenuoseklus smurto bei patyčių atvejų fiksavimas, t. y. nors teisės aktai ir mokyklų vidaus dokumentai numato pareigą registruoti gautą informaciją apie patyčias, praktikoje ne visi atvejai buvo tinkamai fiksuoti, o tai

apribojo galimybes objektyviai įvertinti realią situaciją klasėje ar mokykloje, identifikuoti pasikartojančius rizikos veiksnius, stebėti smurto dinamiką ir planuoti tikslingas prevencines bei intervencines priemones.

Taip pat paaiškėjo, kad mokyklos, turėdamos pagrįstos informacijos apie galimus nusikalstamo pobūdžio veiksmus vaiko atžvilgiu, nepagrįstai delsė arba visai nepranešė apie tai kompetentingoms institucijoms. Toks neveikimas ne tik pažeidė teisės aktų reikalavimus, bet ir užkirto kelią laiku suteikti reikalingą pagalbą tiek smurtą patyrusiam vaikui, tiek vaikui, demonstruojančiam smurtinį elgesį. Atitinkamai, neįtraukus vaiko teisių apsaugos ir (ar) teisėsaugos institucijų, liko neįvertintos galimos vaiko aplinkos rizikos, pavėluotai inicijuotos minimalios ar vidutinės priežiūros priemonės, o netinkamas vaikų elgesys įgavo sisteminį pobūdį.

> *„vaikai mokykloje nuolat susiduria su psichologiniu ir fiziniu smurtu, patyčiomis, bauginimais ir veiksmais, kurie gali būti priskiriami prie seksualinio priekabiavimo požymių turinčių veiksmų ir turi aiškių persekiojimo požymių. Kai kurios patyčios yra filmuojamos išmaniaisiais telefonais, o vaizdo įrašai skelbiami socialiniuose tinkluose“*

Kita reikšminga problema – nepakankamas tarpinstitucinis bendradarbiavimas. Įstaigos praktika parodė, kad net ir tuomet, kai mokyklos taikomos priemonės akivaizdžiai neduodavo laukiamų rezultatų, pernelyg ilgai buvo delsiama dėl pagalbos kreiptis į pedagoginę psichologinę tarnybą ar specializuotos pagalbos centrą, galintį suteikti metodinę ir konsultacinę pagalbą. Tokia situacija, atitinkamai, susilpnino galimybes individualizuoti pagalbą vaikams, turintiems elgesio, emocinių sunkumų ar kitų specialiųjų ugdymosi poreikių.

> *„nebuvo imtasi jokių veiksmingų priemonių mūsų vaikų saugumui užtikrinti. Akivaizdu, kad būtent mokyklos vadovybės neveiklumas, laiku neužkirstas kelias smulkiems patyčių atvejams leido sparčiai joms vystytis ir tapti nevaldomomis, paskutiniu metu paauglių veiksmai yra labai priartėję prie Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso“*

Ne mažiau svarbus paaiškėjęs tobulintinas mokyklų veiklos aspektas – komunikacija su mokinių tėvais. Tyrimai atskleidė, kad nors apie pavienius incidentus tėvai dažniausiai yra informuojami, tačiau ilgalaikis klasės ar mokyklos socialinės-emocinės situacijos kontekstas, bendras taikomų priemonių planas ir jų rezultatai ne visada buvo pateikiami pakankamai aiškiai ir nuosekliai. Atitinkamai, informacijos stoka lėmė tėvų nepasitikėjimą mokyklos gebėjimu užtikrinti vaikų saugumą, padidino įtampą bendruomenėje.

Apibendrinant, ataskaitiniais metais Kontrolieriaus atliktų tyrimų duomenys atskleidė, jog smurtas tarp mokinių kai kuriais atvejais yra pernelyg toleruojamas, o reagavimas į jį – dažnai pavėluotas. Tokia mokyklų praktika sudarė prielaidas smurtui įsisenėti, tapti sisteminiu, padidino jo žalą vaikų gerovei ir apsunkino vėlesnį smurto atvejų sprendimą. Kontrolierės įsitikinimu, efektyvi vaiko teisių apsauga mokyklose reikalauja ne tik formalaus teisės aktų laikymosi ir taikymo, bet ir aktyvaus, neatidėliotino, koordinuoto veikimo, grindžiamo aiškiais reagavimo algoritmais, tarpinstituciniu bendradarbiavimu ir nuolatiniu dialogu su visais mokyklos bendruomenės nariais.

8.3. NUŠALINIMAS NUO DARBO DĖL SMURTO PRIEŠ VAIKUS

Ataskaitiniais metais į Kontrolierę kreipėsi mokyklos vadovas dėl situacijos įvertinimo ir teisinio reglamentavimo tobulinimo, siekiant užtikrinti vaikų interesus.

Konkrečiu atveju, mokytojas turėjo būti atleistas iš darbo už šiurkštų darbo pareigų pažeidimą (pedagoginės etikos nesilaikymą, fizinio ir psichologinio smurto prieš mokinus panaudojimą, kt.). Kadangi mokytojas buvo profesinės sąjungos pirmininkas, buvo kreiptasi į Valstybinę darbo inspekciją (toliau – VDI) dėl sutikimo nutraukti darbo sutartį. Gavus sutikimą, mokytojas kreipėsi į teismą apskųsdamas VDI sprendimą dėl sutikimo davimo. Teismas priėmė skundą, tačiau pagal Darbo kodekso 168 straipsnio 3 dalį, darbo sutartis su darbuotojų atstovavimą įgyvendinančiais asmenimis negali būti nutraukta tol, kol vyksta darbo ginčas, t. y. mokyklos vadovas (darbdavys) negali nutraukti darbo sutarties. Taip pat pagal Darbo kodekso nuostatas, šiurkštaus darbo pareigų pažeidimo atveju (pvz., pedagogo etikos nesilaikymas pasireiškiantis fizinio ar psichologinio smurto panaudojimu prieš mokinį), darbdavys nušalinti darbuotoją nuo darbo gali tik tirdamas darbo pareigų pažeidimą ir tik kodekse nurodytam laikotarpiui – iki 30 kalendorinių dienų (49 straipsnio 3 dalis). Konkrečiu atveju, darbuotojo (mokytojo) nušalinimas taip pat nebuvo galimas. Atsižvelgiant į tai, kad teisminis procesas gali tęstis ilgai, susidarė situacija, kai darbdavys buvo priverstas tęsti darbo santykius su darbuotoju, t. y. prieš vaikus smurtavęs mokytojas toliau galėjo dirbti su vaikais. Tokia situacija netenkino mokyklos bendruomenės, ypač vaikų tėvų.

Kontrolierė, turėdama omenyje tai, jog specifinėje situacijoje, t. y. kai darbuotojas yra mokytojas (kitas specialistas, tiesiogiai dirbantis su vaikais), nėra reglamentuoto aiškaus mechanizmo, kuris užtikrintų net tik darbdavio ir darbuotojo, bet ir dėl mokytojo veiksmų nukentėjusių vaikų interesus, kreipėsi į Seimo Teisės ir teisėtvarkos komitetą, prašydama pagal kompetenciją įvertinti bei svarstyti galimus teisinio reguliavimo pokyčius, užtikrinant Darbo kodekso bei Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo bei kitų teisės aktų, reglamentuojančių vaiko teisių įgyvendinimą, nuostatų dermę, siekiant užtikrinti ne tik nustatytas darbuotojo garantijas, bet ir vaiko gerovę.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, vykdydama Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto pavedimą, informavo, kad tokioje situacijoje, kai turi būti užtikrinti tiek vaiko interesai (prievolė valstybei, viešiesiems ir privatiems asmenims, imantis bet kokių vaiką liečiančių veiksmų, įvertinti šių veiksmų įtaką vaikui, suteikti jam tinkamą pirmenybę bei sukurti palankią aplinką), tiek darbuotojų atstovų interesai (apsauga įtvirtinta nacionaliniuose ir tarptautiniuose teisės aktuose, įsipareigojimuose), būtina rasti būdus apsaugoti vaikų ir darbuotojų atstovų interesus, numatant, kad pvz., laikotarpiu kai sprendžiama byla teisme, toks darbuotojas negalėtų dirbti su konkrečiu vaiku ar vaikų grupe arba jam būtų pasiūlytas kitas darbas, kuriame nebūtų kontakto su vaikais.

8.4. UGDYMO IR DRAUSMINIMO PRIEMONĖS SPORTO VEIKLOJE

Sporto veikla yra svarbi vaiko visapusiškam vystymuisi – ji prisideda prie fizinės sveikatos, socialinių įgūdžių ir emocinio atsparumo ugdymo. Tačiau kartu tai gali būti susiję su rizikomis vaiko teisių apsaugos požiūriu. Daug diskusijų kelia trenerių taikomos ugdymo ir drausminimo priemonės, kurios neretai grindžiamos sportinių rezultatų siekimu. Praktikoje šios priemonės dažnai balansuoja ties plona riba – tarp teisėtos, vaiko interesus atitinkančios auklėjimo priemonės, ir smurto vaiko atžvilgiu, t. y. trenerių pasirinkta griežta disciplina, psichologinis spaudimas ar pan. gali būti laikomi

ugdymo metodais, skirtais motyvuoti vaiką siekti geresnių sportinių rezultatų arba veiksmais, kurie pažeidžia vaiko teises, ypač turint omenyje tai, kad vaikas yra labiau pažeidžiamas, priklausomas nuo trenerio, kaip autoriteto, sprendimų.

Ataskaitiniais metais ši problematika buvo nagrinėta Įstaigos, kartu su partneriais, surengto ISPCAN Kongreso metu, vienoje iš darbo grupių diskutuojant apie vaikų patiriamą smurtą įvairiose sporto veiklose. Diskusijų metu akcentuota, kad, siekiant išvengti smurtinių situacijų, neužtenka pasitikėti trenerių sąmoningumu, reikalinga patvirtinti vaiko apsaugos standartus, kurie aiškiai apibrėžtų leistino ir neleistino elgesio ribas bei būtų taikomi visose sporto šakose, esant poreikiui juos pritaikant kiekvienos sporto šakos specifikai.

Paminėtina, kad Nacionalinė sporto agentūra, nagrinėdama vaikų teisių apsaugos sporte klausimus, atliko tyrimą, kurio metu fokus grupių metodu ir kitais būdais surinko išsamią kokybinę informaciją. Šiose fokus grupėse dalyvavo ir Įstaigos atstovai, o atlikto tyrimo rezultatai buvo pristatyti ISPCAN Kongrese. Tyrimo rezultatai parodė, kad Lietuvoje vaiko apsaugos sistemų supratimas sporto srityje yra nepakankamas ir nevienodas, ypač tarp trenerių. Nors treneriai ir sporto organizacijų administratoriai dalijasi tam tikrais gerosios praktikos pavyzdžiais, šios iniciatyvos išlieka fragmentiškos, nėra sistemiškai taikomos ir skiriasi priklausomai nuo sporto šakos. Taip pat tyrimo metu nustatytos reikšmingos kliūtys: ribotos trenerių mokymo(si) galimybės, vaiko teisių apsaugos pareigų trūkumas, nepakankamai veiksmingos pranešimų apie galimus pažeidimus teikimo sistemos bei kultūrinis pasipriešinimas, kai griežti ar net žeminantys metodai vis dar laikomi priimtinais sportinio ugdymo kontekste. Todėl, siekiant užtikrinti vaikų teisių apsaugą sporto veikloje būtinas struktūruotas ir nuoseklus švietimas sporto bendruomenei bei aiškesnis atsakomybių pasiskirstymas tarp sporto sistemos dalyvių. Koordinuota nacionalinio ir regioninio lygmens strategija, didesnė institucinė parama ir pakankami ištekliai taip pat galėtų reikšmingai sumažinti atotrūkį tarp deklaruojamos politikos ir faktinės praktikos. Reikšmingą pokytį galinčiomis užtikrinti priemonėmis laikytinas sistemingas žinių dalijimasis, įvairių prevencinių ir vertinamųjų priemonių taikymas (mokymai, vertinamieji seminarai, rezultatų ir poveikio tyrimai), tarpsektorinė organizacijų partnerystė, regioninių tinklų vystymas bei glaudesnis bendradarbiavimas nacionaliniu ir regioniniu lygmeniu.

8.5. VAIKO INTERESŲ APSAUGA VIEŠOJOJE ERDVĖJE

Viešosios informacijos turinio, asmens duomenų panaudojimo ir apsaugos, kaip ir kitos vaiko privataus gyvenimo apsaugos problemos, nepraranda ir, Kontrolierės nuomone, nepraras aktualumo, kadangi teisės į privatų gyvenimą apsaugai skiriamas vis didesnis dėmesys. Nors stebimi teigiami pokyčiai – visuomenė didesnį dėmesį skiria vaiko asmens duomenų saugumui, skaitmeniniam raštingumui ir kitiems klausimams, visgi, tiek patys vaikai, tiek jų tėvai patys viešai skelbia dar gana daug asmeninės, su jų šeimos privačiu gyvenimu susijusios informacijos, o dramatiškos, sensacingos istorijos vis dar vilioja skaitytojus bei žiūrovus.

Asmenų skundai ir konsultacijos, bendradarbiavimas su visuomenės informavimo priemonių veiklos priežiūrą vykdančiomis institucijomis rodo, jog tradicinėje žiniasklaidoje galimai mažėja vaiko teisių pažeidimų, tačiau, deja, jų apstu socialiniuose tinkluose. Kontrolierė ataskaitiniais metais kreipėsi į Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybą, Lietuvos radijo ir televizijos komisiją bei Visuomenės informavimo etikos komisiją prašydama įvertinti tiek konkrečius atvejus, tiek pagal kompetenciją užtikrinti viešosios informacijos priežiūrą (stebėseną).

Nepaneigiant saviraiškos (informacijos) laisvės ir nekvestionuojant viešumo principo svarbos, taip pat visuomenės informavimo priemonių (žurnalistų) teisės informuoti visuomenę ir visuomenės teisės gauti atitinkamą informaciją, Kontrolierės nuomone, būtina prisiminti, kad kiekvienu konkrečiu atveju visų pirma turi būti vadovaujamasi bei įvertinami geriausi vaiko interesai, vaiko teisių apsaugos reikalavimai, taip pat atskiriamas teisėtas ir pagrįstas visuomenės interesas žinoti tam tikrą informaciją ir visuomenės interesas patenkinti savo smalsumą. Gali būti keliamas pagrįstas klausimas, ar sensacingo pobūdžio, jautrias temas paliečiančios istorijos, kurios gali turėti (turi) neigiamą poveikį vaikams, jų bendraamžiams, socialinei aplinkai ir artimiesiems, turėtų būti viešai eskaluojamos. Gana dažnai yra balansuojama ties (ne)teisėtumo riba, savanoriškai dalinamasi savo šeimos ir (ar) vaikų istorijomis. Taip pat neretai žiniasklaida, socialiniai tinklai pasitelkiami įvairių, su vaikais susijusių ginčų, sprendimui. Socialinių tinklų uždarose, pvz., mokyklos, klasės, grupėse nevengiama aptarti konkrečių mokinių elgesį, pasiekimus, „paauklėti“ tėvus ar tiesiog apkalbėti. Socialiniuose tinkluose greitai „nustatomi“ kalti asmenys, „nuteisiami“ vaikai ir jų šeimų nariai, mokytojai ir kt. Publikacijos „puošiamos“ skambiomis antraštėmis apie vaikus žudikus, banditus, pasiutusius nepilnamečius, nepilnamečių gaujas ir kt., o televizijos laidose galime nustatyti kas yra tikrasis vaiko tėvas, „išspręsti“ tėvų tarpusavio santykių problemas ir t.t. Specialistai pabrėžia, kad jautrių temų gvildenimas, skambios antraštės apie suicidą, nusikalstama veikas ir panašių temų eskalavimas neigiamai veikia vaikus.

> *„ką šia tema rašo Lietuvos žiniasklaida, labai kenkia mano (vaikui), nes visa tai aptarinėjama jos mokykloje ir iš jos yra tyčiojamasi. Mano prašymus nepažeidinėti įstatymų, saugančių mažamečius nuo tokių viešų patyčių, ir nespausdinti tokių publikacijų, <...> žiniasklaidos priemonės visiškai ignoruoja.“*

Viešai pateikiant jautrią informaciją, duomenis apie šeimos, vaiko privatų gyvenimą, kyla dviejų saugomų vertybių – vaiko interesų (vaiko teisės į privatų gyvenimą, kt.) ir teisės į saviraiškos laisvę, apimančios tiek teisę skleisti informaciją, tiek visuomenės teisę ją gauti, konfliktas. Dažnai informacija viešai pateikiama gan subtiliai, neperžengiant ribų ir nėra galimybės taikyti teisinę atsakomybę, tačiau vaikas yra (gali būti) „atpažįstamas“ artimoje aplinkoje, jis gali patirti patyčias, neigiamą aplinkinių reakciją ir kitas, neretai ilgalaikes, neigiamas pasekmes. Kontrolierė ne kartą išsakė nuomonę, kad kiekvienu atveju būtina ieškoti saugomų vertybių protingos pusiausvyros.

> *„(apsaugokite) mažametę <...> nuo įstatymų pažeidimų, kuriuos nuolat atlieka Lietuvos žiniasklaida, <...> naudodamiesi tuo, kad <...> mama <...> nuolat mane šmeižia Lietuvos teisėsaugai ir žiniasklaidai, <...> ir kiti portalai nuolat viešina tokią <...> žalojančią informaciją, kuri po teisėsaugos patikrinimų pripažįstama nepagrįsta. Bet apie tai žiniasklaida nebeparašo.“*

Pažymėtina, kad Vaiko teisių komitetas yra nurodęs – „svarbu, kad pati žiniasklaida žiauriai nesielgtų su vaikais“ ir netgi skelbiant pranešimus apie žiaurų elgesį su vaikais ir šeimos problemas būtų užtikrinta vaiko teisė į privatumą[98]. „Nepilnamečio teisės į asmeninį gyvenimą turi būti paisoma

[98] Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas, UNICEF (2002).

visuose etapuose, kad būtų išvengta žalos, kurią sukeltų nereikalingas viešumas arba „etikečių klijavimas“[99].

Dalinimasis savo privataus gyvenimo detalėmis socialiniuose tinkluose ir (ar) visuomenės informavimo priemonėse labai populiarus ir ne visada įvertinama, ar tai yra tikslinga, proporcinga, saugu ir kt. Kaip ir minėta, dažnai viešumas pasitelkiamas kaip priemonė sprendžiant įvairius su vaikais susijusius klausimus, ginčus ir (ar) siekiant populiarumo, finansinės naudos. Riba tarp privataus ir viešo gyvenimo yra labai sumenkusi. Kiekvienas žmogus turi teisę tiek gauti, tiek skleisti informaciją ir sprendžia kokią dalį savo privataus gyvenimo viešinti. Nors visuomenės supratingumas ir dėmesys vaiko saugumo viešoje informacinėje erdvėje, jo privatumo apsaugos ir kitiems aspektams tam tikra prasme didesnis, tačiau vis dar išlieka aktualus bei reikalauja dėmesio vaikų, tėvų ir kitų su vaiku susijusių asmenų, taip pat visuomenės informavimas ir švietimas apie pagarbą vaiko ir jo šeimos teisei į privatumą, grėsmes bei saugumą viešojoje erdvėje ir kt.

Kontrolierė, neneigdama saviraiškos (informacijos) laisvės bei vertindama viešumo svarbą demokratinėje visuomenėje, ragina tėvus, žiniasklaidą ir nuomonės formuotojus atkreipti dėmesį į skleidžiamos informacijos poveikį auditorijai, ypač vaikams. Sprendžiant klausimą, ar verta viešinti informaciją apie vaiką, jo šeimą būtina įvertinti tai, jog vaiko teisėtas interesas būti apsaugotam nuo galimo teisės į privatų gyvenimą pažeidimo, neigiamo poveikio jo psichosocialiniam vystymuisi, didesnės apsaugos vaikui suteikimas yra svarbiau, nei siekis paviešinti informaciją.

8.6. INICIATYVOS DĖL VAIKŲ APSAUGOS NUO SMURTO

Įgyvendinant tarptautinėmis sutartimis prisiimtus įsipareigojimus dėl vaikų apsaugos nuo seksualinio smurto ir kito smurto, 2024 metais buvo pakeistos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo nuostatos, reglamentuojančios darbo, paslaugų teikimo, savanoriškos ar individualios veiklos, praktikos ir stažuotės, susijusios su vaikais, apribojimus (toliau – draudimas dirbti su vaikais).

▪ ▪ ‖ 2025 metais Seime tęsėsi diskusijos dėl šių įstatymo nuostatų pakeitimo – buvo pateikti ir svarstomi[100] du projektai dėl Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 30 straipsnio pakeitimo, taip pat Įtariamųjų, kaltinamųjų ir nuteistųjų registro įstatymo ir Administracinių nusižengimų kodekso atitinkamų nuostatų pakeitimo projektai.

Įstaigos atstovai dalyvavo Seimo komitetų organizuotuose posėdžiuose ir klausymuose dėl projektų, taip pat Kontrolierė teikė nuomonę dėl siūlomo teisinio reglamentavimo tobulinimo.

Įvertinusi siūlymą keisti VTAPĮ 30 straipsnio nuostatas dėl draudimo dirbti su vaikais, susiaurinant asmenų, kuriems taikomi darbo apribojimai ratą ir numatant, kad draudimas būtų taikomas tik pilnamečiams asmenims ir argumentus, Kontrolierė svarstė, jog, siekiant išvengti „neproporcingos administracinės naštos vaiko atstovams pagal įstatymą“, kuri kyla, „jeigu siekiama QR kodą suformuoti vaikui (įvaikiui / rūpintiniui) nuo 14 iki 18 metų“, šį klausimą būtų galima bent iš dalies spręsti, numatant, kad vaikai nuo 16 metų gali savarankiškai kreiptis ir gauti teisėto darbo su vaikais

[99] Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių atžvilgiu vykdomo teisingumo taisyklės (Pekino taisyklės“).
[100] Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo Nr. I-1234 30 straipsnio ir 36-4 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas Nr. XVP-132(2); Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo Nr. I-1234 30 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas Nr. XVP-147; Lietuvos Respublikos įtariamųjų, kaltinamųjų ir nuteistųjų registro įstatymo Nr. XI-1503 1 ir 6 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 6-1 straipsniu įstatymo projektas Nr. XVP-148; Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso 72 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas Nr. XVP-149.

kodą. Iš esmės neprieštaraudama kitam šio pasiūlymo argumentui dėl nusikaltusių nepilnamečių padėties skirtingumo, lyginant su suaugusiais, ir jiems taikytinų garantijų, Kontrolierė siūlė svarstyti galimybę šių tikslų siekti tobulinant VTAPĮ 30 straipsnio nuostatas, išskiriant nepilnamečius, padariusius atitinkamus nusikaltimus, ir reglamentuojant jiems taikomus darbo apribojimus, pvz., numatant skirtingus darbo apribojimų taikymo terminus, siejant juos su nusikaltimo pavojingumu ir (ar) kitomis reikšmingomis aplinkybėmis (nusikalstamo elgesio rizika, kt.).

Dėl siūlymo keisti VTAPĮ 30 straipsnio nuostatas, išplečiant nusikaltimų, kuriuos padariusiems asmenims būtų taikomas darbo su vaikais draudimas, sąrašą, įtraukiant apysunkius bei nesunkius nusikaltimus, buvo išsakyta nuomonė, kad tokiu atveju tikslinga būtų svarstyti draudimo taikymo diferencijavimo galimybę, kuri galėtų būti siejama, pvz., su teistumu; skirtingais darbo apribojimo taikymo terminais, neatsižvelgiant į tai, ar teistumas yra išnykęs ar panaikintas; numatant draudimo peržiūrėjimo galimybę; ar kt.

Vertinant siūlymą dėl teisėto darbo su vaikais kodo gavimo, paminėta, kad įstatyme turėtų būti įtvirtinta, kad dėl šio kodo išdavimo turėtų kreiptis pats asmuo, kuris ketina dirbti, teikti paslaugas, užsiimti individualia ar savanoriška veikla, atlikti praktiką ar stažuotis, o ne darbdavys, priimančioji organizacija, juridinis asmuo, pasitelkiantis šį asmenį. Taip pat pateikti kiti siūlymai.

▪ ▪ ‖ Ataskaitiniais metais Seimo Peticijų komisijoje buvo gautas ir svarstomas ne vienas kreipimasis (peticija) dėl VTAPĮ 30 straipsnyje nustatyto darbo su vaikais draudimo. Kontrolierė teikė nuomonę Peticijų komisijai dėl peticijose pateiktų siūlymų ir argumentų dėl nustatyto draudimo keitimo.

Vieno iš pareiškėjų nuomone, draudimo dirbti su vaikais taikymas asmenims, teistiems už tyčinius sunkius ir labai sunkius nusikaltimus, kurie nėra susiję su vaikais, nukreipti prieš vaikus, prieštarauja teisingumo, protingumo ir proporcingumo principams, atima asmens teisę rinktis darbą, stigmatizuoja ir diskriminuoja dėl jo praeities.

Pareiškėjų nurodytų aplinkybių ir argumentų kontekste buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme darbo su vaikais draudimas buvo įtvirtintas dar 2015 metais ir atitinkamai įstatymo nuostatos, reglamentuojančios šį draudimą, buvo keičiamas 2017, 2019 ir 2024 metais[101]. Atsižvelgdama į šio draudimo galiojimo laikotarpį, Kontrolierė pažymėjo, kad neturi duomenų, jog įstatymų projektų rengimo ir (ar) jų priėmimo metu vyko diskusijos dėl šiuo draudimu (galimai) pažeidžiamų teisingumo, protingumo ir proporcingumo principų ir (ar) prieštaravimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos tarptautinėms sutartims ir (ar) Europos Sąjungos teisės aktams.

Atsakant į pastebėjimus dėl 2025 metais priimtų Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo nuostatų[102], reglamentuojančių draudimą dirbti su vaikais, pakeitimo, buvo paminėta, kad šie įstatymo pakeitimai buvo inicijuoti, iniciatorių teigimu, reaguojant į asmenų skundus dėl įstatymo nuostatų, reglamentuojančių draudimą dirbti su vaikais, neproporcingumo, diferencijavimo trūkumo

[101] 2015 m. spalio 20 d. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo NR. I-1234 1, 43, 47 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 57^1 straipsniu ir priedu įstatymas Nr. XII-1965; 2017 m. rugsėjo 28 d. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo NR. I-1234 pakeitimo įstatymas Nr. XIII-643; 2019 m. balandžio 11 d. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo NR. I-1234 2, 3, 4, 9, 12, 14, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 41, 42, 43, 49, 50 straipsnių pakeitimo, įstatymo papildymo 36^1, 36^2, 36^3, 36^4, 36^5 straipsniais ir 38, 39, 40 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas Nr. XIII-2035; 2024 m. liepos 11 d. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo NR. I-1234 2, 19, 30, 36, 36^3, 36^4, 45 IR 50 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 36^6 straipsniu įstatymas, Nr. XIV-2915.

[102] 2025 m. birželio 5 d. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo Nr. I-1234 30 ir 36^4 straipsnių pakeitimo įstatymas Nr. XV-253.

ir kt. Įstatymų leidėjas, įvertinęs informaciją apie praktikoje kylančias problemas, siūlymus ir argumentus dėl draudimo dirbti su vaikais teisinio reglamentavimo tobulinimo pakeitė įstatymo nuostatas, detalizuodamas (tam tikra prasme individualizuodamas) draudimo dirbti su vaikais taikymo sąlygas. Taip pat buvo nurodyta, kad įstatymo pakeitimais buvo įtvirtinti baigtiniai tiek nusikalstamų veikų, už kurių padarymą įsiteisėjusiu apkaltinamuoju nuosprendžiu pripažintiems kaltais asmenims taikomas draudimas dirbti su vaikais, neatsižvelgiant į tai, ar teistumas yra išnykęs ar panaikintas, tiek nusikalstamų veikų, už kurių padarymą įsiteisėjusiu apkaltinamuoju nuosprendžiu pripažintiems kaltais asmenims taikomas draudimas dirbti su vaikais, tik jeigu jų teistumas neišnykęs ar nepanaikintas, sąrašai (VTAPĮ 30 straipsnio 1 dalis). Bei, kad draudimo dirbti su vaikais taikymas tam tikra prasme buvo individualizuotas, jo taikymą siejant tiek su įstaigos, įmonės ir organizacijos ar fizinio asmens veiklos, tiek su kontakto su vaikais pobūdžiu (VTAPĮ 30 straipsnio 1 dalies 1-3 punktai, 3 ir 4 dalys).

Kontrolierė, atsakydama į peticijas, atkreipė dėmesį, kad draudimas dirbti su vaikais galioja ne vienerius metus, tačiau šį draudimą reglamentuojančios nuostatos nebuvo tinkamai įgyvendinamos. Taip pat, kad tik pastaraisiais metais priimti Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo nuostatų dėl draudimo dirbti su vaikais pakeitimai, teisinės atsakomybės už šiame įstatyme įtvirtintų pareigų nevykdymą reglamentavimas[103] bei dėmesys atitinkamų įstatymo nuostatų įgyvendinimui lėmė esminius situacijos pokyčius. Daryta prielaida, kad įstatymų leidėjas, 2025 metais svarstydamas Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo nuostatų dėl draudimo dirbti su vaikais pakeitimo projektus ir priimdamas sprendimą dėl konkrečių įstatymo pakeitimų, įvertino (turėjo įvertinti) tiek priežastis, dėl kurių buvo inicijuoti įstatymo pakeitimai, tiek įstatymo nuostatų – draudimo dirbti su vaikais – atitiktį teisėkūros principams, Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos tarptautinėms sutartims ir (ar) Europos Sąjungos teisės aktams.

▪ ▪ ‖ Ataskaitiniais metais vyko diskusijos dėl teisinio reglamentavimo keitimo, reaguojant į keliamus klausimus dėl asmenų, atliekančių bausmę už nusikaltimus nepilnamečio asmens seksualinio apsisprendimo laisvei ir (ar) neliečiamumui, bei bausmę už šiuos nusikaltimus atlikusių asmenų grįžimo į gyvenamąją vietą, kurioje gyvena seksualinį išnaudojimą ar prievartą patyręs asmuo.

Remiantis svarstymų metu Teisingumo ministerijos pateikta informacija, laisvės atėmimo bausmę už prieš savo vaikus (įvaikius) padarytus seksualinio pobūdžio nusikaltimus atliko apie 60 nuteistųjų, tačiau jiems, turimais duomenimis, tėvų valdžia nebuvo apribota, nors, ministerijos nuomone, tokio pobūdžio nusikaltimo prieš savo vaiką padarymas yra pagrindas atitinkamoms institucijoms inicijuoti tėvo valdžios apribojimo procesą. Taip pat ministerija pažymėjo, kad apie 10 iš šių nuteistųjų toliau palaiko artimus ryšius su savo sutuoktinėmis (sugyventinėmis), o pastarosios neprieštarauja ar net skatina jų bendravimą su vaiku, kuris kartu yra ir nusikaltimo auka, t. y. kartu su vaiku atvyksta į kalėjimuose vykstančius arba dalyvauja nuotoliniuose pasimatymuose, bendrauja telefonu.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, kaip ir Teisingumo ministerija, laikėsi nuomonės, kad ne tik šiais atvejais, bet kiekvienu atveju, kai tėvai yra nuteisiami už prieš savo vaikus (įvaikius) padarytus seksualinio pobūdžio nusikaltimus, Valstybės vaiko teisių apsaugos tarnyba turėtų svarstyti tėvų valdžios apribojimo klausimą (inicijuoti procesą), o atitinkamų vaiko teisių ir interesų apsaugos priemonių turėtų būti imamasi paaiškėjus galimam smurto prieš vaiką atvejui. Taip pat Kontrolierė ne kartą pažymėjo, kad Tarnyba turėtų atkreipti dėmesį bei vertinti, ar vaiko motina (tėvas), su kuriuo lieka gyventi seksualinį smurtą patyręs vaikas tinkamai įgyvendina teises ir vykdo pareigas vaikui,

[103] 2025 m. birželio 5 d. Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso 72 straipsnio pakeitimo įstatymas Nr. XV-254.

ypatingą dėmesį skiriant tiems atvejams, jeigu pastarasis siekia ir skatina vaiką (nusikaltimo auką) bendrauti ir palaikyti ryšius su smurtautoju, kt.

Tarnyba informavo, kad teismai Tarnybai nesiunčia įsiteisėjusių nuosprendžių išnagrinėtose baudžiamosiose bylose, kuriose buvo sprendžiamas baudžiamosios atsakomybės už seksualinio pobūdžio nusikalstamą veiką prieš vaiką klausimas, jeigu Tarnyba nebuvo pripažinta nukentėjusio vaiko atstovu pagal įstatymą. Neturėdama tikslių duomenų, Tarnyba objektyviai neturi galimybės atlikti vaiko situacijos vertinimo bei inicijuoti tėvų valdžios apribojimo procesą. Paminėtina, kad Tarnybai atitinkamus duomenis pateikė Lietuvos kalėjimų tarnyba.

Siekiant užtikrinti, jog Valstybės vaiko teisių apsaugos tarnyba laiku gautų informaciją apie teismų nuosprendžius bylose, kuriose sprendžiamas klausimas dėl nusikalstamų veikų, padarytų vaiko atžvilgiu, buvo inicijuotas Baudžiamojo proceso kodekso 310, 333 ir 385 straipsnių pakeitimas[104].

Kontrolierė pritarė šiai iniciatyvai, tačiau atkreipė dėmesį, kad projekto aiškinamajame rašte nurodoma, jog projektu siekiama užtikrinti, kad Tarnyba laiku gautų informaciją apie visus teismų nuosprendžius bylose, kuriose sprendžiamas klausimas dėl nusikalstamų veikų, padarytų vaiko atžvilgiu (nepriklausomai nuo to, ar vaikas byloje dalyvauja kaip nukentėjusysis, liudytojas ar kitaip susijęs asmuo), tačiau pagal projektą nuosprendžio nuorašas turėtų būti pateikiamas tik, jeigu byloje sprendžiamas klausimas dėl veikos, padarytos vaiko atstovo pagal įstatymą prieš jo vaiką. Kontrolierė siūlė svarstyti galimybę patikslinti atitinkamas nuostatas ir nurodyti, ar Tarnybai turi būti pateikiami nuosprendžių nuorašai bylose, kuriose vaikas pripažintas nukentėjusiuoju nuo nusikalstamos veikos padarytos vaiko atstovo pagal įstatymą (nusikalstama veika padaryta prieš vaiką), ar ir bylose, kuriuose vaikas yra liudytojas nusikalstamos veikos, kurią padarė jo atstovas pagal įstatymą.

Taip pat siekiant užtikrinti efektyvią vaiko teisių apsaugą ir sudaryti sąlygas Tarnybai veiksmingai įgyvendinti pavestas funkcijas, reaguoti į kritinius atvejus ir užkirsti žalą vaiko teisėms ir interesams, Kontrolierė siūlė svarstyti galimybę numatyti, kad Tarnyba gautų nuosprendžių kopijas ir bylose, kuriose vaikas nukentėjo nuo nusikalstamos veikos, kurią padarė kartu su vaiku gyvenantis asmuo. Šis siūlymas buvo pateiktas atsižvelgiant į tai, kad praktikoje galimi atvejai, kai kartu su vaiku gyvenantis asmuo padarys nusikalstamą veiką prieš vaiką (pvz., vaiko motinos ar tėvo partneris smurtaus prieš vaiką), tačiau vaiko atstovas pagal įstatymą nenutrauks santykių, ryšių su šiuo asmeniu, sudarys sąlygas jam toliau dalyvauti vaiko gyvenime ir pan.

8.7. ŽALINGAS SEKSUALINIS ELGESYS

Seksualinė prievarta prieš vaikus ir seksualinis vaikų išnaudojimas gali būti įvairių formų; jis gali vykti ir internete, ir realiame gyvenime. Kai prievartos veiksmai dar ir fiksuojami ir kai jais dalijamasi internete, žala daroma toliau. Piktnaudžiaujant sparčia skaitmeninio pasaulio plėtra šis nusikaltimas tapo pasaulinio masto, todėl susidarė palankios sąlygos pasaulinei seksualinės prievartos prieš vaikus medžiagos rinkai. Kova su seksualine prievarta prieš vaikus turi būti vykdoma daugelyje sričių; joje turi dalyvauti ir plačioji visuomenė. Realią pažangą galima padaryti tik jei kiekvienu konkrečiu atveju bus dedama daugiau pastangų prevencijos, ataskaitų teikimo, nukreipimo, tyrimo, apsaugos ir tapatybės nustatymo, gydymo ir pažangos stebėjimo srityse. Pagal įvairių suinteresuotųjų subjektų dalyvavimu pagrįstą išties daugiadalykį požiūrį socialinėms tarnyboms, sveikatos priežiūros

[104] Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 310, 333 ir 385 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas Nr. XVP-683.

specialistams, akademinei bendruomenei, tyrėjams, pedagogams, teisminėms institucijoms, teisėsaugos institucijoms, vaikams, šeimoms, nevyriausybinėms organizacijoms, žiniasklaidai ir platesnei visuomenei tenka tam tikras vaidmuo.[105]

▪ ▪ ‖ Ataskaitiniais metais Kontrolierė, atsižvelgdama į Policijos departamento kreipimąsi dėl vaikų saugumo socialinių tinklų platformose, kuriame buvo atkreiptas dėmesys į nerimą keliančią situaciją dėl vaikų, turinio kūrėjų, kuriame dalyvauja jie patys arba vaizduojami kiti vaikai bei, kuris gali būti vertinamas kaip seksualinis smurtas prieš vaiką arba kaip atitinkamą riziką kelianti medžiaga, kreipėsi į institucijas dėl galimų šios problemos sprendimų bei inicijavo šio klausimo svarstymą Tarpžinybinėje vaiko gerovės taryboje.

Policijos departamentas informavo, kad vertinant trijų metų duomenis apie nepilnamečių iki 16 metų amžiaus dalyvavimą nusikalstamos veikos požymių turinčiuose įvykiuose, pastebėtas ženklus Baudžiamojo kodekso 309 straipsnyje „Disponavimas pornografinio turinio dalykais“ numatytos veikos požymių turinčių įvykių skaičiaus augimas (ypač atvejų, susijusių su disponavimu vaikų pornografiniu turiniu).

Tarpžinybinėje vaiko gerovės taryboje aptariant vaikų saugumą internete ir socialiniuose tinkluose taip pat buvo paminėta, kad stebimas augantis vaikų susidūrimų su netinkamu turiniu internete skaičiaus, ypač socialiniuose tinkluose (fiksuojamas vaikų disponavimas pornografiniu turiniu, įskaitant vaikų pornografiją, neretai dėl to, kad vaikai kuria savo nuotraukas ar video medžiagą), augimas. Tarybos nariams buvo pristatyta informacija apie vaikų dalyvavimą netinkamo turinio kūrime ir platinime internete, taip pat apie galimybes aptikti ir šalinti smurtinį turinį (apimant vaikų seksualinio išnaudojimo turinį) internete.

Informacinių technologijų, socialinių tinklų naudojimo seksualinio smurto prieš vaikus medžiagai kurti ir platinti, įskaitant ir atvejus, kai vaikai verčiami kurti ar dėl patirties, žinių stokos patys kuria tokį turinį, klausimas yra gan plačiai nagrinėjamas tarptautinėje erdvėje. Dėmesys šiai problemai skiriamas ir Lietuvoje. Vaikų apsauga stiprinama ir saugesnis vaikų elgesys internete skatinamas įgyvendinant įvairius projektus, pagalbos linijų veikla ir kitomis priemonėmis. Visgi, Policijos departamento pateikta informacija apie vaikų disponuojamą draudžiamo turinio medžiagą bei aplinkybė, kad dėl savo brandos ir raidos ypatumų, vaikai nesupranta (visų) grėsmių, savo veiksmų pasekmių ir kt., leidžia manyti, kad trūksta tikslinių šviečiamojo pobūdžio ir (ar) kito pobūdžio priemonių vaikams bei tėvams (taip pat kitiems asmenims, kurių darbas yra susijęs su vaikų auklėjimu, mokymu, priežiūra ar jų saugumo užtikrinimu), leidžiančių geriau suvokti ir atsakingai vertinti turinio kūrimo ir kitų panašių veikų pasekmes, galimas grėsmes ir kt.

Tarpžinybinėje vaiko gerovės taryboje taip pat buvo svarstytas klausimas dėl sekso, erotinių prekių reklamų, pornografinio turinio prieinamumo vaikams ribojimo ar draudimo, atsižvelgiant į nevyriausybinės organizacijos „Rožinio kelias“ kreipimąsi. Posėdyje Ministerijos pristatė įžvalgas dėl teisinio reguliavimo ir papildomų priemonių poreikio. Sveikatos apsaugos ministerija nurodė, kad šiuo metu teisinis galiojantis reglamentavimas yra proporcingas ir pakankamas. Ekonomikos ir inovacijų ministerijos teigimu, teisinis reglamentavimas iš esmės užtikrina vaikų apsaugą. Reklamos įstatyme yra numatyti pagrindiniai principai, kad reklama turėtų būti padori ir teisinga, atliepianti moralės principus, nežeminanti garbės ir orumo. Reklamos skleidėjai turi įvertinti, ar reklama atitinka visus šiuos principus, kartu įvertinant ir vaikų apsaugos aspektą. Priežiūros institucijos yra įgalintos prižiūrėti, ar laikomasi įstatymų ir padorios bei atsakingos reklamos principų ir, jeigu

[105] Europos Sąjungos veiksmingesnės kovos su seksualine prievarta prieš vaikus strategija, 2020.

nustatoma, kad vis dėlto neatitinka, gali būti imamasi priemonių riboti tokią reklamą. Ministerijos nebuvo gavę skundų, siūlymų ar paklausimų, ar tokia reklama kenkia vaikų emocinei, lytinei sveikatai. Paminėta, kad visuomet reikia ieškoti ir „minkštųjų priemonių“, nes reguliavimas turi būti proporcingas, ūkinės veiklos laisvės draudimai ar apribojimai galimi tik įvertinus visus principus – tiek proporcingumą, tiek būtinumą. Kultūros ministerija nurodė, kad Lietuva yra viena iš nedaugelio Europos Sąjungos šalių, kurioje yra besąlygiškai draudžiama ir netgi užtraukia baudžiamąją atsakomybę disponavimas pornografinio turinio informacija.

Posėdžio metu pabrėžta, kad didėja nepilnamečių asmenų įsitraukimo į tokio turinio dalykų platinimo ir gamybą mastas, todėl reikia ne įstatymų korekcijų, bet ir geresnio, efektyvesnio įstatymų įgyvendinimo, tam tikrų tyrimų prioretizavimo ar papildomų algoritmų sukūrimo. Ne visų valstybių įstatymai vienodai draudžia ar riboja informaciją, todėl būtina surasti efektyvesnes priemones, kaip apsaugoti nepilnamečius nuo tokios informacijos. Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamos informacijos reikalavimai patenka į keletą Europos Sąjungos instrumentų, o Europos Komisija šiuo metu rengia gaires dėl priemonių, susijusių su galimybe nustatyti nepilnamečio asmens tapatybę.

LiMA yra įkūrusi nepriklausomą Lietuvos reklamos standartų biurą, kuris yra Europos reklamos savireguliacijos institucijų narys. Minėtas klausimas buvo svarstomas šioje tarptautinėje organizacijoje. Lietuvos reklamos standartų biuras yra atsakingas ir orientuotas į vartotojų poreikius. Ryšių reguliavimo tarnyboje yra įsteigta interneto karštoji linija „švarus internetas“, kur galima pranešti apie neigiamą poveikį nepilnamečiams darantį ir (ar) draudžiamą turinį (smurtas, patyčios, vaikų seksualinio išnaudojimo medžiaga, pornografija, tautinės nesantaikos kurstymas, kt.).

▪ ▪ ‖ Ataskaitiniais metais Įstaiga organizavo tarptautinę konferenciją „Aktualios perspektyvos: įžvalgos apie vaikų žalingą seksualinį elgesį ir vaiko interesus atitinkančio teisingumo pokyčius“, kurios viena diena buvo skirta vaiko žalingo seksualinio elgesio temai – „Tarp supratimo ir atsako: vaiko žalingas seksualinis elgesys“[106].

Europos Tarybos 2025 metų tyrime apie seksualinį smurtą ir vaikų žalingą seksualinį elgesį minima, kad tai visame pasaulyje aktuali problema ir nors vis daugiau tyrimų nagrinėja ją, vis dar yra reikšmingų žinių, politikos ir atsako spragų tiek Europos jurisdikcijose, tiek tarptautiniu mastu. Svarbu į šią problemą žvelgti jautriai, orientuojantis į vaiką, kaip pagrindinį politikos ir praktikos centrą, laikantis aiškios vaikų teisių sistemos ir žmogaus teisių, vaikų teisių bei vaiko interesus atitinkančio teisingumo. [107]

Įstaigos nuomone, ši tema itin aktuali Lietuvoje ir jai nėra skiriamas būtinas dėmesys. Vienas iš itin aktualių aspektų, kurio buvo siekiama organizuojant renginį – gerinti vaikų žalingo seksualinio elgesio supratimą, kadangi negali būti apsiribojama požiūriu ar šio elgesio vertinimu išimtinai neteisėtumo aspektu. Svarbu įvertinti, kad šio elgesio žalą gali patirti ne tik kiti asmenys, bet ir pats taip besielgiantis vaikas. Minėtame Europos Tarybos publikuotame tyrime atkreipiamas dėmesys, jog vaiko žalingas seksualinis elgesys, seksualinis smurtas yra ne tik baudžiamosios justicijos, tačiau taip pat vaiko gerovės ir vaiko teisių klausimas. Kiekvienu atveju privalo būti užtikrinamas nuoseklus ir veiksmingas kompetentingų specialistų ir kitų asmenų reagavimas, šių aplinkybių kontekste būtinų pagalbos ir paslaugų poreikio vertinimas ir suteikimas, siekiant užtikrinti realų valstybės prisiimtų

[106] Žr., http://vtaki.lt/lt/naujienos/ivyko-tarptautine-konferencija-tarp-supratimo-ir-atsako-vaiko-zalingas-seksualinis-elgesys

[107] Hackett, S. (2025). Study on sexual violence and harmful sexual behaviour displayed by children: Nature, causes, consequences and responses. Council of Europe

tarptautinių įsipareigojimų vykdymą. Tačiau praktikoje pastebima, kad vaikų žalingo seksualinio elgesio, seksualinio smurto situacijų kontekste diskusijos, reagavimas dažnai apsiriboja išimtinai teisiniais ar kitais reakciniais atsakais, nesiaiškinant, neanalizuojant ir nevertinant tokio elgesio priežasčių, dinamikos ar pasekmių. Darytina prielaida, kad atviro diskurso ir įvairiapusio, ne išimtinai baudžiamojo požiūrio į vaiko žalingą seksualinį elgesį ir jo vertinimą, trūkumas gali būti susijęs su itin jautriu ir sudėtingu šios temos pobūdžiu, instituciniu ir visuomeniniu diskomfortu susiduriant su tokiais klausimais.

Konferencija buvo organizuojama, siekiant sukurti erdvę atviram ir profesionaliam dialogui, atkreipti atsakingų institucijų dėmesį į šios temos aktualumą, institucijų įgaliojimus ir joms tenkančią atsakomybę skirti šiuo metu trūkstamą, būtiną dėmesį šiai temai, vaikams, kurių elgesys yra (gali būti) seksualiniai žalingas ar net smurtinis. Kontrolierės nuomone, labai svarbu įveikti šios temos fragmentiškumą, baudžiamąjį aspektą ir vadovautis supratimu bei požiūriu, grindžiamu vaiko teisių ir vaiko gerovės perspektyvomis, įsipareigojimu visų atsakų centre išlaikyti vaiką – jo teises, poreikius ir raidą.

8.8. KARDOMŲJŲ PRIEMONIŲ POVEIKIS VAIKUI

Vaiko teisė į šeimos ryšius yra viena esminių vaiko teisių. Šios vaiko teisės įgyvendinimo sunkumai, susiję su sprendimais baudžiamajame procese, buvo aptarti ankstesnėje Kontrolierės veiklos ataskaitoje. Ataskaitiniais metais taip pat buvo nagrinėti šio pobūdžio klausimai.

Baudžiamojo proceso metu taikomos kardomosios priemonės, pvz., draudimas ieškoti ryšių, sulaikymas, neišvengiamai riboja privataus ir šeimos gyvenimo įgyvendinimą. Nors šios priemonės formaliai taikomos įtariamiesiems ar kaltinamiesiems, jų poveikį patiria ir vaikai. Praktikoje nustatyta, kad tėvų sulaikymas, dėl ko vaikai paimami iš šeimos, gali lemti vaikų psichologinį nesaugumą, emocinius sunkumus. Vaikas turi teisę į šeimos ryšių išsaugojimą, todėl institucijos privalo imtis aktyvių priemonių šiai teisei užtikrinti ir, kiek įmanoma, palaikyti ryšius su šeimos nariais, įskaitant ir baudžiamojo proceso metu.

Nors Baudžiamojo proceso kodekse nustatyti ikiteisminio tyrimo terminai bylose, prioritetą teikiant byloms, susijusioms su nepilnamečiais, visgi, praktikoje procesai neretai užsitęsia dėl sudėtingų procesinių veiksmų, įskaitant ilgai trunkančias teismo psichiatrijos ir teismo psichologijos ekspertizes. Nepagrįstai ilgi procesai gali lemti vaikų atskyrimą nuo atstovų pagal įstatymą ir bendravimo ribojimą ilgesniam laikotarpiui nei būtina, taip darant neigiamą poveikį jų emocinei, socialinei ir psichologinei gerovei. Kontrolierės vertinimu, ilgas baudžiamasis procesas, nulemtas institucijų neveiksmingumo, pats savaime gali tapti papildomu vaiko traumavimo veiksniu, todėl būtina imtis veiksmų, kad procesai būtų vykdomi operatyviai ir proporcingai, prioritetą teikiant vaiko interesams, tame tarpe nuosekliai peržiūrint taikomas priemones, kad jos atitiktų vaiko gerovę, būtų proporcingos proceso tikslams.

Europos Tarnybos Ministrų komiteto gairėse dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo pažymima, jog visiems su vaikais susijusiems procesams, kartu gerbiant teisinės valstybės principą, turėtų būti taikomas skubos principas, siekiant greičiau pateikti atsakymą ir apsaugoti vaiko interesus. Šių gairių aiškinamajame memorandume nurodyta, jog reikėtų atminti, kad vaikai laiką suvokia kitaip nei suaugusieji ir laiko veiksnys jiems labai svarbus.

Remiantis Rekomendacijomis dėl kardomųjų priemonių, išskyrus suėmimą, skyrimo ikiteisminio tyrimo metu tvarkos ir nustatytų sąlygų laikymosi kontrolės[108], turi būti taikoma bendroji nuostata, jog paskirtos kardomosios priemonės turi būti proporcingos siekiamam proceso tikslui, o jų taikymas turi būti nutraukiamas nedelsiant po to, kai jos tampa nebereikalingos. Kardomosios priemonės gali būti panaikinamos ar pakeičiamos, jeigu kardomoji priemonė pasidaro nebereikalinga, išnyksta jai taikyti būtini pagrindai ar sąlygos. Rekomendacijose akcentuojamas kardomųjų priemonių poveikis vaikams: kardomosios priemonės ir jų sąlygos turi būti proporcingos ir daryti kuo mažesnį neigiamą poveikį nepilnamečiui tais atvejais, kai įtariamasis dėl kardomosios priemonės ar papildomų įpareigojimų neturi teisės matytis ar bendrauti su nepilnamečiu artimos aplinkos asmeniu. Skiriant kardomąsias priemones, keičiant jų sąlygas arba nagrinėjant proceso dalyvių prašymus, priklausomai nuo ikiteisminio tyrimo stadijos turi būti atsižvelgiama į nepilnamečio teises ir interesus bendrauti su įtariamuoju ir (ar) būti jo išlaikomam.

Kontrolierės nuomone, kardomosios priemonės taikymas ir tęstinumas baudžiamosiose bylose, kuriose jos gali paveikti vaiko teisę į šeimos ryšius ir bendravimą, turėtų būti periodiškai peržiūrimas, siekiant užtikrinti, kad vaiko interesai būtų vertinami viso proceso metu. Šios peržiūros metu turi būti atsakingai įvertinti veiksmai ir pokyčiai ikiteisminiame tyrime, aplinkybės dėl kardomosios priemonės proporcingumo bei tęstinumo būtinumo, Baudžiamojo proceso kodekse nurodyti aspektai, lemiantys kardomosios priemonės rūšį, tarp jų ir šeiminės aplinkybės. Kontrolierė, siekdama užtikrinti geresnę vaiko apsaugą baudžiamajame procese, rekomendavo Generalinei prokuratūrai įvertinti poreikį ir galimybes įtvirtinti kardomųjų priemonių, kuriomis įtakojama vaiko teisė į šeimos ryšius, peržiūros aspektus minėtose rekomendacijose. Kontrolierės nuomone, peržiūros procesas turi būti aiškiai apibrėžtas ir nuosekliai taikomas, siekiant užtikrinti, kad kardomosios priemonės, kuriomis ribojamos vaiko teisės į šeimos gyvenimą, būtų taikomos tik tada, kai tai būtina ir proporcinga, atsižvelgiant į kardomųjų priemonių skyrimo tikslus ir pagrindus, konkrečias aplinkybes ir vaiko gerovę. Nuolatinė šių priemonių peržiūra ir alternatyvų paieška yra ne tik teisinė, bet ir socialinė pareiga, siekiant užtikrinti, kad nė vieno vaiko teisės nebūtų pažeistos dėl baudžiamojo proceso vykdymo.

Generalinė prokuratūra, išnagrinėjusi Kontrolierės siūlymą, vertino, kad rekomendacijų keitimas nėra būtinas, kadangi jose įtvirtinta nuostata, jog siekiant užtikrinti, kad visais atvejais, kai priimami sprendimai, galintys turėti poveikį vaiko teisės ar interesams, būtų atsižvelgiama į vaiko gerovę kaip pirmenybinį vertinimo kriterijų. Esami mechanizmai yra pakankami ir taikomi, atsižvelgiant į individualias bylos aplinkybes, kiekvienos kardomosios priemonės taikymas ar sąlygų keitimas yra neatsiejamas nuo vaiko interesų analizės, kuri grindžiama proporcingumo ir būtinybės principais, Baudžiamojo proceso kodekso nuostatomis, tarptautiniais įsipareigojimais ir vaiko interesų viršenybės principu. Generalinė prokuratūra informavo, jog tiek priimant sprendimus dėl kardomųjų priemonių taikymo ar peržiūros, tiek nustatant ar koreguojant bendravimo su vaikais sąlygas, taikomas individualizuotas požiūris, užtikrinantis, kad kiekvienu atveju būtų pasiektas geriausių vaiko interesų įgyvendinimo tikslas.

Kontrolierė taip pat atkreipė Valstybinės teismo psichiatrijos tarnybos prie Sveikatos apsaugos ministerijos dėmesį, jog ilgi ekspertizių atlikimo terminai sudaro sąlygas pažeisti Baudžiamojo proceso kodekse įtvirtintus ikiteisminio tyrimo atlikimo terminus bei siūlė imtis visų įmanomų priemonių trumpinti teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizių laukimo ir atlikimo terminus Vaikų ir paauglių teismo psichiatrijos skyriuje.

[108] Patvirtintos Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro 2015 m. gruodžio 1 d. įsakymu Nr. I-306.

8.9. TEISMO EKSPERTIZĖS

Baudžiamasis procesas ir kiti procesai turi būti organizuojami taip, kad užtikrintų geriausius vaiko interesus, būtų kuo palankesni vaikui ir kuo mažiau (pakartotinai) traumuojantys jį. Siekiant įgyvendinti šį tikslą, būtina spręsti vaikų ir paauglių teismo psichiatrijos ir teismo psichologijos ekspertizių (toliau – teismo ekspertizių) atlikimo terminų problemą. Pažymėtina, kad ši problema yra žinoma ir kiekvienais metais yra aptariama įvairaus lygmens, įvairių institucijų organizuojamuose pasitarimuose, tačiau esminiai pokyčiai nevyksta. Ataskaitiniais metais Kontrolierė taip pat dalyvavo pasitarimuose, skirtuose šiai problemai aptarti.

▪ ▪ ‖ Teismo ekspertizių atlikimo klausimas buvo aptartas Vyriausybės kanceliarijos organizuotame pasitarime, skiriant dėmesį atskiriems ekspertizių atlikimo aspektams (laukimo eilės ekspertizėms atlikti, teismo ekspertizės akto surašymas, žmogiškieji ištekliai Valstybinėje teismo psichiatrijos tarnyboje ir kt.) ir diskutuojant dėl galimų sprendimų. Pasitarime akcentuota, kad dėl augančio teismo nutarčių skaičiaus (nuo 246 nutarčių 2022 metais iki 356 nutarčių 2023 metais) teismo ekspertizių nepilnamečiams atlikimo terminų trukmė žymiai pailgėjo. 2024 metais baudžiamosiose bylose teismo ekspertizių nepilnamečiams reikėjo laukti net 157 dienas (2023 metais – 73 dienas), civilinėse bylose – 393 dienas (2023 metais – 147 dienas). Taip pat buvo pažymėta, kad terminai, per kuriuos nepilnamečiams atliekamos teismo ekspertizės, neatitinka geriausių vaiko interesų prioriteto užtikrinimo principo ir lemia vaiko teisių ir interesų pažeidimus. Ekspertizių eilių susiformavimo priežastys yra skirtingos – nukentėjusių asmenų neatvykimas paskirtu laiku, ekspertų privalomas dalyvavimas teismo posėdžiuose, kuriuose jie turi pakartotinai patvirtinti ekspertizės aktuose surašytas išvadas, vaikų psichiatrų trūkumas, nekonkurencingas jų darbo užmokestis, kt. Pasitarime dalyvavę institucijų atstovai taip pat aptarė vaikų teismo ekspertų trūkumo problemą, ekspertizių atlikimą baudžiamosios ir civilinėse bylose, galimus ekspertizės akto surašymo pakeitimus, Valstybinės teismo psichiatrijos tarnybos prie Sveikatos apsaugos ministerijos teikiamų paslaugų decentralizavimo galimybę, įsteigiant vaikų teismo psichiatrų etatus regionuose, galimybę civilinėse bylose pasitelkti išorės ekspertus ir kt.

▪ ▪ ‖ Seimo Savižudybių ir smurto prevencijos komisija taip pat svarstė klausimą dėl nepagrįstai ilgų vaikų ir paauglių teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizių atlikimo terminų, atkreipiant dėmesį į šios problemos priežastis – nepakankamą Valstybinėje teismo psichiatrijos tarnyboje dirbančių ekspertų skaičių ir jų kaitą, nekonkurencingą darbo užmokestį, darbo sudėtingumą, neprognozuojamai didėjantį nutarčių ar užduočių atlikti ekspertizes skaičių, kt. Komisija išsakė nuomonę, kad Sveikatos apsaugos ministerijai ir Valstybinė teismo psichiatrijos tarnyba turėtų kreiptis į Vyriausybę ir Finansų ministeriją dėl būtino papildomo finansavimo 2026 metų valstybės biudžete skyrimo vaikų ir paauglių psichiatrų ir psichologų ekspertų darbo užmokesčiui didinti ir šių specialistų papildomiems etatams steigti, kt. Atsižvelgdama į posėdyje pateiktus pasiūlymus problemos sprendimui bei į tai, kad Valstybinė teismo psichiatrijos tarnyba yra pavaldi Sveikatos apsaugos ministerijai, Savižudybių ir smurto prevencijos komisija siūlė ministerijai imtis lyderystės – koordinuoti ir kartu su Teisingumo ministerija ir kitomis institucijomis organizuoti tarpinstitucinius pasitarimus, siekiant surasti sprendimus, kurie prisidėtų teismo ekspertizių laukimo eilių mažėjimo ir kt.

▪ ▪ ‖ Kontrolierė, atsižvelgdama į individualių tyrimų aplinkybes, ataskaitiniais metais kreipėsi į Valstybinę teismo psichiatrijos tarnybą dėl teismo ekspertizių civilinėse bylose. Tarnyba informavo,

kad pagal tuo metu Vaikų ir paauglių skyriuje dirbančių teismo psichiatrų ekspertų etatinį darbo krūvį, Skyrius pajėgus atlikti iki 250 ekspertizių per metus (vienai vaikų ir paauglių ekspertų psichiatro ir psichologo komandai etato krūviu per mėnesį maksimaliai skiriamos 6 ekspertizės, įvertinus vieną atostogų mėnesį per metus, vienas etatas per metus pajėgus atlikti iki 66 ekspertizių). Tarnyba pažymėjo, kad tai – dėl esamos žmogiškųjų išteklių trūkumo situacijos susidariusi maksimali galimų atlikti ekspertizių riba, ties kuria auga rizika mažėti atliekamų ekspertizių kokybei, o pageidautinas krūvis mažesnis. Nutarčių atlikti teismo psichiatrijos ekspertizes skaičius nuolat auga, o turimi žmogiškieji ištekliai skyriuje nedidėja, po 2023 metų, kai buvo gautos net 356 nutartys, susidarė ilga ekspertizių laukimo eilė. Siekiant valdyti staigaus nutarčių padidėjimo skirti ekspertizes riziką, nuo 2025 metų liepos tikslinga papildomai įdarbinti po vaikų ir paauglių teismo psichiatrą ekspertą ir psichologą ekspertą. Tokiu atveju per 2025 metų II pusmetį Skyrius pajėgtų padidinti našumą iki 283 ekspertizių 2025 metais (tai yra, vidutinio paskutiniųjų 3 metų gaunamų teismo nutarčių skaičius) ir pradėti mažinti vaikų ir paauglių ekspertizės eiles.

Taip pat Valstybinė teismo psichiatrijos tarnyba informavo, kad siekiant pritraukti trūkstamus specialistus ėmėsi kitų priemonių: buvo supaprastinta tapimo teismo psichiatru tvarka; siekiant tapti teismo psichiatrijos ekspertais, sudaryta galimybė stažuotis ne tik gydytojo psichiatro licenciją jau turintiems asmenims, tačiau ir paskutiniųjų metų psichiatrijos rezidentams (teismo psichiatrijos kvalifikacijos įgijimas galimas nedelsiant – iš karto baigus psichiatrijos rezidentūrą); sumažinti reikalavimai asmenims, norintiems tapti teismo ekspertais psichologais (ši galimybė suteikta ir asmenims, turintiems medicinos psichologo kvalifikaciją); siūloma įgyti eksperto kvalifikaciją ir įsidarbinti šioje tarnyboje dirbti nepilnu krūviu gydytojams psichiatrams, dirbantiems kitose gydymo įstaigose. Šios priemonės padėjo pritraukti keletą ekspertų, tačiau vėliau nemaža dalis jų nutraukė darbo santykius arba susimažino darbo krūvį, motyvuodami per mažu darbo apmokėjimu ir sunkiu darbo pobūdžiu. Tarnyba kreipėsi į Sveikatos apsaugos ministeriją prašydama skirti papildomai lėšų teismo ekspertų darbo užmokesčiui padidinti. Taip pat buvo pažymėta, kad Vilniaus apygardos prokuratūros iniciatyva įvyko Generalinės prokuratūros, Vilniaus apygardos prokuratūros, Vilniaus apskrities Vyriausiojo policijos komisariato ir Valstybinės teismo psichiatrijos tarnybos atstovų pasitarimas dėl priežasčių, lemiančių ilgą nepilnamečių kompleksinių teismo ekspertizių trukmę, kitų praktikoje kylančių problemų aptarimo, kuriame prokuratūros atstovai numatė organizacinius reikalavimus prokurorams, besispecializuojantiems nepilnamečių justicijos srityje, susijusius su teismo ekspertizių atlikimo nepilnamečiams gerinimu.

▪ ▪ ‖ Atsižvelgdama į teismo psichiatrijos ekspertizių problemos ilgaamžiškumą, pasikartojančius siūlymus problemos sprendimui bei faktiškai nevykstančius ar trumpalaikius teigiamus pokyčius šioje srityje, taip pat atsižvelgdama į užsienio valstybių praktiką, kad tokio pobūdžio teismo ekspertizės nėra atliekamos arba yra taikomos kitos, vaikams palankios procedūros, ir manydama, kad būtina iš esmės (plačiąja prasme) peržiūrėti susiformavusią praktiką ir ieškoti kitų galimų optimalių sprendimų (keisti ekspertizių skyrimo ir jų atlikimo praktiką; taikomus metodus, išvengiant pakartotinių, vaikas traumuojančių apklausų, neretai atliekamų, kai vaikui pradėta teikti pagalba; kt.), Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga organizavo tarptautinę konferenciją „Vaiko interesus atitinkantis teisingumas: permąstant teismo psichiatrijos ir teismo psichologijos ekspertizių vaidmenį nukentėjusių vaikų bylose“[109].

[109] Žr., http://vtaki.lt/lt/naujienos/konferencija-aktualios-perspektyvos-izvalgos-apie-vaiku-zalinga-seksualini-elgesi-ir-vaiko-interesus-atitinkancio-teisingumo-pokycius

Kontrolierė yra ypatingai dėkinga konferencijos partneriams – Lietuvos Respublikos Seimui (Teisės ir teisėtvarkos komitetui), Šiaurės ministrų tarybos biurui Lietuvoje ir Britų Tarybai Lietuvoje už paramą organizuojant konferenciją, taip pat konferencijos pranešėjams – Skandinavijos valstybių, Estijos ir Lietuvos įvairių įstaigų ir organizacijų atstovams už dalinimąsi savo patirtimi ir įžvalgomis bei visiems konferencijos dalyviams už aktyvų dalyvavimą renginyje.

Kontrolierės nuomone, nors konferencijos metu buvo išsakytos nuomonės, atkreipiant dėmesį į teismo ekspertizių svarbą ir naudą, teismo diskreciją spręsti dėl ekspertizės skyrimo poreikio ir sprendimus priimamus, neskiriant teismo ekspertizių, visgi, užsienio valstybių praktika patvirtino, kad galima ir būtina iš esmės keisti Lietuvoje susiformavusią teismo ekspertizių praktiką bei teisinį reglamentavimą, taip pat skirti dėmesį vaikų apklausų kokybės gerinimui, Barnahus („Vaiko namo“) modelio plėtrai bei jo teikiamų paslaugų kokybės užtikrinimui. Akivaizdu, kad teismo ekspertizių problemos sprendimui, jeigu būtų atsisakoma ilgametės praktikos ir akivaizdžiai neveiksmingų problemos sprendimų, atsižvelgiant į šio klausimo įvairiapusiškumą bei sąsajas su kitais klausimais ir procesais, būtinas platus tarpinstitucinis bendradarbiavimas bei lyderystė

8.10. BAUSMIŲ VYKDYMO KLAUSIMAI

Kontrolierė, vertindama iniciatyvas ir pritardama 2024 metais pradėtoms diskusijoms dėl Bausmių vykdymo kodekso ir (ar) kitų įstatymų bei poįstatyminių teisės aktų tobulinimo, siekiant, kad teisinis reguliavimas sudarytų sąlygas užtikrinti vaiko teises ir jo teisėtus interesus, tinkamą jų apsaugą ir būtų aiškus, logiškas, nuoseklus ir kt., siekdama spręsti praktikoje kylančias ar identifikuojamas problema ir turėdama omenyje pasitarimus, skirtus vaiko interesų apsaugos užtikrinimui bausmių vykdymo procese (t. y. vaikų, nukentėjusių nuo smurto apsaugos stiprinimui, sprendžiant nuteistųjų trumpalaikių išvykų klausimą) ir Bausmių vykdymo kodekso pakeitimų iniciatyvoms aptarti, taip pat atsižvelgdama į atskiruose (individualiuose) tyrimuose vertintas aplinkybes, ataskaitiniais metais kreipėsi į Teisingumo ministeriją, Socialinės apsaugos ir darbo ministeriją, Lietuvos kalėjimų tarnybą ir Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybą, siūlydama skirti papildomą dėmesį Bausmių vykdymo kodekso ir susijusių teisės aktų nuostatų, kurios yra (gali būti) aktualios sprendžiant vaikų, kurių tėvai atlieka laisvės atėmimo bausmę, vertinimui ir tobulinimui.

▪ ▪ ‖ Vaikų, kurie gyvena kartu su laisvės atėmimo bausmę atliekančiomis motinomis, teisių ir interesų užtikrinimas.

Kontrolierė, turėdama omenyje vykusias diskusijas dėl vaikų, kurie gyvena kartu su laisvės atėmimo bausmę atliekančiomis motinomis, trumpalaikių išvykimų (svečiavimosi) bei tuo metu Lietuvos kalėjimų tarnybos ir Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos sprendimą, jog praktikoje kylantys klausimai bus sprendžiami keičiantis informacija, stiprinant bendradarbiavimą ir pan., atsižvelgdama į pasitarimuose bei Įstaigoje nagrinėtų individualių situacijų metu paaiškėjusias aplinkybes, išsakė nuomonę, kad Bausmių vykdymo kodekse ir (ar) kituose teisės aktuose turėtų būti įtvirtintas ir aiškiau reglamentuotas Tarnybos ir jos teritorinių skyrių dalyvavimas tam tikrų su vaikais susijusių klausimų sprendime. Kontrolierės nuomone, tokiu būdu, visų pirma būtų sudarytos sąlygos gerinti vaikų, kurių tėvai atlieka laisvės atėmimo bausmę, teisių ir teisėtų interesų įgyvendinimą bei apsaugą, turint omenyje, jog šioje situacijoje esantys vaikai pripažįstami esantys itin pažeidžiamais. Tai taip pat sudarytų prielaidas skirti didesnį dėmesį atitinkamų šios srities tarptautinių dokumentų, susijusių su vaikų padėtimi, pvz., Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijos Nr. R (2006)2 „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“, Jungtinių Tautų Taisyklių dėl elgesio su moterimis kalinėmis ir su

laisvės atėmimu nesusijusių priemonių taikymo moterims nusikaltėlėms, Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijos CM/Rec(2018)5 dėl vaikų, kurių tėvai įkalinti), įgyvendinimui ir kt.

Konkrečiu atveju buvo atkreiptas dėmesys į Bausmių vykdymo kodekso (toliau – BVK) nuostatas, reglamentuojančias nėščiųjų moterų, vaikų iki trejų metų turinčių motinų ir nuteistųjų, kurių vaikai auginami vaikų globos įstaigose, laisvės atėmimo bausmės atlikimo ypatumus (70-73 straipsniai), ypač dėl nuteistųjų, kurioms suteikiama teisė auginti vaikus, atliekant laisvės atėmimo bausmę ne bausmės atlikimo vietos teritorijoje, situaciją. Atitinkamos nėščių moterų ir vaikų iki trejų metų turinčių motinų laisvės atėmimo bausmės atlikimo ne bausmės atlikimo vietos teritorijoje sąlygos taip pat reglamentuotos Nuteistųjų perkėlimo iš vienos bausmės atlikimo vietos į kitą, jų perkėlimo į specializuotus būrius ir taikomų bausmės atlikimo sąlygų keitimo būtinų procedūrų tvarkos apraše[110], Laisvės atėmimo vietų įstaigos vidaus tvarkos taisyklėse[111], Sąlygų, kurioms esant gali būti pratęsiamas leidimas vaikų iki trejų metų turinčioms nuteistosioms motinoms gyventi ne pataisos namų teritorijoje[112], sąraše.

Nors Įstaigos duomenimis, nėra vieningos nuomonės bei tarptautinės praktikos dėl vaikų gyvenimo kartu su laisvės atėmimo bausmę atliekančiomis motinomis (tėvais), lyginant esamą praktiką, buvo išsakyta nuomonė, kad vaikai, gyvenantys kartu su motinomis laisvės atėmimo įstaigai priklausančiose gyvenamosiose patalpose (Panevėžio kalėjimo Motinos ir vaiko name), lyginant su vaikais, gyvenančių kartu su motinomis laisvės atėmimo įstaigos patalpose (Panevėžio kalėjime), turi palankesnes jų vystymuisi ir gerovei, labiau jų interesus atitinkančias sąlygas. Kartu buvo pažymėta, jog akivaizdu, kad motinoms skirtos laisvės atėmimo bausmės atlikimo sąlygos ir atitinkamai bausmės atlikimo metu nuteistosioms taikomi apribojimai ir suvaržymai, vykstantys aplinkos (pvz., šeimos santykiai, palaikymas, socialinė aplinka, ekonominė situacija) ir kitų veiksnių pokyčiai, turi (gali turėti) neigiamą poveikį motinos ir vaiko tarpusavio santykiams ir jų kokybei, motinos teisių ir pareigų savo vaikui įgyvendinimui.

Kontrolierė, turėdama omenyje teisinį reglamentavimą dėl laisvės atėmimo bausmę atliekančių motinų teisės auginti vaikus bausmės atlikimo metu, pažymėjo, kad labai svarbu užtikrinti, bei, be kitų sąlygų ir aplinkybių įvertinti, jog leidus nuteistajai auginti savo vaiką laisvės atėmimo bausmės atlikimo metu bus užtikrinti geriausi vaiko interesai, sveika ir saugi aplinka, sąlygos, tenkinančios vaiko individualius poreikius ir kt. Todėl, kiekvienas sprendimas privalo būti individualizuotas, remtis individualiu vaiko situacijos vertinimu, kuris, kaip ir minėtas sprendimas, būtų reguliariai peržiūrimas išimtinai vaiko teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo aspektu. Šio tikslo įgyvendinimui, taip pat siekiant užtikrinti, jog praktikoje būtų tinkamai įgyvendintas Bausmių vykdymo kodekse ir susijusiuose teisės aktuose įtvirtintas geriausių vaiko interesų pirmenybės principas, jog vaikui, gebančiam suformuluoti savo nuomonę, būtų sudaryta galimybė ją išreikšti ir kt. bei, jog laisvės atėmimo vietos įstaigos direktoriaus įgaliotas pareigūnas ir (ar) kiti šios įstaigos darbuotojai (nekvestionuojant jų kompetencijos) priimtų sprendimus, liečiančius vaikus, bendradarbiaudami su ir dalyvaujant valstybinei vaiko teisių apsaugos institucijai, Kontrolierė išsakė nuomonę, kad Bausmių vykdymo kodekse ir kituose teisės aktuose, turėtų būti įtvirtintas privalomas Tarnybos dalyvavimas

[110] Patvirtinta Lietuvos kalėjimų tarnybos direktoriaus 2024 m. rugsėjo 12 d. įsakymu Nr. V-760.

[111] Patvirtintos Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2022 m. gruodžio 30 d. įsakymu Nr. 1R-444 „Dėl Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso, Lietuvos Respublikos probacijos įstatymo ir Lietuvos Respublikos suėmimo vykdymo įstatymo įgyvendinimo“.

[112] Patvirtinta Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2021 m. sausio 20 d. įsakymu Nr.V-20.

atitinkamuose procesuose, institucijų tarpusavio (esant poreikiui su kitomis institucijoms, organizacijomis) bendradarbiavimas, keitimąsi informacija ir kt.

▪ ▪ ‖ Laisvės atėmimo bausmę ne bausmės atlikimo vietos teritorijoje atliekančių motinų ir jų auginamų vaikų pasimatymai su artimaisiais, galimybė numatytu laiku laisvai vaikščioti nustatytoje teritorijoje

Kontrolierė, darydama prielaidą, kad kreipimosi į minėtas institucijas metu gali būti (planuojami) priimti esamą praktiką keičiantys sprendimai, siūlė peržiūrėti laisvės atėmimo bausmę ne bausmės atlikimo vietos teritorijoje atliekančių motinų ir jų auginamų vaikų pasimatymų su artimaisiais reglamentavimą, taip pat bendrai vaikų bendravimo su laisvės atėmimo bausmę atliekančiais tėvais tvarką ir praktiką, numatant alternatyvias pasimatymų galimybes, t. y. aplinkoje, kuri atitiktų vaiko amžių, jo poreikius, teises ir teisėtus interesus, kt.

Įstaigoje atlikto tyrimo metu tapo žinoma, kad pasikeitė laisvės atėmimo bausmę ne bausmės atėmimo vietoje atliekančių motinų ir jų auginamų vaikų pasimatymo vieta ir sąlygos (visi pasimatymai vykdomi išimtinai kalėjimo patalpose). Svarstyta, kad BVK 71 straipsnyje reglamentuojant galimybę vaikui, iki jis bus pradėtas ugdyti pagal pradinio ugdymo programą, augti prižiūrimam ir globojam laisvės atėmimo bausmę atliekančios motinos, gyvenant ne įkalinimo įstaigoje, o kitose gyvenamosiose patalpose, buvo siekiama sukurti kuo palankesnes sąlygas vaikui, stiprinti vaiko ir motinos ryšius, sumažinti neigiamas įkalinimo sąlygas ir kt. Todėl praktika, kai ir šiomis sąlygomis gyvenančios motinos ir vaikai, su kitais artimaisiais gali pasimatyti tik Panevėžio kalėjime esančiose patalpose – aplinkoje, kurios tikėtina priimant sprendimą vaikas turėjo išvengti, yra kritikuotina ir gali būti vertinama kaip neproporcinga neigiamam poveikiui vaikui, jo visapusiškam ir harmoningam vystymuisi, taip pat kaip neatitinkanti vaikų pasimatymams rekomenduojamo lankstumo, galimybės leisti pasimatymams vykti netoli kalinimo įstaigos, siekiant užmegzti, palaikyti ir plėtoti vaikų ir tėvų santykius kuo įprastesnėje aplinkoje ir t.t.[113]

Nekvestionuodama, jog teisiniu reguliavimu[114] ir įgyvendinimo praktika gali būti siekiama tikslų, kurie susiję su saugumo, kontrolės ir priežiūros bei kitais suaugusių nuteistųjų atžvilgiu keliamais tikslais, Kontrolierė pažymėjo, kad ne mažiau svarbu atsižvelgti į pripažįstamą įkalinimo įstaigos aplinkos nepalankų poveikį vaiko gerovei, stabilių, emociškai saugių ir vaiko amžių bei poreikius atitinkančių ryšių su artimaisiais svarbą, kt.

Kontrolierė taip pat atkreipė dėmesį į minėtų laisvės atėmimo bausmę atliekančių motinų, kartu su vaikais gyvenančių kitose gyvenamosiose patalpose, galimybę numatytu laiku laisvai vaikščioti nustatytoje teritorijoje. Įvertinant tai, kad leidimas nuteistosioms gyventi netoli bausmės atlikimo vietos esančiose patalpose gali būti išduodamas ir tęsiamas iki vaikas bus pradėtas ugdyti pagal pradinio ugdymo programą, turint omenyje dėl vaiko amžiaus, jo raidos, poreikių ir kitų objektyvių aplinkybių vykstančius pokyčius, kintančius vaiko teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo reikalavimus ir pan., net remiantis prielaida, kad maršruto sudarymo procesas yra itin lankstus, individualizuotas ir pan., buvo išsakytos pagrįstos abejonės, jog inicijuojant teisinio reglamentavimo pokyčius buvo

[113] Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2018 m. balandžio 4 d. rekomendacija Rec(2018)5 „Dėl vaikų, kurių tėvai įkalinti“.
[114] BVK 39 straipsnio 1-3 dalys; Laisvės atėmimo vietų įstaigos vidaus tvarkos taisyklių, Patvirtintos Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2022 m. gruodžio 30 d. įsakymu Nr. 1R-444, XI skyrius; Nuteistųjų (suimtųjų), atliekančių laisvės atėmimo bausmę (suėmimą) laisvės atėmimo vietų įstaigose, ir asmenų, atvykusių į pasimatymą su nuteistuoju (suimtuoju), elgesio per pasimatymą taisyklės, Patvirtintos Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2022 m. gruodžio 30 d. įsakymu Nr. 1R-444; Lietuvos kalėjimų tarnybos apsaugos ir priežiūros instrukcijos VIII skyrius, Patvirtinta Lietuvos kalėjimų tarnybos direktoriaus 2023 m. gruodžio 28 d. įsakymu Nr. V-1070kt.) Patvirtintos Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2020 m. gegužės 15 d. įsakymu Nr. V-136.

tinkamai įvertinti ir numatyti visi, šiose situacijos aktualūs ir vaiko teisių ir teisėtų interesų užtikrinimui būti pokyčiai.

▪ ▪ ‖ Vaiko išvykimas laikinai svečiuotis pas tėvą ir (ar) artimuosius giminaičius, be laisvės atėmimo bausmę atliekančios motinos

Kontrolierė, teigiamai vertindama Panevėžio kalėjimo praktiką, kai vaikas, auginamas laisvės atėmimo bausmę atliekančios motinos, išvyksta laikinai svečiuotis pas tėvą ir (ar) artimuosius giminaičius, nurodė manantį, kad šis procesas, įvertinant jame dalyvaujančių asmenų skaičių ir sprendžiamų klausimų pobūdį, turėtų būti nuosekliai ir išsamiai reglamentuotas, o ne sprendžiamas išimtinai remiantis bendradarbiavimo ar pan. pagrindais.

VTAPĮ 12 straipsnio 1, 2 ir 4 dalyse, aptariant vaiko teisę bendrauti su savo tėvais ir giminaičiais, jos įgyvendinimas siejamas su sąlyga, kad tai atitinka, neprieštarauja vaiko interesams. Kontrolierės nuomone, vien faktas, kad nuteistajai nėra apribota motinos valdžia, kad jai leista auginti vaiką laisvės atėmimo bausmės atlikimo metu, taip pat kad asmuo, pas kurį turi svečiuotis vaikas yra jo tėvas ar kitas artimas giminaitis, nėra pakankamas, kad, remiantis tik nuteistosios prašymu, vaikas būtų perduotas jos nurodytam asmeniui, ypač turint omenyje nuteistųjų auginamų vaikų mažą amžių, jų poreikių įvairovę, padėties išskirtinumą ir pažeidžiamumą, taip pat galimus nepalankius tarpusavio santykius su vaiko tėvu ar kitais artimaisiais praeityje, vaiko teisių pažeidimus ir kt.

Manytina, kad šiuo atveju valstybei tenka pozityvi pareiga, nepažeidžiant pamatinių vaiko teisių apsaugos įgyvendinimo principų, vaiko teisių ir jo teisėtų interesų, atsižvelgiant į vaiko tėvų (kitų pagal įstatymą ar teisiškai atsakingų asmenų) teises ir pareigas, imtis visų būtinų priemonių įvertinti, ar priimamas sprendimas arba veiksmai, susiję su vaiku, atitinka geriausius konkretaus vaiko interesus, ar atsižvelgiama į vaiko poreikius, jo nuomonę, ar užtikrinama tokia apsaugą, kokios reikia konkretaus vaiko gerovei ir pan. Reglamentuojant šį procesą turėtų būti numatytas aktyvus Tarnybos dalyvavimas.

▪ ▪ ‖ Lietuvos kalėjimų tarnyba, atsakydama į Kontrolierės siūlymus, paminėjo 2025 metais priimtus teisės aktų pakeitimus dėl nėščių moterų ir nuteistųjų motinų, atliekančių laisvės atėmimo bausmę ne bausmės atlikimo vietos teritorijoje, pasimatymų organizavimo bei atkreipė dėmesį į nuteistųjų teises, susijusias su išvykimu iš bausmės atlikimo vietos, skatinimo priemones ir kt.

Taip pat nurodė, kad pritaria Kontrolierės įžvalgai, kad procesas, kai vaikas (be laisvės atėmimo bausmę atliekančios motinos) išvyksta laikinai svečiuotis pas tėvą ir (ar) artimuosius giminaičius, turėtų būti nuosekliai ir išsamiai reglamentuotas. Pažymėdama, kad vaikai, esantys kalėjime su jų motinomis, niekada negali būti laikomi kaliniais bei atsižvelgdama į tai, jog sprendimas leisti vaikams likti su jų motinomis kalėjime turi būti grindžiamas geriausiais vaiko interesais, Lietuvos kalėjimų tarnyba siūlė, kad sprendimai leisti vaikams likti su jų motinomis kalėjime bei sprendimai dėl laikino vaikų perdavimo (svečiavimosi) tėvams ir (ar) artimiesiems giminaičiams būtų priimami socialinės apsaugos ir darbo ministro nustatyta tvarka, kuri galėtų būtų suderinta su teisingumo ministru.

Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba, atsakydama į Kontrolierės siūlymus, išdėstė savo argumentus bei atkreipė dėmesį į Civilinio kodekso nuostatas dėl tėvų valdžios ribojimo ir kt. Tarnyba nurodė, jog mano, kad leidus laisvės atėmimo bausmę atliekančiai motinai auginti vaiką, laikoma, kad ji geba įgyvendinti motinos valdžią pilna apimtimi ir šios motinos valdžia neturi būti skaidoma ar kitaip išskirstoma į atskiras dalis, numatant, kokius vaiko auginimo ir priežiūros klausimus motina gali spręsti pati, savarankiškai priimant atitinkamus sprendimus ir prisiimant atsakomybę už juos, o kokius (siūlomu atveju – leisti vaikui laikinai svečiuotis pas tėvą ir (ar)

artimuosius giminaičius) tarpininkaujant Tarnybai. Toks motinos valdžios turinio išskaidymas, Tarnybos teigimu, reikštų laisvės atėmimo bausmę atliekančios motinos diskriminavimą, nes jai, neapribojus motinos valdžios ir neatskyrus vaiko, motinos valdžia iš dalies būtų varžoma vien tuo pagrindu, kad ji atlieka laisvės atėmimo bausmę.

Taip pat Tarnybos nuomone, nėra rizikos, kad laisvės atėmimo bausmę atliekanti motina savarankiškai priima sprendimą (ne)leisti vaikui laikinai svečiuotis pas tėvą ir (ar) artimuosius giminaičius, nes objektyviai į ateitį neįmanoma numatyti, ar svečiuojantis vaikui pas tėvą ir (ar) artimuosius giminaičius įvyks vaiko teisių pažeidimas, ar ne. Todėl teisės aktais reglamentuoti Tarnybos pareigą dalyvauti ar kitaip tarpininkauti priimant sprendimą, ar laisvės atėmimo bausmę atliekančios motinos vaikas gali būti laikinai išleistas svečiuotis pas tėvą ir (ar) artimuosius giminaičius, netikslinga. Tarnyba savo kompetencijų ribose pagal nustatytus algoritmus gavusi pranešimą apie galimą vaiko teisių pažeidimą, atliks vaiko situacijos įvertinimą, ir tuomet siūlys laisvės atėmimo bausmę atliekančiai motinai atitinkamas socialines paslaugas, o šioms nepasiteisinus – spręs klausimą dėl tikslingumo kreiptis į teismą su ieškiniu dėl vaiko atskyrimo nuo laisvės atėmimo bausmę atliekančios motinos.

Atsakyme taip pat buvo paminėta, kad tais atvejais, kai laisvės atėmimo vietoje auginami vaikai sulaukia trejų metų amžiaus, Tarnyba dalyvauja klausimo dėl vaikų perdavimo atstovui pagal įstatymą priėmime. Kai vaiko atstovo pagal įstatymą nėra, sprendžiamas vaiko globos klausimas. Tarnyba siūlė svarstyti, ar nebūtų tikslinga susitarti, kad situacijose, kai vaikas turi atstovą pagal įstatymą (tėvą), likus bent šešiems mėnesiams iki vaikui sukaks treji metai, įkalinimo įstaiga kreiptųsi į socialinių paslaugų įstaigą dėl atvejo vadybos proceso iniciavimo vaiko tėvui, siekiant įvertinti jo galimybes auginti vaiką, turimus socialinius ir tėvystės įgūdžius, bei kitas aplinkybes. Taip pat, jog tikslinga būtų svarstyti, ar nustatytas vaiko iki trejų metų amžius galinčio būti su mama įkalinimo įstaigoje bei iki vaiko ugdymo pagal pradinio ugdymo programą pradžia yra laikytini atitinkančiais vaiko geriausius interesus, nes tai yra vieni svarbiausių vaiko amžiaus tarpsnių.

IX. VAIKAI UŽSIENIEČIAI

9.1. NELYDIMŲ NEPILNAMEČIŲ UŽSIENIEČIŲ APSAUGOS ASPEKTAI

Migracijos procese vaikai laikomi itin pažeidžiama asmenų grupe, o nelydimi nepilnamečiai sudaro specifinę keliaujančių vaikų kategoriją, kuriai būdinga padidinta rizika dėl šeimos globos netekimo, apsaugos ir atstovavimo stokos. Dėl šios priežasties teisės aktai tarptautiniu ir nacionaliniu lygmenimis nustato pareigą valstybės institucijoms užtikrinti jiems sustiprintas apsaugos garantijas, tinkamą globą, saugias gyvenimo sąlygas ir pagalbą įgyvendinant jų teises.

Ataskaitiniais metais Kontrolierė atliko tyrimus dėl įvairių aspektų, susijusių su nelydimų nepilnamečių padėtimi ir apsaugos poreikiais – identifikavimu, globėjo skyrimu, vaiko situacijos vertinimu, kt. Pastebėtina, kad Lietuvoje nustatomi nelydimi nepilnamečiai paprastai nelaiko Lietuvos savo kelionės galutiniu tikslu, o suvokia kaip tranzitinę šalį pakeliui į Vakarų Europą. Esamas tarptautinis teisinis reguliavimas, nustatantis, kad prieglobsčio prašymas paprastai teikiamas tik vienoje atsakingoje valstybėje narėje, sudaro prielaidas nelydimiems nepilnamečiams nesikreipti dėl tarptautinės apsaugos tranzitinėse šalyse, tokiose kaip Lietuva. Institucijų pateikta informacija ir

vaiko situacijos vertinimai patvirtina, kad šių vaikų migracija yra sąmoninga, orientuota į Vakarų Europą ir grindžiama šeimos ar bendruomeninių ryšių bei geresnių ateities perspektyvų paieška.

▪ ▪ ‖ Tarptautiniai instrumentai įpareigoja valstybes imtis visų reikiamų priemonių, siekiant kuo anksčiau identifikuoti nelydimus vaikus bei priimti su jų apsauga susijusius sprendimus. Vieno tyrimo dėl didelio skaičiaus nelydimų nepilnamečių iš Somalio metu nustatyta, kad atsakingos institucijos Lietuvoje turėjo informaciją apie visus nagrinėjamus nelydimų nepilnamečių atvejus, o tai sudarė prielaidas laiku inicijuoti su jų apsauga ir interesų užtikrinimu susijusius veiksmus. Valstybės sienos apsaugos tarnyba vykdė savo funkcijas tinkamai, perduodama informaciją Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybai apie nelydimus nepilnamečius, nepriklausomai nuo jų teisinio statuso. Tyrimo metu nustatyta, jog dėl visų nelydimų nepilnamečių iš Somalio, buvo priimti Tarnybos sprendimai dėl jų apgyvendinimo (sprendimai dėl apgyvendinimo institucijoje dažniausiai priimti tą pačią arba kitą dieną nuo informavimo). Tyrimo metu gauta informacija, jog Valstybės sienos apsaugos tarnyba informavo Tarnybą apie nelydimų nepilnamečių apklausas, o Tarnybos specialistai apklausose dalyvavo kartu su vertėjais ir teisinę pagalbą teikiančiais asmenimis.

Atstovo paskyrimas nelydimam nepilnamečiui veikia kaip esminė procedūrinė garantija užtikrinant pagarbą geriausiems vaiko interesams. Remiantis Lietuvos teisiniu reglamentavimu, nelydimiems nepilnamečiams užsieniečiams, neatsižvelgiant į jų buvimo Lietuvos Respublikos teritorijoje teisėtumą, jų buvimo Lietuvos Respublikos teritorijoje laikotarpiu nedelsiant skiriamas atstovas. Tyrimo metu nustatyta, jog globėjas buvo paskiriamas ne visais atvejais. Kontrolierė vertino, jog Tarnybos neveiklumas bei motyvai (nepilnamečio pasišalinimas, neteisėtas atvykimas) neinicijuoti globėjo skyrimo procedūros nėra pateisinami, nes kai kurie vaikai Lietuvoje buvo iki 9 dienų nuo jų perdavimo kitai atsakingai valstybei arba pasišalinimo. Nors nelydimi nepilnamečiai iš Somalio buvo apgyvendinti Priėmimo ir integracijos agentūros Ruklos priėmimo centre, kuris įprastai skiriamas globėju (atstovu), delsimas paskirti nelydimam nepilnamečiui atstovą gali turėti reikšmingą neigiamą poveikį jo teisėms ir gerovei – Centras, kuriame apgyvendinamas nepilnametis, neturi įgaliojimų atstovauti interesus valstybės institucijose, spręsti dėl paslaugų gavimo kitose institucijose, kt. Neteisėto buvimo šalyje klausimas neturi būti svarstomas sprendžiant dėl globėjo skyrimo, nes Įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties numato, jog nelydimiems nepilnamečiams atstovas (globėjas) skiriamas, pirma, – neatsižvelgiant į jų buvimo Lietuvos Respublikos teritorijoje teisėtumą, antra, – jų buvimo Lietuvos Respublikos teritorijoje laikotarpiu.

Nelydimų nepilnamečių užsieniečių pasišalinimas iš apgyvendinimo vietos yra aktuali kompleksinė problema, turinti įtakos jų saugumui ir gerovei. Pasišalinę nelydimi nepilnamečiai susiduria su įvairiomis rizikomis, įskaitant prekybos žmonėmis pavojus, praranda galimybę gauti socialines, švietimo ir sveikatos paslaugas, kurios būtinos jų integracijai ir vystymuisi. Siekiant sumažinti nelydimų nepilnamečių pasišalinimo atvejus ir užtikrinti jų teises, būtinas glaudus institucijų bendradarbiavimas. Priėmimo ir integracijos agentūrai rekomenduota tęsti ir stiprinti prevencines priemones, tokias kaip psichologinė pagalba, socialinių darbuotojų konsultacijos ir užimtumo programos, aiškinimas apie teisinius mechanizmus dėl vaikų padėties.

Nelydimų nepilnamečių pasišalinimo problema reikalauja kompleksiško požiūrio, apimančio rizikų vertinimą ir efektyvų institucijų bendradarbiavimą. Esant vaiko dingimo atvejui, svarbu laikytis aiškių veiksmų algoritmų ir bendradarbiauti su kompetentingomis institucijomis, veikiančiomis dingusių vaikų paieškoje. Atsižvelgusi į tyrimo metu gautą informaciją, Kontrolierė atkreipė dėmesį į Tarnybos praktikos vertinant pasišalinusio ir grįžusio (pakartotinai nustatyto nelydimo nepilnamečio) vaiko situaciją trūkumus. Nagrinėtu atveju, kai vaikai pasišalindavo ir būdavo nustatomi pakartotinai, vaiko

situacijos vertinimas pakartotinai atliekamas nebuvo. Kontrolierė atkreipė dėmesį į valstybės institucijų teisinio susitarimo pagrindu įtvirtintą reagavimo į pranešimą dėl dingusių vaikų algoritmą bei Tarnybos funkciją vaiko dingimo atvejį nagrinėti kaip vaiko teisių pažeidimą.

Kontrolierė rekomendavo Tarnybai imtis priemonių užtikrinti, kad Tarnybos teritorinių skyrių formuojama ir taikoma praktika, gavus informaciją apie nelydimą nepilnametį užsienietį bei inicijuojant globos ir vaiko situacijos vertinimo procedūras, atitiktų teisės aktų reikalavimus.

▪ ▪ ‖ Tarptautiniai instrumentai įpareigoja valstybes imtis visų reikiamų priemonių, siekiant kuo anksčiau identifikuoti nelydimus vaikus šalyje bei priimti su jų apsauga susijusius sprendimus, imtis priemonių užtikrinti, kad jie būtų apgyvendinti tinkamomis sąlygomis, kur jiems būtų teikiama parama. Nepilnamečių amžiaus neidentifikavimas laiku daro didelę įtaką jų teisėms bei gerovei. Jei vaikas ankstyvoje prieglobsčio procedūros stadijoje nėra pripažįstamas kaip nepilnametis, jam netaikomos tarptautinėje ir Europos teisėje įtvirtintos garantijos, dėl to jis gali būti sulaikytas, grąžintas ar nukreiptas į procedūras, skirtas suaugusiesiems.

Ataskaitiniais metais Kontrolierė inicijavo tyrimus dėl nelydimų nepilnamečių neidentifikavimo perdavus juos Lietuvai. Pareiškėjai skundėsi, kad jie buvo sulaikyti ir perduoti Lietuvai iš Lenkijos kaip pilnamečiai, šios šalies pareigūnams galimai tikslingai dokumentuose nurodžius pilnametystės amžių. Kontrolierei buvo pateiktos nepilnametystės amžių patvirtinančių dokumentų kopijos. Įstaiga neturi teisinio pagrindo vertinti Lenkijos pareigūnų veiksmų, susijusių su pareiškėjų asmens duomenų įrašymu ar jų galimais netikslumais. Šie klausimai priklauso išimtinai Lenkijos Respublikos nacionalinių institucijų kompetencijai. Vis dėlto, atsižvelgiant į tarptautinius ir Europos Sąjungos teisės aktuose įtvirtintus vaiko teisių apsaugos standartus, manytina, kad tokie duomenų netikslumai gali lemti situacijas, kai nelydimi nepilnamečiai nėra laiku identifikuojami ir jiems nėra taikomos specialiosios garantijos. Ši situacija taip pat leidžia daryti prielaidą, jog praktikoje tokie veiksmai gali būti susiję su migracijos kontrole, institucijų siekiu išvengti sudėtingesnių procedūrų, taikytinų nelydimų nepilnamečių atžvilgiu, palankesnių nepilnamečiams apgyvendinimo garantijų.

Aplinkybės, kad užsieniečių duomenys Lietuvoje buvo įrašyti tik iš jų paaiškinimų, o vėliau pareiškėjai Kontrolierei pateikė asmens tapatybę patvirtinančių dokumentų ar Latvijos Respublikos išduotų prieglobsčio prašytojo pažymėjimų kopijas, kelia pagrįstų abejonių dėl tarptautiniuose ir Europos Sąjungos teisės aktuose nustatytos valstybės pareigos identifikuoti nelydimus vaikus įgyvendinimo. Pažymėtina, jog penki nelydimi nepilnamečiai užsieniečiai elektroniniu paštu pateikė dokumentų fotokopijas, tačiau institucijos, su kuriomis šie asmenys turėjo tiesioginį kontaktą (Valstybės sienos apsaugos tarnyba, Priėmimo ir integracijos agentūra), apie tokius dokumentus galimai neturėjo informacijos. Tai suponuoja klausimą, ar procedūrų metu užsieniečiai, galimai nepilnamečiai, yra pakankamai išklausomi ir ar jų teiginiai dėl amžiaus tinkamai įvertinami. Amžiaus neidentifikavimas lemia, kad nepilnamečiams nėra taikomos kitos jiems priklausančios garantijos, tokios kaip tinkamas apgyvendinimas, globėjo skyrimas ir nepriklausomas atstovavimas, valstybės garantuojama teisinė pagalba.

Kontrolierė apie atliktus tyrimus informuodama Valstybės sienos apsaugos tarnybą, siūlė imtis priemonių, užtikrinančių, kad užsieniečių identifikavimas, įskaitant jų (ne)pilnametystės nustatymą, būtų atliekamas naudojant visas nacionalinėje ir Europos Sąjungos teisėje numatytas priemones. Valstybės sienos apsaugos tarnybai rekomenduota užtikrinti sistemingą užsieniečių paaiškinimų dėl jų amžiaus, taip pat jų pateiktų dokumentų ar jų kopijų vertinimą ir įtraukimą į sprendimų priėmimo procesą, siekiant išvengti situacijų, kai galimai nepilnamečiams nebūtų taikomos jiems priklausančios specialiosios garantijos.

9.2. KITI VAIKŲ PADĖTIES MIGRACIJOS PROCESE KLAUSIMAI

Vaikai, dalyvaujantys migracijos procesuose, laikytini teisių turėtojais pagal Vaiko teisių konvenciją ir kitus tarptautinius žmogaus teisių instrumentus. Nepriklausomai nuo jų migracijos statuso, kilmės ar migracijos tikslų, visiems vaikams turi būti užtikrintas nediskriminacinis teisių į apsaugą, vystymąsi ir dalyvavimą įgyvendinimas. Valstybės institucijos privalo užtikrinti tinkamas paslaugas ir paramą, atsižvelgdamos į vaiko interesų viršenybės principą, siekdamos jų saugumo, gerovės ir integracijos į visuomenę.

Įstaigos nagrinėti atvejai rodo, kad migracijos kontekste vaikai ne visada gauna tinkamą teisių apsaugą, ne visais atvejais užtikrinama veiksminga prieiga prie būtinų paslaugų.

Įstaigoje nagrinėti atvejai atskleidžia, kad vėluojama priimti sprendimus dėl užsieniečių teisinės padėties, pvz., dėl leidimų gyventi išdavimo, atnaujinimo. Migracijos departamentas, pareiškėjų teigimu, viršija prašymų nagrinėjimo terminus ir vilkina dokumentų tvarkymo procesus, dėl ko asmenys ir jų šeimos tam tikrą laiką lieka be galiojančių dokumentų ir praranda teisėtą statusą Lietuvoje, lieka be teisės į medicinines paslaugas. Tokia situacija sudaro prielaidas pažeidžiamumo situacijai – asmenys patiria teisinį bei socialinį nesaugumą.

Teisės aktai numato procedūras, kuriomis remiantis gaunama informacija apie į Lietuvos institucijas besikreipiančius pareiškėjus, reikšminga sprendimui dėl leidimo jiems gyventi Lietuvoje priimti, procedūrų terminus, sustabdymą, kt. Leidimas gyventi užsieniečiui išduodamas tik gavus institucijų išvadas, kad užsienietis nekelia grėsmės valstybės saugumui, viešajai tvarkai ar visuomenei. Vieno tyrimo metu nustatyta, jog tiek Migracijos departamentas vėlavo kreiptis dėl tokios informacijos, tiek Valstybės saugumo departamentas viršijo numatytus terminus išvadai pateikti. Iš esmės, sprendimai dėl tėvų teisinės padėties tiesiogiai veikia jų vaikus, nes nesureguliuota tėvų statuso situacija lemia šeimos vaikų gerovę ir teisių užtikrinimą. Migracijos procedūrose turi būti vengiama nepagrįsto vėlavimo, kuris galėtų neigiamai paveikti vaikus. Kontrolierė atkreipė Migracijos departamento dėmesį į procedūrų terminų laikymąsi ir rekomendavo imtis priemonių užtikrinti, kad procedūros, turinčios įtakos vaikų teisių užtikrinimui, būtų vykdomos laikantis teisės aktų reikalavimų.

Migracijos departamento priimami sprendimai turi didžiulę įtaką šeimos vienybei, stabilumui, o tai ypač aktualu, kai priimami sprendimai išsiųsti vieną iš tėvų iš šalies. Įstaigoje buvo gauti kreipimaisi dėl situacijų, kai priimamas sprendimas vieną tėvų išsiųsti ar uždrausti atvykti į Lietuvos Respubliką. Pažymėtina, jog visos Konvencijos šalys turi imtis reikiamų priemonių, kad vaikai galėtų gyventi kartu su savo tėvais ir jiems būtų užtikrinta derama apsauga bei parama. Išsiuntimo sprendimai yra itin jautrūs šeimai ir reikalauja individualizuoto, nuodugnaus vaiko interesų vertinimo. Šeimos vienybės išsaugojimas yra esminė vaiko teisių apsaugos sistemos sudedamoji dalis, ginamas tiek tarptautinių, tiek nacionalinių teisės aktų, įskaitant Vaiko teisių konvenciją, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvenciją bei vaiko teisių apsaugos teisinį reguliavimą. Lietuvos teismų praktikoje nuosekliai pabrėžiama geriausių vaiko interesų prioriteto svarba ir būtinybė kiekvienu konkrečiu atveju vertinti šeimos gyvenimo ir visuomenės saugumo interesų pusiausvyrą, taip pat priemonių proporcingumą ir realios grėsmės pobūdį. Tačiau praktika rodo, kad Migracijos departamentas dažnai taiko itin griežtą ir formalistinę kontrolę, nepakankamai individualizuodamas šeimos situaciją ir taikydamas priemones, kurios neproporcingai riboja vaiko teisę palaikyti šeimos ryšius ir būti auginamam abiejų tėvų. Tai iliustruoja ir konkretūs atvejai, kai, nepaisant teismų konstatuoto vaiko interesų pažeidimo,

buvo įvykdytas tėvų išsiuntimas ir faktiškai atskiriami mažamečiai vaikai nuo tėvų. Taip pat tai atskleidžia sisteminę įtampą tarp migracijos kontrolės tikslų ir valstybės pareigos užtikrinti vaiko teisę augti šeimoje.

9.3. NELYDIMŲ NEPILNAMEČIŲ VAIKŲ SITUACIJOS VERTINIMAS

Tarnyba parengė ir teikė išvadoms gauti Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos direktoriaus įsakymo „Dėl Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos direktoriaus 2024 m. rugsėjo 19 d. įsakymo Nr. BV-180 „Dėl vaiko situacijos vertinimui ir vaiko saugios aplinkos užtikrinimui reikalingų formų patvirtinimo“ pakeitimo projektą (toliau – Įsakymo projektas), kuriuo buvo siūlomi Vaiko situacijos vertinimo duomenų anketos 4 priedo „Nelydimo nepilnamečio užsieniečio (vaiko) duomenų anketos“ pakeitimai.

Projekto rengėjai nurodė, kad Įsakymo projektas parengtas siekiant įgyvendinti Nelydimų nepilnamečių užsieniečių apgyvendinimo, nelydimų nepilnamečių užsieniečių, kurie nėra prieglobsčio prašytojai, šeimos narių ar kitų teisėtų atstovų paieškos, teisinės padėties nustatymo ir kitų su jais susijusių procedūrinių veiksmų atlikimo, užsieniečių amžiaus nustatymo tvarkos aprašo[115] (toliau – Aprašas) 41 punkto nuostatas, taip pat atsižvelgiant į didėjantį Lietuvoje nustatomų nelydimų nepilnamečių užsieniečių skaičių ir siekiant efektyvesnio bei greitesnio tarpinstitucinio bendradarbiavimo, taip pat optimizuoti ir užtikrinti Tarnybos teritorinio skyriaus operatyvų nuomonės pateikimą.

Projekte buvo numatyta, kad žalos vaikui rizika, jeigu vaikas būtų grąžintas į Latvijos Respubliką, Estijos Respubliką, ar Lenkijos Respubliką būtų (ne)nustatoma tik vaiko nuomonės išklausymo metu. Tokiai formuluotei Kontrolierė nepritarė, kadangi žalos vaikui rizika, jei jis būtų grąžintas į kitą valstybę, negali būti objektyviai ir išsamiai išanalizuota ir nustatyta vien tik remiantis išklausyta vaiko nuomone. Rizikos vertinimas turėtų apimti išsamią visų kompetentingų institucijų turimų duomenų analizę. Be to, Aprašo 41 punkte nustatyta, kad „Valstybės sienos apsaugos tarnyba pagal dvišalę ar daugiašalę sutartį ar susitarimą nelydimą nepilnametį užsienietį gali perduoti kitos valstybės kompetentingoms institucijoms tik gavusi Tarnybos teritorinio skyriaus bei nelydimo nepilnamečio užsieniečio atstovo, jei jis jau buvo paskirtas, motyvuotą nuomonę, kad toks perdavimas kitai valstybei atitinka geriausius nelydimo nepilnamečio užsieniečio interesus“. Todėl siūlyta atsisakyti konkrečių valstybių išvardinimo keičiamame dokumente ir naudoti aukštesnės teisinės galios teisės akte (Apraše) vartojamą formuluotę. Tokiu būdu motyvuota nuomonė dėl nelydimo nepilnamečio perdavimo kitos valstybės, su kuria sudaryta ar ateityje bus sudaryta dvišalė ar daugiašalė sutartis ar susitarimas, kompetentingoms institucijoms galės būti pateikta neapsiribojant nurodytomis trimis valstybėmis.

Įvertinant, kad Lietuvos Respublikoje nustatytų nelydimų nepilnamečių užsieniečių, kurie nėra prieglobsčio prašytojai, amžiaus nustatymo, apgyvendinimo ir kitų procedūrinių veiksmų tvarkos aprašo 41 punkte nustatyta, kad turi būti pateikta Tarnybos teritorinio skyriaus bei nelydimo nepilnamečio užsieniečio atstovo, jei jis jau buvo paskirtas, motyvuota nuomonė, kad toks perdavimas kitai valstybei atitinka geriausius nelydimo nepilnamečio užsieniečio interesus (t. y. toks

[115] Patvirtintas Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2025-05-26 įsakymu Nr. A1-290/1V-363/V-494.

sprendimas ne tik nepažeis vaiko teisių ir (ar) interesų, nesukels rizikos, o būtent atitiks geriausius jo interesus), turėtų būti nurodomi ir motyvai, kuriais grindžiama tokia nuomonė. Motyvuota nuomonė dėl vaiko perdavimo kitos valstybės kompetentingoms institucijoms turėtų būti teikiama tik įvertinus vaiko situaciją, todėl nuomonė taip pat turėtų būti fiksuojama (dėstoma) vaiko situacijos vertinimo sprendimo formoje, o ne keičiamame priede.

X. SIŪLYMAI

Kai valstybė ratifikuoja Vaiko teisių konvenciją, ji prisiima įsipareigojimą ją įgyvendinti pagal tarptautinę teisę. Įgyvendinimas – tai procesas, kurio metu valstybės dalyvės imasi veiksmų, siekdamos įgyvendinti visas Konvencijoje numatytas teises visiems jų jurisdikcijai priklausantiems vaikams. Nors įsipareigojimus pagal Konvenciją prisiima valstybė, įgyvendinimo užduotis, kad vaikų žmogaus teisės taptų realybe, turėtų įtraukti visus visuomenės sektorius ir, žinoma, vaikus. Labai svarbu užtikrinti, kad visi nacionaliniai teisės aktai visiškai atitiktų Konvenciją, o Konvencijos principai ir nuostatos būtų tiesiogiai taikomos ir tinkamai vykdomos.[116]

1. Kurti ir taikyti naujus pagalbos metodus, skirtus šeimų, išgyvenančių skyrybas, konfliktams spręsti bei valdyti ir neigiamoms konfliktų pasekmėms vaikams minimizuoti. Diegti efektyvias edukacines programas skyrium gyvenantiems tėvams, didinant jų sąmoningumą apie emocinę žalą vaikui konfliktinėse situacijose. Sistemingai vertinti tėvų nebendradarbiavimo poveikį vaiko gerovei ir, identifikavus vaiko interesų pažeidimus, operatyviai taikyti pagalbos arba atsakomybės priemones.

2. Užtikrinti individualizuotą, į šeimos ir vaiko (ypač vaikų su negalia, autizmo spektro, psichinės sveikatos sutrikimais) poreikius orientuotą pagalbos sistemą, savivaldybėse didinant trūkstamų paslaugų prieinamumą ir atsisakant neefektyvių priemonių. Stiprinti specialistų kompetencijas kurti lygiavertį, pasitikėjimu grįstą santykį su šeima, atsisakant galios pozicijos ir prisiimant bendrą atsakomybę už pagalbos priemonių efektyvumą.

3. Stiprinti bendradarbiavimą tarp vaiko teisių apsaugos specialistų, atvejo vadybininkų, socialinių darbuotojų ir specializuotos kompleksinės pagalbos centrų (SKPC) specialistų. Atkreipti dėmesį į besiformuojančią ydingą takoskyrą tarp prioritetų ginant ir teikiant pagalbą vaikams, kai yra nustatomas vaiko teisių pažeidimas, bei smurto artimoje aplinkoje aukoms (dažniausiai – vaikų motinoms) ir:

   (1) tobulinti teisės aktų įgyvendinimą taip, kad reagavimo į smurtą mechanizmai užtikrintų abiejų grupių saugumą be prioritetų priešpriešos, akcentuojant jų teisių apsaugos sąryšį ir vienodą svarbą;

   (2) vykdyti SKPC specialistų švietimą ir informavimą, mokymų turinį sutelkiant į vaiko teisių apsaugos sistemos veikimo principus, akcentuojant, kad smurtą patyrusios moters apsauga ir vaiko teisių užtikrinimas yra ne konkuruojantys prioritetai, o vienas kitą papildantys ir tarpusavyje susiję tikslai.

4. Užtikrinti išsamų pranešimų apie galimus vaiko teisių pažeidimus nagrinėjimą, objektyvų vaiko situacijos vertinimą, kokybišką ir teisės aktus atitinkantį globos priežiūros procesą bei globėjų pareigų vykdymo vertinimą.

5. Ieškoti efektyvių sprendimo būdų ir sukurti tarpžinybinį bendradarbiavimo modelį, užtikrinantį vaiko teisės į išlaikymą įgyvendinimą bei didinantį tėvų, vengiančių išlaikyti savo

[116] Bendrasis komentaras Nr. 5 (2003) Dėl bendrųjų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo priemonių (4 ir 42 straipsniai, 44 straipsnio 6 dalis), CRC/GC/2003/5.

vaikus, atsakomybę už pareigų vykdymą.

6. Siekiant užtikrinti kiekvieno vaiko teisę į kokybišką ugdymą ir lygias galimybes švietimo sistemoje:

(1) užtikrinti, jog informacija apie sprendimus, susijusius su švietimo pokyčiais (pvz., valstybinių brandos egzaminų ir kitų patikrinimų tvarka, vertinimu, balų skaičiavimu) vaikams būtų pateikiama tinkamai ir iš anksto;

(2) spręsti mokymo valstybine kalba arba valstybinės kalbos mokymo tautinių mažumų mokyklose problemą, užtikrinant realų Švietimo įstatymo nuostatų įgyvendinimą;

(3) ieškoti efektyvių sprendimo būdų, kurie padėtų šalinti esamas kliūtis įtraukiojo ugdymo procese, ir:

– tobulinti švietimo priemones, kuriomis užtikrinamas savalaikis pagalbos poreikių vaikui įvertinimas, bei švietimo paslaugų teikimas, sudarant sąlygas kokybiškam individualių ugdymosi poreikių turinčių vaikų ugdymui bei diskriminacijos šalinimui;

– imtis sisteminių priemonių (techninių, konsultavimo(si), informavimo, teisės aktų tobulinimo), siekiant užtikrinti, kad valstybinių ugdymo pasiekimų patikrinimų procesas atlieptų specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų poreikius, sudarant sąlygas dalyvauti vertinimo procese lygiomis sąlygomis;

– numatyti žmogiškuosius ir finansinius išteklius, užtikrinančius realų, geriausius vaiko interesus atitinkantį įtraukiojo švietimo įgyvendinimą (mažinti mokinių skaičių klasėse, pritaikyti aplinką ir kt.). Svarstyti reagavimo į specialiuosius ugdymo poreikius turinčio mokinio elgesį (kuris neatitinka socialinio, kultūrinio, situacinio ar fizinės aplinkos konteksto) ir pagalbos teikimo algoritmo sukūrimą, siekiant užtikrinti visų mokinių saugumą.

7. Įgyvendinti teisinius ir praktinius veiksmingos prevencijos ir priežiūros mechanizmus, kurie leistų valdyti su šaudyklų keliamu impulsiniu triukšmu susijusius rizikos veiksnius vaikų sveikatai.

8. Siekiant veiksmingai įgyvendinti vaiko teisių garantijas migracijos procese, užtikrinti:

(1) tarptautinius įsipareigojimus atitinkančią nelydimų nepilnamečių užsieniečių apsaugą, nedelsiant paskiriant atstovą (globėją), ir priemones, kad vaiko pasišalinimo iš apgyvendinimo vietų atvejais institucijų praktika atitiktų nacionalinės teisės reikalavimus;

(2) savalaikį ir tinkamą nelydimų nepilnamečių užsieniečių identifikavimą, įskaitant amžiaus nustatymą, kompleksiškai vertinant jų paaiškinimus bei pateiktus dokumentus ar jų kopijas;

(3) teisės aktuose nustatytų terminų laikymąsi priimant sprendimus dėl vaikų teisinės padėties, sistemiškai vertinant jų, kaip savarankiškų teisių turėtojų, interesus (ypač sprendžiant dėl šeimos narių išsiuntimo).

9. Užtikrinant visapusišką vaikų saugumą ir apsaugą nuo bet kokio pobūdžio smurto:

(1) inicijuoti Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo pakeitimus, siekiant įstatyminiu lygmeniu įtvirtinti prievolę visoms įstaigoms ir organizacijoms, kurių veikla yra susijusi su vaikais, įsidiegti ir taikyti vaikui saugios aplinkos užtikrinimo standartą, taip užtikrinant nuoseklią ir vieningą praktiką, platesnį visuomenės (taip pat pačių vaikų) supratimą apie

vaikui saugumą, smurto ir kitų rizikų prevenciją, vaiko teisių turinį ir pan.;

(2) įgyvendinti veiksmingą vaiko teisių apsaugą sporto srityje, įtvirtinant nuoseklią trenerių švietimo sistemą, aiškų atsakomybių pasiskirstymą tarp sporto sistemos dalyvių, skiriant pakankamus tikslinius išteklius vaikų apsaugos priemonių įgyvendinimui, taip pat sistemiškai taikant prevencines ir vertinamąsias priemones (mokymus, seminarus, tyrimus) bei stiprinant tarpsektorinį organizacijų bendradarbiavimą;

(3) inicijuoti periodiškus nacionalinius tyrimus apie smurto mokyklose situaciją, apibendrinant mokyklų pateikiamus duomenis apie smurto atvejų skaičių, taikytas prevencines bei intervencines priemones, siekiant nustatyti pasikartojančias rizikas, vertinti priemonių efektyvumą ir planuoti veiksmus bei sprendimus, nukreiptus į situacijos gerinimą.

10. Inicijuoti priemones, skirtas vaikų atsakingam ir sąmoningam naudojimuisi mobiliaisiais įrenginiais ugdyti, į šį procesą įtraukiant ir mokyklas. Didžiausią dėmesį skirti privatumo apsaugai, saugiam elgesiui socialiniuose tinkluose ir virtualios etikos skatinimui, taip pat nesaikingo skaitmeninio turinio vartojimo poveikiui sveikatai.

11. Garantuoti profesionalios ir kokybiškos, vaiko poreikius atitinkančios psichologinės pagalbos prieinamumą, kartu nustatant aiškų psichologinių paslaugų teikimo teisinį reguliavimą.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė Edita Žiobienė

LIETUVOS RESPUBLIKOS
VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIAUS
ĮSTAIGA

Plačioji g. 10, 01308 Vilnius
Tel. +370 5 210 7176
El. p.vtaki@vtaki.lt
http://vtaki.lt